

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

*До 75-ти річчя із часу прийняття Генеральною
асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини*

Р.С. КІРІН

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
УРБОЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА**

Монографія

Київ - Дніпро – 2023

УДК 349.6:504(711)
ББК 67.307.1:20.1(4Укр)28.081

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» (протокол № 13 від 26 грудня 2022 р.)

Рецензенти:

Харитонова Тетяна Євгенівна - доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Краснова Юлія Андріївна - доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Єремєєва Наталя Валеріївна - кандидат юридичних наук, завідувачка відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України».

Кірін Р.С.

К 43 Актуальні проблеми урбоекологічного права: монографія / НАН України. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України». Київ, Дніпро: Журфонд., 2023. 351 с.

DOI: <https://doi.org/10.35668/978-617-14-0043-6>

ISBN 978-617-14-0043-6

Досліджено актуальні проблеми урбоекологічного права. Розкрито науково-методологічні засади формування урбоекологічного права та права урбоекологічної безпеки. Проаналізовано стан, проблеми та напрями розвитку правового регулювання урбоекологічних відносин в умовах європейської інтеграції, відкритості міста, мілітарного впливу на довкілля. Розглянуто актуальні проблеми окремих інститутів урбоекологічного права та окремих видів екологічних правовідносин.

Для науковців, викладачів, аспірантів, юристів-практиків, студентів закладів вищої освіти, працівників правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування.

ISBN 978-617-14-0043-6

УДК 349.6:504(711)
ББК 67.307.1:20.1(4Укр)28.081

© Кірін Р.С., 2023

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
STATE ORGANIZATION V. MAMUTOV INSTITUTE OF ECONOMIC AND
LEGAL RESEARCH OF NAS OF UKRAINE

*To the 75th anniversary of the adoption by the General
by the UN General Declaration of Human Rights*

Roman S. KIRIN

ACTUAL PROBLEMS OF URBAN-ENVIRONMENTAL LAW

Monograph

Kyiv - Dnipro – 2023

UDC 349.6:504(711)
BBK 67.307.1:20.1(4Укр)28.081

Recommended for publication by the Academic Council of the State Organization V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine (Minutes № 13 of December 26, 2022)

Reviewers:

Tetyana E. Kharitonova - Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law of the National University "Odesa Law Academy";

Julia A. Krasnova - Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Agricultural, Land and Environmental Law named after Academician V.Z. Yanchuk of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;

Natalya V. Yeremeeva - Candidate of Law, Head of the Department of Economic and Legal Research on Economic Security Problems of the State Organization V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine.

Roman S. Kirin

K 43 Actual problems of urban-environmental law: monograph / NAS of Ukraine. State Organization V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine. Kyiv, Dnipro: Zhurfond, 2023. 351 p.

DOI: <https://doi.org/10.35668/978-617-14-0043-6>

ISBN 978-617-14-0043-6

Current problems of urban-environmental law are studied. The scientific and methodological foundations of the formation of urban-environmental law and the law of urban-ecological safety are revealed. The state, problems and directions of development of legal regulation of urban-environmental relations in the conditions of European integration, openness of the city, and military influence on the environment are analyzed. Current problems of certain institutes of urban-environmental law and certain types of environmental legal relations are considered.

For researchers, teachers, graduate students, practicing lawyers, students of higher education institutions, law enforcement officers and local self-government bodies.

ISBN 978-617-14-0043-6

UDC 340: 332.14

BBK 67.303: 67.9 (4Ukr) 301.01

© Roman S. Kirin, 2023

ЗМІСТ

	Стор.
Перелік скорочень	9
ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УРБОЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	13
1.1. Поняття урбоекологічного права та його місце в системі екологічного права України	13
1.2. Сучасний стан правового регулювання урбоекологічних відносин ...	17
1.3. Проблеми юридичної термінології у сфері урбоекологічних відносин	33
РОЗДІЛ 2. ПРАВО УРБОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	41
2.1. Право урбоекологічної безпеки: поняття та предмет	41
2.2. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки міста	51
2.3. Правові аспекти забезпечення екологічної безпеки міст: рівні, об'єкти, технології	61
РОЗДІЛ 3. УРБОЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	75
3.1. Сучасний стан національних стратегічних напрямів забезпечення екологічної безпеки міст	75
3.2. Розвиток інструментів європейського урбоекологічного права	81
3.3. Міжнародно-правові ініціативи в сфері урбоекологічних відносин ..	120
РОЗДІЛ 4. УРБОЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДКРИТОСТІ МІСТА	130
4.1. «Відкрите місто»: поняття та правові засади	130
4.2. Проблеми визначення інформації як об'єкта еколого-інформаційних відносин	146
4.3. Стан та перспективи цифровізації сфери урбоекологічних правовідносин	148
РОЗДІЛ 5. УРБОЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ МІЛІТАРНОГО ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ	157
5.1. Особливості правового регулювання урбоекологічних відносин в умовах збройної агресії	157
5.2. Проблеми методико-правового забезпечення оцінки мілітарного впливу на довкілля	186
5.3. Повоєнне відновлення довкілля України: законодавчі виміри	194
РОЗДІЛ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОКРЕМИХ ІНСТИТУТІВ УРБОЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	200

6.1. Інститут права екологічного моніторингу	200
6.2. Інститут урбофлористичного права	208
6.3. Інститут юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері екологічної безпеки міста	214
6.4. Сучасні проблеми окремих видів екологічних правовідносин	232
6.4.1. Еколого-освітні правовідносини	232
6.4.2. Еколого-водні правовідносини	249
6.4.3. Еколого-експертні правовідносини	255
6.4.4. Еколого-енергетичні правовідносини	265
ВИСНОВКИ	278
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	299
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА	343

CONTENTS

	Стр.
List of abbreviations	9
INTRODUCTION	10
SECTION 1. SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE FORMATION OF URBAN-ENVIRONMENTAL LAW	13
1.1. The concept of urban-environmental law and its place in the system of environmental law of Ukraine	13
1.2. The current state of legal regulation of urban-environmental relations ...	17
1.3. Problems of legal terminology in the field of urban-environmental relations	33
SECTION 2. THE LAW OF URBO-ECOLOGICAL SAFETY	41
2.1. The law of urbo-ecological safety: concept and subject	41
2.2. Problems of legal provision of ecological safety of the city	51
2.3. Legal aspects of ensuring ecological safety of cities: levels, objects, technologies	61
SECTION 3. URBAN-ENVIRONMENTAL LAW IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION	75
3.1. The current state of national strategic directions for ensuring the ecological safety of cities	75
3.2. Development of instruments of European urban-environmental law	81
3.3. International legal initiatives in the field of urban-environmental relations	120
SECTION 4. URBAN-ENVIRONMENTAL LAW IN THE CONDITIONS OF CITY OPENNESS	130
4.1. «Open city»: concepts and legal principles	130
4.2. Problems of defining information as an object of environmental and informational relations	146
4.3. State and prospects of digitization of the field of urban- environmental legal relations	148
SECTION 5. URBAN-ENVIRONMENTAL LAW IN THE CONDITIONS OF MILITARY INFLUENCE ON THE ENVIRONMENT	157
5.1. Peculiarities of legal regulation of urban-environmental relations in conditions of armed aggression	157
5.2. Problems of methodological and legal provision of assessment of military impact on the environment	186
5.3. Post-war recovery of Ukraine's environment: legislative dimensions	194

SECTION 6. ACTUAL PROBLEMS OF INDIVIDUAL INSTITUTIONS OF URBAN-ENVIRONMENTAL LAW	200
6.1. Institute of Environmental Monitoring Law	200
6.2. Institute of Urbofloristic Law	208
6.3. Institute of legal responsibility for violations of legislation in the field of ecological safety of the city	214
6.4. The current problems of certain types of environmental legal relations ...	232
6.4.1. Environmental and educational legal relations	232
6.4.2. Environmental and water legal relations	249
6.4.3. Environmental expert legal relations	255
6.4.4. Environmental and energy legal relations	265
CONCLUSIONS	278
REFERENCES	299
LIST OF USED PUBLICATIONS OF THE AUTHOR	343

Перелік скорочень:

ВДП - вугледобувне підприємство;
ГК - Господарський кодекс України;
ГПД - геопросторові дані;
ДЛО - Донецька та Луганська області;
ЄЗК - Європейський зелений курс;
ЕК - Екологічний кодекс України (проект);
ІТ - інформаційні технології;
ІКТ - інформаційно-комунікаційні технології;
КМУ - Кабінет Міністрів України;
КЦЗУ - Кодекс цивільного захисту України;
МБД - містобудівна діяльність;
МБК - Містобудівний кодекс (проект);
МПС - міське природне середовище;
НПА - нормативно-правовий акт;
НПІ - Національна програма інформатизації;
НПС - навколишнє природне середовище;
ОВВ - орган виконавчої влади;
ОВД - оцінка впливу на довкілля;
ОДВ - орган державної влади;
ОМС – орган місцевого самоврядування;
ООН - Організація Об'єднаних Націй;
ОРДЛО – окремі райони Донецької та Луганської області;
ПЕБ - право екологічної безпеки;
РФ - Російська Федерація;
СЕО - стратегічна екологічна оцінка;
ТОТ - тимчасово окупована територія;
ЦСР - Цілі Сталого Розвитку;

ВСТУП

Сталий розвиток суспільства, особливо у локальному вимірі, виглядає сьогодні як одна з найважливіших, невідкладних і всеосяжних проблем. З ініціативи Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), за активної участі практично усіх її органів та спеціалізованих установ з другої половини ХХ століття йде напружена робота, що має на меті довести до світової громадськості розуміння характеру і масштабів екологічної небезпеки, скоординувати діяльність міжнародних організацій, урядів, неурядових організацій, науковців у пошуку та реалізації адекватних заходів щодо пониження рівня глобальних екологічних загроз не тільки на рівні держав, але й на рівні окремих регіонів і міст.

Індустріальна модель розвитку призвела до виснаження ресурсів, перенапруги і руйнування екосистем, порушення природної рівноваги. Відмовившись від основних негативних засад індустріальної моделі, творчий пошук світових лідерів та науковців призвів до формування і закріплення в документах ООН концепції сталого розвитку.

Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722/2019, з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, а також підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р. та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді, постановлено забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р., серед яких визначена й така як - забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів та інші.

Національній академії наук України рекомендовано враховувати Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. під час визначення напрямів наукових досліджень.

Представлене монографічне дослідження присвячене узагальненню

проведених автором пошуків у сфері таких видів правовідносин як: - участь органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) та місцевих органів виконавчої влади (далі – ОВВ) у забезпеченні екологічної безпеки на території громад; - європейський досвід захисту прав людини в умовах трансформації вугільних регіонів; - забезпечення екологічної безпеки населення та середовища поствугільних міст; - екологічна безпека навколошахтних земель монофункціональних міст та багатьох інших, пов'язаних з екологією міського середовища.

Обрана тематика дослідження є вкрай актуальною для сучасного стану економічного та євроінтеграційного векторів розвитку українського суспільства та держави. Особливо слід відмітити необхідність правового забезпечення екологічної безпеки українських міст, що зазнали катастрофічного впливу внаслідок збройної агресії РФ. Зокрема, в монографії досліджено сучасний стан, проблеми та перспективи правового забезпечення екологічної безпеки поствугільних, постконфліктних міст, а також актуалізовані окремі питання правових аспектів відкритості міст та шляхів підвищення рівня їх цифровізації, енергетичної ефективності, зеленого будівництва та використання геоінформаційних технологій.

Ці питання наразі є надзвичайно актуальними для нашої країни як в аспекті повоєнного відновлення так і в аспекті європейської інтеграції. Збільшення обсягів викидів парникових газів, у тому числі вуглекислого газу, призводить до інтенсифікації глобального потепління та поширення негативних проявів зміни клімату як в Україні, так і у світі в цілому. Це стосується, перш за все, великих промислових міст та енергоємних об'єктів. Саме на це спрямована й Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. Тож, окремі результати монографії безумовно можуть бути враховані й в перспективах урядової нормотворчої практики.

Монографія узагальнює частину результатів науково-дослідної роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К.

Мамутова НАН України» за темами:

- «Модернізація системи екологічної безпеки міста: економіко-правовий вимір» (номер державної реєстрації **0120U100653**, I кв. 2020 р. – II кв. 2022 р.),

- «Економіко-правове забезпечення відкритості міста» (номер державної реєстрації **0122U200520**, III кв. 2022 р. – IV кв. 2024 р.)

у межах цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Підтримка пріоритетних для держави наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Відділення економіки НАН України».

Автор висловлює щирю подяку за концептуальні поради і пропозиції, слухні зауваження та конкретні доповнення, цінні матеріали і професійні консультації, висловлені та надані при підготовці даної роботи, реальну допомогу при її виданні рецензентам – докторці юридичних наук, професорці **Харитоновій Тетяні Євгенівні**, докторці юридичних наук, доцентці **Красновій Юлії Андріївні**, кандидатці юридичних наук **Єрмеєвій Наталі Валеріївні**.

Сердечне спасибі за підтримку та розуміння хочу висловити моїм колегам по ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України (директор – член-кореспондент НАН України та НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **Устименко Володимир Анатолійович**), відділу економіко-правових проблем містознавства (завідувач - доктор економічних наук, доцент **Тарасевич Олена Вікторівна**), відповідальному секретарю – редактору наукового журналу «Економіка та право» **Ілларіонову Олександрю Юрійовичу**.

Окрему вдячність висловлюю директору Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидату юридичних наук, доценту, дійсному члену УАН, заслуженому юристу України **Кортаєву Володимирі Миколайовичу** за постійну підтримку наукових досліджень та сприяння у їх виданні.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УРБООКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

1.1. Поняття урбоекотологічного права та його місце в системі екологічного права України

За даними доповіді Незалежної комісії з проблем народонаселення і якості життя «Піклуючись про майбутнє» зростання міст створює серйозні труднощі, в тому числі, й у соціальній сфері та в області захисту довкілля, які набувають глобальних масштабів, а для їх подолання потрібні кошти і допомога [1, с. 304].

Дійсно, урбанізація стала планетарним явищем, що охопило усі сторони життя людського суспільства, породило проблеми стійкого розвитку міської соціоекосистеми, вирішення яких наразі є надзвичайно непростим завданням. Останнє полягає, перш за все, в пошуку шляхів і розробці рішень в рамках містобудування та організації території в більш широкому сенсі, спрямованих не тільки на забезпечення прийнятних гігієнічних та інших умов життя міського населення, а й одночасно з цим - на всебічну раціоналізацію природокористування в межах певного урбанізованого середовища.

Наприклад, ступінь урбанізації в Україні складає близько 69,4 % від загального населення, хоча, при цьому, швидкість урбанізації має негативну динаміку – 0,33 % в рік за оцінками 2015 - 2020 р.р. [2].

Розділом екології, що вивчає взаємозв'язки та взаємодію у часі та просторі двох систем – міської (її соціальної, технічної, енергетичної, інформаційної, адміністративної підсистем) і природної, а також ноосферне управління екосистемою – є урбоекотологія (від латинського *urbs* – місто) [3, с. 8]. І, як вірно зазначають автори [4, с. 4], метою урбоекотології, як навчальної дисципліни, є формування знань, щодо впливу міста, як супергеоекосистеми, на його екологічний стан для забезпечення екологічної рівноваги та сталого екологічного та комплексного розвитку інженерно-технічної інфраструктури міст для створення сприятливого оточуючого середовища, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу міської території та створення високого рівня якості життя міського населення.

Отже, якщо урбоекотолотя розглядається науковцями як розділ екології, логічним було б вважати положення про те, що урбоекотолотичне право має посідати певне місце в системі саме екологічного права. Хоча, за своєю природою, це правове угруповання, формування якого фактично відбувається, є комплексним, синтетичним, адже, об'єднує в собі норми як мінімум двох утворень більш високого рівня – екологічного та урбаністичного права.

Щодо останнього, яке більш часто називають містобудівним, то, як свідчить проведений В.М. Єрмоленком аналіз [5, с. 85 - 86], наразі в наукових публікаціях містобудівне право розглядається як: 1) інститут екологічного права (правового регулювання забудови земель в системі екологічного права як комплексної галузі); 2) інститут земельного права (правового режиму земель населених пунктів); 3) підгалузь земельного права; 4) комплексна галузь права; 5) самостійна галузь права.

Той самий автор обґрунтував власне бачення містобудівного права в системі права як самостійної комплексної галузі права та визначив предмет містобудівного права, який становлять відносини будівельні, архітектурні та планування організації і розвитку територій і населених пунктів [5, с. 85].

Проте, в цьому аспекті слід враховувати й джерельну базу, якою й регулюються містобудівні відносини (урбаністичні відносини, відносини у сфері містобудівної діяльності), до якої входять - Конституція України, Цивільний, Господарський і Земельний кодекси України, закони України «Про Генеральну схему планування території України», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду», «Про землеустрій», інші нормативно-правові акти, а це означає, що предмет урбаністичного права дійсно набагато ширший. Наприклад, Закон України «Про основи містобудування» визначає правові, економічні, соціальні та організаційні засади містобудівної діяльності в Україні і спрямований на формування повноцінного життєвого середовища, забезпечення при цьому охорони навколишнього природного оточення,

раціонального природокористування та збереження культурної спадщини [6].

В свою чергу, відносно поняття екологічного права, то тут слід виходити з його розуміння як самостійної галузі права – системи правових норм, які регулюють екологічні відносини, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки, приналежності, використання, відтворення (відновлення) природних об'єктів і комплексів, охорони, а в певних випадках захисту людини, навколишнього природного середовища від шкідливого впливу з метою попередження, запобігання, усунення його негативних наслідків, і задоволення екологічних та інших інтересів відповідних суб'єктів і підтримання сталого екологічного розвитку, екологічної рівноваги в країні та окремих її регіонах [7, с. 34].

При цьому, структуру екологічного права доцільно розглядати у вигляді еколого-правової тріади, запропонованої В.І. Андрейцевим, а саме: 1) природоресурсне право; 2) природоохоронне право; 3) право екологічної безпеки (антропоохоронне право) [8, с. 24].

У розвиток зазначеної концепції, екологічне право пропонується розглядати у статусі загальної галузі права 1-го рівня, що поділяється на три родові галузі 1-го рівня – природоресурсне право, природоохоронне право, право екологічної безпеки та безпосередні галузі 1-го рівня (загальні галузі 2-го рівня) – земельне право, надрове право, водне право, лісове право, фауністичне право, флористичне право, атмосферо-повітряне право, які мають власний поділ на родові та безпосередні галузі 2-го рівня [9, с. 78].

Звертає на себе увагу помилкове, на мою думку, твердження Т.М. Кайданович, яка пропонує під екологічною безпекою розуміти систему правових норм, що регулюють стан навколишнього середовища [10, с. 52], оскільки в даному випадку мова має йти не про екологічну безпеку, а про право екологічної безпеки, у протилежному випадку така позиція протирічить не тільки загальній теорії права, де під сукупністю правових норм, що регулюють певну сферу якісно однорідних суспільних відносин, розуміється саме галузь права, а й новітнім науковим та навчальним доробкам в сфері права екологічної безпеки

[11 - 13].

Тож, в аспекті дослідження, потребує відповіді питання про те, до якої з систем – екологічного чи урбаністичного права відноситься таке правове угруповання як урбоекологічне право. Тобто чи це урбаністична складова екологічного права, чи екологічна складова урбаністичного (містобудівного) права?

Вирішення наведеного питання, як уявляється, має спиратися на наступні положення:

1) формування нових комплексних утворень – комплексних галузей права є наслідком особливостей сучасного розвитку загальної системи національного права і пояснюється, перш за все, ускладненням суспільних відносин, виникненням нових сфер суспільної діяльності, що вимагають адекватного правового регулювання;

2) юридичною основою та необхідною передумовою для їх формування в сучасний період є існування відповідних комплексних галузей законодавства, первинним елементом у процесі формування яких є комплексні нормативно-правові акти;

3) аналіз базових джерел екологічного та урбаністичного права виявив очевидну перевагу в регулюванні екологічних відносин у сфері містобудівної діяльності приписами містобудівного законодавства, тому пропонується включити еколого-правову складову у зміст Містобудівного кодексу України, розробка проекту якого запланована на 2022 р. [14].

Таким чином, під урбоекологічним правом пропонується розглядати сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері організації та здійснення екологічнозначущої містобудівної діяльності, пов'язаної із користуванням природними об'єктами, ресурсами і комплексами міста, їх охороною та забезпеченням урбоекологічної безпеки. Нормативною основою урбоекологічного права виступає містобудівне та екологічне законодавство.

1.2. Сучасний стан правового регулювання урбоекоекологічних відносин

Конституція України, як джерело екологічного права, містить найважливіші норми, що регулюють відносини у галузі взаємодії людини і довкілля. Ці норми повинні розглядатися і як загальні конституційні засади екологічного права і як спеціальні приписи вищої юридичної сили щодо окремих екологічних відносин та їхнього об'єктно-суб'єктного кола.

Так, відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Це положення є не тільки визначальним для формування предмету правового регулювання більшості галузей права, у тому числі й екологічного, а й головним принципом політики держави в галузі забезпечення прав людини і громадянина. Тому логічним виглядає висновок, згідно з яким «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі – НПС), використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

В той же час, слід констатувати, що протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможлиблювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку. Все більш очевидним стає факт того, що значне погіршення рівня і якості життя в країні, у тому числі, має окреслене екологічне підґрунтя.

Ставши, на думку автора теорії про ноосферу і вчення про біосферу В.І. Вернадського, «геологічною силою», людство підкорило такі явища, які, вийшовши з-під його контролю, можуть покласти початок знищенню всього живого.

Термін «екологія» має своїм коренем грецьке слово οἶκος (середовище, дім). Природа, світ, який нас оточує, - наш дім, але не наша власність. На думку Митрополита Епіфанія, - це дар Божий для блага усіх поколінь людей. Тому наш обов'язок піклуватися про цей дар і зберігати його красу.

Дійсно, природа сама по собі вже не в змозі нейтралізувати результати господарської діяльності людини, яка, в свою чергу, не завжди в змозі вірно спрямовувати породжені нею сили і належним чином контролювати процес цивілізованого суспільного розвитку. До того ж, негативні зміни, що накопичуються в природі, за багатьма найважливішими параметрами дедалі більше наближуються до критичної позначки, а відтак, часові межі вирішення проблеми екологічної кризи жорстко детерміновані.

В Україні з 1 січня 2020 року вводиться в дію Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (далі – Екостратегія - 2030) [2], в якому стверджується, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів.

Одними з першопричин екологічних проблем України Екостратегія - 2030 визнає:

а) низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;

б) незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян; в) незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення тощо.

Отже, нарешті сучасний парламент почав усвідомлювати, що загальнолюдські цінності набувають нової якості, тому до них слід висувати вимоги збереження природного середовища на планеті Земля як необхідної умови існування людства. Тим самим екологічна свідомість повинна базуватися не тільки на нових еколого-правових, а й на нових еколого-етичних нормах як компонентах нової екологічної культури.

Орієнтуючись на ухвалену у вересні 2015 р. Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого

розвитку на період до 2030 року», в Україні було розроблено національну систему цілей сталого розвитку, що має на меті:

- забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку України, подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах;

- забезпечити такий стан довкілля, що сприятиме якісному життю і благополуччю нинішніх та прийдешніх поколінь;

- створити необхідні умови для суспільного договору між владою, бізнесом і громадянським суспільством щодо підвищення якості життя громадян і гарантування соціально-економічної та екологічної стабільності;

- досягнути високого рівня освіти та охорони громадського здоров'я;

- упровадження регіональної політики, яка базуватиметься на гармонійному поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій [15].

Проте, незважаючи на актуалізацію останнім часом екологічних проблем і визнання їх пріоритетними, очевидно, що людство й понині перебуває у полоні технократичних ілюзій, забруднюючих його свідомість найстрашнішим злом для оточуючого, у тому числі, природного середовища, - хибними, виключно споживацькими, а іноді злочинними ідеями. Суспільство, на жаль, досі не позбавлене залишків колишньої екологічної свідомості – споживчий технократизм, професійна обмеженість, екологічний аморалізм, нівелювання цінностей. Разом з тим, загроза глобального апокаліпсису свідчить про вичерпність можливостей саморегуляції біосфери в умовах зростання інтенсивності людського втручання.

Наразі, одним з ефективних засобів регулювання ноосферних відносин має бути зважена і науково обґрунтована, соціально орієнтована, державна екологічна політика. Людина як єдиний представник світу живого, що володіє розумом та свідомістю, несе відповідальність за збереження оптимальних умов свого подальшого існування. Як вірно зазначив Фредерік Жоліо-Кюрі – «не можна допустити, щоб люди направляли на своє власне знищення ті сили

природи, які вони зуміли відкрити і підкорити».

Усвідомивши реалії, Україна, разом зі світовим товариством, починає реагувати на реальну екологічну небезпеку. Наприклад, у Хартії європейської безпеки (Charter for European security, Стамбул, 1999 р.) деградація природного середовища визначена як новий загальний виклик і віднесена до важливих факторів, що впливають на європейську безпеку. Необхідність своєчасного розв'язання глобальних проблем для розвитку цивілізації підтверджено на Всесвітніх форумах (Rio declaration on environment and development. Ріо-де-Жанейро, 1992 р., Johannesburg Declaration on Sustainable Development Rio+10, Йоганнесбург, 2002 р., UN Conference on stable development issues Rio+20), ряді пан-європейських конференцій (Ministerial Conference “Environment for Europe” (EfE)) тощо. Тож, залежно від того, якою буде відповідь міжнародної спільноти на цей виклик, залежить як безпека ХХІ століття так і ймовірність виживання планети в цілому та України зокрема.

Аналіз положень національної Екостратегії – 2030, що стосуються нових очікувань громадян в сфері екологічних цінностей, дозволяє виділити наступне:

1. Мета - досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України задля забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем.

2. Основні засади - застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю, «забруднювач платить».

3. Принципи реалізації - відкритості, підзвітності, гласності органів державної влади; участі громадськості у формуванні державної політики; дотримання екологічних прав громадян; заохочення до ведення екологічно відповідального бізнесу та екологічно свідомої поведінки громадян; запобігання екологічній шкоді; міжнародної співпраці та євроінтеграції.

4. Інструменти реалізації - освіта в інтересах збалансованого (сталого)

розвитку - дасть змогу встановити методологічні основи та запровадити безперервну екологічну освіту. Випереджаючими темпами має розвиватися всеохоплююча екологічна просвіта та виховання підростаючого покоління шляхом підтримки діяльності позашкільних закладів освіти, еколого-натуралістичних центрів та природничих секцій центрів дітей і юнацтва та профільних громадських організацій.

5. Стратегічні цілі - (ціль № 1) формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва.

6. Завдання цілі № 1 - впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, екологічної освіти та виховання, просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості; - оцінка ставлення та підвищення рівня поінформованості суспільства щодо значення, переваг та інструментів сталого споживання і виробництва, стану і цінностей біорізноманіття та заходів, які необхідно здійснити для його збереження, відновлення і сталого використання; - забезпечення практичної реалізації результатів сучасних та фундаментальних екологічних досліджень та безперервної взаємодії між науковцями та державними органами; - врахування рекомендацій наукових установ екологічного спрямування при прийнятті управлінських рішень та підготовці проектів нормативно-правових актів; - розвиток партнерства між секторами суспільства з метою залучення до планування і реалізації природоохоронної політики усіх заінтересованих сторін; - забезпечення участі громадськості у прийнятті управлінських рішень у сфері охорони довкілля та природокористування; - забезпечення дотримання екологічних прав та обов'язків громадян, доступу громадськості до правосуддя з питань охорони довкілля та природокористування.

7. Очікувані результати - значне підвищення рівня екологічної освіти, просвіти та виховання громадян України створить умови для запровадження у повсякденне життя громадян моделей сталого споживання, активізує їхню роль у запобіганні забрудненню та здійсненні контролю за станом довкілля, сталому

використанні природних ресурсів і відновленні природно-ресурсного потенціалу України.

Розглядаючи урбоекологію (від лат. *urbs* - місто) як науку про взаємозв'язки та взаємодію у часі й просторі міського та природного середовищ, не можна залишати поза увагою питання законодавчого регулювання урбоекологічних відносин, адже саме за допомогою права і сукупності правових засобів держава здійснює упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону та розвиток.

При чому, виходячи з усталених теоретико-правових положень, слід відмітити, що, по-перше, держава забезпечує життєдіяльність суспільства, як системи, через використання влади, а право - через нормативне регулювання.

По-друге, розгляд проблем урбоекологічного права пропонується розпочати саме з законодавчого регулювання, враховуючи що це поняття вужче за поняття «правове регулювання», оскільки обсяг законодавчих джерел очевидно поступається обсягу власне джерел права. Основний законодавчий екологічний акт – Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» в своєму змісті нараховує декілька приписів, що безпосередньо стосуються предмету урбоекології, а саме:

1) серед основних принципів охорони навколишнього природного середовища виділено - гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан НПС, формування у населення екологічного світогляду (п. ж, ст. 3);

2) серед повноважень місцевих рад у галузі охорони НПС виділені - затвердження з урахуванням екологічних вимог проектів планування і забудови населених пунктів, їх генеральних планів та схем промислових вузлів; - забезпечення інформування населення про стан НПС, функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем (п.п. в, з, ст. 15);

3) місцеві ради, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вживати необхідних заходів щодо

запобігання та недопущення перевищення встановлених рівнів акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного впливу на НПС і здоров'я людини в населених пунктах, рекреаційних і заповідних зонах, а також в місцях масового скупчення і розмноження диких тварин (ст. 54); 4) при розробці генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські ради встановлюють режим використання природних ресурсів, охорони НПС та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за погодженням з місцевими радами, на території яких вони знаходяться, відповідно до законодавства України (ст. 59) тощо.

Аналіз зазначених положень дає підстави для виокремлення специфічних груп урбоекологічних відносин, рівень законодавчого регулювання яких потребує не тільки аналізу та оцінки, а й подальшого вдосконалення. Йдеться про визнану в екологічному праві триаду його предмету:

- 1) відносини з використання природних та природно-просторових ресурсів міста;
- 2) відносини з охорони природних об'єктів і ресурсів від негативного впливу діяльності з урбанізації та міської забудови;
- 3) відносини з охорони життя ті здоров'я населення міст та інших населених пунктів від небезпечного впливу природних процесів і явищ.

Крім того, на наступному рівні диференціації, доцільним уявляється належне врегулювання урбо-природоресурсних відносин – урбоземельних, урбоатмосферних, урбоводних, урбонадрових, урбофауністичних, урбофлористичних, урболандшафтних тощо. Також до сфери впливу урбоекологічного законодавства слід віднести й екологічно значимі види діяльності.

Так, наприклад, в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» (п.4 ст. 2) встановлено, що розділ "Охорона навколишнього природного середовища", який розробляється у складі проекту містобудівної документації, одночасно є звітом про стратегічну екологічну оцінку, що має відповідати вимогам Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку».

Формування національної екологічної мережі як складової Всеєвропейської екологічної мережі та підтримання життєзабезпечуючих функцій довкілля, створення необхідних умов для реструктуризації та зниження антропогенного впливу на нього до екологічно допустимого рівня передбачено Законом України «Про Генеральну схему планування території України».

Однією зі стратегічних цілей, на досягнення яких спрямована сучасна державна екологічна політика, є забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України. Серед її головних завдань визначено [15]:

- 1) зменшення негативного впливу процесів урбанізації на НПС;
- 2) припинення руйнування НПС у межах міст, зокрема: 2.1) недопущення необґрунтованого знищення зелених насаджень у межах міст під час виконання будівельних чи інших робіт; 2.2) недопущення незаконного відведення земельних ділянок, зайнятих зеленими насадженнями, під будівництво.

Дійсно, урбанізаційна еволюція та технічна революція, крім певних позитивних сторін, мають і вкрай негативні побічні явища, як то - надмірне забруднення міського природного середовища (далі – МПС), виснаження природних ресурсів міст, порушення екологічної рівноваги. Відчуття щоденного впливу негативних наслідків антропо- та техногенної діяльності на МПС, дедалі більше переконує населення міст у тому, що не тільки їх життєдіяльність, а й існування людства в цілому великою мірою залежить від якості урбодовкілля.

Право, як найдієвіший вид соціального регулювання, не залишилося осторонь вирішення цієї важливої для міського та навколومیського населення проблеми, суть якої полягає у життєвій необхідності досягти балансу між використанням природних ресурсів, охороною та безпекою НПС.

З позицій природничих наук ці відносини є предметом урбоекології (екології міста), структурної складової прикладної екології, що досліджує взаємозв'язки та взаємодію у часі й просторі трьох міських середовищ:

- 1) екогенного (природного) - сукупності природних ресурсів та

природних об'єктів, які використовуються і ті, які не залучені до використання, взаємопов'язаних між собою і утворюючих природню екологічну систему міста;

2) антропогенного - природного середовища міста, яке прямо чи опосередковано, навмисно чи ненавмисно змінене людиною;

3) техногенного - антропогенного середовища міста, яке штучно створене людиною.

В сучасній юриспруденції такі відносини розглядаються як урбоекологічні. Останні суспільні відносини, у разі врегулювання нормами права, стають правовідносинами, а їх учасники - носіями суб'єктивних прав і обов'язків. Щодо урбоекологічного законодавства, поняття, яким, виходячи з Рішення Конституційного Суду України [16], охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України, слід зробити кілька застережень.

По-перше, для визначення та індивідуалізації цієї системної складової законодавства був використаний метод синтезу назв двох різних дослідницьких сфер – урбаністики та екології, на відміну від традиційного підходу визначати структурний елемент системи законодавства з предмету його регулювання.

По-друге, чинний Класифікатор галузей законодавства України [17], який використовується для ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, інших електронних баз даних правової інформації та для формування зібрань чинного законодавства України, не містить такої складової. Натомість у цьому Класифікаторі є такі галузі як «Будівництво, містобудування та архітектура» (код 130.000.000), «Земельне законодавство» (код 150.000.000) та «Природні ресурси. Охорона довкілля» (код 270.000.000), які і слід розглядати в якості родових для урбоекологічного законодавства.

По-третє, виходячи з наведеної в Класифікаторі структуризації галузі будівельного, містобудівного та архітектурного законодавства, в ньому

виділений й підгалузевий рівень – «Містобудування та архітектурна діяльність. Пам'ятки архітектури» (код 130.100.000) й рівень таких інститутів містобудівного законодавства як: - «Планування, забудова. Реконструкція міст та інших населених пунктів. Містобудівні програми»; - «Благоустрій, озеленення міст та інших населених пунктів»; - «Містобудівні нормативи. Містобудівна документація. Експертиза» тощо. В той же час галузь природоресурсного та природоохоронного законодавства включає, серед іншого, наступні підгалузі та інститути, норми яких впливають, можуть чи мають впливати на містобудівні відносини:

- «Екологічна стандартизація і нормування»;
- «Екологічна безпека»;
- «Екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації об'єктів і до іншої діяльності»;
- «Екологічний контроль»;
- «Екологічна експертиза»;
- «Система моніторингу довкілля» тощо.

Можливим і допустимим підходом щодо розгляду рівня підгалузі законодавства оперують й відповідні теоретико-правові дослідження [18].

По-четверте, урбоекологічне законодавство, на сучасному етапі його розвитку, неможливо визнати не тільки галуззю а й підгалуззю, адже воно не відповідає жодній з їх ознак, що передбачені юридичною наукою. Проте, очевидним є його статус як інституту законодавства. Так само як і вид цього інституту – комплексний, який об'єднує нормативні приписи, що виражають зміст взаємозалежних норм, об'єднаних з кількох суміжних галузей, підгалузей та інститутів законодавства.

Як зазначено вище, родовими галузями, для урбоекологічного законодавства, виступають містобудівне та екологічне законодавство. При цьому, саме перше пропонується вважати основним серед них.

Крім того, урбоекологічні відносини прямо чи опосередковано є предметом регулювання й інших галузей законодавства, а саме:

1) конституційного – відносини права власності на природні ресурси, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, права вільного доступу до інформації про стан довкілля тощо;

2) адміністративного – відносини управління якістю урбодовкілля;

3) муніципального – еколого- та містозначущі повноваження та обов'язки органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), зокрема, у сфері управління комунальною власністю, власності на землю, землекористування та землевпорядкування, міського планування та будівництва, право на утворення самоврядних органів, проведення громадських слухань тощо, завдання регіональних органів влади тощо;

4) цивільного – відносини права приватної власності, порядку відновлення порушених прав тощо;

5) земельного - права та обов'язки центральних, територіальних та місцевих органів влади, ОМС у сфері управління земельними ресурсами; визначення різних типів земельних ділянок за цільовим призначенням, а також порядок зміни цільового призначення; пріоритети землеустрою та обов'язки центральних і регіональних органів влади та ОМС щодо їх дотримання, обов'язки з управління виділенням земельних ділянок власникам усіх типів для всіх видів населених пунктів, включаючи міста, принципи та порядок реєстрації земельних ділянок різних форм власності та цільового призначення, а також вимоги до інформації про кожну земельну ділянку, що підлягають збиранню, класифікації, представленню у форматі ГІС та оприлюдненню у відкритому доступі, вільний доступ до інформації земельного кадастру;

6) будівельного та архітектурного - пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі; види територій України, включаючи зони урбанізації, що потребують (суворого) регулювання будівельної діяльності та зонування; здійснення архітектурної діяльності по відношенню до всіх об'єктів,

включаючи будинки та споруди будь-якого призначення та власності, ландшафтних об'єктів, територій адміністративно-територіальних одиниць; розробка комплексних планів реконструкції об'єктів застарілого житла, підтримання зв'язків із жителями об'єктів, що підлягають реконструкції, включаючи врегулювання спорів.

Ці та інші види відносин, що мають значення для якості урбодовкілля, пропонується врахувати при формуванні змісту відповідної структурної частини Містобудівного кодексу. До того ж, при поточному вдосконаленні урбоекологічного законодавства слід враховувати появу нових цифрових екосервісів для громадян та бізнесу в єдиній загальнонаціональній платформі.

Більше половини населення світу проживає в міських районах. До 2050 р. ця цифра зросте до 6,5 млрд людей, тобто двох третин усього людства. У 1990 р. налічувалося 10 мегаполісів, що мали 10 мільйонів жителів або більше, а у 2014 р їх стало 28, де проживає 453 мільйони [19].

Саме у містах концентрується значна частка економічної діяльності та інновацій. У найближче десятиліття нам, як і багатьом іншим країнам, доведеться вирішувати все більше питань, зумовлених потребами міського населення [20]: - житлово-комунальними, транспортними, енергетичними, інфраструктурними, трудовими, сервісними, освітніми, медичними, інвестиційними та інноваційними, а також проблемами наростаючої екологічної кризи.

У чинній стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 р. [16] зазначено, що територіальне розширення міст та інших населених пунктів буде можливим лише за умови збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень, а їх розбудова буде більше відповідати вимогам адаптації до змін клімату. При цьому, одним із завдань цілі 2 «Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України» цієї стратегії є зменшення негативного впливу процесів урбанізації на НПС, припинення руйнування НПС у межах міст, зокрема,

недопущення: - необґрунтованого знищення зелених насаджень у межах міст під час виконання будівельних чи інших робіт; - незаконного відведення земельних ділянок, зайнятих зеленими насадженнями, під будівництво.

Подібне «стратегічне» бачення екологічних проблем урбаністичних утворень, навіть без урахування сучасного безпрецедентного, катастрофічного мілітарного впливу на довкілля міст, щонайменше слід вважати надзвичайно фрагментарним і таким, що не відповідає євроінтеграційним прагненням України.

В обґрунтування цього висновку можна навести положення й досі актуальної екологічної складової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема Глави 6 «Навколишнє середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» й Додатку XXX до цієї глави, що містить перелік директив та регламентів, які Україна повинна імплементувати в певні часові рамки, у тому числі й у сфері урбоекологічної безпеки [21].

Так, у ч. 4 ст. 292 встановлено - сторони гарантують, що їхня екологічна політика ґрунтуватиметься на принципі обережності та принципах, які вимагають:

- застосування превентивних заходів;
- відшкодування в пріоритетному порядку шкоди, заподіяної навколишньому середовищу;
- сплати штрафу забруднювачем навколишнього середовища.

При цьому, співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у таких сферах [21, ст. 361]:

- а) зміна клімату;
- б) екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та

процесу прийняття рішень;

с) якість атмосферного повітря;

д) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище;

е) управління відходами та ресурсами;

ф) охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі);

г) промислове забруднення і промислові загрози;

h) хімічні речовини;

і) генетично-модифіковані організми, в тому числі у сільському господарстві;

ж) шумове забруднення;

к) цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози;

л) міське середовище;

м) екологічні збори.

Тобто, навіть з цього переліку екологічних відносин, які б мали знайти своє відображення у сучасній екологічній політиці України, очевидним є факт того, що переважна їх більшість має й урбаністичну складову.

Як справедливо відмічає О.І. Гулич реформування системи регулювання екологічної безпеки (організаційної структури, форм, методів, інструментів та механізмів) має відбуватися в контексті і узгодженості та у підпорядкуванні проведенню реформи адміністративно-територіального устрою та міжбюджетних відносин, а також змін нормативно-правового поля щодо імплементації основних вимог екологічного права ЄС в екологічне законодавство України [22, с. 150].

Слід зазначити, що в цілому, за період незалежності України все екологічне законодавство було оновлене, відчутно просунулася тенденція до реалізації міжнародно-правових документів по екологічним питанням в якості частини національного законодавства, сформована Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС (затверджена Законом

України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV), якою визначено не тільки механізм адаптації законодавства, а й утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування.

Проте, й досі для чинного екологічного законодавства притаманні суттєві недоліки, як то:

- насиченість декларативними положеннями;
- слабке регулювання низки екологічно значущих процедур;
- низька ефективність механізмів реалізації нормативних вимог;
- відсутність єдиного Екологічного кодексу України тощо.

Практично такий самий стан розвитку має й законодавство у сфері містобудування, яке почало формуватися пізніше, ніж тісно пов'язані з ним земельне законодавство та законодавство про охорону НПС, але його кодифікація триває вже більше 15 років.

Так, метою укладення Містобудівного кодексу України було визначено проведення систематизації норм містобудівного законодавства, удосконалення правового забезпечення містобудівної діяльності, зокрема врегулювання, у тому числі, й таких основних питань, як визначення об'єктів містобудування, що можуть розміщуватися у водоохоронних зонах, а також на територіях природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення [23].

Вказаний обсяг урбоекологічних відносин, яким мав би бути представлений основний кодифікований акт урбаністичного законодавства, безумовно не може розглядатися як достатній. Хоча у подальших реформаційних намірах ця ситуація й була виправлена, втім до втілення у конкретний законодавчий акт справа так і не дійшла. Зокрема, в Концепції публічного управління у сфері містобудівної діяльності на 2019-2030 рр. [24, с. 6] у сфері збереження довкілля та формування екологічно безпечного середовища відзначалися такі недоліки:

- неузгодженість процедури стратегічної екологічної оцінки з процедурою експертизи проектів будівництва;

- дублювання процедур експертизи проектів будівництва та експертизи оцінки впливу на довкілля;

- неналежний рівень доступу громадян до екологічної інформації;

- недостатня врегульованість питань поводження з побутовими та промисловими відходами, забезпечення енергоефективності інфраструктури населених пунктів, зниження обсягів викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря;

- відсутність нормативного регулювання розроблення проектів ревіталізації русел річок та узбережжя водойм у межах населених пунктів;

- ненадання спеціального статусу землям історико-культурного призначення та невстановлення їхніх меж, а також невнесення в натуру меж зон охорони пам'яток та охоронних зон.

Враховуючи вищенаведене, можна запропонувати наступну модель впровадження міжнародного та європейського досвіду при реформуванні урбоекологічного національного законодавства:

1) ратифікація актів міжнародного та європейського екологічного й урбаністичного права;

2) попередня гармонізація законодавства України і ЄС шляхом узгодження вітчизняної загально-правової термінології з європейськими нормами, стандартами і принципами, укладання міжнародних договорів, участі в розробці модельних законопроектів, резолюцій, хартій тощо;

3) адаптація екологічного та містобудівного законодавства - пристосування національних нормативно-правових актів з метою досягнення їх повної відповідності *acquis* ЄС шляхом впровадження у законодавство України основних положень директив, регламентів, рішень та рекомендацій ЄС;

4) імплементація екологічного та містобудівного законодавства - надання законної сили частині європейського законодавства шляхом відсилки, інкорпорації або трансформації.

1.3. Проблеми юридичної термінології у сфері урбоекологічних відносин

Демократизація суспільства визнана в Україні як одна з найважливіших загальносуспільних проблем, на розв'язання якої покликана, у тому числі, Національна програма інформатизації. Загальні засади її формування, виконання та коригування встановлені відповідним законом [25], а її головна мета полягає у створенні необхідних умов для забезпечення:

- 1) своєчасною, достовірною та повною інформацією громадян та суспільства шляхом широкого використання інформаційних технологій (далі – ІТ);
- 2) інформаційної безпеки держави.

Іншим джерелом інформаційного права закріплено, що одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя [26].

Досягнення зазначених цілей дасть змогу, серед іншого, сприяти становленню відкритого демократичного суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян щодо участі у:

- 1) суспільному житті;
- 2) прийнятті відповідних рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Тож очевидно, що інформатизація прав особи в цілому та населення міст зокрема, має надзвичайну актуальність для становлення і розвитку не тільки традиційної (прямої (безпосередньої) та представницької (опосередкованої)) демократії в країні, а й її специфічної форми – електронної демократії (далі - е-демократії).

В той же час, безумовним є також і той факт, що розвиток права е-

демократії має неодмінно супроводжуватися розвитком відповідної юридичної термінології.

Наразі в національному законодавстві вживаються два поняття «е-демократія», які можна розглядати як її вузьке та широке розуміння, а саме:

1) е-демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) [27];

2) е-демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування ІКТ в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [28].

К. Карпо провела аналіз змісту наукових дискусій щодо співвідношення категорій е-демократія та цифрова демократія в контексті проблеми політичної участі, який довів, що термін цифрова демократія краще відображає сутність процесів діджиталізації в політичному просторі, однак подекуди він вживається як синонімічний і ототожнюється з терміном е-демократія [29, 161].

Натомість у зазначеній урядовій Концепції, яка значно наповнила термінологічну базу законодавства про е-демократію, вперше було надано визначення цьому важливому поняттю «електронна участь», під яким розуміється забезпечення права участі громадян і представників громадянського суспільства за їх власною ініціативою у розвитку самоврядування, формуванні та реалізації державної політики, її моніторингу та оцінці, у процесах прийняття рішень, що передбачає двосторонню електронну взаємодію суб'єктів владних повноважень і громадянського суспільства із

застосуванням відповідних ІКТ та кібернетичного простору за прозорими процедурами.

Якщо звернутися до досвіду Європейського Союзу, то основні терміни та завдання щодо запровадження е-демократії визначено в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2009)1 [30], при цьому у додатку до них «Принципи е-демократії, поняття е-участь розглядається як підтримка та посилення демократичної участі та охоплює ті сектори е-демократії, де громадянське суспільство та бізнес беруть участь у складанні формальних і неформальних програм, а також у формуванні та прийнятті рішень.

До того ж, перераховуючи інструменти е-демократії, зазначені Рекомендації відсилають до спеціального глосарію, що пояснює терміни, пов'язані з е-демократією, які в них використовуються.

Окремої уваги заслуговує термінологія, пов'язана із відкритістю міст, адже поширення та вживання низки таких понять як «відкрите місто», «розумне місто», «цифрове місто», «е-місто», «Smart City» або як тотожних або як відмінних, носить доволі суб'єктивний і не завжди обґрунтований характер, оскільки у чинному законодавстві жоден з них не розкритий. Хоча у завданні за напрямом «Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст» Державної стратегії регіонального розвитку й передбачено сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст на засадах концепції розумного міста (Smart City) [31].

Окремої уваги заслуговує й урбоводна термінологія. Дійсно, ефективна та науково обґрунтована охорона вод від забруднення, засмічення та вичерпання є одним із напрямків впливу Водного кодексу України, який в комплексі з заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу, покликаний сприяти формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України.

В той же час, як показує стадія сприйняття текстів нормативно-правових актів, в умовах нестабільності чинного водного законодавства, вимога сталості юридичної термінології, її однозначності, зрозумілості та єдності, відіграє

надзвичайно важливу роль як для правової науки так і для юридичної практики. Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 р. [16], що вводиться в дію 01.01.2020 р., визнано, що Україна є однією з найменш водозабезпечених країн Європи, при цьому водокористування в країні здійснюється переважно нераціонально.

Внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних вод та територіальних вод Чорного і Азовського морів.

В цьому аспекті актуальним уявляється аналіз не тільки дефініції «забруднення водних об'єктів», а й супутніх термінів, що сприятиме більш широкому розумінню зазначеної водно-правової категорії.

Якщо рухатись хронологічно, то одними з найбільш об'ємних є поняття «забруднення морського середовища», що розкривається в Конвенції ООН з морського права від 10.12.1982 р. (аналогічне сприйняття у Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992 р.), та «забруднення з наземних джерел» – Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря від 09.04.1992 р.

Причому, в останньому міжнародному документі окремо розкривається й поняття «забруднення». Розуміння цього ж терміну, до того ж однакове, пропонується у Модельному екологічному кодексі СНД від 16.11.2006 р. та Модельному законі про запобігання та комплексний контроль забруднень навколишнього середовища від 25.11.2008 р.

Крім того, власні визначення терміну «забруднення» пропонує й європейське законодавство, а саме - Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23.10.2000 р. та Директива 2006/11/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про забруднення, спричинене деякими небезпечними речовинами, що скидаються до водного середовища Співтовариства» від 15.02.2006 р.

Ще одне поняття, пов'язане із забрудненням водних об'єктів, –

«забруднення навколишнього природного середовища» специфічно розкривається на підзаконному рівні у наказах Мінтрансв'язку України від 29.05.2006 р. № 516 та Мінагрополітики України від 08.09.2017 р. № 500.

Власне, поняття «забруднення водного об'єкту» вживає Модельний водний кодекс СНД від 16.11.2006 р. у такому значенні - скидання або потрапляння іншим способом у водні об'єкти, а також утворення в них шкідливих речовин, які погіршують якість поверхневих і підземних вод, обмежують використання або негативно впливають на стан дна і берегів водних об'єктів.

Натомість надлаконічною дефініцією «забруднення вод» відзначився чинний Водний кодекс України, термін з якого продубльований в урядовій постанові від 29.02.1996 р. № 269 «Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення».

При цьому варто відзначити, що найбільшою варіативністю володіє термін «забруднювальна речовина», значення якого, окрім вже згадуваних, розкривається також у Законі України «Про ветеринарну медицину», Протоколі ООН про реєстри викидів і перенесення забруднювачів від 21.05.2003 р. («забруднювач»), наказах Мінекобезпеки України від 18.05.1995 р. № 37, Мінприроди України від 20.07.2009 р. № 389, Держкомрибгоспу України від 15.02.1999 р. № 19 та Держводгоспу від 29.12.2001 р. № 290.

Аналіз наявної юридичної термінології в сфері забруднення водних об'єктів свідчить про відсутність сталого, загальновизнаного підходу до побудови та змісту даних правових дефініцій.

Висновки до розділу 1.

1. Запропоновано під урбоекологічним правом розглядати сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері організації та здійснення екологічно значущої містобудівної діяльності, пов'язаної із користуванням природними об'єктами, ресурсами і комплексами міста, їх охороною та забезпеченням урбоекологічної безпеки. Нормативною основою урбоекологічного права виступає містобудівне та екологічне законодавство.

2. Аргументовано, що незважаючи на актуалізацію екологічних проблем і визнання їх пріоритетними, очевидно, що людство й понині перебуває у полоні технократичних ілюзій, забруднюючих його свідомість найстрашнішим злом для оточуючого, у тому числі, природного середовища, - хибними, виключно споживацькими, а іноді злочинними ідеями. Суспільство, на жаль, й досі не позбавлене залишків архаїчної екологічної свідомості – споживчий технократизм, професійна обмеженість, екологічний аморалізм, нівелювання цінностей. Разом з тим, загроза глобального апокаліпсису свідчить про вичерпність можливостей саморегуляції біосфери в умовах зростання інтенсивності людського втручання.

3. Обґрунтовано, що урбоекологічні відносини прямо чи опосередковано є предметом регулювання, окрім містобудівного та екологічного, й інших галузей законодавства, а саме:

1) конституційного – відносини права власності на природні ресурси, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, права вільного доступу до інформації про стан довкілля тощо;

2) адміністративного – відносини управління якістю урбодовкілля;

3) муніципального – еколого- та містозначущі повноваження та обов'язки органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), зокрема, у сфері управління комунальною власністю, власності на землю, землекористування та землепорядкування, міського планування та будівництва, право на утворення самоврядних органів, проведення громадських слухань тощо, завдання

регіональних органів влади тощо;

4) цивільного – відносини права приватної власності, порядку відновлення порушених прав тощо;

5) земельного - права та обов'язки центральних, територіальних та місцевих органів влади, ОМС у сфері управління земельними ресурсами; визначення різних типів земельних ділянок за цільовим призначенням, а також порядок зміни цільового призначення; пріоритети землеустрою та обов'язки центральних і регіональних органів влади та ОМС щодо їх дотримання, обов'язки з управління виділенням земельних ділянок власникам усіх типів для всіх видів населених пунктів, включаючи міста, принципи та порядок реєстрації земельних ділянок різних форм власності та цільового призначення, а також вимоги до інформації про кожен земельну ділянку, що підлягають збиранню, класифікації, представленню у форматі ГІС та оприлюдненню у відкритому доступі, вільний доступ до інформації земельного кадастру;

6) будівельного та архітектурного - пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі; види територій України, включаючи зони урбанізації, що потребують (суворого) регулювання будівельної діяльності та зонування; здійснення архітектурної діяльності по відношенню до всіх об'єктів, включаючи будинки та споруди будь-якого призначення та власності, ландшафтних об'єктів, територій адміністративно-територіальних одиниць; розробка комплексних планів реконструкції об'єктів застарілого житла, підтримання зв'язків із жителями об'єктів, що підлягають реконструкції, включаючи врегулювання спорів.

4. Запропоновано модель впровадження міжнародного та європейського досвіду при реформуванні урбоекологічного національного законодавства:

1) ратифікація актів міжнародного та європейського екологічного й урбаністичного права;

2) попередня гармонізація законодавства України і ЄС шляхом узгодження

вітчизняної загально-правової термінології з європейськими нормами, стандартами і принципами, укладання міжнародних договорів, участі в розробці модельних законопроектів, резолюцій, хартій тощо;

3) адаптація екологічного та містобудівного законодавства - пристосування національних нормативно-правових актів з метою досягнення їх повної відповідності *acquis* ЄС шляхом впровадження у законодавство України основних положень директив, регламентів, рішень та рекомендацій ЄС;

4) імплементація екологічного та містобудівного законодавства - надання законної сили частині європейського законодавства шляхом відсилки, інкорпорації або трансформації.

5. Встановлено, що термінологія, пов'язана із відкритістю міст, а саме - поширення та вживання низки таких понять як «відкрите місто», «розумне місто», «цифрове місто», «е-місто», «Smart City» або як тотожних або як відмінних, носить доволі суб'єктивний і не завжди обґрунтований характер, оскільки у чинному законодавстві жоден з них не розкритий. Хоча у завданні за напрямом «Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст» Державної стратегії регіонального розвитку й передбачено сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст на засадах концепції розумного міста.

6. Виявлено, що наявна юридична термінологія в сфері забруднення водних об'єктів свідчить про відсутність сталого, загальновизнаного підходу до побудови та змісту даних правових дефініцій, тому під «забрудненням водних об'єктів» пропонується розуміти - скидання або потрапляння у вигляді стоків, викидів, виділень, витоків, втрат, іншим способом у водні об'єкти, а також утворення в них шкідливих, небезпечних та/або забруднювальних речовин, у тому числі синтетичних речовин штучного походження, які погіршують якість внутрішніх поверхневих вод, перехідних вод, прибережних вод і ґрунтових вод, обмежують використання або негативно впливають на стан дна і берегів водних об'єктів.

РОЗДІЛ 2. ПРАВО УРБООКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Право урбоекотологічної безпеки: поняття та предмет

Розвиток міських форм розселення, які сконцентрували більше половини мешканців планети та майже 70 % населення України, супроводжується відчутним загостренням екологічних проблем й суттєвим перетворенням НПС у техногенне, що значно ускладнює існування та життєдіяльність людської цивілізації. Взаємодію виробничої та невиробничої діяльності людей з НПС на території населених пунктів та їх систем, в межах загальної екології людини, вивчають відповідні частини містобудівних, медико-біологічних, географічних, соціальних, економічних і технічних наук, об'єднані наразі у комплексне наукове утворення – урбоекотологію (від лат. *urbs* - місто), екологію міста (міського середовища), метою якої є дослідження шляхів й розробка рішень в процесі містобудівної діяльності, спрямованих не тільки на забезпечення конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, але і на всебічну раціоналізацію природокористування, охорону НПС та екологізацію найважливіших соціально-економічних процесів в межах регіонів, міських агломерацій, міст і окремих їх частин.

Отже, урбоекотологію слід розглядати як науку про взаємозв'язок й взаємодію в часі та просторі двох систем - міської (урбаністичної та її соціальної, технічної, енергетичної, інформаційної, адміністративної підсистем) і природної (екологічної та її природоресурсної, природо- та антропоохоронної підсистем). Науковий фундамент урбоекотології складають екологічні основи сталого розвитку урбанізованих територій, зменшення впливу на НПС, скорочення розмірів екологічного сліду, територіально-планувальні, інженерно-геологічні, географічні, біологічні, гігієнічні, інженерно-технічні та естетичні засади. Відтак, у наукових поглядах відсутня визнана позиція щодо місця урбоекотології у системі природничих чи технічних наук: 1) одні вчені розглядають її як розділ екології - комплексної науки, що досліджує НПС (екосферу планети), його вплив на суспільство та зворотну реакцію природи на діяльність людства; 2) інші – як урбаністики, тобто науки, присвяченої

розвитку різних міських систем, їх взаємодії та взаємовпливу між собою і з мешканцями міста.

Аналогічна проблема характерна й для юриспруденції, адже урбоекологічне законодавство та право може розглядатися як в системі екологічного так і в системі урбаністичного (містобудівного) законодавства і права.

Подібна ситуація безумовно потребує спеціального дослідження, оскільки має безпосередній зв'язок із важливими науково-практичними завданнями щодо розробки проекту Містобудівного кодексу (далі – МБК) [1], проекту Житлового кодексу [2], удосконалення нормативно-правової бази щодо розширення можливостей розвитку міст як центрів економічного зростання [3].

В силу синтетичної природи урбоекології її проблеми досліджувалися представниками надзвичайно широкого спектру наукових галузей. Так, одним з перших вітчизняних наукових доробків в сфері дендрології та урбоекології визнається праця В.П. Кучерявого, який дослідив урбоекологічні основи інтродукції та фітомеліорації (на прикладі міст Заходу України) [4]. В цій же спеціальності сільськогосподарських наук (лісові культури та фітомеліорація) О.М. Гаркава, базуючись на даних урбоекологічного потенціалу, опрацювала уніфіковану схему урбоекологічного моніторингу, обґрунтувала динаміку режимних моніторингових спостережень, а також надала рекомендації щодо функціонального зонування лісопарків зеленої зони м. Києва [5].

В галузі географії О.Ф. Картава розробила критерії якості міського середовища за умов техногенних навантажень і здійснила районування та картографування території Луцька за сприятливістю умов для життєдіяльності людини [6]. В.О. Фесюк провів еколого-географічне районування території міст за потенціалом техногенних навантажень, екологічної безпеки [7].

Представниця галузі містобудування та ландшафтної архітектури І.І. Устінова визначила принципи системної оцінки урбанізованих територій, екологічні засади їх врівноваженого функціонування та сталого розвитку й обґрунтувала заходи гармонізації еколого-містобудівного оточення [8].

Економіст Ю.М. Попова розробила методичний підхід до оцінювання сталого розвитку міста, провела оцінювання рівня розвитку міст у розрізі Північно-Східного регіону з урахуванням інтегрального індексу сталого розвитку [9]. В історичному аспекті Ю.Є. Гумен проаналізував весь спектр урбоекологічних проблем регіону та їх вплив на соціально-політичний розвиток [10]. Фахівець в галузі соціальної медицини В.Ф. Москаленко дослідив медичні, санітарно-гігієнічні та епідеміологічні аспекти надзвичайного стану в мегаполісі як наслідку аварії, зокрема, на міських очисних спорудах [11].

Не оминули сферу урбоекології й правники. Наприклад, Н.Л. Ільїна вперше в науці права екологічної безпеки (далі – ПЕБ) навела визначення поняття «правового забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України» як розробки та здійсненні системи організаційно-правових заходів, спрямованих на регулювання містобудівної діяльності (далі – МБД) при пріоритетному дотриманні вимог екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України з метою попередження настання екологічної небезпеки та гарантування захищеності права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля в місті [12, с. 3].

Результатом дослідження правової дослідницької групи Legal Research Group з екологічного права, серед іншого, став розгляд еколого-правових засад містобудівної діяльності [13, с. 46 - 66], а саме: 1) нормування та стандартизація у сфері МБД; 2) прогнозування та програмування у сфері МБД; 3) експертиза у МБД; 4) контроль у МБД. Не дивлячись на достатньо ґрунтовний аналіз містобудівного та екологічного законодавства, а також наукових доробків у цій сфері, окремі положення цього збірника, з об'єктивних причин, втратили актуальність, адже, наприклад, Закон України «Про екологічну експертизу» втратив чинність 18.12.2017 р. одночасно із введенням в дію Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [14], а Державна архітектурно-будівельна інспекція ліквідована та утворена Державна сервісна служба містобудування України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 13 березня 2020 р. № 218, а також утворена Державна інспекція містобудування

України (далі - ДІМ) (з 2020 р. - Державна інспекція архітектури та містобудування України, ДІАМ), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується КМУ через Міністра розвитку громад та територій і який реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду (крім надання (отримання, реєстрації), відмов у видачі чи анулювання (скасування) документів, що дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт, прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів) [15].

Незважаючи на полігалузевий інтерес до проблем урбоекології питання її правового забезпечення мають достатній теоретико-правовий потенціал. Крім того, актуальності цьому питанню додає й той факт, що право урбоекологічної безпеки, як міжгалузеве правове утворення, його поняття, предмет і система, практично не були об'єктом уваги вітчизняних дослідників-правників.

Тож, метою даного дослідження є аналіз юридичної природи та вироблення авторського підходу до розуміння права урбоекологічної безпеки, формулювання його поняття та визначення предмету регулювання.

Перш ніж долучитися до з'ясування сутності права урбоекологічної безпеки, вбачаю за необхідне зробити наступні застереження, засновані на наявних у вітчизняній теорії права проблемах:

- 1) визначення просторової адреси (місця в системі права) даного правового утворення та його рівня у системній структурі (комплексний інститут, міжгалузеве підгалузь тощо) є передчасним, адже у концептуальних підходах науковців наразі відсутня єдина позиція не тільки про внутрішній характер співвідношення екологічного права та ПЕБ, а й так само про взаємний зв'язок урбаністичного (містобудівного) права та права урбаністичної безпеки;

- 2) урбоекологічне право, за своєю природою, розглядається як правове угруповання, формування якого фактично відбувається, є, по-перше, за галузевою приналежністю - міжгалузевим (змішаним, спільним), адже, об'єднує в собі норми, що регулюють відносини як мінімум двох суміжних утворень більш високого рівня - екологічного та урбаністичного права, а

точніше – тих їх частин, що знаходяться на стику цих галузей (екологічні відносини урбаністичного середовища та урбаністичні відносини екологічного середовища); по-друге, за складністю, урбоекологічне право є комплексною (складною) правовою спільністю, оскільки його відносно великий зміст передбачає наявність більш дрібних структурних складових, як то – урбоприродоресурсної, урбоприродоохоронної та урбоантропоохоронної (використання, охорона та безпека природних ресурсів і об'єктів міста).

В цьому аспекті видається обґрунтованою позиція Н.Л. Ільїної [12, с. 3], яка в своїй роботі доводить, що норми, які регулюють суспільні відносини в сфері забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України, містяться в нормативно-правових актах (далі – НПА) різних галузей законодавства і становлять юридичні основи комплексного міжгалузевого інституту ПЕБ. В той же час, надаючи подальший розвиток науковому положенню щодо обґрунтування виділення ПЕБ як комплексної інтегрованої галузі права, зазначена авторка залишає поза увагою питання співвідношення останнього із екологічним правом. Так само без належного аналізу видається й власне виокремлення вказаного інституту саме у системі ПЕБ, а не в урбаністичному праві.

Щодо останнього, яке більш часто називають містобудівним, то, як свідчить проведений В.М. Єрмоленком аналіз [16, с. 85 - 86], наразі в наукових публікаціях містобудівне право розглядається як: 1) інститут екологічного права (правового регулювання забудови земель в системі екологічного права як комплексної галузі); 2) інститут земельного права (правового режиму земель населених пунктів); 3) підгалузь земельного права; 4) комплексна галузь права; 5) самостійна галузь права. Той самий автор обґрунтував власне бачення містобудівного права в системі права як самостійної комплексної галузі права та визначив предмет містобудівного права, який становлять відносини будівельні, архітектурні та планування організації і розвитку територій і населених пунктів [16, с. 85].

Натомість, непереконливим виглядає твердження О.В. Стукаленко, яка

визначаючи місце будівельного права в системі права [17, с. 27], підсумовує, по-перше, про відсутність глибоких наукових досліджень щодо розуміння поняття «будівельне право». По-друге, формулює поняття будівельної галузі як підгалузі адміністративного права, що регулює суспільні відносини управлінського та публічно-сервісного спрямування, які формуються у процесі публічного адміністрування у будівельній галузі та спрямовані на створення повноцінного середовища життєдіяльності людини [18, с. 5]. Наведене поняття «будівельної галузі як підгалузі права» є некоректним, а то й хибним, у будь-якому трактуванні, адже якщо мається на увазі будівельна галузь як галузь права, то очевидно галузь не може бути одночасно підгалуззю. Якщо ж йдеться про галузь економіки, то її слід розглядати як вид економічної діяльності [19].

Серед видів останньої, будівельна діяльність, на думку О.О. Квасніцької, безспірно відноситься до предмета господарсько-правового регулювання, тому що є галуззю економіки, адже ні цивільне ні адміністративне право не мають на меті регулювання економіки як такої [20, с. 421]. На користь такої позиції свідчить й припис ст. 3 Господарського кодексу України (далі – ГК), де під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Можна згадати положення ст. 4 ГК, згідно із яким не є предметом регулювання цього кодексу адміністративні та інші відносини управління за участі суб'єктів господарювання. Але при цьому слід враховувати важливе застереження - в цих відносинах орган державної влади або місцевого самоврядування не виступає суб'єктом, наділеним господарською компетенцією, і безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єкта господарювання.

Ці ж самі аргументи можна навести й відносно «власної наукової концепції щодо правової природи містобудівного права», яку, на думку К.О. Рибак, вона сформулювала [21, с. 56]. Доведення авторки про те, що МБД є однією зі сфер вияву публічного інтересу, спрямованого на забезпечення містобудівних потреб

усього суспільства, правову основу для чого закладають норми публічного права, які, як наслідок, можуть бути об'єднані в межах одного правового утворення – містобудівного права, не зовсім корелює з метою одного з основних його джерел – Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», який встановлює правові та організаційні основи МБД і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

В цьому плані доречним буде навести та підтримати й правові ознаки екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України, вперше сформульовані в роботі Н.Л. Ільїної [12, с. 3], а саме: 1) наявність підстав для виділення екологічної безпеки у плануванні і забудові міст як різновиду і частини загальної екологічної безпеки; 2) становлення та розвиток абсолютних правовідносин у сфері забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України; 3) пріоритетність забезпечення вимог екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України; 4) наявність системи правових норм екологічного, містобудівного, санітарного та інших галузей законодавства, техніко-юридичних та нормативних документів та інших регулятивних правових засобів, дія яких спрямована на забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст; 5) наявність екологічного ризику, що виступає ознакою небезпеки і має бути мінімізований у плануванні та забудові міст України.

Єдине на що хотілось би звернути увагу так це еколого-правовий ухил таких ознак, що власне пояснюється спеціальністю, за якою було виконано дослідження. Проте, слід зауважити, що аналогічні підстави наявні й для виділення екологічної безпеки у плануванні і забудові міст як різновиду і частини загальної урбологічної безпеки, хоча безумовно при розмежуванні видів безпеки (ланки «екологічна безпека – екологічна безпека міста» та «урбаністична безпека – урбекологічна безпека») слід виходити з родового поняття, яким у даному випадку виступає саме екологічна безпека.

Нарешті, відмічу, м'яко кажучи, необґрунтовану претензію С.І.

Москаленка на першість у запропонуванні теоретичного підґрунтя кодифікації законодавства у сфері екологічної безпеки шляхом прийняття Екологічного кодексу України (далі – ЕК), який повинен містити: склади екологічних проступків, понятійний апарат, перелік суб'єктів, їх прав і обов'язків, норми щодо забезпечення екологічної безпеки [22, с. 3], оскільки, по-перше, кодифікація перспективних актів екологічного законодавства ще у 1998 р. передбачала наукове обґрунтування, розроблення та прийняття ЕК [23], а наукова думка в еколого-правовій літературі про те, що кодифікація екологічного законодавства передбачає розробку та прийняття єдиного і кодифікованого акту у формі ЕК утвердилася майже за 20 років до заяви згаданого автора [24]. По-друге, проект ЕК, хоч у подальшому так і не був прийнятий, але текст його був внесений на розгляд парламенту [25]. По-третє, питання кодифікації екологічного законодавства були і залишаються актуальними для науковців еколого-правової спеціальності. Наприклад, Ю.Л. Власенко запропонувала кодифікацію екологічного законодавства здійснювати з урахуванням його галузевої класифікації [26, с. 13]: 1) на першому етапі має проводитися окремо кодифікація законодавства про екологічну безпеку, про охорону НПС і про раціональне використання природних ресурсів; 2) на другому етапі, згідно з принципом міжгалузевої кодифікації, має бути прийнятий і апробований ЕК, в якому будуть зведені норми усіх трьох видів екологічних правовідносин.

Відносно новітніх дефініцій, що розкривають поняття та предмет ПЕБ, слід звернути увагу на результати дослідження Ю.А. Краснової, яка запропонувала [27, с. 4, 6]: 1) розглядати поняття ПЕБ, шляхом визначення його як комплексної підгалузі екологічного права, що регулює суспільні відносини, які обтяжені екологічним ризиком та пов'язані зі встановленням і реалізацією природоохоронних заходів, якими забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для всіх складових компонентів НПС, включаючи життя і здоров'я людей під час здійснення різних видів природокористування; 2) удосконалити положення про предмет

ПЕБ в частині визначення його як системи суспільних відносин, які обтяжені екологічним ризиком та спрямовані на попередження виникнення небезпеки для НПС, життя і здоров'я людини від впливу техногенних та природних факторів. Наведені пропозиції також виглядають дискусійними, адже якщо розглядати ПЕБ в якості підгалузі екологічного права, а природоресурсне право – в якості окремої галузі, то в даному випадку порушується тріадна теорія екологічного права, за якою ПЕБ та природоресурсне право є складовими правовими угрупованнями одного рівня.

Щодо визначення предмета ПЕБ, то подібне твердження очевидно є вужчим, ані ж те, що задекларовано у завданні законодавства про охорону НПС в сфері екологічної безпеки - відносин у галузі забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на НПС, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Таким чином, проведений огляд і аналіз наукових та нормативно-правових аспектів, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних із проблемами права урбоекологічної безпеки, дають підстави зробити наступні висновки.

1) право урбоекологічної безпеки пропонується розглядати як систему правових норм, які регулюють частину урбоекологічних відносин, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки міста, а в певних випадках захисту життя та здоров'я міського населення, природних об'єктів й ресурсів міського середовища від шкідливого впливу небезпек і загроз з метою попередження, запобігання і ліквідації їх негативних наслідків, мінімізацію екологічно значущих ризиків, забезпечення та задоволення урбоекологічних інтересів, прав і свобод відповідних суб'єктів і підтримання сталого розвитку та екологічної рівноваги в місті;

2) предметом права урбоекологічної безпеки є суспільні відносини, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки міста; урбоекологічні відносини за своїм змістом є відносно диференційованими, але

взаємопов'язаними та інтегрованими, що обумовлено природним зв'язком об'єктів і ресурсів урбоекологічної системи;

3) за видом природних об'єктів й ресурсів міського середовища відносини урбоекологічної безпеки можуть поділятися на відносини урбоземельної, урбоатмосферної, урбоводної, урбонадрової, урбофауністичної, урбофлористичної, урболандшафтної безпеки; природоресурсний склад об'єктів цих відносин диференціюється за різними ознаками, серед яких: 3.1) геогенний стан (природний зв'язок з екосистемою) – статичні (земля, надра (крім підземних вод), ландшафт, флора) та динамічні (атмосферне повітря, вода (природна, питна), фауна (природна, домашня)); 3.2) техногенний стан – (властивість змінювати кількість і якість у просторі та часі) вичерпні (відновлювані та невідновлювані): родючі ґрунти, рослинність і тваринний світ (відновлювані); підземний простір, мінеральні ресурси (невідновлювані); невичерпні - водні та кліматичні ресурси;

4) за суб'єктивними ознаками правовідносини урбоекологічної безпеки поділяються на: 4.1) управлінські (імперативні), договірні (диспозитивні); 4.2) відносні, абсолютні; 4.3) матеріальні, процесуальні; 4.4) регулятивні, охоронні; 4.5) активні, пасивні; 4.6) прості, складні; 4.6) односторонні, двосторонні; 4.7) строкові, безстрокові; 4.8) довготривалі, короткотривалі (одноактні); 4.9) загальні, конкретні; 4.10) речові, зобов'язальні;

5) при конструюванні норми права з подальшою її трансформацією у статтю НПА, покликаною врегулювати особливі відносини ПЕБ та, у тому числі, відносини урбоекологічної безпеки, слід враховувати наявність ланки розвитку екологічнозначущих подій «небезпека - причини - негативні наслідки», що реалізує потенційну небезпеку в реальну шкоду (наслідки) і в умовах міського середовища може протікати не тільки в просторі та часі, але й на будь-якій стадії його існування «утилізація - функціонування - розвиток»; небезпека і загрози об'єктам відносини урбоекологічної безпеки можуть бути реальними і потенційними (латентними), зовнішніми і внутрішніми, техногенними і природними.

2.2. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки міста

Розкриваючи існуючі проблеми та сучасний стан довкілля в Україні сучасна національна екостратегія-2030 [28] визнала, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів.

Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави. Ця низка інших конституційних норм [29], безперечно є основою для всієї сукупності джерел як урбоекологічного так і містобудівного права і регулює такі види відносин, що прямо чи опосередковано відносяться до групи містобудівних або тісно пов'язаних з ними (конституційних, адміністративних, муніципальних, виборчих тощо) [30].

Серед численної кількості НПА в сфері забезпечення екологічної безпеки міста можна виокремити такі законодавчі акти:

1) закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про землеустрій», «Про охорону земель», «Про охорону атмосферного повітря», «Про рослинний світ», «Про відходи», «Про природно-заповідний фонд України», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про екологічну мережу України», «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», «Про охорону культурної спадщини», «Про благоустрій населених пунктів», «Про статус гірських населених пунктів в Україні», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про Генеральну схему планування території України», «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»,

2) кодекси України Повітряний, Водний, Земельний, Лісовий, про надра, Податковий, Цивільного захисту, про адміністративні правопорушення та інші.

Наведена кількість лише законодавчих актів мала б свідчити про всебічне та комплексне регулювання як відносин екологічної безпеки міста зокрема, так

і урбоекологічних відносин в цілому. Натомість, аналіз змісту згаданих НПА лише загострює питання про якість урегульованості даної групи правовідносин.

Міжгалузевий характер права урбоекологічної безпеки проявляється у встановленій особливості його предмету, яка розкривається в наступному:

1) в системі національного законодавства відсутній законодавчий акт, який би на рівні базового закону регулював усю наявну сукупність урбоекологічних відносин;

2) окремі акти екологічного законодавства вміщують приписи, що фрагментарно регулюють урбаністичні відносини, а урбаністичне законодавство на аналогічному рівні якості регулює екологічні відносини;

3) оцінка кількісної складової взаємного регулювання урбоекологічних відносин свідчить про явну перевагу регулювання екологічних відносин приписами актів урбаністичного законодавства;

4) окремі акти суміжних галузей законодавства (податкового, інвестиційного, господарського, митного, будівельного, транспортного, житлово-комунального тощо), внаслідок наявних прогалин правового регулювання як урбаністичних так і екологічних відносин у відповідних сферах, вимушені містити поодинокі статті чи навіть їх частини для демонстрації намірів усунення зазначених недоліків у змісті НПА.

Подібна ситуація засвідчує повну відсутність практичних робіт із жодного виду систематизації урбоекологічного законодавства та явно недостатнє теоретичне обґрунтування предмета урбоекологічного права та його місця в системі права.

В аспекті останнього, слід звернути увагу на існуючі нечисленні думки представників правничої науки. Так, В.В. Костицький, вдосконалюючи модель структури природноресурсового права пропонує внести сегмент про повітряне право і переставити урбоекологічне право в екологічну безпеку [31].

Практично аналогічної позиції дотримується і І.І. Сіряченко, яка зазначає, що створення окремої комплексної правової підгалузі права екологічної безпеки, урбоекологічного права, систематизує законодавство у сфері

екологічної безпеки населених пунктів України та дозволить зробити перші кроки на шляху удосконалення правового механізму в сфері забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України [32, с. 135].

Підтримуючи безумовно актуальність формування та становлення урбоекологічного права хочу представити власну, відмінну від наведених вище, позицію. Дійсно, аналіз положень урбаністичного та екологічного законодавства дає підстави для виокремлення специфічних груп урбоекологічних відносин, рівень законодавчого регулювання яких потребує не тільки аналізу та оцінки, а й подальшого вдосконалення. Йдеться про визнану в екологічному праві тріаду його предмету:

- 1) відносини з використання природних та природно-просторових ресурсів міста (природоресурсне право);
- 2) відносини з охорони природних об'єктів і ресурсів від негативного впливу діяльності з урбанізації та міської забудови (природоохоронне право);
- 3) відносини з охорони життя ті здоров'я населення міст та інших населених пунктів від небезпечного впливу природних процесів і явищ (антропоохоронне право, ПЕБ).

Якщо ж зводити предмет урбоекологічного права до частини предмету ПЕБ, то це означає, що перші дві групи відносин мають входити до якогось іншого правового угруповання, або ж залишатимуться неврегульованими. По суті, мова в даному випадку може йти не про урбоекологічне право в цілому, а лише про його складову - право урбоекологічної безпеки.

Крім того, на наступному рівні диференціації, доцільним уявляється належне врегулювання урбо-природоресурсних відносин – урбоземельних, урбоатмосферних, урбоводних, урбонадрових, урбофауністичних, урбофлористичних, урболандшафтних тощо. Також до сфери впливу урбоекологічного законодавства слід віднести й екологічно значимі види діяльності [33].

Окремо слід зупинитися й на співвідношенні будівельного та

містобудівного (урбаністичного) законодавства, які пропонується розглядати не як тотожні, а як суміжні галузі, що мають у власних предметах регулювання низку спільних нормативних приписів.

Зазначене положення ґрунтується на визнанні того, що терміни «містобудування» та «будівництво» не є тотожними, адже перший, як процес містоутворення, серед іншого, включає, в якості виду складової діяльності - будівництво, а другий, як один з видів економічної діяльності, включає, у тому числі, й будівництво певного виду об'єктів – об'єктів містобудування; тобто «містобудування» - це не тільки будівництво, а «будівництво» - це будівництво не тільки об'єктів містобудування.

Таким чином, попри числену кількість існуючих НПА, що поперехово, декларативно і в більшій мірі у бланкетний чи відсильний спосіб здійснюють спробу врегулювати комплекс урбоекологічних відносин, необхідно розробити якісно нову та фахово систематизовану юридичну та інформаційну базу, яка б дала змогу об'єктивно та комплексно інтегрувати та диференціювати наявні рівні об'єктно-суб'єктного складу відносин екологічної безпеки міста як державної мікросистеми.

Однією з основних концептуальних проблем, що потребують розв'язання, у нормативно-правовому регулюванні сфери, що розглядається, є некодифікованість містобудівного законодавства, неузгодженість його норм між собою та з іншим галузевим законодавством [34].

Тому, виходячи з наявного факту переваги в обсязі урбаністичного правового регулювання екологічних відносин над еколого-правовим регулюванням урбаністичних відносин, вбачається більш обґрунтованим, в процесі розробки проектів відповідних кодифікованих актів, вміщення блоку відносин екологічної безпеки міста саме у МБК, ніж включення урбаністичного блоку в ЕК.

Безумовної підтримки заслуговують проекти урядові ініціативи [34] щодо шляхів та способів розв'язання проблем нормативно-правового регулювання урбаністичних відносин в цілому та урбоекологічних відносин зокрема:

розробити та затвердити кодифікований (зведений) НПА - МБК України відповідно до принципів Концепції та засад антикорупційної політики; забезпечити відповідність МБК України підходам інтегрованого розвитку та сприяти зміцненню громад як інституцій місцевого самоврядування; забезпечити гармонізацію містобудівного законодавства із законодавством, що регулює дотичні сфери правовідносин; забезпечити інтегрування необхідних норм Земельного кодексу в МБК; забезпечити перегляд підзаконних нормативно-правових актів у сфері містобудівної діяльності, усунення надмірних та дискреційних повноважень органів управління, прогалин, колізій та корупційних ризиків тощо.

В рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку (вересень 2015 р.) та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку (далі – ЦСР) та 169 завдань.

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 р. на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації ЦСР. Кожну глобальну ціль було розглянуто з урахуванням специфіки національного розвитку [35].

Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», Президент України постановив забезпечувати дотримання ЦСР України на період до 2030 р., серед яких ціль 11 полягає у забезпеченні відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів [36].

ЦСР «Сталий розвиток міст і громад» відносно національного рівня

екологічних проблем міста має завдання забезпечити:

1) збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору;

2) зменшення негативного впливу забруднюючих речовин, у т. ч. на довкілля міст, шляхом використання інноваційних технологій.

Показниками досягнення зазначених завдань (індикаторами) визначено відповідно:

1.1) кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (одиниць);

1.2) кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (одиниць);

1.3) площа природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (% території країни);

2.1) обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин (% до рівня 2015 р.);

2.2) сумарний обсяг викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин від стаціонарних джерел, умовно приведений до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів (% до рівня 2015 р.);

2.3) сумарний обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин від пересувних джерел, умовно приведений до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів (% до рівня 2015 р.);

2.4) кількість міст, в яких середньодобові концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації (одиниць).

Очевидно, що і наведені цілі і показники їх виконання, напевне, є найбільш гострими, адже загальні для всіх міст екологічні проблеми, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря транспортом і промисловими підприємствами (урбаністичні атмосферо-повітряні відносини), з кожним роком стають все більш актуальними.

В той же час, не можна залишати поза увагою, і перш за все правового

забезпечення, й інші види відносин, пов'язаних екологією міста - забруднення вод (питної, поверхових, підземних), перенасичення шумами, утилізацією відходів тощо.

В цьому напрямку в Україні, ще наприкінці ХХ століття, були концептуально визначені основи для розробки нормативно-правових актів, програм та проектів щодо регулювання планування і забудови, стимулювання інвестиційної діяльності, вдосконалення податкової політики, наповнення і раціонального використання місцевих бюджетів для забезпечення соціально-економічного розвитку населених пунктів [37], в яких, зокрема, визнано, що через погіршення стану всіх компонентів природних ландшафтів, порушення основних соціально-економічних функцій цих ландшафтів, активізацію несприятливих природно-техногенних процесів та вичерпання екологічної ємності природних ландшафтів в цілому під загрозою опиняється екологічна безпека функціонування багатьох населених пунктів.

Одним з основних напрямів державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів є узгодженість соціального, економічного, містобудівного і екологічного аспектів розвитку населених пунктів та оточуючих територій.

Урбанізація, депопуляція села, зміна системи розселення стали одними з тих світових тенденцій просторового розвитку, впливу яких не уникнути Україні, при визначенні доцільності підготовки нового стратегічного документа, розробленого відповідно до європейських стандартів, на період, що синхронізується з плановими та бюджетними циклами ЄС [38].

Серед основних причин виникнення складної ситуації у сфері охорони НПС визначені наступні:

- забруднення атмосферного повітря через низькі темпи впровадження сучасних технологій (особливо це стосується промислово розвинутих регіонів), низькі темпи оновлення автотранспортного парку;

- забруднення водних ресурсів через технологічні скиди промислових підприємств;

- забруднення НПС відходами та низькі темпи впровадження сучасних технологій утилізації або вторинного використання твердих побутових відходів;

- недосконалість правової та інституційної бази, недостатність фінансового і кадрового забезпечення;

- недостатня обізнаність щодо доцільності і необхідності здійснення заходів щодо запобігання зміні клімату та адаптації до цих змін.

Складна екологічна ситуація зумовлена рядом факторів, у тому числі незадовільним функціонуванням державної системи моніторингу довкілля, створеної для збирання та аналізу інформації про стан НПС, прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень з питань запобігання негативним змінам НПС та дотримання вимог екологічної безпеки [39].

Подібне положення цілком поширюється й на окремі населенні пункти і, перш за все, - міста.

Останнє поняття, на відміну від чисельних пропозицій науковців, не має легального визначення. Натомість, найбільш близькими до терміну «місто» є поняття «міська місцевість» - адміністративна територія міських поселень (міста та селища міського типу) [40], а також термін «населений пункт» - забудована територія, в'їзди на яку і виїзди з якої спеціально позначені відповідними знаками або яка будь-яким іншим чином визначена у національному законодавстві [41].

Одним з недоліків функціонування систем розселення в Україні визначено неузгодженість соціального, економічного, містобудівного та екологічного аспектів розвитку населених пунктів та прилеглих територій [42]. Хоча основним екологічним законом й встановлені екологічні вимоги при розміщенні і розвитку населених пунктів:

1) планування, розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих рад з урахуванням: 1.1) екологічної ємкості територій; 1.2) додержанням вимог охорони НПС; 1.3) раціонального

використання природних ресурсів та екологічної безпеки;

2) при розробці генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські ради встановлюють режим: 2.1) використання природних ресурсів; 2.2) охорони НПС та екологічної безпеки.

Цей режим встановлюється у приміських та зелених зонах за погодженням з місцевими радами, на території яких вони знаходяться, відповідно до законодавства України [43, ст. 59].

До того ж, на рівні державної екологічної політики, серед завдань досягнення цілі «Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України» [44] визначено:

1) зменшення негативного впливу процесів урбанізації на НПС;

2) припинення руйнування НПС у межах міст, зокрема недопущення: 2.1) необґрунтованого знищення зелених насаджень у межах міст під час виконання будівельних чи інших робіт; 2.2) незаконного відведення земельних ділянок, зайнятих зеленими насадженнями, під будівництво.

Особлива увага у містобудівному законодавстві відведена об'єктам, визначеним відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, ст. 16 Закону України «Про міжнародні договори», п. 172 Настанови із застосування Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини [45].

Загальні відносини із забезпечення сталого розвитку населених пунктів та екологічної безпеки територій при здійсненні планування та їх забудови врегульовані Законом України «Про основи містобудування» [46, ст. 19] наступним чином:

1) при розробці та реалізації МБД суб'єкти містобудівної діяльності зобов'язані дотримуватись основних завдань та заходів щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів та екологічної безпеки територій;

2) сталий розвиток населених пунктів передбачає соціально, економічно і екологічно збалансований їх розвиток, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних

поколінь на основі раціонального використання ресурсів, технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної інфраструктури;

3) екологічна безпека територій передбачає дотримання встановлених природоохоронним законодавством вимог щодо охорони НПС, збереження та раціонального використання природних ресурсів, санітарно-гігієнічних вимог щодо охорони здоров'я людини, здійснення заходів для нейтралізації, утилізації, знищення або переробки всіх шкідливих речовин і відходів.

МБД підлягає стратегічній екологічній оцінці в порядку, встановленому Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку» [47, ст. 2]. Розділ «Охорона НПС», що розробляється у складі проекту МБД, одночасно є звітом про стратегічну екологічну оцінку, який має відповідати вимогам зазначеного закону. Крім того, слід враховувати, що згідно із Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних», який вводиться в дію з 1 січня 2021 р., містобудівний кадастр включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет [48].

На міському рівні в систему містобудівного кадастру вводяться відомості про: екологічні та інженерно-геологічні характеристики окремих територій і земельних ділянок, можливість провадження на них містобудівної діяльності з урахуванням планувальних обмежень на підставі відповідної МБД, даних екологічних, гідрометеорологічних, радіологічних, санітарно-гігієнічних та інших досліджень, а також на підставі даних, отриманих з відповідних галузевих кадастрів та інформаційних систем щодо питань використання територій, їх екологічного, інженерно-геологічного, сейсмічного, гідрогеологічного та іншого районування території міста [49].

2.3. Правові аспекти забезпечення екологічної безпеки міст: рівні, об'єкти, технології

Наприкінці ХХ століття вітчизняний парламент констатував [50]:

- 1) територіальна організація України спрямована на поєднання загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів;
- 2) територіальний розподіл суспільних інтересів у галузі охорони природи визначається територіальними обсягами природних геоекосистем і поділяється на: 2.1) загальнодержавні, що поширюються на всю територію України; 2.2) регіональні, що охоплюють територію в межах двох або більше областей та АР Крим чи поширюються на територію суміжних держав та акваторію морської економічної зони; 2.3) місцеві, що охоплюють територію в межах АР Крим, області, району.

Втім, такий об'єктивний характер просторового поширення природних систем створив територіальну невідповідність між адміністративними одиницями та природними системами як об'єктами управління. Ця позиція Верховної Ради України ґрунтувалась на визнанні наступних проблем в менеджменті екологічної сфери:

- виникає потреба у виділенні регіонального рівня управління природоохоронними заходами;
- державна система управління природоохоронною діяльністю є занадто централізованою та з елементами відомчості;
- така система веде до зниження ефективності управління на регіональному рівні, зокрема щодо напрямів планування та використання інвестицій природоохоронного призначення, а також не дає можливості повністю враховувати територіальні інтереси в створенні екологічно безпечного довкілля.

Проте в силу низки причин реальних змін в управлінні відносинами екологічної безпеки ані на регіональному ані на місцевому рівнях не відбулося. Лише з початком процесів децентралізації влади, що має на меті, серед іншого, й повноцінне провадження діяльності територіальних громад з дотриманням

принципів та положень Європейської хартії місцевого самоврядування [51], в цій сфері перейшло в практичну площину право і спроможність ОМС в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення.

Водночас в Україні продовжується тенденція урбанізації, негативні наслідки якої здебільше призводять до руйнування НПС великих міст. Зокрема скорочуються зелені зони, забруднюються та стають непридатними водойми, довкілля потерпає від промислових викидів і відходів, в тому числі й побутових, стан життєзабезпечувальних систем не задовольняє потреби швидкого зростання населення міст на основі екстенсивного промислового розвитку і розширення їх територій. В таких умовах узгодження дій центральних і місцевих ОВВ, ОМС та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на відповідних територіях потребували концептуальних змін законодавства з метою реформування функцій регіональної влади на засадах децентралізації, субсидіарності, повсюдності та спроможності.

Правове забезпечення цих повноважень реально почало відбуватися лише з обранням курсу на децентралізацію влади із прийняттям Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [52] та плану заходів щодо її реалізації [53].

На час схвалення зазначеної Концепції одними з проблем, що потребували ефективного та швидкого розв'язання були такі:

1) зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду та ризик виникнення техногенних катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування;

2) нерозвиненість форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів, у співпраці з ОМС і місцевими ОВВ та досягнення спільних цілей розвитку громади;

3) корпоратизація ОМС, закритість і непрозорість їх діяльності, високий

рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги;

4) відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування тощо.

Відносно напряму екологічної безпеки, серед заходів досягнення оптимального розподілу повноважень між ОМС та ОБВ, в Концепції було визначено, що серед основних повноважень ОМС обласного рівня є забезпечення охорони НПС. В той час, як до основних повноважень ОМС базового рівня було віднесено забезпечення: - вирішення питань забудови території (відведення земельних ділянок, надання дозволів на будівництво, прийняття в експлуатацію будівель); - благоустрою території; - надання житлово-комунальних послуг (централізоване водо-, теплопостачання і водовідведення, вивезення та утилізація відходів, утримання будинків і споруд, прибудинкових територій комунальної власності); - гасіння пожеж. Структурні підрозділи територіальних органів центральних ОБВ на базовому рівні надаватимуть послуги, у тому числі, з санітарно-епідеміологічного захисту.

Крім того, на законодавчому рівні одним з пріоритетів державної регіональної політики визнано створення ефективної системи охорони НПС шляхом врахування екологічної складової у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля у регіонах [54, ч. 1, п.6 ст. 6].

В свою чергу, у Державній стратегії регіонального розвитку зазначено, що незважаючи на домінуючу тенденцію до зниження питомої екологічної інтенсивності забруднення, питома вага промислово розвинутих регіонів у загальному рівні забруднення не знижується, що свідчить про подальшу концентрацію екологічно шкідливих об'єктів на території таких регіонів та неефективні дії щодо зниження інтенсивності забруднення [55].

Встановлена вказаною Стратегією класифікація міст, що має наступний

вигляд:

- агломерації (територіальні скупчення населених пунктів, насамперед міст);
- великі міста (чисельність населення від 100 тис. осіб і більше);
- середні міста (від 50 до 100 тис. осіб);
- малі міста (до 50 тис. осіб);
- монофункціональні міста (міста, розвиток яких пов'язаний з реалізацією однієї виробничої функції); пропонується враховувати, серед іншого, й при визначенні вимог до показників екологічної безпеки.

Зокрема, завдання із вирішення урбоекологічних проблем поставлені у таких напрямках як:

- «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану НПС»;
- «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст»;
- «Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст»;
- «Сприяння впровадженню інновацій та зростанню технологічного рівня регіональної економіки, підтримка інноваційних підприємств та стартапів».

Одним з напрямів реформи відносин екологічної безпеки на рівні міста є виконання замовлень про надання послуг з екологічних питань через Центри надання адміністративних послуг. Йдеться про:

- погодження питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значень;
- надання довідок про стан НПС;
- погодження планів роботи суб'єктів господарювання з питань охорони НПС і використання природних ресурсів тощо [56].

До того ж, запропонований у Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» механізм, передбачив нові додаткові функції і повноваження ОМС, що стосуються запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської

діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля.

Однією з першопричин екологічних проблем України, визначених національною Екостратегією – 2030 [57], є неефективна система державного управління у сфері охорони НПС та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих ОВВ та ОМС, незадовільний стан системи державного моніторингу НПС.

Відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на НПС, тому в напрямку регіональної екологічної політики передбачається, що положення Екостратегії – 2030 і розроблені на її основі та з урахуванням завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, національні плани дій будуть інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони НПС, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони НПС.

Так, в програмі територіальної соціально-економічної інтеграції та просторового розвитку, Регіонстратегією – 2020 встановлені, у тому числі, й такі заходи [58]: 1) створення умов для зменшення обсягів утворення відходів та збільшення обсягу їх переробки та повторного використання на регіональному рівні; 2) визначення на регіональному та місцевому рівні пріоритетів і завдань щодо формування, збереження та невиснажливого використання екомережі, формування просторового розташування її структурних елементів, тощо.

В свою чергу, відповідно до переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затвердженого урядовою постановою [59], організація проведення оцінки впливу на довкілля (ОВД) та стратегічної екологічної оцінки (далі – СЕО) є природоохоронними заходами. Зокрема, Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку» [60] встановлено, що у складі містобудівної документації звітом про СЕО для проектів містобудівної документації є розділ «Охорона НПС», який має відповідати вимогам ч.2 ст. 11

цього закону, а Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» [61, ст. 31] передбачено, що до проектної документації на будівництво об'єктів, що підлягають ОВД, згідно із законом про ОВД, додаються результати ОВД.

На державному рівні система моніторингу довкілля розуміється як система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки [62], яке цілком можна поширити й на муніципальний (урбо-) рівень.

Втім, однією з актуальних урбоекологічних проблем є те, що за роки проведення спостережень суб'єктами системи моніторингу накопичено певний досвід і значний обсяг інформації щодо стану НПС та джерел його забруднення. Проте, оскільки інформацію накопичено на паперових носіях та розміщено у базах даних, які за структурою не відповідають вимогам та рекомендаціям Європейської економічної комісії ООН щодо створення Європейської мережі спостережень та інформації про стан НПС. Розв'язання зазначених проблем досягається шляхом поєднання зусиль суб'єктів системи моніторингу та координації їх дій, забезпечення безперервності спостережень за складовими НПС, вдосконалення нормативного, методичного, технічного та організаційного забезпечення для створення єдиної мережі спостережень, впровадження передових інформаційних технологій та створення банків даних про його стан [63].

У цьому зв'язку, саме розроблення проекту Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» (далі – ГПД) [64] зумовлено необхідністю встановити правові основи діяльності зі створення, функціонування та розвитку національної інфраструктури ГПД, інтегрування ГПД, які створюються різними органами державної влади і ОМС, суб'єктами господарювання усіх форм власності на єдиній геодезичній і картографічній основі за єдиними технічними регламентами, забезпечення широкого доступу до ГПД, розвитку ринку сучасної геоінформаційної продукції і

геоінформаційних послуг відповідно до рекомендацій Директиви 2007/2/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 14 березня 2007 р. із запровадження інфраструктури просторової інформації у Європейському Союзі (INSPIRE). Тож, 13.04.2020 р. закон було прийнято, 07.06.2020 р. він набрав чинності, а з 01.01.2021 р. його введено в дію.

Окремо слід звернути увагу на сферу відносин екологічної та енергетичної безпеки, яка є надзвичайно важливим напрямом чинного уряду, про що свідчить його програмна декларація [65] відносно планів підвищення енергетичної незалежності України шляхом: - збільшення обсягу видобутку вітчизняних енергоносіїв; - диверсифікації джерел та маршрутів постачання енергоресурсів; - розвитку відновлюваних та низьковуглецевих джерел енергії, альтернативних видів палива; - забезпечення надійності, екологічності та доступності енергії для всіх споживачів; - запровадження комплексного підходу до формування та реалізації політики в енергетичній сфері, зокрема з урахуванням Цілей сталого розвитку, екологізації та декарбонізації національної економіки. Зазначені питання особливо гостро постали для вугледобувних підприємств (далі – ВДП), які наразі поєднують в собі такі протилежні риси як:

- а) важливість продукції та збитковість виробництва;
- б) наявність значних запасів вугілля та дотаційність галузі;
- в) забезпечення роботою мешканців мономіст та підвищений рівень техногенної та екологічної небезпеки праці та впливу на навколошахтне середовище.

Тому, розробка та впровадження ефективного правового механізму урегулювання цих і суміжних з ними відносин, уявляється актуальним науково-практичним напрямом.

Аналіз запланованих на 2021 р. пріоритетних дій Уряду дозволив виділити серед них наступні заходи, пов'язані з розв'язанням наведених вище проблем [66]:

1. Відносини трансформації вугільних регіонів - розроблення та

подання КМУ проєкту Державної цільової програми соціально-економічної трансформації вугільних регіонів на період до 2030 р.; затвердження на законодавчому рівні довгострокового програмного документа, відповідно до якого здійснюватиметься трансформація вугільних регіонів України та у якому будуть визначені шляхи комплексного вирішення проблемних питань в економічній, соціальній, житлово-комунальній та екологічній сфері (п. 312);

2. Відносини декарбонізації енергетики - розроблення та подання КМУ проєкту Інтегрованого плану з боротьби із зміною клімату та розвитку енергетики на період до 2030 р.; запровадження комплексного підходу до формування енергетичної та екологічної політики; узгодження розвитку енергосектору України із потребами боротьби із зміною клімату відповідно до вимог законодавства ЄС та практик країн - членів ЄС, у тому числі принципів Європейської зеленої угоди; застосування європейських підходів у стратегічному плануванні в енергосекторі України (п. 382);

3. Відносини об'єктів та діяльності підвищеної екологічної небезпеки - розроблення та подання КМУ проєкту Закону України про внесення змін до Закону України «Про екологічний аудит»; визначення об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку (п. 410).

4. Відносини охорони навколишнього природного середовища (далі – НПС) - розроблення та подання КМУ проєкту розпорядження КМУ «Про затвердження Національного плану дій з охорони НПС на 2021—2025 р.р.»; реалізація державної екологічної політики з метою збереження природних екосистем, підтримки їх цілісності, поліпшення якості життя і здоров'я населення, забезпечення екологічної безпеки, впровадження збалансованої системи природокористування для сталого розвитку суспільства (п. 412);

5. Відносини екологічної безпеки - розроблення та подання КМУ проєкту Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р.; визначення стратегічних напрямів державної політики щодо зменшення впливів та наслідків зміни клімату в Україні (п. 413).

Крім того, на поточний рік КМУ має підготувати та подати до парламенту

нові та оновлені редакції законів України про: - управління відходами; - запобігання, зменшення та контроль забруднення, що виникає в результаті промислової діяльності; - державний екологічний контроль тощо.

Україна не має наміру відмовлятися від реформування галузі й трансформації вугільних регіонів. За повідомленням Міністерства енергетики України [67] проєкт концепції реформування вугільної галузі передбачав, що шахти будуть розділені на три категорії:

1) шахти, які належать до ресурсної бази ПАТ «Центренерго»;

2) шахти подвійного призначення, які видобувають вугілля, яке можна використовувати в енергетиці та металургії;

3) шахти, що підлягають приватизації не лише як ВДП, а й як цілісні майнові комплекси, зокрема з метою репрофілювання. Отже, держава хоче піти від управління вугільним сектором, приватизувавши перспективні та ліквідувавши глибоко збиткові шахти. І вже у лютому 2021 р. розпочав роботу Секретаріат Енергетичного партнерства й Україна очікує на якнайшвидший запуск Мультипартнерського фонду та реалізацію пілотних проєктів трансформації вугільних регіонів.

При цьому слід мати на увазі, що вугледобувна та вуглепереробна діяльність, згідно із ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», належать до другої категорії видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля та підлягають ОВД. Зокрема, ВДП, як екологонебезпечний об'єкт, і на стадії експлуатації і на стадії ліквідації чинить значний вплив практично на усю сукупність природних об'єктів та ресурсів навколошахтного середовища, що супроводжується такими видами порушень НПС:

1) геомеханічні - зменшення площі земельних ділянок для користування; - деформації та зміна структури земної поверхні, зміна рельєфу; - механічне пошкодження, погіршенням якості та заболочуванням ґрунтів; - пошкодження поверхневих будівель і споруд;

2) гідрологічні - зміна природного гідрологічного режиму підземних вод; -

погіршення якості води поверхневих горизонтів; - зменшення запасів підземних вод; - зміна динамічного режиму поверхневих водних об'єктів;

3) хімічні, фізико-хімічні - зміна складу та властивостей атмосферного повітря, ґрунтів та вод;

4) термічні - біохімічне забруднення атмосферного повітря, вод; - зміна клімату.

В умовах подібного впливу на довкілля об'єкти, на яких проводяться підземні та відкриті гірничі роботи, а також відвали гірничих порід, включені до переліку потенційно небезпечних об'єктів [68].

Заходи зі зменшення впливу на НПС в результаті видобутку вугілля ВДП, яким надається допомога на закриття (ліквідацію) відносяться до критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання у вугільній галузі [69].

Державна допомога суб'єктам господарювання, які провадять або провадили діяльність, пов'язану з видобуванням вугілля, спрямована на покриття витрат, що виникають або виникли внаслідок закриття (ліквідації) їх ВДП, та які не пов'язані з поточними витратами виробництва, може вважатися допустимою для конкуренції за умови, що сума сукупного розміру державної допомоги не перевищує відповідних витрат. Така допомога може використовуватися для покриття понесених витрат та планових витрат лише тими суб'єктами господарювання, які закривають (ліквідовують) або закрили (ліквідували) свої вуглевидобувні підрозділи, включаючи суб'єктів господарювання, які є отримувачами допомоги для закриття (ліквідації) ВДП або їх відокремлених підрозділів. Проте, ці умови не застосовуються до витрат, які виникли через недотримання законодавства у сфері охорони НПС.

До кола суб'єктів, серед основних завдань яких є захист НПС та локалізація зони впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварій та катастроф на підприємствах, які обслуговуються, належить Державна воєнізована гірничорятувальна служба у вугільній промисловості України [70].

Заслуговує на увагу й судова практика у сфері негативного впливу підземних гірничих робіт [71]. Так, Верховний Суд дійшов висновку, що індивідуальне право (інтерес) у формі гарантованого ч. 1 ст. 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом, протиставляється публічному інтересу, який виражається в дотриманні вимог екологічної безпеки, забезпеченні державою права на безпечне для життя і здоров'я людини довкілля, гарантованого ст. 50 Конституції України, та, за загальним правилом, має безумовний пріоритет.

Висновки до розділу 2.

На підставі проведеного дослідження сформульовано наступні основні висновки:

1. Запропоновано розглядати право урбоекологічної безпеки як систему правових норм, які регулюють частину урбоекологічних відносин, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки міста, а в певних випадках захисту життя та здоров'я міського населення, природних об'єктів й ресурсів міського середовища від шкідливого впливу небезпек і загроз з метою попередження, запобігання і ліквідації їх негативних наслідків, мінімізацію екологічно значущих ризиків, забезпечення та задоволення урбоекологічних інтересів, прав і свобод відповідних суб'єктів і підтримання сталого розвитку та екологічної рівноваги в місті.

2. Визначено предмет права урбоекологічної безпеки - суспільні відносини, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки міста; урбоекологічні відносини за своїм змістом є відносно диференційованими, але взаємопов'язаними та інтегрованими, що обумовлено природним зв'язком об'єктів і ресурсів урбоекологічної системи.

3. Обґрунтовано поділ відносини урбоекологічної безпеки за видом природних об'єктів й ресурсів міського середовища на відносини урбоземельної, урбоатмосферної, урбоводної, урбонадрової, урбофауністичної, урбофлористичної, урболандшафтної безпеки; природоресурсний склад об'єктів цих відносин диференціюється за різними ознаками, серед яких: 3.1)

геогенний стан (природний зв'язок з екосистемою) – статичні (земля, надра (крім підземних вод), ландшафт, флора) та динамічні (атмосферне повітря, вода (природна, питна), фауна (природна, домашня)); 3.2) техногенний стан – (властивість змінювати кількість і якість у просторі та часі) вичерпні (відновлювані та невідновлювані): родючі ґрунти, рослинність і тваринний світ (відновлювані); підземний простір, мінеральні ресурси (невідновлювані); невичерпні - водні та кліматичні ресурси.

4. Обґрунтовано поділ відносини урбоекотологічної безпеки за суб'єктивними ознаками на:

- 4.1) управлінські (імперативні), договірні (диспозитивні);
- 4.2) відносні, абсолютні;
- 4.3) матеріальні, процесуальні;
- 4.4) регулятивні, охоронні;
- 4.5) активні, пасивні;
- 4.6) прості, складні;
- 4.6) односторонні, двосторонні;
- 4.7) строкові, безстрокові;
- 4.8) довготривалі, короткотривалі (одноактні);
- 4.9) загальні, конкретні;
- 4.10) речові, зобов'язальні.

5. Запропоновано, при конструюванні норми права з подальшою її трансформацією у статтю НПА, покликаною врегулювати особливі відносини ПЕБ та, у тому числі, відносини урбоекотологічної безпеки, враховувати наявність ланки розвитку екологічнозначущих подій «небезпека - причини - негативні наслідки», що реалізує потенційну небезпеку в реальну шкоду (наслідки) і в умовах міського середовища може протікати не тільки в просторі та часі, але й на будь-якій стадії його існування «утилізація - функціонування - розвиток»; небезпека і загрози об'єктам відносини урбоекотологічної безпеки можуть бути реальними і потенційними (латентними), зовнішніми і внутрішніми, техногенними і природними.

6. Обґрунтовано міжгалузевий характер права урбоекологічної безпеки проявляється у встановленій особливості його предмету, яка розкривається в наступному:

1) в системі національного законодавства відсутній законодавчий акт, який би на рівні базового закону регулював усю наявну сукупність урбоекологічних відносин;

2) окремі акти екологічного законодавства вміщують приписи, що фрагментарно регулюють урбаністичні відносини, а урбаністичне законодавство на аналогічному рівні якості регулює екологічні відносини;

3) оцінка кількісної складової взаємного регулювання урбоекологічних відносин свідчить про явну перевагу регулювання екологічних відносин приписами актів урбаністичного законодавства;

4) окремі акти суміжних галузей законодавства (податкового, інвестиційного, господарського, митного, будівельного, транспортного, житлово-комунального тощо), внаслідок наявних прогалин правового регулювання як урбаністичних так і екологічних відносин у відповідних сферах, вимушені містити поодинокі статті чи навіть їх частини для демонстрації намірів усунення зазначених недоліків у змісті НПА.

7. Аргументовано, що терміни «містобудування» та «будівництво» не є тотожними, адже перший, як процес містоутворення, серед іншого, включає, в якості виду складової діяльності - будівництво, а другий, як один з видів економічної діяльності, включає, у тому числі, й будівництво певного виду об'єктів – об'єктів містобудування; тобто «містобудування» - це не тільки будівництво, а «будівництво» - це будівництво не тільки об'єктів містобудування.

8. Обґрунтовано, виходячи з наявного факту переваги в обсязі урбаністичного правового регулювання екологічних відносин над еколого-правовим регулюванням урбаністичних відносин, більшу доцільність в процесі розробки проектів відповідних кодифікованих актів, вміщення блоку відносин екологічної безпеки міста саме у МБК, ніж включення урбаністичного блоку в

ЕК.

9. Встановлено, що серед основних причин виникнення складної ситуації у сфері охорони НПС міст України є наступні: - забруднення атмосферного повітря через низькі темпи впровадження сучасних технологій (особливо це стосується промислово розвинутих регіонів), низькі темпи оновлення автотранспортного парку; - забруднення водних ресурсів через технологічні скиди промислових підприємств; - забруднення НПС відходами та низькі темпи впровадження сучасних технологій утилізації або вторинного використання твердих побутових відходів; - недосконалість правової та інституційної бази, недостатність фінансового і кадрового забезпечення; - недостатня обізнаність щодо доцільності і необхідності здійснення заходів щодо запобігання зміні клімату та адаптації до цих змін.

10. Визначено, що ВДП, як екологонебезпечний об'єкт, і на стадії експлуатації і на стадії ліквідації чинить значний вплив практично на усю сукупність природних об'єктів та ресурсів навколошахтного середовища, що супроводжується такими видами порушень НПС:

1) геомеханічні - зменшення площі земельних ділянок для користування; - деформації та зміна структури земної поверхні, зміна рельєфу; - механічне пошкодження, погіршення якості та заболочуванням ґрунтів; - пошкодження поверхневих будівель і споруд;

2) гідрологічні - зміна природного гідрологічного режиму підземних вод; - погіршення якості води поверхневих горизонтів; - зменшення запасів підземних вод; - зміна динамічного режиму поверхневих водних об'єктів;

3) хімічні, фізико-хімічні - зміна складу та властивостей атмосферного повітря, ґрунтів та вод;

4) термічні - біохімічне забруднення атмосферного повітря, вод; - зміна клімату.

РОЗДІЛ 3. УРБОЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Сучасний стан національних стратегічних напрямів забезпечення екологічної безпеки міст

Базове джерело національного екологічного права, яким безумовно є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1, ст. 50], розуміє екологічну безпеку як такий стан НПС, при якому забезпечується попередження:

- 1) погіршення екологічної обстановки;
- 2) виникнення небезпеки для здоров'я людей.

При цьому, екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Так, відносно екологічних вимог при розміщенні і розвитку населених пунктів (далі, в контексті дослідження, - місто) ст. 59 зазначеного закону встановлено, що планування, розміщення, забудова і розвиток міст здійснюються за рішенням місцевих рад з:

- а) урахуванням екологічної ємкості територій;
- б) додержанням вимог охорони НПС, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Зокрема, при розробці генеральних планів розвитку і розміщення міст міські ради встановлюють режим використання природних ресурсів, охорони НПС та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за погодженням з місцевими радами, на території яких вони знаходяться, відповідно до законодавства України.

Такий припис є надзвичайно важливим і актуальним, адже на забезпечення у тому числі й екологічної безпеки України спрямовується сучасна державна політика у сферах національної безпеки і оборони [2, ч. 4, ст. 3].

Новітня стратегія державної екологічної політики України констатує [3], що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили

пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку.

Щодо територіального розширення міст встановлена законодавча вимога, згідно з якою останнє буде можливим лише за умови збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень, а їх розбудова буде більше відповідати вимогам адаптації до змін клімату.

Значну увагу відноси́нам екологічної безпеки міста приділено й у містобудівному законодавстві. Наприклад, Закон України «Про основи містобудування» [4, ст. 19] врегульовуючи забезпечення сталого розвитку міст та екологічної безпеки територій при здійсненні планування і забудови територій, встановлює низку важливих положень в цій сфері, а саме:

- при розробці та реалізації містобудівної документації суб'єкти містобудівної діяльності зобов'язані дотримуватись основних завдань та заходів щодо забезпечення сталого розвитку міст та екологічної безпеки територій;

- сталий розвиток міст передбачає соціально, економічно і екологічно збалансований їх розвиток, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів, технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної інфраструктури;

- екологічна безпека територій передбачає дотримання встановлених природоохоронним законодавством вимог щодо охорони НПС, збереження та раціонального використання природних ресурсів, санітарно-гігієнічних вимог щодо охорони здоров'я людини, здійснення заходів для нейтралізації, утилізації, знищення або переробки всіх шкідливих речовин і відходів.

В іншому містобудівному законі [5] також встановлені певні екологічні

ВИМОГИ:

- містобудівна документація на державному рівні підлягає експертизі та стратегічній екологічній оцінці (ст. 11);

- вихідними даними для розроблення комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади є відомості й про об'єкти природної і техногенної небезпеки, розташовані на території територіальної громади та суміжних адміністративно-територіальних утворень (ст. 16-1) тощо.

Тобто, в аспекті зазначеного вище припису ст. 50 екологічного закону, має місце пріоритет превентивної (запобіжної) функції, сутність якої полягає у необхідності здійснення комплексу заходів (контроль, експертиза, аудит, страхування, моніторинг), пов'язаних з попередженням або зниженням (зменшенням) негативного чи руйнівного впливу можливих еколого- та антропогенних наслідків.

Останні, в значенні «наслідки для довкілля, у тому числі для здоров'я населення», розуміються в екологічному законодавстві як [6]:

1) будь-які ймовірні наслідки для: - флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, надр, клімату, повітря, води, ландшафту, природних територій та об'єктів; - безпеки життєдіяльності населення та його здоров'я; - матеріальних активів, об'єктів культурної спадщини;

2) взаємодія цих факторів.

Тож, відносно права екологічної безпеки міста, цілком обґрунтованим уявляється висновок, за яким його предметом слід розглядати суспільні екологічні відносини, що складаються з приводу безпеки:

а) людини;

б) природного середовища міста;

в) антропогенного середовища міста;

г) процесів взаємодії людини з міським середовищем.

При цьому відносини екологічної безпеки міста мають регулюватися в їх динаміці - в часі, просторі та за колом осіб.

В майже аналогічній інтерпретації екологічне законодавство оперує й

іншим поняттям, а саме [7] – «вплив на довкілля» - будь-які наслідки планованої діяльності для довкілля, в тому числі наслідки для:

- а) безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я;
- б) флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів;
- в) історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів;
- г) сукупності цих факторів;
- д) об'єктів культурної спадщини;
- є) соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів.

В цьому плані привертає увагу одна з останніх президентських ініціатив [8], яка щодо екологічної безпеки міста, встановлює наступні завдання, що вже реалізовані або знаходяться в стадії реалізації:

- розробка та затвердження Національного плану дій з охорони НПС на 2021 - 2025 р.р. [9];
- запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин, визначення якості атмосферного повітря та оцінки впливу його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення;
- вдосконалення економічного механізму фінансування заходів щодо охорони НПС;
- запровадження та використання економічних інструментів для стимулювання створення об'єктів інфраструктури з оброблення відходів;
- розробка концепцію державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля України;
- розробка порядку інформування населення з питань біологічної безпеки і біологічного захисту тощо.

Крім того, підтвердження намірів забезпечити національні інтереси України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також підтримка проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. №

70/1 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р. та результати їх адаптації з урахуванням специфіки власного розвитку, Україна взяла зобов'язання про дотримання, серед іншого, цілі 11 «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів».

При цьому залишається актуальним питання виконання екологічної складової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема Глави 6 «Навколишнє середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» й Додатку ХХХ до цієї глави, що містить перелік директив та регламентів, які Україна повинна імплементувати в певні часові рамки, у тому числі й у сфері урбоекологічної безпеки.

Оремо слід звернути увагу на положення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [10], які мають бути враховані у програмах економічного і соціального розвитку областей, районів і міст. В Стратегії екобезпеки зокрема визначені основні проблеми у сфері охорони НПС та природних ресурсів, які негативно впливають на здоров'я людей та сталість екосистем. До них, серед іншого, віднесені:

- недостатній рівень інтеграції в програми економічного і соціального розвитку областей, районів і міст питань адаптації до зміни клімату;
- необхідна адаптація прибережних територій, особливо тих, на яких розташовані міста, у зв'язку з очікуваним підвищенням рівня моря, зміною температури водойм, забрудненням вод, зростанням кількості та інтенсивності штормів та паводків.

ОМС рекомендовано під час формування проектів місцевих бюджетів передбачати кошти в межах реальних можливостей бюджетів, необхідні для виконання заходів зазначеної Стратегії.

В останній, в аспекті проблем територіальних громад зазначено, що в Україні близько 70 відсотків населення проживає в містах. Мешканці міст перебувають у зоні ризиків, пов'язаних із впливом зміни клімату, про що свідчать дані дослідження «Оцінка вразливості до змін клімату: Україна», проведеного у 2014 році експертами Кліматичного форуму Східного

партнерства та Робочої групи громадських організацій із зміни клімату.

Найбільш значними серед них є:

- тепловий удар і пов'язаний з ним ефект локального перегріву;
- збільшення попиту на охолодження приміщень протягом теплої пори року; уразливість, пов'язана з погіршенням якості та зменшенням кількості питної води;
- підвищені ризики підтоплення, непристосованість каналізаційних систем міст до зростання кількості опадів.

Вразливість різних груп населення в містах до зміни клімату підсилюється недостатністю зелених насаджень в Україні, а також стрімким зростанням забудови та збільшенням площі поверхонь, що поглинають тепло.

Населення міст і селищ вразливі до дефіциту води та зменшення опадів, пересихання річок, зниження рівня ґрунтових вод, почастищення екстремальних погодних явищ.

В Операційному плані реалізації у 2022-2024 роках Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р. передбачено, у тому числі, розроблення:

- методичних рекомендацій щодо включення питань адаптації до зміни клімату в програми економічного і соціального розвитку областей, районів, міст, регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, а також планів заходів з адаптації до зміни клімату, що можуть затверджуватися ОМС;

- регіональних та місцевих стратегій адаптації до зміни клімату або включення питань адаптації до зміни клімату до регіональних стратегій розвитку, стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації, а також до програм економічного і соціального розвитку областей, районів, міст.

Низка заходів урбоекологічного спрямування передбачена й у плані заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. [11].

3.2. Розвиток інструментів європейського урбоекологічного права

В умовах тривалої урбанізації питання забезпечення екологічної безпеки міст, поряд із соціально-економічним комфортом населення, набувають першорядної важливості. Нехтування цією проблемою створює неповноцінне, небезпечне, а іноді й ущербне міське середовище. Така обстановка здатна створювати несприятливий вплив не тільки на здоров'я людини, а й на її життя у цілому. Тому питання правових інструментів реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міста є актуальними і потребують більш детального дослідження.

Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави. Ця й низка інших норм Конституції України, безперечно є основою для всієї сукупності джерел як екологічного так і містобудівного права та регулює, у тому числі, й такі види відносин, що прямо чи опосередковано відносяться до групи урбоекологічних або тісно пов'язаних з ними (господарських, адміністративних, муніципальних тощо).

За авторською позицією, право урбоекологічної безпеки пропонується розглядати як систему правових норм, які регулюють частину урбоекологічних відносин, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки міста, а в певних випадках захисту життя та здоров'я міського населення, природних об'єктів й ресурсів міського середовища від шкідливого впливу небезпек і загроз з метою попередження, запобігання і ліквідації їх негативних наслідків, мінімізацію екологічно значущих ризиків, забезпечення та задоволення урбоекологічних інтересів, прав і свобод відповідних суб'єктів і підтримання сталого розвитку та екологічної рівноваги в місті [12].

В той же час, одним з головних проблемних аспектів цього напрямку є очевидна міжгалузєва природа джерел права урбоекологічної безпеки, що проявляється в наступному:

- 1) в системі національного законодавства відсутній законодавчий акт, який би на рівні базового закону регулював усю наявну сукупність урбоекологічних відносин;

2) окремі акти екологічного законодавства вміщують приписи, що фрагментарно регулюють урбаністичні відносини, а містобудівне (урбаністичне) законодавство на аналогічному рівні якості регулює екологічні відносини та відносини екологічної безпеки;

3) оцінка кількісної складової взаємного регулювання урбоекологічних відносин свідчить про явну перевагу регулювання екологічних відносин приписами актів урбаністичного законодавства;

4) окремі акти суміжних галузей законодавства (податкового, інвестиційного, господарського, митного, будівельного, транспортного, житлово-комунального тощо), внаслідок наявних прогалин правового регулювання як урбаністичних так і екологічних відносин у відповідних сферах, вимушені містити поодинокі статті чи навіть їх частини для демонстрації намірів усунення зазначених недоліків у змісті нормативно-правових актів.

В аспекті обраної теми дослідження варто зробити певне застереження, щодо поняття «юридичні інструменти», оскільки воно наразі в теорії права немає загально визнаного значення. Натомість, сприймається позиція, відповідно до якої у складному юридичному інструментарії (норми права, суб'єктивні права і обов'язки, правові акти тощо) втілюється механізм дії правового регулювання, через який право впливає на поведінку суб'єктів права і передбачає застосування державного примусу. Тож логічним буде висновок, що первинним основним юридичним інструментарієм правового регулювання є юридичні документи, як субстанціональні засоби. Саме в останніх встановлюються первинні правові норми, правила поведінки, які, у підсумку, є відправним моментом для діяльних засобів, правосвідомості, існування та реалізації права.

Крім того, слід враховувати й стратегічне еколого-правове завдання, розкриваючи яке та оцінюючи сучасний стан довкілля в Україні національна Екостратегія-2030 (затверджена Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII) визнала, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від держави вжиття

термінових заходів.

Важливість правового забезпечення екологічної безпеки території України в цілому та міст зокрема отримала небувале раніше зростання у зв'язку із катастрофічним мілітарним впливом на довкілля. При цьому, формування масиву правових інструментів із розвитку системи екологічної безпеки міста пропонується здійснити на основі виокремлення відповідних блоків міжнародного, європейського та національного рівнів, у тому числі щодо окремих регіонів, територій, об'єктів і міст.

Актуальність питань, пов'язаних із екологічною безпекою міст, в силу своєї комплексності, були й продовжують бути предметом наукових пошуків представників низки спеціальностей, як то – екологія, технології захисту навколишнього середовища, садово-паркове господарство, економіка, менеджмент, публічне управління та адміністрування, архітектура та містобудування, цивільна безпека, право тощо.

Так, дослідниці-економістки у своїй публікації, справедливо наголошують, що система екологічної безпеки міста повинна бути узгоджена із системою більш високого рівня (регіональною та державною), а також пов'язана з вирішенням завдань міського сталого розвитку в економічному та соціальному аспектах [13, с. 112].

І. Огородник вважає, що складовими екологічної безпеки є природна та техногенна безпеки [14, с. 281]: - термін «природна безпека» характеризує стан захищеності людини, населення та довкілля від потенційно небезпечних природних явищ або впливу їх наслідків; - техногенна безпека – це відсутність дій, станів чи процесів у техносфері, які прямо чи опосередковано призводять до негативних наслідків у навколишньому середовищі, відтворенні населення та економіці; - екологічна безпека – це стан захищеності населення та довкілля від різноманітних видів небезпеки природного та техногенного походження.

Проте, наведені формулювання хоча і виглядають близькими, але є такими, що не узгоджуються із чинним законодавством. Наприклад, ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає

екологічну безпеку як такий стан НПС, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. А ст. 2 Кодексу цивільного захисту України (далі – КЦЗУ) визначає техногенну безпеку як відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на потенційно небезпечних об'єктах, а також у суб'єктів господарювання, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення.

Щодо поняття «природна безпека», то воно взагалі не розкривається у чинному національному законодавстві та вживається, наприклад у КЦЗУ, лише один раз в зв'язку із визначенням поняття «запобігання виникненню надзвичайних ситуацій» як комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки.

Інша річ, коли йдеться про поняття «надзвичайна ситуація техногенного або природного характеру» (за характером походження подій вони також можуть бути соціальні й воєнні), визначення яких наводяться у Класифікаторі надзвичайних ситуацій ДК 019:2010.

Загалом, серед науковців сформувалися позиції, відповідно до яких: а) природна та техногенна безпека розглядаються як складові екологічної безпеки; б) природна, екологічна і техногенна безпека розглядаються як окремі складові національної безпеки; в) природно-техногенна безпека розглядається як поняття тотожне екологічній безпеці; г) структура природної і техногенної безпеки розглядається як тотожна сукупність окремих видів небезпеки.

Зокрема, останню позицію висвітлює у своїй публікації А.М. Сундук, де при дослідженні природно-техногенної (екологічної) безпеки характеризує складові природної та техногенної небезпеки [15].

Подібний підхід уявляється, з точки зору науково-методологічного розуміння співвідношення категорій «безпека» та «небезпека», хибним, адже вони мають розглядатися, перше за все, у єдності їх протилежностей, взаємозалежних вимірах, за якими безпека – це відсутність небезпеки, а небезпека – наявність впливу на безпеку.

Наприклад, виходячи з поняття «небезпека», наведеного у наказі Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23.02.2006 р. № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів», ця категорія виступає сукупністю факторів, пов'язаних з функціонуванням об'єкта господарської діяльності, які: а) виникають внаслідок певних ініціюючих подій; б) здатні чинити негативний вплив на людей та довкілля.

У Директиві Європейського Парламенту і Ради 2009/48/ЄС від 18.06.2009 р. «Про безпечність іграшок» термін «небезпека» означає потенційне джерело шкоди.

Тож, в аспекті безпеки такі ознаки як «вчинення негативного впливу» та «завдання шкоди» позиціонуються якщо не тотожними, то однопорядковими. Крім того, ознака «сукупність факторів» очевидно може бути представлена певними явищами, процесами, об'єктами, властивостями, здатними, по-перше завдавати шкоди, і, по-друге, завдавати шкоди за певних умов, тобто бути наслідком дії як окремих так і сукупності факторів. Відтак, з позицій такої дії у часі, потенційна небезпека повинна розглядатися як об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на певний об'єкт, результатом якого буде зниження рівня його безпеки. Реальна небезпека – завдання шкоди об'єкту, яка вплинула на його безпеку.

У статті інших авторів [16]: - розглядається суть екологічної безпеки та її компонентів (техногенної та природної безпеки) як важливих складових національної безпеки, наочно представлено зміни параметрів, що їх характеризують; - проведено аналіз сутності понять «екологічна безпека», «техногенна безпека», «природна безпека»; - встановлено, що складовими екологічної безпеки є природна та техногенна безпеки або їх поєднання у вигляді природно-техногенної безпеки.

З останнього твердження залишається відкритим питання – якщо природно-техногенна безпека є складовою екологічної безпеки, то які ще складові до неї слід віднести.

Автори монографічного дослідження підкреслюють, що проголошений Україною курс на європейську інтеграцію передбачає адаптацію вітчизняного природоохоронного законодавства та запровадження сучасних підходів до забезпечення екологічної безпеки відповідно до принципів Європейського Союзу. При цьому наголошується, що реалізація мети представленого дослідження передбачає розв'язання, серед іншого, й такого основного завдання як аналіз основних джерел загроз екологічній і природно-техногенній безпеці держави у природному, техногенному та соціальному середовищах [17, с. 9].

Натомість, диференціюючи поняття «екологічна безпека» та «природно-техногенна безпека», автори так і залишили поза увагою будь-яке обґрунтування такої позиції.

С.М. Стойко та І.Б. Койнова справедливо відзначають, що особливо небезпечним для ландшафтів є тривалий мілітарний вплив на військових полігонах, дії якого проявляються і на прилеглий місцевості. Великою небезпекою може бути застосування космічної та лазерної зброї, над розробкою якої працює мілітарний потенціал супердержав. До традиційних мілітарних загроз у ХХІ ст. додалося небезпечне для довкілля явище - екотероризм. Бомбардування, вибухи на хімічних підприємствах, нафтосховищах і нафтових свердловинах призводять до значного забруднення життєвого середовища і людських жертв. Негативні наслідки воєнних дій часто проявляються не лише у воюючих країнах, а й у суміжних, спричинюючи значне зростання захворюваності населення [18, с. 54-55].

Проте, наведений вказаними авторами перелік джерел та наслідків мілітарного впливу на стан екологічної безпеки, як свідчать хід збройної агресії проти України 2014-2022 рр., є неповним.

Мета статті полягає в дослідженні питань правових інструментів реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міста на основі виокремлення відповідних блоків міжнародного, європейського і національного рівнів, у тому числі щодо окремих регіонів, територій, об'єктів, які формуються в умовах глобалізації, суспільних трансформацій та мілітарного впливу на

довкілля.

Стратегічні правові інструменти Європейського Союзу в сфері екологічної безпеки міст. Головним стратегічним планом розвитку Європейського Союзу (далі – ЄС), прийнятим у 2010 р., був документ «Європа-2020» (Europe 2020 Strategy), що являв собою десятирічну стратегію ЄС розумного, сталого та інклюзивного зростання. Для досягнення цієї мети було поставлено п'ять амбітних цілей, які охоплюють зайнятість, дослідження та розробки, зміну клімату та енергетичну стійкість, освіту та боротьбу з бідністю та соціальним відчуженням [22]. Пріоритетами стратегії «Європа-2020» визнано:

- 1) розумний розвиток (розвиток на основі знань та інновацій);
- 2) сталий розвиток (розвиток на основі ефективного використання ресурсів і захисті довкілля);
- 3) інклюзивний розвиток (розвиток на основі сприяння економіці з високою зайнятістю, що сприяє соціальній та територіальній згуртованості).

Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р., проголошений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. № 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» та сформульовані глобальні цілі сталого розвитку до (The Sustainable Development Goals 2030, SDGs 2030), закликали всі країни до перетворення нашого світу й досягнення кращого, більш сталого майбутнього та стали разом із Паризькою угодою про зміну клімату 2015 р. основою для оновленої стратегії сталого розвитку ЄС «Європа – 2030», покликану реалізувати, у тому числі й вказану вище ціль 11.

Як зазначено у п. 34 Декларації [23, с. 10] країни визнають, що: - сталий розвиток міст і раціональне управління містами мають величезне значення для якості життя людей; - для сприяння зміцненню згуртованості громад і підвищенню особистої безпеки їх членів, а також заохочування інноваційної діяльності й зайнятості, слід співпрацювати з міською владою та громадами у справі оновлення та планування міст і населених пунктів; - за допомогою екологічно раціонального регулювання і безпечного використання хімічних

речовин, зменшення і рециркуляції відходів та ефективнішого використання водних і енергетичних ресурсів, необхідно послабити несприятливий вплив життєдіяльності міст і хімічних речовин, що є шкідливими для здоров'я людей і навколишнього середовища.

Основними завданнями цієї стратегічної цілі визначено [23. с. 23-24]:

1) забезпечення загального доступу до достатнього, безпечного і недорогого житла й основних послуг і упорядкування нетрів;

2) забезпечення можливості користуватися безпечними, недорогими, доступними та сталими транспортними системами, підвищення безпеки дорожнього руху;

3) розширення масштабів відкритої для всіх і сталої урбанізації та можливості для комплексного і сталого планування населених пунктів та управління ними на основі широкої участі громадян;

4) активізація зусиль із захисту і збереження світової культурної та природної спадщини;

5) суттєве скорочення кількості загиблих і постраждалих та значне зменшення прямих економічних збитків внаслідок лих;

6) зменшення негативного екологічного впливу міст у розрахунку на душу населення, зокрема шляхом приділення особливої уваги якості повітря і управлінню міськими та іншими відходами;

7) забезпечення загального доступу до безпечних, доступних і відкритих для всіх зелених зон та громадських місць;

8) підтримка позитивних економічних, соціальних та екологічних зв'язків між міськими, приміськими та сільськими районами шляхом підвищення ефективності планування національного і регіонального розвитку;

9) значне збільшення кількості міст і населених пунктів, що прийняли та реалізують комплексні стратегії і плани, спрямовані на усунення соціальних бар'єрів, підвищення ефективності використання ресурсів, пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптацію до його зміни та здатність протистояти стихійним лихам, а також розробка й упровадження, відповідно до Сендайської

рамкової програми зі зниження ризику лих на 2015–2030 роки (The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030), заходів з комплексного управління ризиками, пов'язаними з лихами, на всіх рівнях;

10) надання найменш розвиненим країнам підтримки, зокрема у формі фінансової та технічної допомоги, у спорудженні екологічно безпечних і міцних будівель із використанням місцевих матеріалів.

У 2020 р. був затверджений набір політичних ініціатив Європейської комісії з загальною метою зробити ЄС кліматично нейтральним до 2050 р. - Європейський зелений курс (далі – ЄЗК) (інша назва - Європейська зелена угода, The European Green Deal), в якому, серед іншого визначено, що цей кліматичний пакт буде спиратися на поточну серію діалогів громадян та їх об'єднань по всьому ЄС, а також враховувати роль комітетів соціального діалогу в напрямку розширення можливостей регіональних та місцевих громад, у тому числі й енергетичних. Міський вимір політики згуртованості буде посилено, а запропонована Європейська міська ініціатива (Угода мерів) надаватиме допомогу містам, щоб допомогти їм якнайкраще використовувати можливості для розробки стратегій сталого міського розвитку [24, с. 23].

Слід відмітити, що Ініціатива ЄС «Угода мерів» (The EU Covenant of Mayors, 2008) є найбільшим у світі рухом за збереження клімату та енергії на місцевому рівні, яка об'єднує тисячі місцевих органів влади, що добровільно взяли на себе зобов'язання по досягненню кліматичних і енергетичних цілей ЄС.

Всеосяжним, амбітним і довгостроковим планом захисту природи та зворотної деградації екосистем є Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2030 р. (Biodiversity strategy for 2030), в якій констатується що природа регулює клімат, а природні заходи, такі як захист і відновлення довкілля, водно-болотних угідь, торфовищ і прибережних екосистем, стале управління морськими територіями, лісами, луками та сільськогосподарськими ґрунтами будуть мати важливе значення для скорочення викидів і адаптації до клімату. Посадка дерев і розгортання зеленої інфраструктури допоможуть охолонути населенню міських

районів та пом'якшити наслідки стихійних лих [25].

Заліснення, відновлення лісів та посадка дерев для підтримки біорізноманіття та відновлення екосистем мають просуватися через стратегічні плани нової спільної сільськогосподарської політики (new Common Agricultural Policy, CAP) та фонди політики згуртованості. Також сприятиме посадці міських дерев, у т.ч за програмою LIFE, нова Європейська платформа озеленення міст (The new European Urban Greening Platform). Для реалізації цієї діяльності у 2021 р. в тісній координації з Європейською угодою мерів, засновано програму екологізації міст ЄС відповідно до вказаної Платформи «Угода про зелене місто».

Розроблені на її засадах Плани озеленення міст будуть відігравати центральну роль у виборі претендентів на титули Зеленої столиці Європи 2023 р. (The European Green Capital Award, EGCA) та Європейського зеленого листка 2022 р. (The European Green Leaf Award, EGLA).

У 2021 р. лауреатом Премії «Зелена столиця Європи 2023» стало естонське місто Таллінн (Tallinn), а нагорода «Європейський зелений листок» дісталася спільно португальському місту Валонго (Valongo) та нідерландському Вінтерсвейку (Winterswijk) [26].

Ще однією складовою ЄЗК є Стратегія «Від ферми до вилки» (інше назва - «Від лану до столу», The Farm to Fork Strategy), спрямована на те, щоб харчові системи були справедливими, здоровими та екологічно чистими. Для підтримки довгострокової стійкості як природи, так і сільського господарства, ЄЗК буде працювати у тандемі із вказаною продовольчою стратегією та новою спільною сільськогосподарською політикою (new Common Agricultural Policy), у тому числі шляхом просування екологічних та економічних схем, орієнтованих на результат, санітарний та фітосанітарний контроль безпечності харчових продуктів.

Опублікований 4 грудня 2019 р. Європейським агентством з навколишнього середовища (European Environment Agency, EEA) звіт під назвою «Європейське середовище – стан і перспективи 2020» («The European

Environment – state and outlook 2020», SOER) змусив тверезо підійти до оцінки його результатів. Нинішні екологічні, кліматичні та екологічні проблеми є безпрецедентними за своїми масштабами і темпами, що вимагає від ЄС негайних і узгоджених дій та системних рішень [27].

І вже восени 2020 р. з'являється пропозиція щодо рішення Європейського парламенту та Ради про нову генеральну Програму екологічних дій Союзу до 2030 р. (General Union Environment Action Programme to 2030), яка базується на ст. 192 (3) Договору про функціонування ЄС (Treaty on the Functioning of the European Union, TFEU) та виходить з положень ЄЗК й нового Плану дій кругової економіки для чистої та конкурентоспроможної Європи (інша назва – Циркулярна економічна стратегія, new Circular Economy Action Plan for a clean and competitive Europe).

Таким чином, з прийняттям ЄЗК, на початку 2021 р. було проголошено й про прийняття нової Восьмої програми дій з довкілля (Eighth Environment Action Programme, 8th EAP), яка покликана задати напрямок європейській екологічній політиці на період до 2030 р.

Досягнення пріоритетних цілей цієї програми екологічних дій, серед іншого, вимагатиме мобілізації широкого залучення й підтримки з боку громадян, соціальних партнерів та інших зацікавлених сторін, заохочення співробітництва в розробці та реалізації стратегій, політики або законодавства, пов'язаних з програмою екологічних дій між національними, регіональними та місцевими органами влади, в міських і сільських районах [27, с. 8].

Політична важливість цього питання демонструвалася його включенням і до 7-ї програми екологічних дій (7th EAP) у рамках Пріоритетної цілі 8 під назвою «Сталі міста: «Спільна робота для спільних рішень». Загальною метою цієї політики є підвищення стійкості міст ЄС до 2050 р., досягнення того, щоб усі європейці «жили добре в межах планети», адже така увага на проблемах міст з боку Європейської комісії обумовлена тим фактом, що до 2020 р. майже 80% громадян ЄС будуть жити в містах [28].

Тобто, слід констатувати достатньо тісну узгодженість урбаністичних

положень у сучасних стратегічних програмах європейського екологічного права. В той же час, ще більш очевидною видається насиченість нормами екологічної безпеки новітніх європейських документів та ініціатив у сфері містобудівних відносин. Більше того, їх зміст свідчить не тільки про виокремлення приписів щодо певних дій та об'єктів, які завдають шкоди і збитків довкіллю або ж запобігають чи протидіють цим негативним наслідкам, а й щодо суб'єктів цих відносин.

Так, за підтримки ЄС, а також низки інших європейських агентств, міжнародна неурядова організація «Місцеве самоврядування за сталий розвиток» (Local Government for Sustainability, ICLEI, раніше відома як Міжнародна рада (конгрес) місцевих екологічних ініціатив) у м. Ольборг (Данія) в 1994 р. була проведена перша конференція «Європейська конвенція зі сталого розвитку великих і малих міст Європи» (ICLEI European Convention 1994) у підсумку якої було схвалено Ольборзьку хартію «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» (Aalborg Charter «Cities of Europe on the Road to Sustainable Development» 1994), в якій йшлося про зобов'язання міст та містечок здійснювати діяльність відповідно до принципів сталого розвитку на локальному (місцевому) рівні та наголошувалося на важливому значенні міст як центрів реалізації цілей сталого розвитку.

У 2004 р., через десять років після виходу Ольборзької хартії, у тому таки Ольборзі знову відбулася 4-а Європейська урбо-екологічна конференція, яка завершилася прийняттям 10-ти Ольборзьких зобов'язань (Aalborg Commitments 2004) щодо [29]:

- 1) активізації участі громад у прийнятті рішень;
- 2) визначення пріоритетів громад у вирішенні питань сталого розвитку;
- 3) захисту та забезпечення рівного доступу громадян до природних благ;
- 4) пропагування раціонального природокористування;
- 5) підтримки стратегічної ролі планування та проектування міського розвитку;
- 6) збільшення мобільності населення та оптимізація вибору засобів

пересування;

7) охорона здоров'я на місцевому рівні;

8) розвитку місцевої економіки без завдання шкоди навколишньому середовищу;

9) соціальної рівності та справедливості;

10) відповідальності громад за забезпечення сталого розвитку світової спільноти.

Важливими стратегічними урбоправовими інструментами, які наразі напрацьовані сьогодні у функціонуванні політичних систем ЄС взагалі та діяльності місцевої влади зокрема, стала Програма сталого розвитку міст (The Sustainable Cities Programme, SCP), що є спільною ініціативою ООН-Хабітат/ЮНЕП (UN-Habitat/UNEP), започаткованою для нарощування потенціалу в міському екологічному плануванні та управлінні.

Основними документами, в яких викладено мандат організації, є: - Ванкуверська декларація про населені пункти (The Vancouver Declaration on Human Settlements, 1976), Порядок денний Хабітат (The Habitat Agenda), концепція «Добре міське врядування» («Good Urban Governance»), Стамбульська декларація про населені пункти (The Istanbul Declaration on Human Settlements, 1996), Декларація про міста та інші населені пункти в новому тисячолітті (The Declaration on Cities and Other Human Settlements in the New Millennium, 2001) та Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 56/206 від 1 січня 2002 р. В останній уряди зміцнили агентство шляхом реформування Комісії ООН з населених пунктів (Хабітат) у Програму ООН з населених пунктів ООН-Хабітат/ЮНЕП при Економічній і Соціальній Раді (The United Nations Economic and Social Council, ECOSOC), яка координує роботу всіх 14 спеціалізованих установ ООН.

Серед інших, не менш важливих правових інструментів ЄС в сфері екологічної безпеки міст, слід відмітити спільні ініціативи органів державної влади, спрямовані на створення збалансованої системи органів місцевого самоврядування, наділених широким переліком повноважень та здатністю

нести політичну та соціальну відповідальність за свої рішення. Підсумком 14-ї міністерської конференції з довкілля та здоров'я на тему «Майбутнє для наших дітей» (м. Будапешт, 2004 р.) стало прийняття відповідної Декларації та взяття зобов'язань виконувати План дій щодо довкілля та здоров'я дітей для Європи (Children's Environment and Health Action Plan for Europe, CEHAPE) у своїх країнах.

В подальшому ці наміри були розвинуті Європейським комітетом з демократії та управління (The European Committee on Democracy and Governance, CDDG), який у своїй роботі робить сильний акцент на місцевій та регіональній демократії. Це відповідає його історії, оскільки Комітет спирається на спадщину колишнього Європейського комітету з питань місцевої та регіональної демократії (The European Committee on Local and Regional Democracy, CDLR) та результати спеціалізованих Конференцій міністрів Ради Європи, відповідальних за просторове/регіональне планування (The Council of Europe Conferences of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning, CEMAT) [30].

17-та сесія CEMAT відбулася 3 листопада 2017 р. в Румунії, результатом якої стала Бухарестська резолюція №1 «Функціональні території – капіталізація місцевого потенціалу в політиці територіального розвитку на європейському континенті» (Bucharest resolution №1 «Functional areas – Capitalisation of local potential in territorial development policies over the European continent», 2017), де констатується, що Європа продовжує стикатися з низкою важливих соціально-економічних проблем, таких як: - демографічне старіння; - відсутність доступу до певних районів; - ефективність транспорту та доступність житла, через перевантаженість процесів урбанізації; - ризики, пов'язані зі зміною клімату; - безпека енергопостачання; - втрата біорізноманіття, скорочення ресурсів природної та культурної спадщини [31].

Також до урбоправових інструментів реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міст ЄС слід віднести наступні:

- Європейська хартія міст-I (European Urban Charter, 1992) [32], яка надає та

викладає низку універсальних керівних принципів і набір методологічних підходів щодо вдосконалення якості життя в європейських містах з акцентом, у тому числі, на незабруднене та здорове навколишнє середовище, охорону природи та природних ресурсів, управління місцевими природними ресурсами та активами місцевими органами влади та їх використання в раціональний, дбайливий, ефективний і справедливий спосіб на благо всіх громадян;

- Європейська хартія міст-II (European Urban Charter II. Manifesto for a new urbanity, 2008), в якій, серед іншого, стосовно міського середовища, зазначено, що основною причиною погіршення навколишнього середовища міст є розширення їх територій, яке зазвичай супроводжується функціональною енергоємною спеціалізацією з відповідним зменшенням екологічного капіталу міст й збільшенням шкоди - це політика, яка не має майбутнього [33, с. 9];

- Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку» (Leipzig Charter on Sustainable Development of European cities, 2007) [34] та Нова Лейпцизька хартія «Трансформаційна сила міст для загального блага» (New Leipzig Charter «The transformative power of cities for the common good», 2020) [35]. Мета останньої - забезпечити політичну основу для уявлення та реалізації європейських і глобальних угод на міському рівні.

Крім того, в ЄС впроваджується ціла низка ініціатив для підтримки місцевих та регіональних органів влади, які бажають бути активними у впровадженні ЄЗК, зокрема: Угода мерів, Угода зелених міст (Угода про зелене місто), Виклик для 100 розумних міст (The 100 Intelligent Cities Challenge, ICC), Європейська декларація циркулярних міст (Декларація європейських міст з циклічною економікою, European Circular Cities Declaration, 2020, Mannheim) Платформа справедливого переходу (Just Transition Platform, JTP) тощо. У червні 2020 р. Комітет регіонів ЄС створив нову робочу групу «Зелений курс йде на місцевий рівень» (Green Deal Going Local) з метою гарантувати безпосередню участь міст і регіонів ЄС у визначенні, реалізації та оцінці численних ініціатив, передбачених ЄЗК [36].

Зокрема, ініціатива Європейської комісії ICC, яку підтримує 136 міст у

використанні передових технологій для керівництва розумним, зеленим та соціально відповідальним відновленням. Міста ІСС та їх місцеві екосистеми стануть двигунами для відновлення місцевої економіки, створення нових робочих місць та посилення участі та добробуту громадян [37].

Європейська декларація циркулярних міст, яку вже підписали 26 міст, оприлюднена 1 жовтня 2020 р. на Європейській конференції сталих міст і містечок в Мангеймі, є інструментом, який міста можуть реалізувати, для того щоб стати першими містами з циркулярною економікою [38]. Саме модель міста з економікою замкненого циклу (циркулярна, циклічна, кругова економіка) і є тією моделлю економічного розвитку урбанізованих утворень, заснованою на відновленні та раціональному споживанні ресурсів, створенні нових альтернативних економічних підходів, завданням яких є мінімізація негативного людського впливу на довкілля. При цьому звернути увагу на той факт, що з поміж наведених термінів вітчизняне законодавство оперує саме поняттям «циркулярна економіка», яке вживається і у Національній економічній стратегії на період до 2030 року (затверджена постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 3 березня 2021 р. № 179), і у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (затверджена постановою КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695) і у Стратегічному плані діяльності Міністерством економіки України на 2022–2024 роки щодо розроблення та подання проекту Стратегії запровадження циркулярної економіки та плану заходів з її реалізації.

Поруч з наведеними вище традиційними, основними правовими інструментами реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міст у вигляді стратегій, декларацій, концепцій, хартій, договорів, угод, резолюцій, зобов'язань, що утворюють групу нормативних актів, адміністративних актів і договорів, в ЄС використовуються й інші, похідні їх групи, а саме – плани та дії.

До перших слід віднести відповідні програми, плани, порядки денні. Другі можуть бути представлені ініціативами, платформами, секціями, титулами, преміями, зустрічами, конференціями.

Наприклад, у листопаді 2021 р. відбувся онлайн-захід Четверта зустріч платформи справедливого переходу (The Just Transition Platform, JTP), який організували Генеральний директорат регіональної та міської політики (The Directorate-General for Regional and Urban Policy, DG REGIO) та Генеральний директорат з енергетики (The Directorate-General for Energy, DG ENER). В якості супутньої події Європейський комітет регіонів (European Committee of the Regions) організував багаторівневий діалог у формі віртуального тижня вугільних регіонів та семінару з інтенсивного вуглецю за такими напрямками: - «Територіальні плани справедливого переходу: прогрес і перспективи програмування» (Territorial Just Transition Plans: progress and programming outlook); - «Вугільні регіони перехідного періоду: оновлення через ініціативи» (Coal Regions in Transition: Updates from the Initiative) [39].

Також слід відмітити, що однією з цілей першої Лейпцизької хартії 2007 були проголошені захист, зміцнення та подальший розвиток міст на засадах підтримки Стратегії сталого розвитку, Лілльської програми дій (Лілльської робочої програми, The Lille Action Programme, 2000), Роттердамського кодексу «Urban Acquis» (Роттердамського міського законодавства, The Rotterdam Urban Acquis, 2004) та Брістольської угоди (The Bristol Accord, 2005) . При цьому всі виміри сталого розвитку повинні враховуватися одночасно і з однаковою вагою. До них належать економічне процвітання, соціальна рівновага, здорове довкілля, а також - культурні та оздоровчі аспекти [40].

Було наголошено, що у довгостроковій перспективі міста зможуть виконувати свої функції носіїв суспільного прогресу та економічного зростання в дусі Лісабонської стратегії (Lisbon Strategy, 2000), продовженням якої як раз і став план розвитку Європа-2020, тільки в тому випадку, якщо вдасться зберегти соціальний баланс усередині міст та між ними, забезпечити їх культурне різноманіття і досягти високої якості благоустрою, будівництва та екології.

Нарешті, ще одним дієвим урбаністичним інструментом ЄС є Центр знань «Urbact» (The URBACT Knowledge Hub), який об'єднує передові практики з усього ЄС з останніми міськими тенденціями, щоб заповнити прогалини та

переконатися, що навчання доступне кожному. З 2018 р. «Urbact» брала участь у процесі європейського діалогу щодо оновлення першої Лейпцизької хартії. Організована у співпраці з мережею великих європейських міст «Eurocities», ініціативою ЄС «Міські інноваційні дії» (Urban Innovative Actions, UIA) лабораторія міста «Urbact» (URBACT City Labs) використала безпосередній досвід сотень міст для внесення в Нову Лейпцизьку хартію, підписану у 2020 р. «Urbact» прагне проілюструвати підходи цього європейського документу щодо «простих», «зелених» та «продуктивних» міст, поширюючи більше передових практик та історій, а також сприяючи постійному обміну між містами задля спонукання змін у їх покращенні [41].

Заснована у 1986 р. міжнародна організація «Eurocities» на сьогодні об'єднує органи місцевого самоврядування більш ніж 140 великих міст у більш ніж 30 європейських країнах. В межах платформи функціонує шість тематичних форумів, широкий діапазон робочих груп, проєктів, заходів у сфері взаємодії та співпраці з інститутами ЄС щодо вирішення питань, які є спільними для усіх європейців на сьогоднішній день. Стратегічним завданням організація визначає посилення ролі самоврядування великих європейських міст у вирішенні стратегічних проблем Європи. Пріоритетами своєї діяльності «Eurocities» визначає: - клімат; - співжиття; - відновлення. Членство в цій організації можливе у таких формах як - повний учасник, асоційований учасник, асоційований партнер, бізнес-партнер [42].

В свою чергу, ініціатива ЄС UIA забезпечує міські райони по всій Європі ресурсами для тестування нових та неперевіраних рішень для вирішення міських проблем [43].

У своєму Зверненні до Конференції ООН зі зміни клімату, яка включатиме проведення 26-ї сесії Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, 16-ї сесії Конференції Сторін, яка є нарадою Сторін Кіотського протоколу, та 3-ї сесії Конференції Сторін, яка є нарадою Сторін Паризької угоди, Генеральної Асамблеї ООН, ЄС, Ради Європи, парламентських асамблей, Європейського парламенту, Міжпарламентського союзу, інших регіональних і

міжнародних організацій, урядів та парламентів іноземних держав, на підтримку глобальних цілей з питань зміни клімату (схвалена постановою Верховної Ради України від 5.11.2021 р. № 1870-IX), Верховна Рада України визнала глобальний антропогенний вплив на зміну клімату та необхідність невідкладного ефективного реагування на загрози, що викликані зміною клімату, та необхідність адаптації до наслідків зміни клімату. В свою чергу, уряд схвалив Оновлений національно визначений внесок України до Паризької угоди (розпорядження КМУ від 30.07.2021 р. № 868-р), в якому закладена ціль – до 2030 р. скоротити викиди парникових газів до рівня 35% порівняно з 1990 р. Для цього визначені напрямки, робота за якими планується в наступні 10 років:

- модернізація енергетичних та промислових підприємств;
- розвиток відновлюваних джерел енергії;
- заходи енергоефективності в усіх секторах економіки;
- термомодернізація будівель;
- збільшення частки органічного сільського господарства та ресурсозберігаючих практик;
- електрифікація та оновлення транспорту;
- створення ієрархії управління відходами;
- збільшення лісистості та реформа управління лісовим фондом.

У порівняльному, з наведеними вище європейськими інструментами забезпечення урбоекологічної безпеки, аспекті доцільним уявляється також й аналіз національного стратегічного рівня забезпечення екологічної безпеки міст.

Огляд новітніх джерел урбоекологічного права, якщо виходити з хронології їх прийняття, варто розпочати зі Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 р. (затверджена Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII), в якій, серед іншого, зазначено, що територіальне розширення міст та інших населених пунктів буде можливим лише за умови збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень, а їх розбудова буде більше відповідати вимогам адаптації до змін

клімату.

Одним із завдань цілі 2 «Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України» цієї стратегії є зменшення негативного впливу процесів урбанізації на НПС, припинення руйнування НПС у межах міст, зокрема, недопущення:

- необґрунтованого знищення зелених насаджень у межах міст під час виконання будівельних чи інших робіт;
- незаконного відведення земельних ділянок, зайнятих зеленими насадженнями, під будівництво.

Подібне «стратегічне» бачення екологічних проблем урбаністичних утворень, навіть без урахування сучасного безпрецедентного, катастрофічного мілітарного впливу на довкілля міст, щонайменше слід вважати надзвичайно фрагментарним і таким, що не відповідає євроінтеграційним прагненням України.

В обґрунтування цього висновку можна навести положення й досі актуальної екологічної складової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованої Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII), зокрема, Глави 6 «Навколишнє середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» й Додатку ХХХ до цієї глави, що містить перелік директив та регламентів, які Україна повинна імплементувати в певні часові рамки, у тому числі й у сфері урбоекологічної безпеки. Так, у ч. 4 ст. 292 встановлено - сторони гарантують, що їхня екологічна політика ґрунтуватиметься на принципі обережності та принципах, які вимагають:

- застосування превентивних заходів;
- відшкодування в пріоритетному порядку шкоди, заподіяної навколишньому середовищу;
- сплати штрафу забруднювачем навколишнього середовища.

При цьому, співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення

заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у таких сферах (ст. 361):

- a) зміна клімату;
- b) екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень;
- c) якість атмосферного повітря;
- d) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище;
- e) управління відходами та ресурсами;
- f) охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі);
- g) промислове забруднення і промислові загрози;
- h) хімічні речовини;
- i) генетично-модифіковані організми, в тому числі у сільському господарстві;
- j) шумове забруднення;
- k) цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози;
- l) міське середовище;
- m) екологічні збори.

Тобто, навіть з цього переліку екологічних відносин, які б мали знайти своє відображення у сучасній екологічній політиці України, очевидним є факт того, що переважна їх більшість має й урбаністичну складову.

Тож, небезпідставно, за підсумками парламентських слухань «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» (схвалені постановою Верховної Ради України від 14.01.2020 р. № 457-IX) профільному міністерству було доручено розглянути питання щодо конкретизації та уточнення положень зазначеної Екостратегії-2030, адже процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність питань захисту довкілля

та їх значення для забезпечення сталого розвитку нашої держави.

Хоча, наприклад, суто в еколого-правовому аспекті Г.М. Буканов проаналізував особливості стратегічних інструментів реалізації державної екологічної політики на основі Екостратегії-2030, серед яких були виокремлені:

- наближення українського екологічного законодавства до європейських стандартів;
- посилення ролі регіональної екологічної політики;
- впровадження механізмів екологічного менеджменту в управлінні екологічною сферою;
- стратегічна екологічна оцінка, моніторинг та аудит; - міжсекторне соціальне партнерство в реалізації екологічної політики;
- екологічна освіта з метою підвищення рівня екологічної свідомості громадян України [44].

Тож, окремі з наведених стратегічних інструментів слід враховувати й у державній містобудівній політиці, яка, ймовірно, буде формуватися на засадах Концепції державної політики та плану з її реалізації по досягненню цілі 10.1. «Українці живуть у комфортних містах та селах» Програми діяльності КМУ, оприлюдненій Міністерством розвитку громад та територій України, та прийнятому у першому читанні проєкті Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності № 5655 від 11.06.2021 р.

У Заяві Верховної Ради України щодо пріоритетних питань інтеграції України до ЄС (схвалена постановою Верховної Ради України 8.10.2021 р. № 1806-IX) проголошено заклик до Європейського Парламенту та парламентів держав - членів ЄС до далекоглядного підходу у переговорному процесі з огляду на взаємний інтерес в інтеграції України до Спільного ринку ЄС та створенні єдиного нормативно-правового поля шляхом безперервного наближення національного законодавства до права ЄС, а також вітання у зв'язку із започаткування Стратегічного партнерства між Україною та ЄС у сфері критичної сировини та акумуляторів, у тому числі як інструменту справедливої

трансформації вугільних регіонів України.

Серед напрямів, за якими мають реалізовуватися пріоритети Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (далі – СНБ, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020), визначено й забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту.

При цьому, екологічна безпека, зокрема безпека середовища життєдіяльності людини, визнано одним із найвищих пріоритетів, для забезпечення якого держава має:

- створити умови для підтримання екологічної рівноваги на території України, модернізації комунальної інфраструктури;
- посилити охорону НПС;
- упровадити новітні системи поводження з відходами і скоротити промислові викиди;
- забезпечити ефективне використання природних ресурсів;
- захищати ліси і водойми;
- розвивати заповідний фонд;
- запобігати виникненню негативних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та усувати їх.

СНБ є основою для розроблення, у тому числі, таких документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації:

- Стратегія людського розвитку;
- Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України;
- Стратегія економічної безпеки;
- Стратегія енергетичної безпеки;
- Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату;
- Стратегія біобезпеки та біологічного захисту;
- Стратегія інформаційної безпеки;

- Стратегія продовольчої безпеки тощо.

Стратегією енергетичної безпеки на період до 2025 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 4.08.2021 р. № 907-р) визнано, що в енергетичному секторі діє неефективний механізм перехресного субсидування, що знижує стимули до підвищення енергоефективності та формує загрозу виникнення енергетичної бідності населення. При цьому, одним з пріоритетних завдань з досягнення Стратегічної цілі 5 «Екологічно прийнятний вплив енергетики на навколишнє природне середовище» визначено оптимізацію, визначення механізму фінансування та здійснення заходів екологізації генеруючих потужностей, що працюють з використанням вугілля, а Стратегічної цілі 8 «Розвиток науково-технічного, інноваційного та освітнього потенціалу України для потреб енергетичного сектору» - розвиток та трансфер технологій, що допомагають вирішити сучасні глобальні екологічні виклики, які головним чином зумовлені зміною клімату та впливом енергетики на НПС.

Натомість дивує той факт, що Стратегія енергетичної безпеки ніяк – ні через бланкетні норми, ні у вигляді загально-правових засад, не пов'язана із Енергетичною стратегією України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (схвалена розпорядженням КМУ від 18.08.2017 р. № 605-р), в якій у сфері охорони довкілля також передбачено забезпечення дотримання високих екологічних норм виробництва, транспортування, трансформації та споживання енергії; фінансування інвестиційних проектів у рамках Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок відповідно до законодавства України та зобов'язань перед Енергетичним Співтовариством.

Ця ж тенденція щодо взаємозв'язку притаманна також і блоку економічних стратегій - Національної економічної стратегії на період до 2030 р. (затверджена постановою КМУ від 3.03.2021 р. № 179) та Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 р. (затверджена Указом Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021), хоча у обох мають місце норми, покликані врегулювати певні види урбоекологічних відносин. Так, у першій в якості

одного зі шляхів досягнення стратегічної цілі 3 «Забезпечення безпечного довкілля для населення» встановлено збереження природних ресурсів та раціональне природо-користування, зокрема:

- інтеграція національної екологічної мережі України до Генеральної схеми планування територій України;

- формування національної екологічної мережі України та її інтеграція до національної інфраструктури геопросторових даних тощо.

У другій стратегії, серед завдань у сфері виробничої безпеки, визначено: - підвищення рівня ресурсоефективності економіки, зниження енерго- та ресурсоемності шляхом впровадження національних стандартів, гармонізованих з європейськими енергетичними та екологічними стандартами; - удосконалення законодавства з питань управління відходами, спрямованого на запровадження в Україні нової ієрархії управління відходами та розширення відповідальності виробника, впровадження технологій перероблення побутових та промислових відходів; - впровадження принципів циркулярного екологічно безпечного виробництва.

Окремої уваги заслуговує запровадження в Україні національної системи стійкості, спрямованої на забезпечення здатності держави і суспільства своєчасно ідентифікувати загрози, виявляти вразливості та оцінювати ризики національній безпеці, запобігати або мінімізувати їх негативні впливи, ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними. Серед основних проблем, які потребують розв'язання на етапі запровадження національної системи стійкості, визначених у Концепції забезпечення національної системи стійкості (затверджена Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021), на рівні формування каналів взаємодії заінтересованих сторін, є: - низький рівень комунікації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та населенням; - недостатній рівень довіри населення до органів державної влади, і як наслідок недостатній рівень

залучення широких верств населення, громадських об'єднань до реалізації заходів у сфері забезпечення національної стійкості.

На цьому тлі уявляється доцільним, по-перше, визначити та конкретизувати об'єктний склад відносин забезпечення національної стійкості, адже їх суб'єкти в Концепції перелічені. По-друге, необхідно включити до кола об'єктів не тільки міста та інші населенні пункти (за встановленими категоріями), а й складові їх життєзабезпечення, що перелічені як базові елементи, з обов'язковим зазначенням як власне переліку критеріїв стійкості, так і механізму їх оцінки.

Актуальною в напрямку обраної теми дослідження уявляється й одна з останніх екологічнозначущих ініціатив Ради національної безпеки і оборони України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» (рішення введено в дію Указом Президента України від 23.03.2021 р. № 111/2021), яка щодо екологічної безпеки міста, встановлює наступні завдання, що вже реалізовані або знаходяться в стадії реалізації:

- розробка та затвердження Національного плану дій з охорони НПС на 2021 - 2025 р.р. (затверджений розпорядженням КМУ від 21.04.2021 р. № 443-р);

- запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин, визначення якості атмосферного повітря та оцінки впливу його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення;

- вдосконалення економічного механізму фінансування заходів щодо охорони НПС;

- запровадження та використання економічних інструментів для стимулювання створення об'єктів інфраструктури з оброблення відходів;

- розробка концепцію державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля України;

- розробка порядку інформування населення з питань біологічної безпеки і біологічного захисту тощо.

Зокрема, у Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 20.10.2021 р. № 1363-р) відзначається, що в Україні близько 70 відсотків населення проживає в містах. Мешканці міст перебувають у зоні ризиків, пов'язаних із впливом зміни клімату, про що свідчать дані дослідження «Оцінка вразливості до змін клімату: Україна», проведеного у 2014 р. експертами Кліматичного форуму Східного партнерства (Climate Forum East II, CFE II) та Робочої групи громадських організацій із зміни клімату. Найбільш значними серед них є:

- тепловий удар і пов'язаний з ним ефект локального перегріву;
- збільшення попиту на охолодження приміщень протягом теплої пори року;
- уразливість, пов'язана з погіршенням якості та зменшенням кількості питної води;
- підвищені ризики підтоплення, непристосованість каналізаційних систем міст до зростання кількості опадів.

Вразливість різних груп населення в містах до зміни клімату підсилюється недостатністю зелених насаджень в Україні, а також стрімким зростанням забудови та збільшенням площі поверхонь, що поглинають тепло. Населення міст і селищ вразливі до дефіциту води та зменшення опадів, пересихання річок, зниження рівня ґрунтових вод, почастищення екстремальних погодних явищ.

Надзвичайно важливими уявляються заходи Операційного плану з реалізації у 2022-2024 рр. Стратегії Екобезпеки 2030, що передбачають розроблення:

- 1) методичних рекомендацій щодо включення питань адаптації до зміни клімату в програми економічного і соціального розвитку областей, районів, міст, регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, а також планів заходів з адаптації до зміни клімату, що можуть затверджуватися органами місцевого самоврядування;
- 2) регіональних та місцевих стратегій адаптації до зміни клімату або

включення питань адаптації до зміни клімату до регіональних стратегій розвитку, стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації, а також до програм економічного і соціального розвитку областей, районів, міст.

Щодо СФЕ II, то це проєкт, який фінансується ЄС, очолюваний Австрійським Червоним Хрестом з метою посилення спроможності внесків шести існуючих національних мереж організацій громадянського суспільства (далі – ОГС) та окремих членів мережі ОГС в процесі формування національних та місцевих політик в сфері адаптації до зміни клімату, підвищення обізнаності та освіти громадськості щодо зміни клімату та управління навколишнім середовищем у регіонах східного сусідства, адже ОГС, маючи досвід та знання про місцевий вплив зміни клімату, часто не в змозі використати їх у розробках цих політик [45].

Нарешті, у Стратегії біобезпеки та біологічного захисту (затверджена Указом Президента України від 17.12.2021 р. № 668/2021), однією з цілей якої є збереження безпечного для здоров'я людини стану НПС, визначено, що її реалізація, серед іншого, забезпечить створення і функціонування єдиної системи біобезпеки та біологічного захисту, яка дасть змогу своєчасно виявляти, досліджувати, оцінювати та ефективно протидіяти раніше невідомим та вже існуючим загрозам біологічного походження, зменшити біологічні ризики, своєчасно та оперативно локалізувати та ліквідувати надзвичайні ситуації, пов'язані із впливом небезпечних біологічних агентів на життя та здоров'я людини та НПС в цілому, та протидіяти проявам біотероризму, захистити населення від безконтрольного та протиправного поширення генетично модифікованих організмів.

Розвиток системи екологічної безпеки міст України на регіональному, місцевому та об'єктовому рівнях. Державна Екостратегія 2030 у своєму змісті приділила достатньо уваги окремим аспектам екологічної безпеки відносно певних регіонів і територій, як то:

- 1) великі міста і промислові регіони щодо високого рівня забруднення

атмосферного повітря;

2) більшість регіонів України щодо невідповідності підземних вод за своєю якістю установленим вимогам до джерел водопостачання;

3) східні та південні регіони щодо відсутності системи фінансування лісогосподарської діяльності;

4) гірничопромислові регіони (Донецький, Криворізько-Нікопольський, Прикарпатський) щодо істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;

5) регіон Карпат щодо зростання загрози катастрофічних повеней;

6) регіони Причорномор'я та Приазов'я щодо висихання річок та водойм включно з лиманами.

Окремо у розділі «Регіональна екологічна політика» зазначається, що відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на НПС. Тому, передбачається, що положення Екостратегії 2030 і розроблені на її основі національні плани дій будуть інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони НПС Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони НПС, підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських та селищних рад.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки (затверджена постановою КМУ від 5.08.2020 р. № 695) наразі є основним планувальним документом для:

- реалізації секторальних стратегій розвитку;
- координації державної політики у різних сферах;
- досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, єдності держави, сталого розвитку історичних населених місць;
- збереження традиційного характеру історичного середовища;
- збереження НПС та сталого використання природних ресурсів для

нинішнього та майбутніх поколінь українців.

Перспективи розвитку урбоекологічної політики регіонального характеру окреслені у оперативних цілях та основних завданнях, що забезпечують досягнення стратегічної цілі 1. «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах»:

- оперативна ціль 1. «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста)» (напрями «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст»; «Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст»);

оперативна ціль 2. «Збереження НПС та стале використання природних ресурсів, посилення можливостей розвитку територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівень)» (напрями «Відновлення та розбудова територій, структурна перебудова економік регіонів, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України», «Розвиток сільських територій», «Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат», «Реалізація морського потенціалу для розвитку приморських регіонів та відтворення НПС Азовського і Чорного морів», «Соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства», «Протидія кризам на територіях з особливими проблемами розвитку (сільські території у несприятливих умовах, малі монофункціональні міста, прикордонні території у несприятливих умовах)», «Розвиток територій української частини Дунайського регіону та транскордонного співробітництва», «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану НПС».

Так, План заходів на 2021-2023 рр. з реалізації Регіонстратегії 2027 (затверджений розпорядженням КМУ від 12.05.2021 р. № 497-р) передбачає у тому числі забезпечення розроблення та затвердження регіональних схем формування екологічної мережі, розроблення та запровадження системи узгоджених критеріїв, у рамках яких визначаються соціальні, економічні та

екологічні наслідки впливу пропонованої політики на розвиток регіонів і територій та відповідно можливість досягнення Цілей сталого розвитку на регіональному рівні, сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст на засадах концепції розумного міста (Smart City) тощо.

Інструментами реалізації Регіонстратегії 2027 також визначені:

- плани заходів щодо її реалізації;
- програми та проекти регіонального розвитку;
- регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації;
- державні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва, соціально-економічного розвитку окремих територій, угоди щодо регіонального розвитку тощо.

Виконання її завдань мають забезпечити й проекти регіонального розвитку: Національна транспортна стратегія України на період до 2030 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 30.05.2018 р. № 430), Енергостратегія 2035, Екостратегія 2030, Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 8.11.2017 р. № 820), Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 7.12.2016 р. № 932), Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням (схвалений розпорядженням КМУ від 30.03.2016 р. № 271); Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 рр. (затверджена постановою КМУ від 14.04.2021 р. № 408); Концепція економічного розвитку Донецької та Луганської областей (схвалена розпорядженням КМУ від 23.12.2020 р. № 1660-р); Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 р. (затверджена розпорядженням КМУ від 18.08.2021 р. № 1078-р); Концепція Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 р. (схвалена постановою КМУ від 22.09.2021 р. № 1024); Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 рр. (затверджена Указом Президента України

від 27.09.2021 р. № 487/2021); Морська природоохоронна стратегія України (схвалена розпорядженням КМУ від 11 жовтня 2021 р. № 1240-р); Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 рр. (схвалена розпорядженням КМУ від 29.12.2021 р. № 1805-р); Державна стратегія управління лісами України до 2035 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 29.12.2021 р. № 1777-р); інші галузеві стратегії, реалізація яких забезпечує розвиток регіонів та територій.

Останні конкретизуються у відповідних стратегіях на рівні областей. Так, наприклад, Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 р. та План заходів з її реалізації у 2021-2023 рр. (затверджено розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 17.02.2020 р. № 147/5-20) передбачає, серед іншого, реалізацію чотирьох стратегічних цілей, у тому числі й ціль «Екологічна безпека та збалансоване природокористування».

В Стратегії розвитку Луганської області на 2021–2027 рр. (затверджено розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 26.03.2020 р. № 246) оперативна ціль «Безпечне, енерго-, ресурсозберігаюче та енергоефективне середовище» є складовою стратегічної цілі «Ефективне управління, орієнтоване на людину».

Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 р. (затверджена рішенням Дніпропетровської обласної ради від 07.07.2020 р. № 624-24/VII) серед стратегічних цілей також має ціль «Екологічна та енергетична безпека».

В подальших дослідженнях правових інструментів реалізації стратегічних напрямів розвитку екологічної безпеки варто використати підхід до класифікації рівнів надзвичайних ситуацій, що використаний у ч. 3 ст. 5 КЦЗУ, в якій, залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, визначаються такі їх рівні: 1) державний; 2) регіональний; 3) місцевий; 4) об'єктовий. Тобто, якщо перші два рівні розвитку інструментів екологічної безпеки розглянути

вище, то аналіз рівнів міста, його окремих районів (територій) та об'єктів (природних, антропо- та техногенних, у тому числі об'єктів підвищеної небезпеки, потенційно небезпечних об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури тощо) доцільно провести в межах окремої публікації, де використати засади, викладені у поданому матеріалі.

Місце екобезпекової складової в стратегії повоєнного відновлення України. Наприкінці своєї каденції 7-й Генеральний секретар ООН (1997 - 2006) Кофі Анан (Kofi Atta Annan) у посланні зазначив - «незважаючи на те, що сторони збройного конфлікту несуть відповідальність за дотримання міжнародних норм угод, таких, як Женевські конвенції, які регулюють ведення війни, проте, в цілому екологічні наслідки війни ігноруються сучасними законами. Настав час переглянути міжнародні угоди, що стосуються воєн і збройних конфліктів з метою забезпечення стабільного екологічного захисту, щоб угоди також охоплювали проблеми не лише навмисного, але і ненавмисного спричинення збитку довкіллю» [46].

Людина та навколишнє середовище повинні бути позбавлені наслідків застосування ядерної та інших видів зброї масового знищення. Держави повинні прагнути до якнайшвидшого досягнення домовленості у відповідних міжнародних органах щодо ліквідації та повного знищення таких видів зброї. Такий зміст має принцип 26 Декларації Конференції ООН з проблем оточуючого людину середовища (The Stockholm Declaration of the of the United Nations Conference on the Human Environment, 1972), прийняту в Стокгольмі 16 червня 1972 р.

Остання, серед інших міжнародних актів, лягла в основу іншого документу ООН - Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Environmental Modification Convention, ENMOD, 1977), одним з головних меседжів якої є зобов'язання кожної держави - учасниці цієї Конвенції не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, в

якості способів руйнування, заподіяння шкоди або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці (ст.1).

Виходячи з положень зазначеної Конвенції її держави-учасниці зобов'язуються консультуватися та співпрацювати один з одним у вирішенні будь-яких питань, які можуть виникнути стосовно цілей або у зв'язку з виконанням положень Конвенції. Такі консультації та співробітництво можуть також здійснюватися шляхом використання відповідних міжнародних процедур у рамках ООН та відповідно до її Статуту включаючи використання послуг:

- а) відповідних міжнародних організацій;
- б) Консультативного комітету експертів.

Втім, як зазначає Є.В. Шульга наразі спостерігається неефективність міжнародно-правових угод природоохоронного спрямування, які по суті основним джерелом сучасного міжнародного права навколишнього середовища. щодо попередження шкідливого, руйнівного впливу на навколишнє середовище [47, с. 68].

Тож, за такого становища міжнародно-правового механізму, найбільш дієвим правовим інструментом реалізації стратегічних напрямів повоєнного відновлення системи екологічної безпеки міст України, що постраждали від збройної агресії, має стати відповідна національна стратегія, в якій обов'язковими елементами стануть і містобудівна і екологічна складові. І вже сьогодні уряд за участю міжнародних партнерів та величезного наукового потенціалу розробляє план відновлення України після війни, де, перш за все, передбачається відбудова зруйнованих населених пунктів, житла, компенсація за пошкоджене або знищене майно, відродження втрачених економічних, промислових, наукових можливостей тощо. Своїм указом від 21.04.2022 р. №266/2022 Президент України утворив Національну раду щодо відновлення України від наслідків війни.

За даними Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України [48] (далі – Міндовкілля) вже зафіксовано понад 100 випадків екоциду, спричиненого обстрілами та захопленням територій військами РФ.

Згідно зі ст. 441 Кримінального кодексу України під екоцидом розглядається: 1) масове знищення рослинного або тваринного світу; 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів; 3) вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Єврокомісар з питань навколишнього середовища, світового океану та рибальства Вірґініюс Сінкявічюс (Virginijus Sinkevičius, Commissioner for the Environment, Oceans and Fisheries) вийшов з ініціативою залучити Україну до запущеної з 1992 р. великої міжнародної програми LIFE, яка має бюджет на 2021-2027 роки понад EUR 5,5 млрд. Глава Міндовкілля заявив, що його відомство збирає всі кейси навколишнього середовища, які треба буде відновлювати, а Єврокомісія долучається до міжнародних проєктів, щоб допомагати відновлювати зруйноване довкілля України.

Слід також звернути увагу на Програму LIFE (LIFE Programme), яка є інструментом фінансування ЄС для захисту навколишнього середовища та кліматичних заходів. У ній є чотири нові підпрограми: природа та біорізноманіття, циркулярна економіка та якість життя, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптація, перехід до чистої енергії, які почнуть отримувати фінансування з 2022 р [49]. Тож Україні варто запропонувати Єврокомісії доповнити Програму LIFE на 2022 – 2027 рр. підпрограмою «повоєнне відновлення довкілля» (postwar environmental restoration).

Проте, як стверджують у Міндовкілля, у світовій практиці майже немає прикладів отримання збитків за шкоду навколишньому середовищу в результаті воєнних дій. Наразі напрацьовуються механізми в межах загального кейсу КМУ, щоб стати першою країною, яка отримає відшкодування збитків. За попередніми підрахунками, російська військова агресія вже завдала екологічній системі Україні збитків на сотні мільйонів гривень. Це шкода атмосферному повітрю, ґрунтам, об'єктам природно-заповідного фонду, флорі, фауні. Україна може стати першою країною світу, яка отримає репарації за шкоду, нанесену довкіллю [50].

Зараз на базі Державної екологічної інспекції України працює відповідний

штаб, метою якого є фіксація таких злочинів, зокрема розрахунок збитків. Також Міндовкілля готує оновлення запущеної до війни електронної платформи «Екосистема», в якій фіксуватимуться всі випадки пошкодження довкілля та відкриватиметься інформація про попередні розміри збитків, щоб згодом створити спільну базу.

Натомість, як зазначають експерти-екологи, зараз неможливо повністю оцінити вплив війни на довкілля через брак точної інформації з наступних причин:

а) збирати ці дані небезпечно для фахівців, оскільки тривають активні бойові дії;

б) не вся інформація може бути озвучена публічно з тактичною метою.

Хоча при цьому виокремлюються та прогнозуються такі наслідки збройної агресії як:

- вплив на ландшафт та оселища;
- втрата біорізноманіття та загроза червонокнижним видам;
- пожежі в екосистемах через бойові дії;
- хімічне забруднення від обстрілів і ракет;
- забруднення ґрунтів та моря нафтопродуктами;
- наслідки від пожеж на промислових об'єктах;
- стічні води у Дніпрі.

Крім того, звертається увага й на інші аспекти, пов'язані із наслідками бойових дій, як то: - зростання кількості шкідників у лісах; - використання значної кількості природних ресурсів для відбудови країни; - ризик невиконання Україною вже поставлених кліматичних цілей через неминучі значні викиди парникових газів; - необхідність в ефективній системі моніторингу стану довкілля, яка б дозволила зафіксувати реальний об'єм завданої шкоди довкіллю та дозволила вжити найефективніших заходів; - необхідність у максимальній фіксації усієї шкоди довкіллю для подальшої компенсації агресором; - необхідність включення у план відновлення України заходів з відновлення та збереження екосистем, а до планів із відбудови населених пунктів -

природорієнтованих рішень та заходів з адаптації до зміни клімату [51].

На нашу думку наведені положення щодо мілітарного впливу на довкілля хоч безумовно і є вірними, проте їх групування позбавлене системності. Більш доцільним уявляється використання у майбутній Загальнодержавній програмі повоєнного відновлення України, зокрема у розділі відновлення екологічної безпеки міст і територій, механізмів, які апробовані у екологічному (оцінка впливу на довкілля) та кримінальному законодавстві (склад екологічного правопорушення - об'єктивні та суб'єктивні ознаки), що дозволить не тільки систематизувати усі складові еколого-мілітарних правовідносин, а й відповідним чином класифікувати їх за еколого- та економіко значущими критеріями.

Оперативною реакцією уряду на необхідність визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок російської збройної агресії, є представлений Порядок (затверджений постановою КМУ від 20.03.2022 р. № 326), в якому таке визначення здійснюється окремо за напрямками, серед яких виділені й такі як:

1) втрати земельного фонду - напрям, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ними упущену вигоду;

2) втрати лісового фонду - напрям, що включає втрати лісонасаджень та пов'язані із ними витрати;

3) втрати надр - напрям, що включає втрати надр, заподіяні самовільним їх користуванням, а також екологічну шкоду, завдану навколишньому природному середовищу під час самовільного користування надрами;

4) втрати акваторії - напрям, що включає втрачену частину територіальних вод України в акваторії Чорного та внутрішніх вод України в акваторії Азовського морів;

5) збитки, завдані природно-заповідному фонду, - напрям, що включає збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ними витрати.

В той же час слід зазначити, що Порядок затверджений КМУ, по-перше, передбачає подальшу його конкретизацію у міністерських і відомчих методиках

із визначення шкоди та збитків по кожному з напрямів, строк розробки яких встановлено у шість місяців.

По-друге, міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади, відповідальним за визначення шкоди та збитків за напрямами, передбаченими цим Порядком, необхідно надавати щороку до 1 квітня наступного періоду Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України відповідну інформацію для її узагальнення.

По-третє, переліки основних показників в межах кожного напрямку не є вичерпними і можуть бути доповнені у зазначених методиках.

Тобто, практична реалізація зазначеного Порядку не є настільки швидкою, як того вимагає екологічна ситуація у містах і територіях, що зазнали мілітарного впливу. Хоча, наприклад, Міндовкілля і відреагувало на вимоги зазначеного Порядку, але лише до одного виду природних ресурсів.

Відповідно до Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (затверджена наказом Міндовкілля від 04.04.2022 р. № 167) факти забруднення ґрунтів та/або засмічення земель, а також їх масштаби можуть встановлюються уповноваженими особами, які здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону НПС, зокрема, але не виключно, шляхом:

- огляду земельних ділянок;
- даних дистанційного зондування землі;
- досліджень отриманих зразків проб ґрунтів;
- опрацювань висновків будь-яких експертиз, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих, зокрема, з будь-яких джерел, оперативних повідомлень фізичних та юридичних осіб тощо.

За таких умов з'являється додатковий шанс використати наявний досвід у цій сфері і, перш за все, за наслідками югославських війн у 1991- 2001 рр., внаслідок яких спеціальна дослідницька комісія акумулювала інформацію з усіх

районів Югославії (за винятком Косово) та використовувала власну методику оцінки збитків, оскільки подібної стандартизованої методології на той час не існувало.

Дослідження проводилося протягом десяти днів групою експертів з Регіонального центру навколишнього середовища Центральної та Східної Європи (Regional Environment Center for Central and Eastern Europe, REC) експертами з інших країн. Штаб-квартира REC та регіональні офіси REC у п'яти відібраних країнах зібрили наявну інформацію і дані та систематизували їх у вигляді компіляції про вплив конфлікту на навколишнє середовище [41].

Необхідно задіяти й використання інструментів Консультативного комітету експертів та інших міжнародних організацій, передбачених Конвенцією ООН про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Environmental Modification Convention, ENMOD, 1977) для подання скарги до Ради Безпеки ООН про відшкодування шкоди та збитків, понесених Україною внаслідок порушення Конвенції з боку РФ.

Також надзвичайно цікавим є досвід Програми ООН з довкілля (ЮНЕП, United Nations Environment Programme, UNEP), яка на запит уряду Кот-д'Івуару провела комплексну оцінку стану навколишнього середовища в ряді ключових територій, які постраждали від громадянської війни 2002 р. та заворушень після виборів у 2010 р. В процесі постконфліктної екологічної оцінки (The Post-Conflict Environmental Assessment, PCEA) розглядалися екологічні проблеми, які мають прямий або опосередкований зв'язок із військовим конфліктом у Кот-д'Івуарі:

- ліси, включаючи національні парки та класифіковані ліси; - погіршення довкілля лагуни Ебрі;

- екологічні проблеми, пов'язані зі швидким і незапланованим розширенням міст;

- промисловий та кустарний видобуток корисних копалин та його екологічні наслідки; - ризик розливу нафти вздовж узбережжя Кот-д'Івуару [53].

3.3. Міжнародно-правові ініціативи в сфері урбоекологічних відносин

Півстоліття тому було прийнято Стокгольмську декларацію з довкілля (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment Stockholm, 1972) - базового акту міжнародного екологічного права, один з принципів якого (принцип 15) полягає у необхідності планування населених пунктів та урбанізації, на засадах уникнення негативних наслідків для довкілля та отримання максимальної користі від соціального та економічного розвитку. Зі створенням програми ООН з довкілля (ЮНЕП, UNEP, United Nations Environment Programme) екологічні питання стали невід'ємним аспектом роботи всієї системи ООН, спрямованим на вирішення найгостріших проблем сучасної екологічної кризи та забезпечення природоохоронного компоненту сталого розвитку.

Проте, обговорення стратегічних питань екологічної безпеки на міжнародному рівні почалось лише у 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку, яка відбулася у Ріо-де-Жанейро. Серед принципів прийнятої декларації (Rio Declaration on Environment and Development, 1992) містяться положення, які лише опосередковано торкаються й права містян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, як то:

а) екологічні питання вирішуються найефективніше за участю всіх зацікавлених громадян - на відповідному рівні;

б) на національному рівні кожна людина повинна мати відповідний доступ до інформації, що стосується навколишнього середовища, яка є у розпорядженні державних органів, включаючи інформацію про небезпечні матеріали та діяльність у їхніх громадах, та можливість брати участь у процесах прийняття рішень;

в) держави розвивають та заохочують поінформованість та участь населення шляхом широкого надання інформації;

г) забезпечується ефективна можливість використовувати судові та адміністративні процедури, включаючи відшкодування та засоби судового

захисту.

Однією з найбільш значущих міжнародних стратегічних ініціатив сучасного світу, у тому числі й в напрямку розвитку системи екологічної безпеки міст, виступає Паризька угода (Paris Agreement, 2015), яка ратифікована Законом України № 1469-VIII від 14.07.2016 р. та покликана замістити Кіотський протокол (Kyoto Protocol, 2007).

У ч. 9 ст. 7 цієї угоди встановлено, що кожна Сторона повинна, у разі необхідності, брати участь у процесах планування та реалізації дій з адаптації до зміни клімату, у тому числі у розробці або покращенні відповідних планів, стратегій та/або внесків, які можуть включати:

- а) реалізацію дій, ініціатив та/або зусиль з адаптації до зміни клімату;
- б) процес визначення та реалізації національних планів з адаптації до зміни клімату;
- в) оцінку наслідків зміни клімату та вразливості з метою визначення національно визначених пріоритетних дій, беручи до уваги вразливі верстви населення, місця та екосистеми;
- г) моніторинг та оцінку, а також навчання за допомогою адаптаційних планів, стратегій, програм та дій;
- д) розбудову стійкості соціально-економічних та екологічних систем, у тому числі шляхом економічної диверсифікації та сталого управління природними ресурсами.

Ці та низка інших джерел міжнародного екологічного права засвідчують факт того, що головний акцент їх змісту, і це цілком логічно, зроблений на загальних питаннях міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки. Натомість, відносини урбоекологічної безпеки розглядаються вкрай обмежено й переважно опосередковано.

Така само ситуація спостерігається й у наукових публікаціях, причина чого, як уявляється, полягає у тому, що наразі інтерес дослідників зосереджується окремо або на міжнародно-правовому забезпеченні екологічної безпеки або на регламентації відносин містобудування. В той же час комплексних досліджень

проблем екологічної безпеки урбанізованих утворень явно бракує. Хоча, при цьому загальновідомо, що саме високоурбанізовані райони, міські агломерації та великі промислові центри були, є й залишаються основними центрами зосередження екологічних проблем в Україні.

Остання констатація зайвий раз актуалізує не тільки необхідність пошуків у цьому напрямі, а й проведення порівняльного аналізу положень містобудівних норм у міжнародних актах з екологічної безпеки та норм екологічної безпеки у міжнародних актах з містобудування.

Аналіз зазначених вище міжнародних документів права екологічної безпеки дозволяє виділити, запропонувати для використання та подальшого розвитку в національних нормативно-правових актах наступні урбоправові інструменти:

- планування, забудова та розвиток міст на засадах отримання максимальної соціально-економічного користі для населення із завданням мінімальної шкоди довкіллю;
- вирішення екологічних питань за участю всіх зацікавлених громадян на регіональному, територіальному, міському, місцевому, об'єктовому рівнях;
- доступ громадян до екологічної інформації та екологічного управління;
- судові та адміністративні процедури захисту екологічних прав;
- оцінка та визначення пріоритетних дій із запобігання впливу зміни клімату на вразливі верстви населення, місця та екосистеми;
- екологічний моніторинг, екологічне навчання за допомогою адаптаційних планів, стратегій, програм та дій;
- розбудова стійкості екологічних систем шляхом економічної диверсифікації та сталого управління природними ресурсами.

Важливу роль у формуванні екологічної складової містобудівної політики відіграє такий стратегічний документ як Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія, *The Washington Charter: Charter on the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*, 1987), один з принципів якої визначає умову дієвості охорони історичних міст і кварталів, а саме – вона має

стати невід'ємною частиною єдиної політики економічного й соціального розвитку та братися до уваги в територіальних і містобудівних планах на всіх рівнях. Серед цінностей, що підлягають охороні згідно з цілями Хартії, це - зв'язки міста з навколишнім середовищем, природним і створеним людиною.

23 грудня 2016 р. Генеральною Асамблеєю ООН був схвалений Габітат III (Хабітат III) на Конференції ООН з питань житла та сталого міського розвитку у м. Кіто, Еквадор (Quito, Ecuador) (Habitat III, United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development, 2016). У Новій програмі розвитку міст (New Urban Agenda), крім специфічних технократичних рішень для економіки й управління, викладено ідеологічну основу, сформовану навколо кількох ключових ідей - демократичний розвиток і повага до прав людини, зв'язок між довкіллям та урбанізацією, безпека для всіх, хто живе у містах, будь-якого гендеру та віку, зменшення ризиків і міська стійкість, створення глобального механізму моніторингу для відстеження всіх цих питань і проблем. Крім того, в програмі визнаються тренди в урбанізації, що полягають у перетворенні міст в мегарегіони, міські коридори та міста-регіони, при одночасному визнанні, що міста і метрополії, переважно столичні, є основними драйверами національних економік.

У 2021 р. на Глобальній платформі для обміну прогресом, діями та знаннями щодо впровадження Нового міського порядку денного для досягнення сталого розвитку міст було заявлено, що протягом наступного десятиліття світ продовжить процес урбанізації, і до 2030 р., ймовірно, 60 відсотків його населення перебуватиме в містах. В процесі підготовки до 11-го Всесвітнього форуму міст (11 World Urban Forum, WUF) у 2022 р., проведення якого заплановано в Польщі, м. Катовіце (Poland, Katowice), перед світовою спільнотою постає питання про те, які міста нам потрібні, щоб мати можливість протистояти майбутнім пандеміям та низці інших потрясінь. Існує нагальна потреба переосмислити та трансформувати міста, щоб реагувати на реальність COVID-19 та інших потенційних пандемій, а також мати можливість краще відновлюватися, будуючи більш стійкі, інклюзивні та сталі міста [19].

Програма ООН з населених пунктів ООН-Хабітат (UN-Habitat, UN-habitat for a better Urban Future) є агентством ООН з населених пунктів. Генеральна Асамблея ООН доручила йому координацію розвитку соціально та екологічно стійких міст з метою забезпечення належного притулку для всіх. ООН-Хабітат працює у понад 90 країнах, щоб сприяти трансформаційним змінам у містах і населених пунктах за допомогою знань, політичних порад, технічної допомоги та спільних дій. У новому стратегічному плані ООН-Хабітат на 2020-2023 рр. використовується більш сталий та комплексний підхід до вирішення проблем і можливостей міст XXI-го століття та інших населених пунктів. Його місія втілює чотири основні ролі організації, які можна підсумувати так: думайте, робіть, діліться та співпрацюйте.

Крім того, ООН-Хабітат координує ще одну важливу урбаністичну платформу - Всесвітню кампанію міст (Всесвітня міська кампанія, World Urban Campaign, WUC), яка позиціонується як глобальна партнерська, пропагандистська та адвокаційна платформа для підвищення обізнаності про позитивні зміни в містах, сприяння діалогу, обміну інформацією та навчанням щодо покращення міського майбутнього. WUC керує широким спектром партнерів, включаючи організації громадянського суспільства, місцеві органи влади, приватний сектор, науково-дослідні установи, професіоналів, науковців, парламентарів, профспілки, молодіжні групи та ЗМІ. Кампанія допомагає партнерам ділитися найкращими практиками та інноваційними ідеями, разом працювати над кращим майбутнім міста, співпрацює з національними урядами, щоб заохочувати національні міські кампанії, за допомогою яких уряди можуть розробляти, обговорювати та формулювати свої цілі та національні стратегії щодо сталого розвитку міст [20].

Одним з похідних видів інструментів реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міста також можна розглядати й Звіт про міста світу за 2020 р. «Цінність сталої урбанізації» (World Cities Report 2020), який показує, що внутрішню цінність сталої урбанізації можна і потрібно використовувати для благополуччя всіх. Звіт містить докази та аналіз політики

цінності урбанізації з економічної, соціальної та екологічної точки зору, включаючи невимірну цінність, яка надає містам їх унікальний характер; а також досліджує роль інновацій і технологій, органів місцевого самоврядування, цільових інвестицій та ефективного впровадження Нового порядку денного у сфері підвищення цінності сталої урбанізації [21].

Нарешті, слід відзначити одну з глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р., проголошених у резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1 (United Nations Sustainable Development Summit, 2015), а саме ціль 11 - забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів, про підтримку якої наголошено в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Її суть полягає у тому, що досягнення безпеки і сталого розвитку міст означає:

- забезпечення безпечним і доступним житлом;
- модернізацію нетрів;
- інвестиції у громадський транспорт;
- створення зелених громадських територій;
- удосконалення міського планування і управління у такий спосіб, що одночасно забезпечуватиме інклюзивність і загальну рівноправну участь.

Тож, у сучасному міжнародному урбаністичному праві можна звернути увагу на такі еколого-правові інструменти:

- особлива державна охорона історичних міст і кварталів у територіальних і містобудівних планах на всіх рівнях;
- охорона зв'язків міста з навколишнім природним і антропогенним середовищем, між довкіллям та урбанізацією;
- безпека міського середовища для його населення, впровадження механізму глобального безпекового моніторингу;
- перетворення міст в мегарегіони, міські коридори та міста-регіони;
- забезпечення інвестиції у зелений громадський транспорт;
- створення зелених громадських зон і територій.

Висновки до розділу 3. Таким чином, за підсумками проведеного аналітичного огляду за визначеною темою, можна запропонувати наступні узагальнення.

1. Проведено аналіз низки джерел міжнародного екологічного права, який засвідчив факт того, що головний акцент їх змісту зроблений на загальних питаннях міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки, а відносини урбоекологічної безпеки розглядаються вкрай обмежено й переважно опосередковано. Серед основних урбоекологічних інструментів, що напрацьовані міжнародною спільнотою для використання та подальшого розвитку в національних нормативно-правових актах з метою забезпечення сталої урбанізації, слід виділити наступні:

- екологічно безпечне міське середовище - регулювання містобудівних відносин із максимальною соціально-економічною користю для населення, поєднаною із мінімальною шкодою для довкілля;

- ефективна адвокація та моніторинг - вирішення екологічних питань за участю всіх зацікавлених громадян на регіональному, територіальному, міському, місцевому, об'єктовому рівнях, наявність судових та адміністративних процедур захисту екологічних прав, екологічний моніторинг, екологічне навчання за допомогою адаптаційних планів, стратегій, програм та дій;

- спільне планування, управління та партнерство - доступ громадян до екологічної інформації та екологічного управління, оцінка та визначення пріоритетних дій із запобігання впливу зміни клімату на вразливі верстви населення, місця та екосистеми;

- зміцнення систем фінансування населених пунктів - розбудова стійкості екологічних систем шляхом економічної диверсифікації, забезпечення фінансових джерел для сталого управління та користування природними ресурсами.

2. Визначено сучасні еколого-правові інструменти міжнародного урбаністичного права можна звернути увагу на такі:

- особлива державна охорона історичних міст і кварталів у територіальних

і містобудівних планах на всіх рівнях;

- охорона зв'язків міста з навколишнім природним і антропогенним середовищем, між довкіллям та урбанізацією;

- безпека міського середовища для його населення, впровадження механізму глобального безпекового моніторингу;

- перетворення міст в мегарегіони, міські коридори та міста-регіони;

- забезпечення інвестиції у зелений громадський транспорт;

- створення зелених громадських зон і територій.

3. Встановлено достатньо тісну узгодженість урбаністичних положень у сучасних стратегічних програмах європейського екологічного права. В той же час, ще більш очевидною видається насиченість нормами екологічної безпеки новітні європейські документи та ініціативи у сфері містобудівних відносин. Більше того, їх зміст свідчить не тільки про виокремлення приписів щодо певних дій та об'єктів, які завдають шкоди і збитків довкіллю або ж запобігають чи протидіють цим негативним наслідкам, а й щодо суб'єктів цих відносин. Поруч зі стратегічними правовими інструментами розвитку системи екологічної безпеки міст у вигляді стратегій, декларацій, концепцій, хартій, договорів, угод, резолюцій, зобов'язань, що утворюють групу нормативних актів, адміністративних актів і договорів, в ЄС використовуються й інші, оперативні їх групи, а саме – плани та дії. До перших слід віднести відповідні програми, плани, порядки денні. Другі можуть бути представлені ініціативами, платформами, секціями, титулами, преміями, зустрічами, форумами, конференціями.

4. Виявлено, що напрями розвитку системи урбоекологічної безпеки, закладені у чинних стратегіях національного, галузевого та регіонального рівнів, навіть без урахування сучасного безпрецедентного, катастрофічного мілітарного впливу на довкілля міст, щонайменше слід вважати надзвичайно фрагментарними і такими, що не повністю відповідають євроінтеграційним прагненням України. Їх прийняття не відзначається системністю, узгодженістю з регламентом, послідовністю в ієрархії. У відносинах системи національної

стійкості не має визначеності та конкретизації їх об'єктного складу. Запропоновано включити до кола цих об'єктів не тільки міста та інші населенні пункти (за встановленими категоріями), а й складові їх життєзабезпечення, що перелічені як базові елементи, з обов'язковим зазначенням як власне переліку критеріїв стійкості, так і механізму їх оцінки.

5. Аргументовано, що процес трансформації монофункціональних міст, в умовах слідування Європейським зеленим курсом (European Green Deal) має бути гармонізований з нормами європейського та національного гірничого, екологічного, господарського, податкового законодавства, а також законодавства про надра. Справедлива трансформація має ґрунтуватися на економіко-правовому забезпеченні застосування інноваційних гірничих й енергетичних технологій, альтернативного використання цілісного майнового комплексу вугільних шахт, їх вторинних і супутніх ресурсів, враховувати світовий досвід та вплив реконверсії на конституційні, соціально-економічні та екологічні складові життєзабезпечення шахтарських міст. Пovoєнний стан вимагатиме змістовної актуалізації та поглиблення кореспонденції між економічною, енергетичною, екологічною та регіональними стратегіями, прийнятими в Україні в період до повномасштабної збройної агресії.

6. Запропоновано наступну модель впровадження міжнародного та європейського досвіду при реформуванні урбоекологічного національного законодавства:

1) ратифікація актів міжнародного та європейського екологічного й урбаністичного права;

2) попередня гармонізація законодавства України і ЄС шляхом узгодження вітчизняної загально-правової термінології з європейськими нормами, стандартами і принципами, укладання міжнародних договорів, участі в розробці модельних законопроектів, резолюцій, хартій тощо;

3) адаптація екологічного та містобудівного законодавства - пристосування національних нормативно-правових актів з метою досягнення їх повної відповідності *acquis* ЄС шляхом впровадження у законодавство України

основних положень директив, регламентів, рішень та рекомендацій ЄС;

4) імплементація екологічного та містобудівного законодавства - надання законної сили частині європейського законодавства шляхом відсилки, інкорпорації або трансформації.

7. Аргументовано, що міжнародний та європейського досвід відновлення екологічної безпеки міст, які зазнали мілітарного впливу має для України надзвичайно важливе значення, адже масштаби і характер знищення міського середовища та завданої шкода довіллю окремих населених пунктів нашої країни внаслідок військової агресії РФ за усіма існуючими показниками і критеріями є катастрофічними та безпрецедентними у вітчизняній історії, проте наразі найактуальнішим питанням є розробка ефективних та міжнародно визнаних (сертифікованих, стандартизованих) методик визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії.

8. Обґрунтовано необхідність використання експертного досвіду та інструментів Регіонального центру навколишнього середовища Центральної та Східної Європи (Regional Environment Center for Central and Eastern Europe), Програми ООН з довкілля (United Nations Environment Programme), Програми LIFE (LIFE Programme), Консультативного комітету експертів та інших міжнародних організацій, передбачених Конвенцією ООН (Environmental Modification Convention, ENMOD, 1977) щодо збирання, систематизації та комплексної оцінки інформації та даних про вплив військових конфліктів на навколишнє середовище, а також для подання скарги до Ради Безпеки ООН про відшкодування шкоди та збитків, понесених Україною внаслідок порушення Конвенції з боку РФ.

РОЗДІЛ 4. УРБООКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДКРИТОСТІ МІСТА

4.1. «Відкрите місто»: поняття та правові засади

Прийняття Комітетом міністрів Ради Європи у 2009 р. Рекомендацій CM/Rec(2009)1 щодо електронної демократії (e-democracy, далі - е-демократії) (Recommendation CM/Rec, 2009) [12] поклало відлік оновленню національного законодавства в цій сфері, адже в них містилися, серед іншого, основні завдання та терміни щодо запровадження е-демократії.

Питання демократизації суспільства дійсно було визнано в Україні як одна з найважливіших загальносуспільних проблем, на розв'язання якої покликана, у тому числі, Національна програма інформатизації (далі – НПІ). Загальні засади її формування, виконання та коригування встановлені відповідним законом (Про Національну програму, 1998) [23], а її головна мета полягає у створенні необхідних умов для забезпечення:

- 1) своєчасною, достовірною та повною інформацією громадян та суспільства шляхом широкого використання інформаційних технологій (далі – ІТ);
- 2) інформаційної безпеки держави.

Одним з інструментів демократизації урбанізованого життя є механізми забезпечення відкритості функціонування ОМС, діяльності її посадових і службових осіб, прийняття рішень керівником тієї, чи іншої інституції міста. Відкритість ОМС приводить до повної прозорості їх діяльності – засадничого принципу, який забезпечує їх функціональний розвиток на демократичних засадах.

Тож, тематика відкритості діяльності суб'єктів управління сучасним містом, якості функціонування його інституцій, реальної можливості впливати та контролювати мешканцями виконання передбачених законом обов'язків з боку ОМС, оцінювати рівень результативності, компетентності та професійності їхньої діяльності в сферах відповідальності, чим значною мірою визначається реальна участь міського населення в управлінні справами міста,

безумовно продовжує бути актуальною для українського суспільства.

У вітчизняному інформаційному законодавстві закріплено, що одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційного суспільства (далі – ІС) , в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя (Про Основні засади, 2007) [25].

Досягнення зазначених цілей дасть змогу, серед іншого, сприяти становленню відкритого демократичного суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян щодо участі у:

- 1) суспільному житті;
- 2) прийнятті відповідних рішень органами державної влади (далі – ОДВ) та ОМС.

Тож очевидно, що інформатизація прав особи в цілому та населення міст зокрема, має надзвичайну актуальність для становлення і розвитку не тільки традиційної (прямої (безпосередньої) та представницької (опосередкованої)) демократії в країні, а й її специфічної форми – е-демократії. В той же час, безумовним є також і той факт, що розвиток права е-демократії має неодмінно супроводжуватися розвитком відповідної юридичної термінології. Формування термінологічної та понятійної бази відносно нового угруповання законодавства про е-демократію та його окремих складових, зокрема щодо відкритості міст, вбачається достатньо важливим науково-практичним завданням.

Як слушно зазначає Н.В. Артикуца відсутність терміну на позначення правової реалії або поняття може свідчити і про наявність порожнини у термінологічній системі. Водночас: а) одне й те саме поняття може передаватися різними термінами, що спричинює синонімію термінів; б) один термін може позначати різні поняття, що свідчить про його багатозначність; в) один звуковий комплекс передає різні поняття, що призводить до омонімії.

Тобто, відсутність взаємо однозначної відповідності між планом вираження і планом змісту (один термін – одне поняття), висока частотність цього явища у терміносистемі свідчить про стан її становлення і характерну для цієї стадії її розвитку невпорядкованість (Артикуца, 2007: 4) [1].

Розвиток ІС в Україні, засади якого висвітлені у відповідному законі (Про Основні засади, 2007) [25], ще до прийняття зазначених європейських рекомендацій, був пов'язаний із його основними стратегічними цілями, в якості однієї з яких був визначений захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику «інформаційної нерівності».

І хоча останнє поняття і не було розкрито у цьому законі, аналіз його змісту дає підстави вважати, що для інформаційної нерівності є характерними такі ознаки:

1) рівень загальнодоступності інформаційних е-ресурсів насамперед для осіб, які потребують соціальної допомоги та реабілітації, малозабезпечених верств населення, селян;

2) соціально-економічна нерівність між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, внаслідок суттєвої різниці в темпах зростання обсягів та номенклатури товарів і послуг, які виробляються та надаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі - ІКТ);

3) нерівномірність забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення;

4) універсальність підходу до спільних дій для зменшення цифрової та інформаційної нерівності України на основі міжнародної співпраці та участі у розвитку глобального ІС.

Досягнення зазначеної мети має сприяти становленню відкритого демократичного суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян щодо участі у суспільному житті, прийнятті відповідних рішень місцевими ОБВ та ОМС.

М.С. Міхровська, розглядаючи становлення е-демократії в Україні, пропонує, для подальшого належного розвитку цього явища, закріпити цей термін і його складові та споріднені категорії («е-петиції», «е-звернення» тощо) в майбутньому законі «Про електронне урядування» (Міхровська, 2016: 30) [10].

Погоджуючись в цілому з пропозицією зазначеної дослідниці, уявляється більш ґрунтовним, особливо в аспекті євроінтеграційних процесів, прийняття закону не лише з певного виду е-демократичних відносин, а повноцінно систематизованого Кодексу України про цифрову демократію або ж ще більш об'ємного Цифрового кодексу України.

Важливість подальшого розвитку та регулювання цього виду відносин окреслена й у Резолюції Європейського парламенту (European Parliament resolution, 2017) [5], в якій, серед пропозицій щодо вдосконалення демократичної системи засобами ІКТ зазначається, що участь у демократичних процесах ґрунтується, перш за все, на ефективному та недискримінаційному доступі до інформації та знань. Крім того, ЄС закликає до утримання від прийняття непотрібних заходів, спрямованих на довільне обмеження доступу до Інтернету та здійснення основних прав людини, таких як непропорційні заходи цензури або криміналізація законного вираження критики чи/та незгоди. Слід враховувати, що е-демократія може сприяти розвитку додаткових форм взаємодії, здатних:

- пом'якшити зростання суспільного невдоволення традиційною політикою;
- допомогти спілкуванню, діалогу, обізнаності та інтересу до ЄС, його політики та політиків;
- підтримати європейські проєкти звичайним населенням;
- зменшити так званий європейський «дефіцит демократії».

Останній термін можна інтерпретувати тотожним поняттю «демократичний дефіцит», що використовується для позначення ситуації, коли установи та їхні процедури прийняття рішень можуть страждати від відсутності

демократії та підзвітності. У випадку ЄС це стосується уявної відсутності доступності або відсутності представництва пересічного громадянина в інституціях ЄС – відчуття розриву між повноваженнями цих інституцій та уявною нездатністю громадян впливати на рішення цих інституцій (Glossary of summaries) [7].

В цьому аспекті цікавим уявляється висновок К. Карпо, яка на підставі аналізу змісту наукових дискусій щодо співвідношення категорій е-демократія та цифрова демократія в контексті проблеми політичної участі доводить, що термін цифрова демократія краще відображає сутність процесів діджиталізації в політичному просторі, однак подекуди вони вживаються як синонімічні ототожнюючись із терміном е-демократія. Однак, політична участь засобами цифрової демократії передбачає поєднання віртуальних та традиційних інструментів впливу на політичну систему, тоді як в класичних підходах е-демократії е-участь визначається як результат еволюції форм участі громадян в політиці (Карпо, 2022:161) [9].

Ще одним з проблемних понять у сфері відкритості міста виглядає не тільки зміст, а й співвідношення понять «електронна участь» та «участь», які розкриваються у Концепції розвитку е-демократії в Україні (Про схвалення Концепції, 2017) [31] та, як вбачається, не у повній мірі, а місцями й не коректно, відображають як європейську так і міжнародну позиції щодо даних дефініцій.

Зокрема, у Резолюції Європейського парламенту (European Parliament resolution, 2017) [5] наголошується, що е-участь є підтримкою та посиленням демократичної участі та охоплює ті сектори е-демократії, де громадянське суспільство (далі – ГС) та бізнес залучені до складання формальних і неформальних планів, формування та прийняття рішень.

У визначенні, що використовує ООН, е-участь розуміється як процес залучення громадян через ІКТ до політики, прийняття рішень, розробки та надання послуг для того, щоб реалізувати державне (місцеве) управління на засадах доступності, інклюзивності, співробітництва та обговорення (UN, 2014)

[34]. Її формами виступають електронні петиції та електронні консультації (Handbook on e-democracy, 2020) [33].

Що стосується власне поняття «е-демократія», то наразі в національному законодавстві вживаються два поняття «е-демократія», які можна розглядати як її вузьке та широке розуміння, а саме:

1) е-демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування ІКТ (Про схвалення Стратегії, 2013) [32];

2) е-демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування ІКТ в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень (Про схвалення Концепції, 2017) [31].

У цій же урядовій Концепції, яка значно наповнила термінологічну базу законодавства про е-демократію, вперше було надано визначення такому важливому поняттю як «електронна участь», під яким розуміється забезпечення права участі громадян і представників ГС за їх власною ініціативою у розвитку самоврядування, формуванні та реалізації державної політики, її моніторингу та оцінці, у процесах прийняття рішень, що передбачає двосторонню е-взаємодію суб'єктів владних повноважень і ГС із застосуванням відповідних ІКТ та кібернетичного простору за прозорими процедурами.

Якщо звернутися до досвіду ЄС, то основні терміни та завдання щодо запровадження е-демократії визначено в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2009)1 (Recommendation CM/Rec, 2009) [12], при цьому у

додатку до них «Принципи е-демократії, поняття е-участь розглядається як підтримка та посилення демократичної участі та охоплює ті сектори е-демократії, де ГС та бізнес беруть участь у складанні формальних і неформальних програм, а також у формуванні та прийнятті рішень. До того ж, перераховуючи інструменти е-демократії, зазначені Рекомендації відсилають до спеціального глосарію, що пояснює терміни, пов'язані з е-демократією, які в них використовуються.

Окремої уваги заслуговує термінологія, пов'язана із відкритістю міст, адже поширення та вживання низки таких понять як «відкрите місто», «розумне місто», «цифрове місто», «е-місто», «Smart City» або як тотожних або як відмінних, носить доволі суб'єктивний і не завжди обґрунтований характер, оскільки у чинному законодавстві жоден з них не розкритий. Хоча у завданні за напрямом «Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст» Державної стратегії регіонального розвитку й передбачено сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст на засадах концепції розумного міста (Smart City) (Про затвердження Державної стратегії, 2020) [16].

Відносно поняття «відкрите місто» автори запропонували відповідне його визначення у попередній публікації (Kirin, 2022: 101) [11].

Аналіз сучасного інструментарію забезпечення відкритості міста в умовах євроінтеграції. Закон України «Про звернення громадян», ведений в дію майже через чотири місяці після прийняття Конституції України, був покликаний врегулювати питання практичної реалізації громадянами України наданих їм конституційних прав:

- вносити в ОДВ, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності;
- викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів;
- брати участь в управлінні державними і громадськими справами, для: а) впливу на поліпшення роботи ОДВ і ОМС, підприємств, установ, організацій

незалежно від форм власності; б) відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення (Про звернення громадян, 1996) [22].

У ст. 3 згаданий закон наводить та розкриває види звернень громадян, під якими розуміються викладені в письмовій або усній формі:

- пропозиції (зауваження);

- заяви (клопотання);

- скарги. Звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне).

У 2015 р. Закон України «Про звернення громадян» був доповнений положеннями, в яких запроваджувалися електронні звернення (далі – е-звернення) та електронні петиції (далі – е-петиція) (Про внесення змін, 2015) [14].

Зокрема, письмове звернення дозволяється надсилати з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку (е-звернення). Натомість, особливою формою колективного звернення громадян, у тому числі, й до ОМС є е-петиція.

Е-петиції та е-звернення, відповідно до Концепції е-демократії (Про схвалення Концепції, 2017) [31], є одними з найбільш поширених інструментів е-демократії, що застосовуються сьогодні в Україні як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. Також створені ресурси для оприлюднення наборів даних у формі відкритих даних, у тому числі з використанням електронних платформ, наприклад «Громадянське суспільство і влада», «Розумне місто» чи «Єдина система місцевих петицій», які поєднують у собі кілька електронних інструментів участі.

Більшість платформ е-участі в Україні мають на меті полегшення комунікації влада-громадянин і часто пов'язані із впровадженням інструментів е-демократії (Інструменти е-демократії, 2017: 21-26) [8]:

- «Smart City» – концепція взаємодії міської влади, бізнесу і суспільства задля розвитку «розумної» інфраструктури міста на основі впровадження технічних, управлінських та суспільних інновацій;

- «Розумне місто» – е-платформа, що пропонує містам активацію обраних сервісів, які сприяють самоврядуванню з одного боку, і ефективному е-урядуванню – з іншого;

- «Відкрите місто» – е-платформа, що дозволяє мешканцям міст комунікувати з місцевими органами влади і комунальними підприємствами та в інтерактивному режимі висувати пропозиції щодо покращення благоустрою і вирішення нагальних проблем міста;

- «Контакт-центри міст для звернень громадян» - відносини регулюються законами України «Про звернення громадян» та «Про доступ до публічної інформації» і належать до сфери управління виконавчих органів міських/обласних рад;

- «Громадські платформи е-участі» - соціальний проєкт спільної дії «Зробимо разом», «Civil Society App», незалежної платформи громадянських ініціатив «Мій Голос».

Вказану платформу «Розумне місто» часто ототожнюють з проєктом «Відкрите місто», яка є краудсорсинговою інтернет-платформою для взаємодії мешканців з місцевою владою та комунальними підприємствами, а також для самоорганізації громадян. На її сайті існують 2 розділи:

1) «Проблеми» - дає можливість створювати повідомлення про проблему, яке буде направлено у відповідну організацію для вирішення;

2) «Корисні об'єкти» - карта міста, на яку користувачі порталу можуть наносити різного роду корисні об'єкти, як то: лікарні, школи, зони паркування, туристичні об'єкти, зони безкоштовного Wi-Fi, пункти прийому батарейок тощо (E.DEM) [6].

При цьому, розробники комунікаційної платформи «Відкрите місто» звертають увагу на те, що е-спілкування мешканців міста чи територіальної громади з підрозділами місцевих органів влади або комунальних підприємств на її сторінках не має статусу офіційного листування, відтак воно не може бути:

а) опубліковане у засобах масової інформації;

б) використане у вигляді посилань як офіційна відповідь ОМС.

Тому, для отримання офіційної відповіді необхідно звернутися у відповідні органи влади міста у порядку, визначеному законом про звернення громадян.

Тож, наразі можна розмежовувати офіційні (публічні) та неофіційні (приватні) звернення громадян. Більше того, практика застосування інструментів у сфері відкритості міста свідчить, що вони можуть розглядатися і як окремих проєкт, що розглянутий вище. і як їх сукупність. Остання може бути представлена безпосередніми (виробничими) та допоміжними (організаційними) видами. Наприклад, добровільне неприбуткове об'єднання органів місцевого самоврядування «Асоціація відкритих міст» пропонує наступні послуги (Асоціація відкритих міст) [2]:

- безкоштовний доступ до е-платформ, програмних продуктів та рішень, які розробляються з ініціативи Асоціації, її міст-членів та партнерів, зокрема доступ до платформи «Відкрите місто» та всього її функціоналу;

- участь у навчальних та поляризаційних заходах; - пошук розробників необхідних для міста ІТ-рішень;

- консультації щодо використання програмних продуктів, які використовують інші міста;

- сприяння у пошуку джерел фінансування майбутніх проєктів, які покращують взаємодію влади та громадян.

У довіднику «Е-рішення у містах» розглядаються такі інструменти як: відкрите місто, відкритий бюджет, відкриті дані, місто активних громадян, партисипативна демократія, Угода мерів, Demo Ukraina ДН, відкрита реклама та інші.

Крім того, інструменти забезпечення відкритості міста пропонується класифікувати за предметом їх реалізації на: - безпеки та оборони держави; - антикорупційні; - муніципальні; - безпеки міста; - бюджетні; - фінансово-економічні; - інформаційні; - земельні; - екологічні; - житлові; житлово-господарські; - господарські; - комунальні; - інвестиційні; - транспортні тощо.

Сучасні напрями регулювання процесів і відносин у сфері відкритості міста. Одними з першоджерел побудови відкритого демократичного

суспільства, орієнтованого на поліпшення умов для розвитку реалізації громадянами конституційних прав на участь в управлінні державними справами і на вільний доступ до інформації про діяльність ОБВ в Україні слід розглядати укази Президента України, що стосувалися забезпечення широкого доступу до глобальної інформаційної мережі Інтернет (Про заходи, 2000) [19], забезпечення гласності та відкритості діяльності ОДВ (Про підготовку, 2001) [26], вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України (Про рішення Ради, 2001) [30].

Останнім Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) було доручено, серед іншого, розробити пропозиції щодо кодифікації законодавства в галузі інформаційних відносин та проєкт Стратегії впровадження національної інформаційної політики, приділивши увагу таким проблемам, як:

- створення і впровадження дійових механізмів реалізації інформаційних прав і свобод громадянина, суспільства і держави, закріплених у Конституції та законах України;
- даліше вдосконалення законодавства України в інформаційній сфері;
- розвиток на основі сучасних ІТ національної інформаційної інфраструктури тощо.

Вагоме місце у регулюванні відносин відкритості ОДВ посів згадуваний вище Закон України «Про звернення громадян». Зокрема, ним врегульовані питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в ОДВ, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів, впливати на поліпшення роботи ОДВ.

Тож. формування національного законодавства про е-демократію (інформаційну демократію) виходило не лише з конституційного, а переважно - з інформаційного законодавства, яке на той час вже було представлено законами України про НПІ, про Концепцію НПІ, затвердження завдань НПІ на 1998 - 2000 р.р. У 2002 р. на підзаконному рівні був затверджений Порядок

оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність ОБВ (Про Порядок оприлюднення, 2002) [28], в якому набули розвитку й окремі відносини е-демократії:

1) оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність ОБВ здійснюється шляхом розміщення ними і постійного оновлення інформації відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» та зазначеного Порядку на офіційних веб-сайтах (веб-порталах);

2) на офіційному веб-сайті (веб-порталі) ОБВ розміщуються, у тому числі, зразки документів та інших матеріалів, необхідних для звернення громадян до органу;

3) ОБВ зобов'язані розміщувати іншу інформацію відповідно до ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;

4) технічні завдання на створення (модернізацію) офіційних веб-сайтів (веб-порталів) повинні відповідати вимогам щодо створення (модернізації) офіційних веб-сайтів (веб-порталів) ОБВ (додаток до Порядку в редакції постанови КМУ від 12.06.2019 № 493);

5) обмін інформації з офіційним веб-сайтом та доменне ім'я, на якому розміщений офіційний веб-сайт, повинні бути захищеними за допомогою кваліфікованого сертифіката автентифікації веб-сайту з дотриманням положень ст. 21 Закону України «Про електронні довірчі послуги»;

6) терміни, окрім розкритих у Порядку, вживаються у значенні, наведеному в Законі України «Про авторське право і суміжні права» та ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0»;

7) вимоги до дизайну та порядку погодження проектів дизайну офіційних вебсайтів (вебпорталів) ОБВ та офіційних вебресурсів, що пов'язані з діяльністю ОБВ, та Єдиного вебпорталу КМУ затверджені Міністерством цифрової трансформації України (Про затвердження вимог, 2022) [17].

Цього ж року були затверджені й заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності ОБВ, серед яких було встановлено центральним та

місцевим ОБВ під час формування проектів державного бюджету передбачати кошти на висвітлення їх діяльності в межах видатків, призначених на утримання зазначених органів, відповідно до закону про порядок висвітлення діяльності ОДВ та ОМС в Україні засобами масової інформації, натомість ОМС було лише рекомендовано дотримуватися вимог урядової постанови [20].

Наступною актом КМУ визнано, що одним з пріоритетних завдань у сфері розвитку ІС є надання громадянам та юридичним особам інформаційних та інших послуг шляхом використання інформаційної е-системи «Електронний Уряд», яка забезпечує інформаційну взаємодію ОБВ між собою, з громадянами та юридичними особами на основі сучасних ІТ (Про заходи, 2003) [21].

Протягом 2004–2009 рр. порядок взаємодії ОДВ із громадянами був доповнений розпорядженнями КМУ, які спрямовані на розроблення і впровадження ефективної комунікації влади та інститутів ГС за допомогою е-технологій (Барегамян, 2022: 62) [3].

Крім того, в черговому указі Президента України уряду було доручено розробити та подати в шестимісячний строк у встановленому порядку на розгляд парламенту законопроект про внесення змін до законодавчих актів щодо вдосконалення правового регулювання питань: - гарантування права громадян на звернення; - поновлення порушених прав і свобод заявників; - запровадження нових форм взаємодії між ОДВ та ОМС, фізичними і юридичними особами, в тому числі можливості реалізації громадянами права на звернення до ОДВ та ОМС шляхом подання звернень із використанням мережі Інтернет (Про першочергові заходи, 2008) [27].

Суттєвим поштовхом для трансформації відносин у сфері відкритості міст стало прийняття Комітетом міністрів Ради Європи 18 лютого 2009 р. на 1049-му засіданні заступників міністрів вже згадуваної Рекомендації CM/Rec(2009)1 щодо е-демократії, яку підготував Спеціальний комітет з електронної демократії (The Ad Hoc Committee on E-Democracy, CAHDE) [12] та в яких були визначені основні терміни та завдання щодо запровадження е-демократії.

Так, окремою постановою КМУ було затверджено Порядок проведення

консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики та Типове положення про громадську раду при обласній, районній державній адміністрації [15]. А з прийняттям Закону України «Про доступ до публічної інформації» та внесенням змін і доповнень до Закону України «Про звернення громадян» щодо е-звернення та е-петиції [14] - оновлені вимоги до звернення та встановлені порядок подання та розгляду е-петиції у тому числі й до ОМС через його офіційний веб-сайт або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку е-петиції.

Більше того, планом заходів з впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» було передбачено забезпечення супроводження розгляду у Верховній Раді України проєкту закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення» (реєстраційний № 3654) [18], який відповідно до постанови парламенту від 23.10.2009 № 1689-VI був прийнятий за основу, але залишився без подальшого розгляду.

Значно успішніше просуваються в Україні так звані неправові інструменти е-демократії. Так, швейцарсько-українська програма «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади» (Electronic Governance for Accountability and Participation, EGAP) працює в Україні з 2015 р. EGAP спрямована на розвиток новітніх ІКТ, які мають допомогти (Синяк, 2019) [13]: 1) покращити якість врядування; 2) збільшити взаємодію влади та громадян; 3) сприяти соціальним інноваціям у нашій державі.

Перша українська веб-платформа «Єдина платформа місцевої електронної демократії» (далі – е-DEM) має на меті надати громадянам легкий і зручний доступ до використання кількох інструментів е-DEM, що покликані налагодити кращий взаємозв'язок громадян та влади у вирішенні різноманітних соціально важливих проблем шляхом використання таких сервісів як «Відкрите місто», «Місцеві е-петиції», «Громадський бюджет» та «Е-консультації з громадськістю».

Основне призначення сервісу «Відкрите місто» із застосуванням

геоінформаційних технологій – інформування мешканцями місцевої влади про актуальні проблеми для оперативного їх усунення. Також на сервісі будуть реалізовані інші функції, що забезпечують активне залучення мешканців для вирішення питань місцевого розвитку (Про проект, Відкрите місто) [29].

За світовим індексом розвитку е-уряду ООН (E-Government Development Index), який міститься в дослідженнях E-Government Survey, в 2016 р. Україна посіла 62 позицію, за світовим індексом демократії - 86 позицію, мережевої готовності - 64 позицію, використання урядом ІКТ - 114 позицію, що є незадовільним показником (Про схвалення Концепції, 2017) [31].

Отже, розвиток останніх на рівні міст, що обрали сучасний європейський шлях, гальмується не лише відсутністю сталого законодавчого підґрунтя, неоднозначності та невизначеності юридичної термінології, а й браком систематизації актуального зарубіжного досвіду та поширення національних здобутків у сфері відкритості міст, які безперечно стануть у нагоді в процесі їх повоєнного відновлення.

Гуманітарні аспекти цифровізації відкритості міст в Україні. Основним завданням розвитку ІС в Україні, визначеним відповідним законом (Про Основні засади, 2007) [25], є сприяння кожній людині на засадах широкого використання сучасних ІКТ можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя і сприяючи сталому розвитку країни на основі цілей і принципів, проголошених ООН. Зокрема, досягнення поставлених законом цілей мало б сприяти становленню відкритого демократичного суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян щодо участі у суспільному житті, прийнятті відповідних рішень ОДВ та ОМС.

Указом Президента України на початку 2008 р. КМУ було доручено розробити законопроект, спрямований на відкритість ОДВ та ОМС, втім основна увага КМУ була зосереджена переважно на одній складовій е-демократії), а саме – е-урядуванні, концептуальні засади якого були закладені у

розпорядженні КМУ від 13 грудня 2010 р. № 2250-р та оновлені у 2017 р. [31].

Впровадження ІКТ у систему суспільних відносин мало б дати змогу розширити можливості суспільно-політичної участі громадян, створити умови для зростання громадської активності та становлення е-демократії, проте, основні засади та напрями її розвитку, що визначалися указами Президента України (№ 212 від 24.03.2012 р., № 68 від 26.02.2016 р, № 487 від 04.11.2016 р., № 190 від 27.06.2018 р.) були визнані такими, що втратили чинність із затвердженням Національної стратегії сприяння розвитку ГС в Україні на 2021-2026 рр. [24].

Одним зі стратегічних завдань останньої визначено: - навчання та надання консультаційної підтримки інститутам ГС щодо впровадження та використання в їх діяльності ІТ та інструментів е-демократії; - посилення спроможності інститутів ГС навчати громадян користуватися онлайн-інструментами е-участі та отримувати послуги онлайн.

Тож, однією з головних проблем гуманітарного характеру, що певною мірою гальмує реалізацію права е-участі суб'єктами звернення, вбачається, перш за все, ланка «можливість – бажання», елементи якої базуються відповідно на:

1) зовнішньому (держава, регіон, місто) та внутрішньому (громадянин, організація) організаційному та матеріальному забезпеченні (доступ до ІКТ, апаратні засоби, програмне забезпечення);

2) фізичних (стан здоров'я) та інтелектуальних (рівень цифрових навичок та цифрових компетентностей) можливостях громадян;

3) громадянській позиції особи (здатність і можливість добровільного, свідомого вольового вибору індивідом своєї поведінки активно, відповідально та ефективно реалізовувати права з розвитку демократичного суспільства, прагнення брати участь в обговоренні та розв'язанні спільних проблем, її внутрішнє ставлення (зацікавленість, байдужість) до свого діяння (діяльності) та його наслідків (результатів), визначення якості вчинків з яких складається поведінка, їх оцінка).

4.2. Проблеми визначення інформації як об'єкта еколого-інформаційних відносин

За своїм змістом екологічні відносини є різноманітними, але взаємопов'язаними та єдиними, що обумовлено природним зв'язком усіх складових доквілля. Поряд із цим інтеграція екологічних відносин не виключає їх диференціації, існування різновидів, обумовлених екологічними факторами, у тому числі й основними сферами діяльності людей в галузі екології. Стосовно останніх, В. К. Попов зазначав про те, що можливе існування похідних від екологічних відносин, зокрема, еколого-інформаційних відносин. Їх похідність полягає в тому, що ці відносини обслуговують основні екологічні відносини у процесі їх виникнення, розвитку і припинення, тому вони і є підпорядкованими щодо основних екологічних відносин [35, с. 6, 8-9].

Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 року серед її основних принципів виділяє - відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації; доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації, а завданням у напрямку підвищення рівня суспільної екологічної свідомості є створення національної інформаційної системи охорони НПС.

Тому, очевидно, що належне інформаційне забезпечення не тільки складає невід'ємну частину та важливу умову здійснення функцій державного екологічного менеджменту і будь-яких інших видів управлінської діяльності в цій сфері, а й є елементом гарантій реалізації екологічних прав громадян.

Натомість у вітчизняному законодавстві спостерігаються різні підходи до розуміння власне поняття «інформація» - інформаційно-правове (відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб), цивільно-правове (будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді), еколого-правове (будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі), проте жодному з них бракує урахування позицій європейського законодавства в сфері екологічної

інформації.

Сучасні проблеми із забезпеченням надання вільного доступу до екологічної інформації про стан НПС в електронному вигляді спричинені, у тому числі, й необхідністю приведення нормативно-правових актів з питань надання, збирання, звітності, експертного аналізу, накопичення, обміну та розпоряджання інформацією про стан НПС у відповідність з європейськими вимогами, що дасть змогу забезпечити регулярне виробництво екологічних показників та оцінок для формування екологічної політики, прийняття управлінських рішень, обміну екологічною інформацією на міжнародному рівні відповідно до принципів Спільної екологічної інформаційної системи Європейського екологічного агентства [36].

Отже, зважаючи на різні точки зору щодо об'єкту інформаційних відносин, пропонується:

- по-перше, в якості об'єкту еколого-інформаційних відносин розглядати саме екологічну інформацію,

- по-друге, в якості форми існування екологічної інформації розглядати різні інформаційні ресурси,

- по-третє, в якості змісту права на екологічну інформацію розглядати правомочності її створення, виробництва, пошуку, збирання, отримання, накопичення, обробки, аналізу, систематизації, зберігання, надання, поширення, звітності, обміну, використання, захисту тощо.

Новітня доба правового регулювання еколого-інформаційних відносин розпочнеться із набранням чинності змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля. Це відбудеться через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX [37].

4.3. Стан та перспективи цифровізації сфери урбоекологічних правовідносин

Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля, розроблена ще у 2015 р., фокусувалася на положеннях ст. 363 гл. 6

«Навколишнє середовище» і Додатку XXX до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [38]. Зокрема, було наголошено, що особливості структури витрат на апроксимацію слугують основою класифікації джерел права ЄС:

1) група джерел, витрати за якими лягають на бюджетну сферу (суспільний сектор), наприклад, Директива 1999/31/ЄС про

захоронення відходів, Директива 91/271/ЄЕС про очистку міських стічних вод та ін.;

2) група джерел, за якими витрати стосуються переважно приватного сектору - Директива 2010/75/ЄС про промислові викиди, Директива 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива та низка інших.

У свою чергу, джерела права ЄС, витрати за якими несе суспільний сектор, поділяються на:

- групу джерел з виключно адміністративною складовою - директиви, що дістали назву «горизонтальних» і стосуються питань управління станом довкілля й інтеграції екологічної політики в інші галузі політики (Директива 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище, Директива 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та інші);

- групу джерел з переважно інвестиційною складовою (капітальні витрати), що передбачають нові інвестиції та/або реінвестиції у будівництво й модернізація очисних споруд і пилогазоочисних установок, будівництво полігонів відходів, сміттєпереробних заводів тощо, а також операційні (експлуатаційні) витрати - експлуатаційне обслуговування, організація збирання відходів, ведення моніторингу тощо.

Однією з чотирьох директив, що формують так зване горизонтальне

законодавство, яке стосується питань управління станом довкілля та інтеграції екологічної політики в інші галузі політики є Директива 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації, цілями якої є [39]: а) гарантування доступу до інформації щодо НПС, яка утримується органами державної влади або для таких органів, та встановлення основних умов та практичних процедур використання такого права; б) забезпечення самоочевидного поступового надання та розповсюдження для громадськості інформації щодо НПС для досягнення якомога ширшого систематичного надання та розповсюдження для громадськості інформації щодо НПС.

З цією метою заохочується використання комп'ютерних телекомунікаційних та/або електронних технологій, якщо це можливо.

Останнє положення екологічного права ЄС стало засадничим для подальшого розвитку цифровізації сфери національних екологічних правовідносин в цілому та урбоекологічних зокрема. Безумовно на цей процес вплинуло й стрімке становлення власне цифрового законодавства України.

Так, положенням про електронну взаємодію електронних інформаційних ресурсів було визначено загальні засади здійснення обміну електронними даними, крім інформації, що становить державну таємницю, між суб'єктами електронної взаємодії з електронних інформаційних ресурсів під час надання адміністративних послуг та здійснення інших повноважень відповідно до покладених на них завдань [40].

І вже серед першочергових сфер, ініціатив, проєктів «цифровізації» України до 2020 р. було зазначено, що цифрові технології мають величезний потенціал для поліпшення екологічного стану України, скорочення викидів парникових газів, зменшення промислових відходів. Ключовими напрямками «цифровізації» сфери охорони довкілля є наступні [41, с. 71]:

- smart usage - розумне та відповідальне користування та забезпечення доступності ресурсів (водних і т.д.), санітарії та гігієни;

- smart energy - розумне споживання енергії, підвищення ефективності виробництва та постачання енергії;

- smart city management - розумне ефективне й цілісне планування та управління містами;

- clean air - забезпечення чистоти повітря, атмосфери;

- smart ecosystems - розумне використання наземних та водних екосистем і запобігання втрати біорізноманіття;

- забезпечення охорони та сталого використання геологічного середовища.

У той же час більш широке використання «цифрових» технологій саме по собі означає збільшення споживання енергії, що обумовлює значний вплив на НПС. Тому необхідна ефективна політика для забезпечення того, щоб негативні наслідки від використання «цифрових» технологій було мінімізовано.

Схвалена на початку 2018 р. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України [42], по-перше, визначила поняття «цифровізація».

По-друге, екологія, охорона НПС та життєдіяльність міст були віднесені до важливих сфер визначення першочергових проектів цифрових трансформацій національного масштабу разом з розвитком національних цифрових інфраструктур.

По-третє, концепція смарт-сіті визнана моделлю міста з використанням цифрових технологій для розв'язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян.

Наприклад, технології компанії Siemens допомагають містам впоратися з урбаністичними проблемами завдяки інноваційним рішенням у сфері електрифікації, автоматизації та цифровізації [43]:

- стійкість міських систем електропостачання;

- інтелектуальна транспортна мережа;

- системи автоматизації та безпеки будівель;

- стійкість міських систем водопостачання та водовідведення тощо.

Проте, якщо питання з об'єктним складом цифрових урбоекологічних відносин сприймається майже однозначно, то ситуація з суб'єктами цієї особливої групи відносин не є такою простою. І йдеться не тільки про споживачів цифрової урбоекології, а й про суб'єктів організації, виробництва та

контролю.

Таким чином, виникає необхідність забезпечення готовності суспільства до таких процесів, опанування ним ключових комбінацій знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій (цифрова компетентність) [44].

Ключове місце в цьому процесі має посісти Єдина екологічна платформа «ЕкоСистема» - загальнодержавна екологічна автоматизована інформаційно-аналітична система забезпечення доступу до екологічної інформації та її мережа, що забезпечує створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорону, захист інформації, а також електронну взаємодію між фізичними та юридичними особами, фізичними особами - підприємцями, суб'єктами надання адміністративних послуг, суб'єктами надання публічних (електронних публічних) послуг, центрами надання адміністративних послуг з метою отримання адміністративних та інших публічних (електронних публічних) послуг у сфері охорони НПС [45].

В умовах воєнного стану специфічним прикладом цифровізації сфери екологічних відносин виступає також офіційний вебресурс і мобільний додаток «ЕкоЗагроза», завдяки якому кожен зможе дізнатись достовірну інформацію про стан повітря, води, ґрунту та інші довкіллі дані.

Модернізація державного управління та цифровізація управлінської діяльності, зокрема процесу надання адміністративних послуг, були визначені як один із напрямів, на досягнення якого зорієнтована загальнодержавна автоматизована система «Відкрите довкілля» [46].

Її прийняття було обумовлено тим, що сучасні проблеми із забезпеченням надання вільного доступу до екологічної інформації про стан НПС в електронному вигляді спричинені, у тому числі, наявністю значної кількості несистематизованої та непереведеної у цифровий формат такої інформації на паперових носіях.

Цифрові технології мають значний потенціал для поліпшення екологічної ситуації в Україні, скорочення промислових викидів та зменшення наслідків

глобального потепління. Головними напрямками цифровізації сфери екології та охорони НПС є [47]:

- «розумне» та відповідальне користування і забезпечення доступності ресурсів, санітарії та гігієни;
- «розумне» споживання енергії, підвищення ефективності виробництва та постачання енергії;
- «розумне» цілісне планування та управління містами;
- забезпечення чистоти повітря, атмосфери;
- «розумне» використання наземних та водних екосистем і запобігання втраті біорізноманіття.

Крім того, для забезпечення виходу України на міжнародні та європейські ринки має бути передбачено [48]:

- здійснення заходів, що гарантують впровадження міжнародних стандартів управління довкіллям і екологічного маркування продукції;
- прискорення інформатизації сфери охорони довкілля та використання природних ресурсів;
- створення національної багаторівневої інфраструктури управління геоекологічними даними та загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

Наприкінці 2020 р. за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля) із 68 послуг у сфері захисту довкілля, онлайн доступні були лише 4, при цьому, 2 з них умовно можна назвати електронними – їх функціонал передбачає тільки обмін відсканованими документами. Тож план цифрової трансформації Міндовкілля включав в себе як переведення в онлайн послуг, так і більш глобальну ціль – створення єдиної електронної платформи у сфері захисту довкілля.

А вже рік потому на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Екологія» в межах платформи «Збереження довкілля та природних ресурсів України» розглядалися й питання екоцифровізації, а саме: - IT-рішення, що дбають про

людей і довкілля, концепція цифрової трансформації екосфери, будівництво цифрового хабу для захисту довкілля, електронний обіг деревини тощо.

Завданнями створеної Єдиної екологічної платформи «ЕкоСистема» (загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації та її мережі) визначено [49]: - створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона, захист інформації про стан НПС для можливості оперативного реагування, прогнозу, прийняття управлінських рішень, звітності та планування; - систематизація та переведення у цифровий формат інформації про стан НПС.

Зараз серед 94 масштабних проєктів цифрової трансформації, реалізація яких була запланована на найближчі 3 роки, 12 – у сфері захисту довкілля та природних ресурсів України. Міндовкілля спільно з Міністерство цифрової трансформації України працюватимуть над цифровою трансформацією за проєктами [50]:

- біологічного і ландшафтного різноманіття (е-ПЗФ);
- водного господарства (е-Вода);
- лісового господарства (е-Ліс);
- рибного господарства (е-Рибалка);
- раціонального використання надр (е-Надрокористування);
- поводження з відходами (е-Відходи);
- державного нагляду у сфері охорони навколишнього природнього середовища (е-Контроль);
- моніторингу довкілля (е-Довкілля);
- охорони атмосферного повітря (е-Повітря);
- стратегічної екологічної оцінки (е-СЕО);
- оцінки впливу на довкілля (е-ОВД);
- поводження з пестицидами та агрохімікатами (е-Пестициди).

В умовах воєнного стану Міндовкілля запустило офіційний вебресурс і мобільний додаток ЕкоЗагроза, завдяки якому кожен зможе дізнатись

достовірну інформацію про стан НПС.

Тож, діджиталізація сфери захисту довкілля є необхідною адаптацією до вимог часу задля створення зручних інструментів діалогу з громадянами і бізнесом, генерації управлінських рішень не на суб'єктивних даних, а за допомогою сучасних валідних, верифікованих технологій та ІТ-продуктів.

Висновки до розділу 4. Таким чином, за підсумками проведеного дослідження за обраною темою, можна сформулювати наступні результати вирішення визначеної проблеми.

1. Обґрунтовано надзвичайну актуальність для становлення і розвитку не тільки традиційної - прямої (безпосередньої) та представницької (опосередкованої) демократії в країні, а й її специфічної форми – е-демократії, процесів цифровізації прав особи в цілому та населення міст зокрема, проведення яких має неодмінно супроводжуватися розвитком відповідної юридичної термінології у законодавстві про відкритість міста, оскільки неоднозначність певного терміну тягне з собою невпорядкованість і норм і актів в цілому із захисту інформаційних прав, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику інформаційної нерівності.

2. Встановлено характерні ознаки поняття «інформаційна нерівність», що проявляються у:

- рівні загальнодоступності інформаційних е-ресурсів різних верств населення;
- соціально-економічній нерівності країн за обсягами та номенклатурою товарів і послуг, які виробляються та надаються за допомогою ІКТ;
- нерівномірності забезпечення доступу до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів між регіонами та галузями економіки;
- універсальності підходу для зменшення цифрової та інформаційної нерівності на основі міжнародної співпраці та глобалізації ІС.

3. Проведено аналіз сучасного інструментарію забезпечення відкритості міста в умовах євроінтеграції, який засвідчив наявність

розроблених та апробованих ресурсів для оприлюднення наборів даних у формі відкритих даних, у тому числі з використанням е-платформ, концепцій взаємодії, міських контакт-центрів, соціальних проєктів, які можуть бути як моно- так і поліструктурні, поєднуючи у собі кілька інструментів е-участі;

- звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне), в письмовій (утому числі - е-звернення) або усній формі; видами звернень є - пропозиції (зауваження);

- заяви (клопотання);

- скарги; за критерієм правового статусу взаємодія громадян з міською владою може здійснюватися шляхом офіційних (публічних) та неофіційних (приватних) звернень;

за суб'єктно-об'єктним складом е-рішеннями у містах розглядаються відкрите місто, відкритий бюджет, відкриті дані, місто активних громадян, партисипативна демократія, відкрита реклама та інші;

за галузевою приналежністю предмету звернення:

- безпеки та оборони держави; - безпеки міста;

- антикорупційні;

- муніципальні; - комунальні;

- бюджетні; - фінансово-економічні;

- інформаційні;

- екологічні; - земельні;

- житлові; житлово-господарські;

- господарські; - інвестиційні;

- транспортні тощо.

4. Систематизовано сучасні напрями регулювання процесів і відносин у сфері відкритості міста, які виходять з формування національного законодавства про е-демократію з конституційного та інформаційного законодавства, а також громадських ініціатив та мають наступний зміст:

- забезпечення доступу до мережі Інтернет;

- забезпечення гласності та відкритості діяльності влади, у тому числі й

через Інтернет;

- вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки;

- надання громадянам та юридичним особам інформаційних та інших послуг шляхом використання е-системи «Електронний Уряд»;

- комунікація влади та громадянських інститутів за допомогою е-технологій;

- консультації з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики;

- програма «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади»;

- веб-платформа «Єдина платформа місцевої електронної демократії».

5. Розкрито одну з головних проблем гуманітарного характеру, що певною мірою гальмує реалізацію права е-участі суб'єктами звернення, а саме - ланку «можливість – бажання», елементи якої базуються відповідно на:

- 1) зовнішньому (держава, регіон, місто) та внутрішньому (громадянин, організація) організаційному та матеріальному забезпеченні (доступ до ІКТ, апаратні засоби, програмне забезпечення);

- 2) фізичних (стан здоров'я) та інтелектуальних (рівень цифрових навичок та цифрових компетентностей) можливостях громадян;

- 3) громадянській позиції особи (здатність і можливість добровільного, свідомого вольового вибору індивідом своєї поведінки активно, відповідально та ефективно реалізовувати права з розвитку демократичного суспільства, прагнення брати участь в обговоренні та розв'язанні спільних проблем, її внутрішнє ставлення (зацікавленість, байдужість) до свого діяння (діяльності) та його наслідків (результатів), визначення якості вчинків з яких складається поведінка, їх оцінка).

РОЗДІЛ 5. УРБОЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ МІЛІТАРНОГО ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

5.1. Особливості правового регулювання урбоекологічних відносин в умовах збройної агресії

Сфера захисту довкілля та природних ресурсів є однією з основних засад внутрішньої та зовнішньої політики України, адже саме вона є життєво необхідною для існування та діяльності людини, її нинішнього й майбутніх поколінь. Вже наприкінці ХХ століття стало зрозумілим, що без розв'язання проблем довкілля неможливий стійкий розвиток суспільства в цілому. Усвідомивши це Україна визнала забезпечення екологічної безпеки одним із основних напрямів державної політики національної безпеки України, головними завданнями якої, серед іншого, є вирішення існуючих екологічних проблем, що призводять до негативних екологічних, соціальних та економічних наслідків, а також - попередження виникнення і поширення, мінімізація їх впливу та максимальна оперативність у ліквідації.

Актуальність сучасного правового регулювання відносин урбоекологічної безпеки була підкреслена в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 р. № 722/2019, в якому, підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 р. № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р. та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», однією з останніх визначено - забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів.

Крім того, оцінка та аналіз системи національного урбоекологічного законодавства, що формувалося у період російсько-української війни на сході України з квітня 2014 р., слугуватиме відправною точкою в процесі його об'єктивного редагування впродовж та після широкомасштабного вторгнення 2022 р., яке поставило, серед іншого, екологію міст у стан, якого вони або не зазнавали зовсім за свою історію, або зазнавали лише в часи другої світової

війни, коли відповідна правова база взагалі була відсутня.

Дослідження відносин міського екологічного середовища, внаслідок своєї надзвичайної важливості, привертають увагу численних науковців різних галузей знань, як то – юридичних, економічних, екологічних, технічних тощо. Кількість публікацій, а відтак і напрямів досліджень, суттєво зросли із підписанням Угоди з ЄС 2014 р., в якій питання вдосконалення правового регулювання екологічних відносин посіли чільне місце, а стратегічними сферами визнані: - інституційна екологізація; - виробнича та побутова екологізація; - суспільна екологізація.

Розглядаючи теоретичні підходи та досвід формування екологоорієнтованого розвитку міст, О.Ю. Кононенко зазначила, що нею, у тому числі, проаналізовано нормативно-правову базу та заходи щодо забезпечення стійкого розвитку населених пунктів України [1, с. 22]. Натомість аналізу було піддано лише один законодавчий акт.

Проте на тлі попередньої роботи зовсім недоброчесним виглядає «творчий» доробок колективу двох викладачів та двох студентів Вінницького національного технічного університету, які спромоглися лише на редагування назви статті О.Ю. Кононенко [2].

На думку В.В. Гобели у своєму монографічному дослідженні ним здійснено теоретичний аналіз правового забезпечення екологізації на національному та міжнародному рівнях. Виокремлено низку проблем та запропоновано заходи щодо їх подолання, а саме: - удосконалення правового забезпечення формування економічного інструментарію екологізації передбачає внесення поправок до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»; - для вдосконалення системи реалізації правових норм, що стосуються захисту екологічних прав громадян, пропонується внести відповідні правки до Законів України «Про оцінку впливу на довкілля» та «Про екологічний аудит»; - слід удосконалити норми щодо відповідальності за екологічні правопорушення, а саме посилення відповідальності, в тому числі кримінальної, за вчинені правопорушення [3, с. 79-92]. Можливо, в аспекті

економічного напрямку зазначеного дослідження, подібний обсяг аналізу правового забезпечення екологізації на національному рівні і може виглядати достатнім, але з точки зору юридичної складової він вбачається досить поверховим.

О.О. Гулак у своїй статті, присвяченій реалізації екологічної політики на місцевому та регіональному рівнях, стверджує, що значні проблеми в даній сфері і їх причини полягають у відсутності у влади (законодавчої та виконавчої, її посадових осіб) усвідомлення масштабів і наслідків екологічної ситуації в Україні, відсутності стратегії, мети та результатів екологічної політики [4, с. 191]. Натомість автор навіть оглядово не згадав про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затверджені Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII, де проблеми регіональної екологічної політики розглядаються в окремому блоці, а однією з основних засад державної екологічної політики є інтегрування екологічних вимог під час розроблення і затвердження документів державного планування, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку та у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля.

В процесі дослідження реалізації державної екологічної політики на рівні територіальних громад, автори підсумували, що вони розкрили сутність змін в екологічному законодавстві в останні роки [5], хоча в роботі згадаються лише два закони – про оцінку впливу на довкілля (далі – ОВД) та про стратегічну екологічну оцінку (далі – СЕО).

Порівнюючи правове регулювання урбоекології за законодавством України та Німеччини О.В. Кресь цілком слушно підсумовує, що попри незчисленну кількість існуючих нормативно-правових актів необхідно розробити якісно нову та добре систематизовану юридичну та інформаційну базу, яка б дала змогу об'єктивно та оперативно розподіляти зусилля у вирішенні екологічних проблем та їх попередження як на міському, так і на державному рівнях в цілому [6, с. 591].

На думку І.І. Сіряченко, створення окремої комплексної правової підгалузі права екологічної безпеки, урбоекологічного права, систематизує законодавство у сфері екологічної безпеки населених пунктів України та дозволить зробити перші кроки на шляху удосконалення правового механізму в сфері забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України [7, с. 137].

Є.Г. Карташов вважає, що природоохоронне право включає природно-заповідне право, законодавство про Червону книгу, законодавство про охорону міського середовища (урбоекологічне право) [8, с. 141]. При цьому, зазначений автор не робить посилання на джерело щодо місця урбоекологічного права у структурі природоохоронного права, яке набагато раніше зробив В.В. Костицький [9]. Більше того, згодом і він запропонував переставити урбоекологічне право в екологічну безпеку [10, с. 6].

Підтримуючи безумовно актуальність формування та становлення урбоекологічного права, вважаю, що розвиток його системи має відбуватися за аналогією тріади екологічного права, тобто – урбо-природоохоронне право, урбо-природоресурсне право, право урбоекологічної безпеки.

Достатньо уваги приділено вітчизняними науковцями й дослідженням правових аспектів мілітарного впливу на довкілля. Наприклад, М.О. Медведєва аналізує можливість прикликання РФ до відповідальності за спричинену під час окупації Криму та війни на Сході України шкоду, зокрема екологічну. В контексті ситуації, пов'язаної з російсько-українською війною, авторка розрізняє три моменти:

- 1) вплив стану війни на виконання сторонами своїх зобов'язань з охорони довкілля за міжнародними природоохоронними договорами;
- 2) дія договорів стосовно охорони навколишнього середовища, призначених для застосування саме в період воєнних дій;
- 3) реалізація норм про відповідальність та санкції за шкоду навколишньому середовищу, спричинену під час збройного конфлікту, після завершення стану війни. В якості першого необхідного кроку Україні потрібно ухвалити закон про

відшкодування шкоди РФ і включити до поняття шкоди також екологічну складову, щодо якої авторка пропонує власне визначення [11, с. 79, 87].

Натомість, В.Ю. Микулець переконаний, що позиції України щодо правового забезпечення вимоги компенсацій екологічної шкоди внаслідок агресії РФ виглядатимуть сильнішими, якщо доповнити текст Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» окремим визначенням поняття «екологічна шкода внаслідок воєнних дій». При цьому, спираючись на акти міжнародного гуманітарного права, доречно на рівні спеціального природоохоронного закону встановити, що при визначенні екологічної шкоди внаслідок воєнних дій належить визначити відповідні пошкодження у вихідному стані шляхом застосування вимірних даних [12, с. 27].

Тож, небезпідставно, за підсумками парламентських слухань «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» (схвалені постановою Верховної Ради України від 14.01.2020 р. № 457-IX) профільному міністерству було доручено розглянути питання щодо конкретизації та уточнення положень зазначеної Екостратегії-2030, адже процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність питань захисту довкілля та їх значення для забезпечення сталого розвитку нашої держави.

Хоча, наприклад, суто в еколого-правовому аспекті Г.М. Буканов проаналізував особливості стратегічних інструментів реалізації державної екологічної політики на основі Екостратегії-2030, серед яких були виокремлені: - наближення українського екологічного законодавства до європейських стандартів; - посилення ролі регіональної екологічної політики; - впровадження механізмів екологічного менеджменту в управлінні екологічною сферою; - стратегічна екологічна оцінка, моніторинг та аудит; - міжсекторне соціальне партнерство в реалізації екологічної політики; - екологічна освіта з метою підвищення рівня екологічної свідомості громадян України [13].

Тож, окремі з наведених стратегічних інструментів слід враховувати й у державній містобудівній політиці, яка, ймовірно, буде формуватися на засадах Концепції державної політики та плану з її реалізації по досягненню цілі 10.1.

«Українці живуть у комфортних містах та селах» Програми діяльності КМУ, оприлюдненій Міністерством розвитку громад та територій України (далі – Мінрегіон), та прийнятому у першому читанні проєкті Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності № 5655 від 11.06.2021 р.

У Заяві Верховної Ради України щодо пріоритетних питань інтеграції України до ЄС (схвалена постановою Верховної Ради України 8.10.2021 р. № 1806-IX) проголошено заклик до Європейського Парламенту та парламентів держав - членів ЄС до далекоглядного підходу у переговорному процесі з огляду на взаємний інтерес в інтеграції України до Спільного ринку ЄС та створенні єдиного нормативно-правового поля шляхом безперервного наближення національного законодавства до права ЄС, а також вітання у зв'язку із започаткування Стратегічного партнерства між Україною та ЄС у сфері критичної сировини та акумуляторів, у тому числі як інструменту справедливої трансформації вугільних регіонів України.

Серед напрямів, за якими мають реалізовуватися пріоритети Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (далі – СНБ, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020), визначено й забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту. При цьому, екологічна безпека, зокрема безпека середовища життєдіяльності людини, визнано одним із найвищих пріоритетів, для забезпечення якого держава має: - створити умови для підтримання екологічної рівноваги на території України, модернізації комунальної інфраструктури; - посилити охорону НПС; - упровадити новітні системи поводження з відходами і скоротити промислові викиди; - забезпечити ефективне використання природних ресурсів; - захищати ліси і водойми; - розвивати заповідний фонд; - запобігати виникненню негативних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та усувати їх.

Натомість дивує той факт, що Стратегія енергетичної безпеки ніяк – ні через бланкетні норми, ні у вигляді загально-правових засад, не пов'язана із Енергетичною стратегією України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (схвалена розпорядженням КМУ від 18.08.2017 р. № 605-р), в якій у сфері охорони довкілля також передбачено забезпечення дотримання високих екологічних норм виробництва, транспортування, трансформації та споживання енергії; фінансування інвестиційних проектів у рамках Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок відповідно до законодавства України та зобов'язань перед Енергетичним Співтовариством.

Ця ж тенденція щодо взаємозв'язку притаманна також і блоку економічних стратегій - Національної економічної стратегії на період до 2030 р. (затверджена постановою КМУ від 3.03.2021 р. № 179) та Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 р. (затверджена Указом Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021), хоча у обох мають місце норми, покликані врегулювати певні види урбоекологічних відносин. Так, у першій в якості одного зі шляхів досягнення стратегічної цілі 3 «Забезпечення безпечного довкілля для населення» встановлено збереження природних ресурсів та раціональне природо-користування, зокрема: - інтеграція національної екологічної мережі України до Генеральної схеми планування територій України; - формування національної екологічної мережі України та її інтеграція до національної інфраструктури геопросторових даних тощо.

У другій стратегії, серед завдань у сфері виробничої безпеки, визначено: - підвищення рівня ресурсоефективності економіки, зниження енерго- та ресурсоемності шляхом впровадження національних стандартів, гармонізованих з європейськими енергетичними та екологічними стандартами; - удосконалення законодавства з питань управління відходами, спрямованого на запровадження в Україні нової ієрархії управління відходами та розширення відповідальності виробника, впровадження технологій перероблення побутових та промислових відходів; - впровадження принципів циркулярного екологічно

безпечного виробництва.

Окремої уваги заслуговує запровадження в Україні національної системи стійкості, спрямованої на забезпечення здатності держави і суспільства своєчасно ідентифікувати загрози, виявляти вразливості та оцінювати ризики національній безпеці, запобігати або мінімізувати їх негативні впливи, ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними. Серед основних проблем, які потребують розв'язання на етапі запровадження національної системи стійкості, визначених у Концепції забезпечення національної системи стійкості (затверджена Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021), на рівні формування каналів взаємодії заінтересованих сторін, є: - низький рівень комунікації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та населенням; - недостатній рівень довіри населення до органів державної влади, і як наслідок недостатній рівень залучення широких верств населення, громадських об'єднань до реалізації заходів у сфері забезпечення національної стійкості.

На цьому тлі уявляється доцільним, по-перше, визначити та конкретизувати об'єктний склад відносин забезпечення національної стійкості, адже їх суб'єкти в Концепції перелічені. По-друге, необхідно включити до кола об'єктів не тільки міста та інші населенні пункти (за встановленими категоріями), а й складові їх життєзабезпечення, що перелічені як базові елементи, з обов'язковим зазначенням як власне переліку критеріїв стійкості, так і механізму їх оцінки.

Актуальною в напрямку обраної теми дослідження уявляється й одна з останніх екологічнозначущих ініціатив Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» (рішення введено в дію Указом Президента України від 23.03.2021 р. № 111/2021), яка щодо екологічної безпеки міста, встановлює наступні завдання, що вже

реалізовані або знаходяться в стадії реалізації: - розробка та затвердження Національного плану дій з охорони НПС на 2021 - 2025 р.р. (затверджений розпорядженням КМУ від 21.04.2021 р. № 443-р); - запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин, визначення якості атмосферного повітря та оцінки впливу його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення; - вдосконалення економічного механізму фінансування заходів щодо охорони НПС; - запровадження та використання економічних інструментів для стимулювання створення об'єктів інфраструктури з оброблення відходів; - розробка концепцію державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля України; - розробка порядку інформування населення з питань біологічної безпеки і біологічного захисту тощо.

Зокрема, у Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 20.10.2021 р. № 1363-р) відзначається, що в Україні близько 70 відсотків населення проживає в містах. Мешканці міст перебувають у зоні ризиків, пов'язаних із впливом зміни клімату, про що свідчать дані дослідження «Оцінка вразливості до змін клімату: Україна», проведеного у 2014 р. експертами Кліматичного форуму Східного партнерства (Climate Forum East II, CFE II) та Робочої групи громадських організацій із зміни клімату. Найбільш значними серед них є: - тепловий удар і пов'язаний з ним ефект локального перегріву; - збільшення попиту на охолодження приміщень протягом теплої пори року; - уразливість, пов'язана з погіршенням якості та зменшенням кількості питної води; - підвищені ризики підтоплення, непристосованість каналізаційних систем міст до зростання кількості опадів. Вразливість різних груп населення в містах до зміни клімату підсилюється недостатністю зелених насаджень в Україні, а також стрімким зростанням забудови та збільшенням площі поверхонь, що поглинають тепло. Населення міст і селищ вразливі до дефіциту води та зменшення опадів, пересихання річок, зниження рівня ґрунтових вод, почастищення екстремальних погодних явищ.

Надзвичайно важливими уявляються заходи Операційного плану з реалізації у 2022-2024 рр. Стратегії Екобезпеки 2030, що передбачають розроблення: 1) методичних рекомендацій щодо включення питань адаптації до зміни клімату в програми економічного і соціального розвитку областей, районів, міст, регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, а також планів заходів з адаптації до зміни клімату, що можуть затверджуватися органами місцевого самоврядування; 2) регіональних та місцевих стратегій адаптації до зміни клімату або включення питань адаптації до зміни клімату до регіональних стратегій розвитку, стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації, а також до програм економічного і соціального розвитку областей, районів, міст.

Щодо CFE II, то це проєкт, який фінансується ЄС, очолюваний Австрійським Червоним Хрестом з метою посилення спроможності внесків шести існуючих національних мереж організацій громадянського суспільства (далі – ОГС) та окремих членів мережі ОГС в процесі формування національних та місцевих політик в сфері адаптації до зміни клімату, підвищення обізнаності та освіти громадськості щодо зміни клімату та управління навколишнім середовищем у регіонах східного сусідства, адже ОГС, маючи досвід та знання про місцевий вплив зміни клімату, часто не в змозі використати їх у розробках цих політик [14].

Нарешті, у Стратегії біобезпеки та біологічного захисту (затверджена Указом Президента України від 17.12.2021 р. № 668/2021), однією з цілей якої є збереження безпечного для здоров'я людини стану НПС, визначено, що її реалізація, серед іншого, забезпечить створення і функціонування єдиної системи біобезпеки та біологічного захисту, яка дасть змогу своєчасно виявляти, досліджувати, оцінювати та ефективно протидіяти раніше невідомим та вже існуючим загрозам біологічного походження, зменшити біологічні ризики, своєчасно та оперативно локалізувати та ліквідувати надзвичайні ситуації, пов'язані із впливом небезпечних біологічних агентів на життя та здоров'я людини та НПС в цілому, та протидіяти проявам біотероризму,

захистити населення від безконтрольного та протиправного поширення генетично модифікованих організмів.

Окремо слід зауважити, що саме на добу російсько-української війни прийшла зміна державної політики щодо екологічної експертизи, адже 23.05.2017 р. був прийнятий, 18.06.2017 р. набрав чинності, а 18.12.2017 р. введений в дію закон № 2059-VIII про ОВД, який встановлює правові та організаційні засади ОВД, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

20.03.2018 р. був прийнятий, 12.04.2018 р. набрав чинності, а 12.10.2018 р. введений в дію закон № 2354-VIII про СЕО, який регулює відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виконання документів державного планування та поширюється на документи державного планування, які стосуються, у тому числі, лісового господарства, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, містобудування або землеустрою (схеми) та виконання яких передбачатиме реалізацію видів діяльності (або які містять види діяльності та об'єкти), щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури ОВД, або які вимагають оцінки, зважаючи на ймовірні наслідки для територій та об'єктів природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) та екологічної мережі, крім тих, що стосуються створення або розширення територій та об'єктів ПЗФ.

Огляд загальнодержавного рівня стратегічного правового регулювання екологічних та містобудівних відносин у добу російсько-української війни засвідчив його надзвичайну фрагментарність і очевидно не повну відповідність євроінтеграційним прагненням України. Прийняття відповідних нормативно-правових актів не відзначається системністю, узгодженістю з регламентом, послідовністю в ієрархії, адже певні стратегії й концепції приймалися, затверджувалися та схвалювалися, законами, указами, постановами і

розпорядженнями. Натомість, відповідно до постанови КМУ «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України» від 18.07.2007 р. № 950 стратегія розвитку відповідної сфери є програмним документом КМУ і схвалюється його розпорядженням. В свою чергу, Концепції державної політики розробляються лише у випадку, якщо їх розроблення безпосередньо передбачено законами України або указами Президента України, у тому числі про введення в дію рішень РНБО.

Розвиток правової бази екологічної безпеки міст України на регіональному рівні. Державна Екостратегія 2030 у своєму змісті приділила достатньо уваги окремим аспектам екологічної безпеки відносно певних регіонів і територій, як то: 1) великі міста і промислові регіони щодо високого рівня забруднення атмосферного повітря; 2) більшість регіонів України щодо невідповідності підземних вод за своєю якістю установленим вимогам до джерел водопостачання; 3) східні та південні регіони щодо відсутності системи фінансування лісогосподарської діяльності; 4) гірничопромислові регіони (Донецький, Криворізько-Нікопольський, Прикарпатський) щодо істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру; 5) регіон Карпат щодо зростання загрози катастрофічних повеней; 6) регіони Причорномор'я та Приазов'я щодо висихання річок та водойм включно з лиманами.

Окремо у розділі «Регіональна екологічна політика» зазначається, що відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на НПС. Тому, передбачається, що положення Екостратегії 2030 і розроблені на її основі національні плани дій будуть інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони НПС Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони НПС, підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських та селищних рад.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки

(затверджена постановою КМУ від 5.08.2020 р. № 695) наразі є основним планувальним документом для: - реалізації секторальних стратегій розвитку; - координації державної політики у різних сферах; - досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, єдності держави, сталого розвитку історичних населених місць; - збереження традиційного характеру історичного середовища; - збереження НПС та сталого використання природних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь українців.

Перспективи розвитку урбоекологічної політики регіонального характеру окреслені у оперативних цілях та основних завданнях, що забезпечують досягнення стратегічної цілі 1. «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах»: - оперативна ціль 1. «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста)» (напрями «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст»; «Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст»); оперативна ціль 2. «Збереження НПС та стале використання природних ресурсів, посилення можливостей розвитку територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівень)» (напрями «Відновлення та розбудова територій, структурна перебудова економік регіонів, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України», «Розвиток сільських територій», «Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат», «Реалізація морського потенціалу для розвитку приморських регіонів та відтворення НПС Азовського і Чорного морів», «Соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства», «Протидія кризам на територіях з особливими проблемами розвитку (сільські території у несприятливих умовах, малі монофункціональні міста, прикордонні території у несприятливих умовах)», «Розвиток територій української частини Дунайського регіону та транскордонного співробітництва», «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем,

поліпшення стану НПС».

Так, План заходів на 2021-2023 рр. з реалізації Регіонстратегії 2027 (затверджений розпорядженням КМУ від 12.05.2021 р. № 497-р) передбачає у тому числі забезпечення розроблення та затвердження регіональних схем формування екологічної мережі, розроблення та запровадження системи узгоджених критеріїв, у рамках яких визначаються соціальні, економічні та екологічні наслідки впливу пропонованої політики на розвиток регіонів і територій та відповідно можливість досягнення Цілей сталого розвитку на регіональному рівні, сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст на засадах концепції розумного міста (Smart City) тощо.

Інструментами реалізації Регіонстратегії 2027 також визначені: - плани заходів щодо її реалізації; - програми та проекти регіонального розвитку; - регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації; - державні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва, соціально-економічного розвитку окремих територій, угоди щодо регіонального розвитку тощо. Виконання її завдань мають забезпечити й проекти регіонального розвитку: Національна транспортна стратегія України на період до 2030 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 30.05.2018 р. № 430), Енергостратегія 2035, Екостратегія 2030, Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 8.11.2017 р. № 820), Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 7.12.2016 р. № 932), Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням (схвалений розпорядженням КМУ від 30.03.2016 р. № 271); Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 рр. (затверджена постановою КМУ від 14.04.2021 р. № 408); Концепція економічного розвитку Донецької та Луганської областей (схвалена розпорядженням КМУ від 23.12.2020 р. № 1660-р; Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 р. (затверджена розпорядженням КМУ від 18.08.2021 р. № 1078-р);

Концепція Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 р. (схвалена постановою КМУ від 22.09.2021 р. № 1024); Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 рр. (затверджена Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021); Морська природоохоронна стратегія України (схвалена розпорядженням КМУ від 11 жовтня 2021 р. № 1240-р); Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 рр. (схвалена розпорядженням КМУ від 29.12.2021 р. № 1805-р); Державна стратегія управління лісами України до 2035 р. (схвалена розпорядженням КМУ від 29.12.2021 р. № 1777-р); інші галузеві стратегії, реалізація яких забезпечує розвиток регіонів та територій.

Останні конкретизуються у відповідних стратегіях на рівні областей. Так, наприклад, Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 р. та План заходів з її реалізації у 2021-2023 рр. (затверджено розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 17.02.2020 р. № 147/5-20) передбачає, серед іншого, реалізацію чотирьох стратегічних цілей, у тому числі й ціль «Екологічна безпека та збалансоване природокористування».

В Стратегії розвитку Луганської області на 2021–2027 рр. (затверджено розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 26.03.2020 р. № 246) оперативна ціль «Безпечне, енерго-, ресурсозберігаюче та енергоефективне середовище» є складовою стратегічної цілі «Ефективне управління, орієнтоване на людину».

Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 р. (затверджена рішенням Дніпропетровської обласної ради від 07.07.2020 р. № 624-24/VII) серед стратегічних цілей також має ціль «Екологічна та енергетична безпека».

В подальших дослідженнях правових інструментів реалізації стратегічних напрямів розвитку екологічної безпеки варто використати підхід до класифікації рівнів надзвичайних ситуацій, що використаний у ч. 3 ст. 5 КЦЗУ, в якій,

залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, визначаються такі їх рівні: 1) державний; 2) регіональний; 3) місцевий; 4) об'єктовий. Тобто, якщо перші два рівні розвитку інструментів екологічної безпеки розглянуті вище, то аналіз рівнів міста, його окремих районів (територій) та об'єктів (природних, антропо- та техногенних, у тому числі об'єктів підвищеної небезпеки, потенційно небезпечних об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури тощо) доцільно провести в межах окремого підрозділу даної публікації, де використати викладені вище засади.

Правове регулювання урбоекологічних відносин на рівні окремих міст та міських об'єктів. Необхідність прийняття Регіонстратегії 2027, серед іншого, обумовлена наявністю нових викликів, які постали перед Україною протягом останніх років і суттєво впливають на якість життя жителів міст і сіл.

У Стратегії визначено такі типи територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку: 1) агломерації (з чисельністю населення понад 500 тис. осіб); 2) великі міста (від 100 тис. осіб і більше); 3) середні міста (від 50 до 100 тис. осіб); 4) малі міста (до 50 тис. осіб); 5) монофункціональні міста; 6) сільські території у несприятливих умовах; 7) гірські території Українських Карпат; 8) макрорегіон «Азов-Чорне море»; 9) зони впливу міжнародних транспортних коридорів; 10) прикордонні регіони; 11) прикордонні території у несприятливих умовах; 12) тимчасово окуповані території України; 13) природоохоронні території та об'єкти.

Останні мають наступну внутрішню диференціацію: - території та об'єкти ПЗФ; - функціональні та охоронні зони ПЗФ; - території, зарезервовані з метою наступного заповідання; - території та об'єкти екомережі; - території Смарагдової мережі; - водно-болотні угіддя міжнародного значення; - біосферні резервати програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера»; - об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відповідно до Закону України від 13.04.2020 р. № 554-IX «Про національну інфраструктуру геопросторових даних».

До періоду повномасштабної агресії серед основних тенденцій та проблем соціально-економічного розвитку регіонів у контексті загальнодержавних викликів відзначалося, що рівень якості послуг та товарів в українських містах потребує підвищення. Міста Київ та Львів увійшли у першу десятку міст світу за конкурентоспроможністю в опитуванні «Smart Locations of the Future», ініційованому британським щоденним друкованим виданням Financial Times. У ході дослідження оцінено 115 міст з усього світу з точки зору економічної конкурентоспроможності та привабливості для міжнародних інвестицій. До списку кращих міст світу за індексом якості життя за рейтингом дослідного сервісу Numbeo також потрапили м. Львів (175 місце серед 227 учасників), Київ (192), Одеса (195), Харків (196), Дніпро (202 місце).

Масштабною проблемою є відсутність джерел якісної питної води в окремих регіонах, насамперед сільських населених пунктах. Станом на сьогодні лише 30,1 % сільських населених пунктів забезпечені централізованим питним водопостачанням, ситуація у міських населених пунктах - міста (99,1 %), селищ міського типу (89,9 %).

Надзвичайно великою проблемою є хаотична забудова історичних населених місць, територій об'єктів всесвітньої спадщини, пам'яток культурної спадщини та історико-культурних заповідників. Лише 33 % в історичних населених місць України мають містобудівну документацію, що відповідає вимогам законодавства. Гармонізація містобудівного та земельного законодавства із законодавством у сфері охорони культурної спадщини дуже слабка. Не розроблені історико-архітектурні опорні плани у таких потужних мегаполісах, як Харків, Львів, Київ. Останні два місця є місцями розташування об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, які відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини є загальною спадщиною людства.

В той же час, активно розвивається правове забезпечення проєктів (програм) транскордонного співробітництва (далі – ТКС). Відповідно до Закону України від 24.06.2004 р. № 1861-IV «Про транскордонне співробітництво» була

прийнята постанова КМУ від 22.09.2021 р. № 1009 «Деякі питання державної фінансової підтримки проектів (програм) транскордонного співробітництва», якою затверджені: - Порядок проведення конкурсного відбору проектів (програм) ТКС, яким може надаватися державна фінансова підтримка; - Положення про Міжвідомчу комісію з питань підтримки ТКС. На підставі цієї постанови Мінрегіон своїм наказом від 25.11.2021 р. № 307 затвердило: - Порядок проведення оцінки проектів (програм) ТКС, яким може надаватися державна фінансова підтримка; - Положення про Експертну групу з питань оцінки проектів (програм) ТКС, яким може надаватися державна фінансова підтримка; - Вимоги до інформаційної картки проекту (програми) та опису проекту (програми) ТКС, якому може надаватися державна фінансова підтримка.

Одним з критеріїв оцінювання виступає «Екологічна ефективність», яким оцінюється ступінь вирішення питань екологічної безпеки, наявність впливу результатів реалізації проекту на стан довкілля, зменшення витрат та збільшення ефективності використання природних ресурсів, зниження негативного антропогенного впливу на довкілля та покращенні його стану, зменшення обсягів забруднюючих речовин у НПС, збільшення кількості та поліпшення якості земельних, лісових, водних та інших ресурсів, збільшення площі територій та об'єктів ПЗФ, збільшення лісистості, зниження ресурсомісткості та енергоємності продукції.

Окремими постановами КМУ від 23.02.2022 р. № 279 та від 01.09.2021 р. № 926 було затверджено відповідно: - Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію інфраструктурних проектів та розвиток об'єктів соціально-культурної сфери; - Порядок розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації.

Зокрема, у змісті детального плану території розділ «Благоустрій території» повинен містити інформацію щодо заходів із комплексного благоустрою та озеленення території, організації громадських просторів, а саме

визначення: а) озелених територій загального та обмеженого користування; б) озелених територій спеціального призначення; в) засобів озеленення; г) розрахунку рівня озеленення.

Слід відмітити, що відносини озеленення були й залишаються в полі уваги органів місцевого самоврядування. Так, рішення Київської міської ради від 19.07.2005 р. № 806/3381 «Про затвердження Програми розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста» є й досі чинним, а останні зміни до неї були внесені рішенням від 17.02.2022 р. № 4392/4433. Так само діють й рішення Київської міської ради від 18.12.2018 р. № 469/6520 «Про затвердження Комплексної міської цільової програми екологічного благополуччя міста Києва на 2019 - 2021 роки»; від 08.07.2021 р. № 1583/1624 «Про затвердження показників розвитку зеленої зони м. Києва до 2022 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста». Рішенням від 16.12.2021 р. була затверджена «Екологічна стратегія міста Києва до 2030 року», 06.08.2021 р. завершилося громадське обговорення проекту рішення Київської міської ради «Про затвердження Програми комплексного розвитку зеленої зони м. Києва до 2030 року».

Відповідно до Національного плану дій з охорони НПС на період до 2025 р. (затверджено розпорядженням КМУ від 21.04.2021 р. № 443-р) у розділі «Зменшення негативного впливу процесів урбанізації на НПС, припинення руйнування НПС у межах міст, зокрема недопущення необґрунтованого знищення зелених насаджень у межах міст під час виконання будівельних чи інших робіт, незаконного відведення земельних ділянок, зайнятих зеленими насадженнями, під будівництво» передбачено розроблення і затвердження програм комплексного розвитку зелених зон міст.

У розділі «Забезпечення сталого управління водними ресурсами за басейновим принципом» передбачено внесення змін до Закону України від 24.05.2012 р. № 4836-VI «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну

річки Дніпро на період до 2021 року».

Класифікація обмежень у використанні земель, що можуть встановлюватися комплексним планом просторового розвитку території територіальної громади, генеральним планом населеного пункту, детальним планом території, затверджена постановою КМУ від 02.06.2021 р. № 654. А наказом Мінрегіону від 14.12.2021 р. № 333 була затверджена нова редакція Порядку проведення містобудівного моніторингу, в якому встановлено, що до складу та змісту аналітичного звіту за результатами містобудівного моніторингу входять такі розділи як – «Моніторинг навколишнього середовища» та «Моніторинг використання землі».

Важливим напрямком правового регулювання урбоекоекологічних відносин є їх цифровізація. Наприклад, постановою КМУ від 09.06.2021 р. № 632 «Про визначення формату електронних документів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, генерального плану населеного пункту, детального плану території» Мінрегіону було доручено розробити та затвердити у тримісячний строк структуру Баз геоданих містобудівної документації на місцевому рівні, що й було виконано (наказ від 22.02.2022 р. № 56).

Нарешті слід звернути увагу й на особливості встановлення правового режиму міських об'єктів, що чинять вплив на довкілля. Під останнім закон про ОВД розуміє будь-які наслідки планованої діяльності для довкілля, в тому числі наслідки для: 1) безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток; 2) інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів; 3) об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів.

Видається, що застосування таких категорій як «природний об'єкт», «матеріальний об'єкт», «сукупність факторів» (ст.1), «фактор впливу» (ст.4), «фактор довкілля» (ст. 6) потребує відповідного роз'яснення, адже в методологічному аспекті їх ототожнення або ж розмежування відіграють

принципово важливу роль. На мою думку, в цьому питанні слід виходити з наявності складу відносин впливу, тобто активна дія суб'єкту впливу на об'єкт впливу може мати наслідки для суб'єкту сприйняття через об'єкт сприйняття. В даному випадку йдеться звісно не про природний, а про техно- чи/та антропогенний вплив. У прив'язці до приписів закону про ОВД ця модель виглядає так: суб'єкт господарювання шляхом планованої діяльності на об'єкті, що може мати значний вплив на об'єкт (об'єкти) довкілля, може спричинити наслідки й для суб'єкта (суб'єктів) їх сприйняття - життя і здоров'я людини.

Подібна конструкція безпосередньо корелює із складом відносин з оцінки транскордонного впливу на довкілля, в яких основними суб'єктами виступають держава походження впливу та зачеплена впливом держава (ст. 14).

Екобезпекова складова в стратегії повоєнного відновлення міст України: правові аспекти експертизи та визначення шкоди. Наприкінці своєї каденції 7-й Генеральний секретар ООН (1997 - 2006) Кофі Анан (Kofi Atta Annan) у посланні зазначив - «незважаючи на те, що сторони збройного конфлікту несуть відповідальність за дотримання міжнародних норм угод, таких, як Женевські конвенції, які регулюють ведення війни, проте, в цілому екологічні наслідки війни ігноруються сучасними законами. Настав час переглянути міжнародні угоди, що стосуються воєн і збройних конфліктів з метою забезпечення стабільного екологічного захисту, щоб угоди також охоплювали проблеми не лише навмисного, але і ненавмисного спричинення збитку довкіллю» [15].

Людина та навколишнє середовище повинні бути позбавлені наслідків застосування ядерної та інших видів зброї масового знищення. Держави повинні прагнути до якнайшвидшого досягнення домовленості у відповідних міжнародних органах щодо ліквідації та повного знищення таких видів зброї. Такий зміст має принцип 26 Декларації Конференції ООН з проблем оточуючого людину середовища (The Stockholm Declaration of the of the United Nations Conference on the Human Environment, 1972), прийняту в Стокгольмі 16 червня 1972 р.

Остання, серед інших міжнародних актів, лягла в основу іншого документу

ООН - Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Environmental Modification Convention, ENMOD, 1977), одним з головних меседжів якої є зобов'язання кожної держави - учасниці цієї Конвенції не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, в якості способів руйнування, заподіяння шкоди або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці (ст.1).

Виходячи з положень зазначеної Конвенції її держави-учасниці зобов'язуються консультуватися та співпрацювати один з одним у вирішенні будь-яких питань, які можуть виникнути стосовно цілей або у зв'язку з виконанням положень Конвенції. Такі консультації та співробітництво можуть також здійснюватися шляхом використання відповідних міжнародних процедур у рамках ООН та відповідно до її Статуту включаючи використання послуг: а) відповідних міжнародних організацій; б) Консультативного комітету експертів.

Втім, як зазначає Є.В. Шульга наразі спостерігається неефективність міжнародно-правових угод природоохоронного спрямування, які по суті основним джерелом сучасного міжнародного права навколишнього середовища. щодо попередження шкідливого, руйнівного впливу на навколишнє середовище [16, с. 68].

Тож, за такого становища міжнародно-правового механізму, найбільш дієвим правовим інструментом реалізації стратегічних напрямів повоєнного відновлення системи екологічної безпеки міст України, що постраждали від збройної агресії, має стати відповідна національна стратегія, в якій обов'язковими елементами стануть і містобудівна і екологічна складові. І вже сьогодні уряд за участю міжнародних партнерів та величезного наукового потенціалу розробляє план відновлення України після війни, де, перш за все, передбачається відбудова зруйнованих населених пунктів, житла, компенсація за пошкоджене або знищене майно, відродження втрачених економічних, промислових, наукових можливостей тощо. Своїм указом від 21.04.2022 р.

№266/2022 Президент України утворив Національну раду щодо відновлення України від наслідків війни.

За даними Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України [17] (далі – Міндовкілля) вже зафіксовано понад 100 випадків екоциду, спричиненого обстрілами та захопленням територій військами РФ.

Згідно зі ст. 441 Кримінального кодексу України під екоцидом розглядається:

- 1) масове знищення рослинного або тваринного світу;
- 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів;
- 3) вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Єврокомісар з питань навколишнього середовища, світового океану та рибальства Вірґініюс Сінкявічюс (Virginijus Sinkevičius, Commissioner for the Environment, Oceans and Fisheries) вийшов з ініціативою залучити Україну до запущеної з 1992 р. великої міжнародної програми LIFE, яка має бюджет на 2021-2027 роки понад EUR 5,5 млрд. Глава Міндовкілля заявив, що його відомство збирає всі кейси навколишнього середовища, які треба буде відновлювати, а Єврокомісія долучається до міжнародних проєктів, щоб допомагати відновлювати зруйноване довкілля України.

Слід також звернути увагу на Програму LIFE (LIFE Programme), яка є інструментом фінансування ЄС для захисту навколишнього середовища та кліматичних заходів. У ній є чотири нові підпрограми: природа та біорізноманіття, циркулярна економіка та якість життя, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптація, перехід до чистої енергії, які почнуть отримувати фінансування з 2022 р [18]. Тож Україні варто запропонувати Єврокомісії доповнити Програму LIFE на 2022 – 2027 рр. підпрограмою «повоєнне відновлення довкілля» (postwar environmental restoration).

Проте, як стверджують у Міндовкілля, у світовій практиці майже немає прикладів отримання збитків за шкоду навколишньому середовищу в результаті воєнних дій. Наразі напрацьовуються механізми в межах загального кейсу КМУ, щоб стати першою країною, яка отримає відшкодування збитків. За

попередніми підрахунками, російська військова агресія вже завдала екологічній системі України збитків на сотні мільйонів гривень. Це шкода атмосферному повітрю, ґрунтам, об'єктам ПЗФ, флорі, фауні. Україна може стати першою країною світу, яка отримає репарації за шкоду, нанесену довкіллю [19].

Зараз на базі Державної екологічної інспекції України працює відповідний штаб, метою якого є фіксація таких злочинів, зокрема розрахунок збитків. Також Міндовкілля готує оновлення запущеної до війни електронної платформи «Екосистема», в якій фіксуватимуться всі випадки пошкодження довкілля та відкриватиметься інформація про попередні розміри збитків, щоб згодом створити спільну базу.

Натомість, як зазначають експерти-екологи, зараз неможливо повністю оцінити вплив війни на довкілля через брак точної інформації з наступних причин: а) збирати ці дані небезпечно для фахівців, оскільки тривають активні бойові дії; б) не вся інформація може бути озвучена публічно з тактичною метою. Хоча при цьому виокремлюються та прогножуються такі наслідки збройної агресії як: - вплив на ландшафт та оселища; - втрата біорізноманіття та загроза червонокнижним видам; - пожежі в екосистемах через бойові дії; - хімічне забруднення від обстрілів і ракет; - забруднення ґрунтів та моря нафтопродуктами; - наслідки від пожеж на промислових об'єктах; - стічні води у Дніпрі. Крім того, звертається увага й на інші аспекти, пов'язані із наслідками бойових дій, як то: - зростання кількості шкідників у лісах; - використання значної кількості природних ресурсів для відбудови країни; - ризик невиконання Україною вже поставлених кліматичних цілей через неминучі значні викиди парникових газів; - необхідність в ефективній системі моніторингу стану довкілля, яка б дозволила зафіксувати реальний об'єм завданої шкоди довкіллю та дозволила вжити найефективніших заходів; - необхідність у максимальній фіксації усієї шкоди довкіллю для подальшої компенсації агресором; - необхідність включення у план відновлення України заходів з відновлення та збереження екосистем, а до планів із відбудови населених пунктів - природорієнтованих рішень та заходів з адаптації до зміни клімату [20].

На нашу думку наведені положення щодо мілітарного впливу на довкілля хоч безумовно і є вірними, проте їх групування позбавлене системності. Більш доцільним уявляється використання у майбутній Загальнодержавній програмі повоєнного відновлення України, зокрема у розділі відновлення екологічної безпеки міст і територій, механізмів, які апробовані у екологічному (оцінка впливу на довкілля) та кримінальному законодавстві (склад екологічного правопорушення - об'єктивні та суб'єктивні ознаки), що дозволить не тільки систематизувати усі складові еколого-мілітарних правовідносин, а й відповідним чином класифікувати їх за еколого- та економіко значущими критеріями.

Оперативною реакцією уряду на необхідність визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок російської збройної агресії, є представлений Порядок (затверджений постановою КМУ від 20.03.2022 р. № 326), в якому таке визначення здійснюється окремо за напрямками, серед яких виділені й такі як:

1) втрати земельного фонду - напрям, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ними упущену вигоду;

2) втрати лісового фонду - напрям, що включає втрати лісонасаджень та пов'язані із ними витрати;

3) втрати надр - напрям, що включає втрати надр, заподіяні самовільним їх користуванням, а також екологічну шкоду, завдану навколишньому природному середовищу під час самовільного користування надрами;

4) втрати акваторії - напрям, що включає втрачену частину територіальних вод України в акваторії Чорного та внутрішніх вод України в акваторії Азовського морів;

5) збитки, завдані ПЗФ, - напрям, що включає збитки, завдані територіям та об'єктам ПЗФ, та пов'язані із ними витрати.

В той же час слід зазначити, що Порядок затверджений КМУ, по-перше, передбачає подальшу його конкретизацію у міністерських і відомчих методиках із визначення шкоди та збитків по кожному з напрямів, строк розробки яких встановлено у шість місяців.

По-друге, міністерствам, іншим центральним та місцевим ОВД, відповідальним за визначення шкоди та збитків за напрямками, передбаченими цим Порядком, необхідно надавати щороку до 1 квітня наступного періоду Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України відповідну інформацію для її узагальнення.

По-третє, переліки основних показників в межах кожного напрямку не є вичерпними і можуть бути доповнені у зазначених методиках.

Практично у бланкетний спосіб до визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії РФ підійшло Міністерство аграрної політики та продовольства України (наказ від 18 травня 2022 № 295), адже всі види шкоди, збитків та витрат мають обраховуватися за раніше прийнятими постановами КМУ (Правила розроблення робочих проектів землеустрою, затверджено постановою КМУ від 02.02.2022 р. № 86; Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затверджено постановою КМУ від 19.04.1993 р. № 284) та відомчими нормативно-правовими актами (ДБН В.2.4-1-99 «Меліоративні системи та споруди», затверджено наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 25.06.1999 р. № 153).

Наказом Міндовкілля від 13.04.2022 р. № 175 затверджена Методика, що визначає розрахунок маси неорганізованих викидів забруднюючих речовин або сумішей таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів шкоди завданої такими викидами. Факти неорганізованого викиду забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря, а також їх масштаби встановлюються уповноваженими особами, які здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) у сфері охорони НПС.

Також слід звернути увагу на реалізацію експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії РФ на основі геоінформаційної системи

(затверджено постановою КМУ від 24.06.2022 р. № 726). Об'єктом моніторингу у даній постанові вважається окремий об'єкт за відповідною назвою показника, визначеного у переліку згідно з додатком, а саме:

- житловий фонд та об'єкти благоустрою;
- громадські будівлі та споруди у сфері освіти;
- громадські будівлі та споруди у сфері охорони здоров'я;
- об'єкти житлово-комунального господарства;

а під поняттям «шкода» розуміється - пошкодження, руйнування, знищення фізичної інфраструктури об'єкта моніторингу, розташованого на території регіону, району, територіальної громади та населеного пункту, наявний стан якого є наслідком прояву збройної агресії РФ проти України.

Натомість, виходячи з того, що Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 13.04.2020 р. № 554-IX передбачено 34 набори (види) геопросторових даних, з яких переважна більшість є екологізуючими, є сенс розширити проведення експерименту екологічного моніторингу на основі геоінформаційної системи й на ці види даних.

Для проведення аудиту збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ уряд утворив відповідну комісію (затверджено постановою КМУ від 27.05.2022 р. № 640), яка у статусі тимчасового консультативно-дорадчого органу КМУ, має серед своїх основних завдань - підготовку пропозицій щодо розроблення методології проведення аудиту шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ, а також узгодження методик проведення оцінки шкоди та збитків за напрямками, передбаченими згадуваним вище Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ.

За таких умов з'являється додатковий шанс використати наявний досвід у цій сфері і, перш за все, за наслідками югославських війн у 1991- 2001 рр., внаслідок яких спеціальна дослідницька комісія акумулювала інформацію з усіх районів Югославії (за винятком Косово) та використовувала власну методику оцінки збитків, оскільки подібної стандартизованої методології на той час не існувало.

Дослідження проводилося протягом десяти днів групою експертів з Регіонального центру навколишнього середовища Центральної та Східної Європи (Regional Environment Center for Central and Eastern Europe, REC) експертами з інших країн. Штаб-квартира REC та регіональні офіси REC у п'яти відібраних країнах зібрали наявну інформацію і дані та систематизували їх у вигляді компіляції про вплив конфлікту на навколишнє середовище [21].

Необхідно задіяти й використання інструментів Консультативного комітету експертів та інших міжнародних організацій, передбачених Конвенцією ООН про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Environmental Modification Convention, ENMOD, 1977) для подання скарги до Ради Безпеки ООН про відшкодування шкоди та збитків, понесених Україною внаслідок порушення Конвенції з боку РФ.

Також надзвичайно цікавим є досвід Програми ООН з довкілля (ЮНЕП, United Nations Environment Programme, UNEP), яка на запит уряду Кот-д'Івуару провела комплексну оцінку стану навколишнього середовища в ряді ключових територій, які постраждали від громадянської війни 2002 р. та заворушень після виборів у 2010 р. В процесі постконфліктної екологічної оцінки (The Post-Conflict Environmental Assessment, PCEA) розглядалися екологічні проблеми, які мають прямий або опосередкований зв'язок із військовим конфліктом у Кот-д'Івуарі:

- ліси, включаючи національні парки та класифіковані ліси;
- погіршення довкілля лагуни Ебрі;
- екологічні проблеми, пов'язані зі швидким і незапланованим розширенням міст;
- промисловий та кустарний видобуток корисних копалин та його екологічні наслідки; - ризик розливу нафти вздовж узбережжя Кот-д'Івуару [22].

Не можна сказати, що з часу набуття російсько-української війни повномасштабного характеру, правове регулювання відносин з відшкодування екологічної шкоди та збитків залишилися поза увагою. Проте слід відзначити й його певну непослідовність. Так, після прийняття згаданих вище нормативно-

правових актів підзаконного характеру, постало питання про розгляд закону про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії [23], в якому майнова шкода розглядається як:

- 1) (збитки) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням майна;
- 2) витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні, або прямі збитки);
- 3) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода, або непрямі збитки);

Крім того, необхідно ухвалити важливий закон, який дозволяє легалізувати методику нарахування збитків, який демонстрував би, що збитки, отримані кожним українцем через руйнування житла чи бізнесу, нараховані відповідно до однієї з міжнародно визнаних методик їх нарахування. Це потрібно для того, щоб поставити питання про повноту відшкодування, про відповідні репарації з боку РФ. Паралельно цьому слід напрацювати чіткий та зрозумілий механізм конфіскації майна російських олігархів для виконання робіт із відновлення України. Третій блок питань з реалізації плану відновлення України стосуватиметься діджиталізації - всі дані мають оброблятися якнайшвидше, і кожна людина буде мати свій профіль про втрачене майно і зможе пред'явити документальне забезпечення. Це класичний юридичний шлях доведення збитків, щоб вимагати від РФ їх відшкодування [24].

Згідно з кожною з 15-ти презентованих національних програм Плану відновлення України парламент має ухвалити низку законодавчих актів та продовжити роботу над адаптацією національного законодавства до стандартів ЄС. Попри війну, Україна демонструє прогрес виконання Угоди з ЄС. Для довікільевого сектору він становить 61%. Міндовкілля у найближчі роки працюватиме для збільшення цього відсотку до 75%, а потім доведе і до 100% [25].

5.2. Проблеми методико-правового забезпечення оцінки мілітарного впливу на довкілля

100 днів війни РФ проти України – це 100 днів неприхованого екоциду. Українському довкіллю завдано нечуваних збитків, пошкоджено понад чверті усіх екосистем. Від початку війни Міндовкілля ретельно відстежує та документує усі екологічні злочини з метою притягнення РФ до відповідальності та максимального відшкодування всіх збитків, нанесених довкіллю. Для збору та фіксації інформації про такі злочини запроваджено мобільний застосунок – «ЕкоЗагроза», на який, станом на 03.06.2022 р., отримано 416 звернень та 390 верифіковано, підтверджено більш ніж 250 випадків екоциду та нараховано півтори тисячі фактів знищення українського довкілля. Приблизні збитки складають понад 200 млрд. грн. [26].

Конституція України (ст. 50) передбачає право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Порушені права громадян у галузі охорони НПС, згідно із ч. 3 ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України [27]. В той же час, після використання всіх національних засобів юридичного захисту, кожен, згідно конституційної норми ч. 5 ст. 55, має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Тож, як справедливо зазначають авторки наукового видання [28, с. 114-115], судову форму захисту екологічних прав громадян доцільно розглядати як основний вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України. Для того щоб звернутися до суду необхідно скласти позовну чи іншу заяву, передбачену чинним процесуальним законодавством, надати суду відповідні докази та сплатити судовий збір.

Згідно роз'яснень Вищого господарського суду України, наведених у постановках від 12.11.2014 р. у справі №914/1138/14 та від 09.02.2016 р. у справі №907/556/15 [29, 30], підставою деліктної відповідальності є протиправне шкідливе винне діяння особи, яка завдала шкоду. Для відшкодування завданої шкоди необхідно довести такі факти як:

- неправомірність поведінки особи;
- наявність шкоди та вини особи у її заподіянні;
- причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою.

Наявність всіх вищезазначених умов є обов'язковим для прийняття судом рішення про відшкодування шкоди. Відсутність хоча б одного з цих елементів виключає відповідальність за заподіяну шкоду.

Крім того, суттєве значення у судовому процесі має визначення розміру шкоди та збитків, завданих довкіллю.

Так, при розгляді кримінальних справ про злочини проти довкілля судам належить встановлювати всі обставини, що підлягають доказуванню (ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, далі - КПК). Вирішуючи питання про те, чи є шкода істотною, суди повинні враховувати не тільки кількісні та вартісні критерії, а й інші обставини, що мають значення для вирішення цього питання. Якщо внаслідок кримінального правопорушення проти довкілля істотна шкода не настала, винна особа за наявності до того підстав несе відповідальність за Кодексом України про адміністративні правопорушення [31].

Серед особливостей застосування цивільної відповідальності слід зазначити, що шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону НПС, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості НПС, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням [27, ст. 69].

Таким чином, враховуючи розмаїття форм судочинства, механізмів та

рівнів судового захисту, суб'єктного складу учасників справи, однією з актуальних проблем постало питання методико-правового забезпечення оцінки мілітарного впливу на довкілля.

Розглядаючи вплив воєнних дій на довкілля України фахівці правозахисної організації «Екологія. Право. Людина» виділяють наступні об'єкти, явища та події, що зазнають, являють чи спричиняють шкоду та збитки довкіллю [32]:

- 1) території та об'єкти природно-заповідного фонду;
- 2) пожежі на техногенних об'єктах;
- 3) радіаційна небезпека;
- 4) лісові пожежі;
- 5) вибухи ракет, авіабомб та артилерійських снарядів;
- 6) масове захоронення та спалення трупів поза базовими санітарними нормами.

За даними моніторингу Міндовкілля наразі зафіксовані такі види кримінальних правопорушень проти довкілля: - пошкодження ядерних об'єктів та потенційна загроза радіаційної та ядерної небезпеки; - знищення та пошкодження інфраструктурних та промислових об'єктів, які призвели до значних забруднень; - поява так званого military waste через активні бойові дії, тобто хімічного забруднення; - знищення заповідників та інших спеціально охоронюваних територій; - мінування та забруднення водних шляхів; лісові пожежі.

На платформі рішень для менеджерів природоохоронної діяльності наводяться дані про додаткову небезпеку, яку створює довкіллю збройна агресія, у форматі «чинник – небезпечна дія» [33]:

- 1) Застосування численних видів стрілецької зброї та артилерії: - металеві частини залишаються в ґрунті; - токсичні продукти згоряння вибухівки або газу, що утворюються під час пострілів та запуску ракет, потрапляють в атмосферне повітря; - вибухи боєприпасів руйнують ґрунтовий покрив та підіймають в атмосферу хмари дрібнодисперсного пилу.
- 2) Гільзи: - фактично всі стріляні гільзи потрапляють в ґрунт або у

водойми.

3) Пороховий заряд: - повне окиснення не відбувається, тому в атмосферу потрапляють як недоокиснені частинки пороху, так і побічні продукти, що не встигли прореагувати.

4) Тротил: - унаслідок вибуху відбувається виділення газів, водяної пари та продуктів неповного окиснення вибухової речовини, які взаємодіють з вологою повітря та через атмосферні опади випадати на поверхні ґрунту і водойм; - під час детонації інших вибухових речовин утворюються токсичні хімічні сполуки, а також велика кількість ідентифікованої та неідентифікованої органіки.

5) Фугасні снаряди: - після вибуху снаряда відбувається викид ґрунту та утворення вирви; - рекультивация земель на місці боїв буде не лише тривалим процесом, а й надзвичайно небезпечним.

Фахівчині громадської організації Центр екологічних ініціатив «Екодія» відзначають [34], що після війни ми будемо пожинати плоди бойових дій - руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, зменшення біорізноманіття, зростання кількості шкідників у лісах. Важливо подбати про ефективну систему моніторингу стану довкілля, яка б дозволила максимально зафіксувати реальний об'єм завданої шкоди довкіллю для подальшої компенсації агресором.

На онлайн-дискусії, яка відбулась 27 травня 2022 р., експерти обговорили низку питань, що стосуються способів відшкодування збитків, завданих РФ. Розкриваючи цю тему, суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду В. Уркевич зазначив, що це питання є важливим і водночас складним. Всі цивільні позови щодо відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії та воєнних злочинів, передбачають єдину мету – відновлення і захист прав людини. Проте часто позови, подані до національних судів, стикаються з певними перешкодами. Одна з таких перешкод – концепція судового імунітету, який є частиною імунітету держави, що застосовується в міжнародному праві і ґрунтується на державному суверенітеті. Окрема увага була приділена постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного

Суду від 14 квітня 2022 р. № 308/9708/19, в якій серед іншого, колегія суддів дійшла висновку, що юрисдикція судів України поширюється на будь-який юридичний спір і будь-яке кримінальне обвинувачення. Визначаючи, чи поширюється на РФ судовий імунітет у цій справі, Верховний Суд урахував, зокрема, те, що національне законодавство України керується тим, що, за загальним правилом, шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом генерального делікту) [35].

Також слід відмітити, що наразі існують різні механізми проведення експертизи в залежності від форми здійснення правосуддя. Так у кримінальному судочинстві наявність шкоди докільню та її розмір має бути доведено визначеними законом засобами доказування. П. 6 ч. 2 ст. 242 КПК передбачає, що розмір шкоди докільню, заподіяного кримінальним правопорушенням, визначається на підставі висновку експерта, оскільки на слідчого або прокурора покладається обов'язок забезпечити проведення експертизи щодо такої шкоди.

Натомість у цивільному та господарському процесах містяться абсолютно ідентичні приписи щодо висновку експерта, як одного із засобів встановлення даних, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Зокрема, відповідно до ст. 102 Цивільного процесуального кодексу України та ст. 98 Господарського процесуального кодексу України, висновок експерта може бути підготовлений:

а) на замовлення учасника справи;

б) на підставі ухвали суду про призначення експертизи. Суд призначає експертизу у справі за сукупності певних умов, у тому числі - необхідність в спеціальних знаннях у сфері іншій, ніж право, без яких встановити (з'ясувати) обставини, що мають значення для справи, неможливо.

Правові засади методичного забезпечення механізму визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ закладені в урядовій постанові [36], у тому числі, й за такими еколого значущими напрямками:

1) втрати: 1.1) земельного фонду; 1.2) лісового фонду; 1.3) надр; 1.4) акваторії;

2) збитки, завдані: 2.1) природно-заповідному фонду; 2.2) водним ресурсам та об'єктам водогосподарської інфраструктури;

3) шкода, завдана: 3.1) земельним ресурсам; 3.2) атмосферному повітрю.

Також у постанові передбачено міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади окремо розробити і затвердити у шестимісячний строк методики визначення шкоди та збитків, заподіяних зазначеним вище природним об'єктам і ресурсам.

Першою стала методика Міндовкілля, яка визначає порядок розрахунку розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам через забруднення ґрунтів, засмічення земель, допущених унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану внаслідок їх дій або бездіяльності на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності [37].

Наступна методика Міндовкілля визначає розрахунок маси неорганізованих викидів забруднюючих речовин або сумішей таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану [38].

Проблема співвідношення екологічної та інженерно-екологічної судової експертизи. У переліках видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, а також видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям, які не є працівниками цих установ, наведені, серед іншого, й види та підвиди судових експертиз, індекси експертних спеціальностей і види експертних спеціальностей. До таких, в обох переліках, відноситься «Інженерно-екологічна експертиза» 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля». Зазначений індекс означає, що інженерно-екологічна експертиза є підвидом інженерно-технічної експертизи. Натомість у

жодному переліку немає такого окремого виду експертизи як «Екологічна експертиза», хоча її проведення й передбачено Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. При цьому, інженерно-екологічна та екологічна експертизи мають певною мірою відмінні об'єкти і саме на останню покладені завдання, у тому числі щодо:

1) визначення екологічних наслідків, заподіяних НПС внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння;

2) визначення розміру збитків від забруднення НПС, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння.

Міжнародний та зарубіжний досвід визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю. Значні обсяги шкоди довкіллю, що завдаються РФ на території України, зумовлюють необхідність розробки методики обрахунку компенсаційних витрат на відновлення стану нашого довкілля. При цьому, така методика має дозволяти обраховувати суму коштів, що буде об'єктивно відображати розмір компенсацій, необхідний для регенерації довкілля України. Складність розробки і важливість наявності такої методики обумовлюють до вивчення закордонного тематичного досвіду [39].

Серед підходів, які можуть стати в нагоді для подальшого вдосконалення методико-правового забезпечення оцінки мілітарного впливу на довкілля України щодо збирання, систематизації та комплексної оцінки інформації і даних про вплив військових конфліктів на НПС, а також для подання скарги до Ради Безпеки ООН і позовів до міжнародних судових інституцій про відшкодування шкоди та збитків, понесених Україною внаслідок порушення міжнародного права з боку РФ, пропонуються наступні:

1) Регіональний центр навколишнього середовища Центральної та Східної Європи (Regional Environment Center for Central and Eastern Europe);

2) Програма ООН з довкілля (United Nations Environment Programme);

3) Програма LIFE (LIFE Programme);

4) Консультативний комітет експертів та інших міжнародних організацій,

передбачених Конвенцією ООН (Environmental Modification Convention, ENMOD, 1977);

5) Методика Habitat Equivalence Assessment для нарахування компенсаційних витрат на відновлення.

Загальний огляд останньої провели фахівці правозахисної організації «Екологія. Право. Людина». Ця методика активно використовуються у США. Програма оцінки збитків та відновлення Національного управління океанічних і атмосферних досліджень (NOAA) Департаменту торгівлі США описує застосування даної методики таким чином. Претензії щодо завдання шкоди природним ресурсам мають три основні компоненти: 1) вартість відновлення пошкоджених ресурсів до базового рівня, або «первинне відновлення»; 2) компенсація за проміжну втрату ресурсів з моменту завдання шкоди до відновлення ресурсів до базового рівня; 3) розумні витрати на проведення оцінки збитків. Відповідно до вимог законодавства США, усі кошти та ресурси, отримані як відшкодування за збитки, використовуються для відновлення, заміни, реабілітації, придбання еквіваленту пошкоджених ресурсів та/або для покриття витрат на оцінку. Таким чином, кошти, якими відшкодовуються проміжні збитки, витрачаються на дії «компенсаційного відновлення», які створюють ресурси та послуги, еквівалентні втраченим [39].

Також слід мати на увазі пропозицію Польщі щодо експертної допомоги у документуванні злочинів РФ проти довкілля, а спільні напрацювання дозволять зібрати та підготувати усі необхідні докази про екоцид окупантів на території України для створення міжнародного трибуналу та притягнення РФ до відповідальності. Польські експерти планують надати підтримку у документуванні, аналізі та визначенні обсягів нанесеної діями військ РФ екологічної шкоди. На основі цих документів Україна вимагатиме у міжнародних судах відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу війною [40].

5.3. Повоєнне відновлення довкілля України: законодавчі виміри

З перших днів повномасштабного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) в Україну оперативний екологічний штаб цілодобово фіксує та обраховує збитки довкіллю від дій окупантів. Уже задокументовано 231 екологічний злочин РФ на території України та в акваторії Чорного моря. Найбільше випадків екоциду виявлено на Київщині – 34, Донеччині – 27 та Дніпропетровщині – 22. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України спільно з підпорядкованими органами виконавчої влади та екологічними активістами з першого дня війни фіксує екологічні злочини та рахує збитки за спеціальними методиками. Ця інформація доповнить загальний кошук збитків від військових дій РФ, який формує Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, для підготовки позову у Міжнародний суд ООН [41].

Тож, проблема правового забезпечення повоєнного відновлення України і, перш за все, встановлення правових та процесуальних механізмів, методик оцінки мілітарного впливу на довкілля, фіксації фактів (ідентифікація), визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю збройною агресією, шляхів, підстав і джерел їх відшкодування, встановлення кола постраждалих суб'єктів (персоніфікація), набули для нашої держави надзвичайної актуальності, а тому потребують адекватного наукового осмислення та законодавчого наповнення.

Визначення компенсації за погіршення або втрату екосистемних послуг О.О. Веклич [42] пропонує розглядати як відшкодування збитків за упущену вигоду внаслідок неoderжаних прибутків (доходів) від скорочення (недоотримання) внесків, що генеруються екологічними потоками, в результаті забруднення навколишнього середовища, а також відшкодування суспільних витрат на ліквідацію спричиненої шкоди стану екосистем. При цьому авторка вважає доречним для обґрунтування компенсаційних схем відшкодування збитків від забруднення екосистем застосовувати покомпонентні методичні підходи, нині запроваджені в зарубіжних практиках, які, однак, є відносно новими в українській економіці природокористування. Водночас застосування

представлених чотирьох інноваційних підходів до формування компенсаційного механізму відшкодування збитків від погіршення/знищення екосистемних послуг (екосистемного; «зеленого»; ціннісного; ринкового) сприятиме посиленню обґрунтованості та достовірності створення відповідних компенсаційних схем, адекватних еколого-економічним реаліям.

Проте, очевидно помилковою є її пропозиція щодо оновлення методики розрахунків оцінки збитків на території природно-заповідного фонду відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 квітня 1998 р. № 521, адже остання на момент опублікування статті майже шість років як втратила чинність [43].

Розглядаючи цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану довкіллю у процесі діяльності залізничного транспорту в Україні, У.В. Антонюк пропонує визначити екологічну шкоду як детерміновані господарською чи іншою антропогенною діяльністю кількісні та якісні негативні відновлювальні, важко відновлювальні та невідновлювальні зміни навколишнього природного середовища, які мають наслідком такі ж негативні зміни у житті та здоров'ї людей, характеризуються складними часовими і просторовими проявами та передбачають застосування попереджувальних заходів [44, с. 157]. При цьому, аналізуючи поняття і специфіку відшкодування екологічної шкоди, згаданий автор виходить з загальних положень цивільної відповідальності, але, підтримуючи позицію закріплену у Директиві 2004/35/ЄС [45], вважає, що використання терміну «екологічна відповідальність» є прийнятним за умови вироблення у чинному законодавстві України відповідних положень у формі закону чи підзаконного акту, де б були врегульовані її особливості.

Проте, по-перше, дослідник залишає поза увагою таке важливе положення цього міжнародного документу, згідно із яким дана Директива не повинна ні заважати державам-членам підтримувати або приймати більш суворі положення стосовно попередження та відновлення екологічної шкоди («шкода, завдана навколишньому середовищу»), ні чинити перешкоди прийняттю державами-членами належних положень щодо здійснення подвійного відшкодування

витрат внаслідок конкурентних дій, що проводяться компетентним органом на підставі даної Директиви та особою, майну якої було пошкоджене внаслідок екологічної шкоди.

По-друге, дійсно у Директиві 2004/35/ЄС безпосередньо не розкривається поняття «екологічна відповідальність», але її суть відбивається як через мету та сферу застосування Директиви, так і через встановлені нею елементи механізму екологічної відповідальності. Так, мета визначає дві основні групи відносин, на які врегулювання яких власне і спрямована ця Директива:

1) відносини із запобігання настанню екологічної шкоди у випадку, коли вона не була завдана, але існує неминуча загроза її настання;

2) відносини із ліквідації наслідків екологічної шкоди, якщо вона була заподіяна природним ресурсам.

Також можна виокремити й два підвиди екологічної відповідальності, які різняться між собою за наявністю чи відсутністю вини експлуатанта, видом діяльності, яку він провадить, об'єктами природних ресурсів, яким заподіяна шкода або існує неминуча загроза її настання:

1) пряма (об'єктивна) екологічна відповідальність – її настання не залежить від наявності чи відсутності вини експлуатанта;

2) екологічна відповідальність за наявності вини (винна) - настає за одночасної наявності передбачених Директивою умов.

Проте, для сучасного катастрофічного мілітарного впливу на довкілля України дане джерело міжнародного екологічного права має більше загально інформаційне значення, адже воно не застосовується до екологічної шкоди або неминучої загрози такої шкоди, спричиненої: а) озброєним конфліктом, військовими діями, громадянською війною або повстанням; б) неминучим та непоборним природним явищем надзвичайного характеру.

Основними актами міжнародного та європейського права для таких умов є інші документи [46, 47].

В Україні майже за рік до повномасштабної війни була схвалена Концепція, реалізація якої мала б сприяти задоволенню одного з ключових прав громадян

на безпечне для життя та здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [48]. Втім, небачений мілітарний вплив на довкілля зумовив встановлення процедури визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ у тому числі й за природоресурсними напрямками [49].

В той же час, наразі залишаються актуальними питання не тільки відповідності вітчизняних методів та методик розрахунків зазначених показників міжнародним стандартам, а й проблеми законодавства, пов'язані з методикою проведення судових екологічних експертиз і досліджень.

В свою чергу ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» (далі – закон про СЕ) [50] встановлює, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ (далі – ДСУ) можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста (зараз – магістра), пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

Разом із судовими експертами, суб'єктами судово-експертної діяльності (далі – СЕД) можуть бути й інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом про СЕ. До таких фахівців у відповідній галузі знань, які проводить судову експертизу, застосовуються положення закону про СЕ щодо гарантій, прав, обов'язків, відповідальності судового експерта, крім відповідальності за відмову від проведення експертизи, а також щодо їх фінансового та організаційного забезпечення.

Крім того, до проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), за винятком тих, що проводяться виключно ДСУ, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в ДСУ Міністерства юстиції України (далі - Мін'юст), атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому законом про СЕ.

Висновки до розділу 5. Таким чином, за підсумками проведеного дослідження, можна запропонувати наступні узагальнення.

1. Виявлено, що напрями розвитку системи урбоекологічної безпеки, закладені у чинних стратегіях національного, галузевого та регіонального рівнів, навіть без урахування сучасного безпрецедентного, катастрофічного мілітарного впливу на довкілля, слід вважати фрагментарними і такими, що не повністю відповідають євроінтеграційним прагненням України. Їх прийняття не відзначається системністю, взаємозв'язком, узгодженістю з регламентом і послідовністю в ієрархії. У відносинах системи національної стійкості не має визначеності та конкретизації їх об'єктного складу. Запропоновано включити до кола цих об'єктів не тільки міста та інші населенні пункти (за встановленими категоріями), а й складові їх життєзабезпечення, що перелічені як базові елементи, з обов'язковим зазначенням як власне переліку критеріїв стійкості, так і механізму їх оцінки.

2. Встановлено, що формування правової бази урбоекологічних відносин на рівні окремих міст та міських об'єктів відбувалося до початку повномасштабної російсько-української війни переважно у таких сферах як: - урбоводні; - урбо-атмосфероохоронні; - урбоземельні; - урбофлористичні; - урбо-історико-архітектурні; - урбомоніторингові; - урбоцифрові; - транскордонного співробітництва. Такий розвиток проходить з очевидною тенденцією зближення та зростання обсягів регулювання екологічних і містобудівних відносин.

3. Аргументовано необхідність роз'яснення застосування у еколого-господарському законодавстві таких категорій як «природний об'єкт», «матеріальний об'єкт», «сукупність факторів», «фактор впливу», «фактор довкілля», адже в методологічному аспекті їх ототожнення або ж розмежування відіграють принципово важливу роль. Запропоновано у випадку техно- чи/та антропогенного впливу виходити з наявності складу відносин впливу, за якого активна дія суб'єкту впливу (суб'єкт походження впливу) на об'єкт впливу може мати наслідки для суб'єкту сприйняття (суб'єкт зачеплений впливом) через

об'єкт сприйняття. Правова модель такої пропозиції виглядає наступним чином: суб'єкт господарювання шляхом планованої діяльності на об'єкті, що може мати значний вплив на об'єкт (об'єкти) довкілля, може спричинити негативні наслідки й для суб'єкта (суб'єктів) їх сприйняття - життя і здоров'я людини.

4. Обґрунтовано необхідність використання експертного досвіду та інструментів Регіонального центру навколишнього середовища Центральної та Східної Європи (Regional Environment Center for Central and Eastern Europe), Програми ООН з довкілля (United Nations Environment Programme), Програми LIFE (LIFE Programme), Консультативного комітету експертів та інших міжнародних організацій, передбачених Конвенцією ООН (Environmental Modification Convention, ENMOD, 1977) щодо збирання, систематизації та комплексної оцінки інформації та даних про вплив військових конфліктів на навколишнє середовище, а також для подання скарги до Ради Безпеки ООН про відшкодування шкоди та збитків, понесених Україною внаслідок порушення Конвенції з боку РФ.

5. Наведено перспективи правового регулювання відносин з відшкодування екологічної шкоди та збитків, завданих мілітарним впливом, що наразі супроводжуються певною непослідовністю. Після прийняття відповідних нормативно-правових актів підзаконного характеру, постало питання про розгляд законів про:

- відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії;
- легалізацію методик нарахування збитків відповідно до міжнародно визнаних;
- механізм конфіскації майна країни-агресора для виконання робіт із відновлення України;
- діджиталізацію даних про завдані збитки та профіль потерпілого.

РОЗДІЛ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОКРЕМИХ ІНСТИТУТІВ УРБОЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

6.1. Інститут права екологічного моніторингу

В теорії права екологічне право розглядається як комплексна галузь права, норми якої встановлюють механізм охорони НПС, порядок проведення екологічної експертизи і екологічного контролю за додержанням вимог природоохоронного законодавства і нормативів якості довкілля. Ця галузь спрямована на реалізацію права громадян на безпечне довкілля [1, с. 259].

При цьому, загально визнаним є підхід формування системи будь-якої галузі права, як правило, за трирівневою моделлю структурної ієрархічності: «галузь права» - «інститут права» - «норма права», а у великих за своїм обсягом галузях права можуть виділятися й такі проміжні елементи як «підгалузь права» та «субінститут права». Головною ознакою відмінності інституту від галузі розглядається обсяг предмету правового регулювання, оскільки інститут впорядковує не всю сукупність якісно однорідних суспільних відносин, а лише різні сторони одного або вузької групи типових суспільних відносин.

З прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2] (далі – закон про охорону НПС), в юридичній науці постало питання не тільки про формування галузі екологічного права як сукупності норм, що зосереджені у взаємопов'язаних інститутах права, а й про систему останніх - відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) екологічних відносин. Виходячи з того, що у правовій системі України нормативно-правовий акт є основним джерелом права, стало можливим небезпідставно розглядати, в якості одного з таких видів, відносини моніторингу НПС.

На рівні зазначеного закону (ст. 22) встановлені загальні засади регулювання еколого-моніторингових відносин, що полягають в наступному:

1) система державного моніторингу НПС створюється в Україні з метою: 1.1) забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан НПС; 1.2) прогнозування змін НПС; 1.3) розробки науково обґрунтованих

рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень;

2) спостереження за станом НПС, рівнем його забруднення здійснюється: 2.1) центральним органом виконавчої влади (далі – ЦОВВ), що реалізує державну політику у сфері охорони НПС (зараз - Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, далі – Міндовкілля); 2.2) іншими спеціально уповноваженими державними органами; 2.3) підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану НПС;

3) порядок здійснення державного моніторингу НПС визначається Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ).

Крім того, закон про охорону НПС, врегульовує й інші види відносин моніторингу НПС, а саме:

- до компетенції Міндовкілля, належать (ст.ст. 20, 20-1, 20-2.): а) організація моніторингу НПС; б) створення і забезпечення роботи мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, положення про яку затверджується КМУ; в) забезпечення формування державної політики та здійснення повноважень у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів (далі – ПГ); г) організація і здійснення у межах компетенції державного нагляду (контролю) за додержанням ЦОВВ та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами - нерезидентами вимог законодавства про екологічну та радіаційну безпеку, про оцінку впливу на довкілля, про моніторинг, звітність та верифікацію викидів ПГ;

- до компетенції органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим (ст. 20-3) та обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (ст. 20-4) у сфері охорони НПС належить участь у проведенні

моніторингу стану НПС;

- дані моніторингу довкілля є одним з основних джерел інформації про стан НПС (екологічної інформації) (ст. 25);

- екологічне інформаційне забезпечення здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень шляхом передачі інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації (ст. 25-1);

- вилучаються з господарського використання повністю або частково і оголошуються територією чи об'єктом природно-заповідного фонду України ділянки суші та водного простору, природні комплекси й об'єкти, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну і економічну цінність і призначені для: а) збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин; б) підтримання загального екологічного балансу; в) фоновий моніторинг НПС (ст. 61).

Таким чином, виходячи з наявних приписів закону охорону НПС, можна стверджувати, що у ньому започатковане регулювання наступних видів еколого-моніторингових відносин:

1) відносини об'єктивної сторони складу моніторингу НПС (дія чи бездіяльність; їх корисні результати; причинний зв'язок між діями та їх наслідками);

2) відносини суб'єктів складу моніторингу НПС;

3) інформаційні еколого-моніторингові відносини;

4) природно-заповідні еколого-моніторингові відносини.

За думкою С.В. Шарапової, аналіз екологічного законодавства України свідчить про те, що система норм, яка складає правову основу здійснення екологічного моніторингу, являє собою правову спільноту, що характеризується специфічними рисами та дозволяє розглядати її як правовий інститут. Таким чином, на даний час екологічний моніторинг формується як новий правовий інститут, що має своє соціальне значення, особливості, функціональну роль та

займає відповідне місце в екологічному праві України. Зазначений інститут об'єднує в собі декілька субінститутів: моніторинг земель, моніторинг вод, моніторинг лісів, моніторинг тваринного світу, моніторинг у галузі охорони атмосферного повітря, моніторинг рослинного світу [3, с. 11].

Розглядаючи правові проблеми розвитку інституту екологічного моніторингу в Україні, Е.В. Позняк вважає, що вчення про історично-правові передумови формування соціально-правового механізму здійснення екологічного моніторингу та інші гарантії його ефективності, складає самостійний напрям наукових досліджень у науці екологічного права [4, с. 63].

О.В. Ільїна робить висновок, хоча і без посилання на першоджерело, про те, що кожен компонент НПС повинен мати представничу інформаційну характеристику як у просторі, так і в часі, починаючи з визначення природно-історичних тенденцій їх змін, які відображають, в якому темпі і напрямку йде еволюція природного середовища як під впливом природної мінливості, так і від антропогенного навантаження [5, с. 204].

Свого часу (2013 р.) науковці відділу екологічної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України справедливо констатували, що Мінприроди (зараз – Міндовкілля) не проводить активної політики щодо формування нормативно-правової системи екологічного моніторингу. Відсутній жоден новий законопроект, або проект постанови КМУ щодо системи моніторингу НПС, який би відповідав реаліям фінансування, приладній базі та міжнародним вимогам до екологічної інформації [6, с. 247].

Втім, рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» від 23 березня 2021 р., яким підтверджено важливість екологічного моніторингу та передбачено розробку проекту закону щодо державної системи моніторингу стану довкілля, дає підстави сподіватися, що норми інституту права екологічного моніторингу набудуть своєрідного офіційного способу закріплення не лише в окремих статтях низки законів

різних галузей, а й у спеціальному нормативно-правовому акті.

Метою створення системи державного моніторингу навколишнього природного середовища (далі – СДМ НПС), яка була визначена більш ніж 30 років тому у ст. 22 закону про охорону НПС, є:

- 1) забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан НПС;
- 2) прогнозування змін НПС;
- 3) розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень;

Крім того, законом про охорону НПС встановлено й суб'єктний склад здійснення спостереження за станом НПС, рівнем його забруднення, а саме: - центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони НПС (Міндовкілля); - інші спеціально уповноважені державні органи; - підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану НПС. При цьому, остання група суб'єктів зобов'язані безоплатно передавати відповідним державним органам аналітичні матеріали своїх спостережень.

Також до цього складу слід додати й такий вид суб'єктів як «відповідні наукові установи», з якими разом зазначені державні органи забезпечують організацію короткострокового і довгострокового прогнозування змін НПС.

Результати останніх повинні враховуватися при розробці і виконанні програм та заходів щодо економічного та соціального розвитку України, в тому числі щодо:

- а) охорони НПС;
- б) використання і відтворення природних ресурсів;
- в) забезпечення екологічної безпеки.

Порядок здійснення ДМ НПС, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 22 закону про охорону НПС, визначається КМУ. Втім у його постанові [7], вказано, що Положення визначає порядок створення та функціонування такої системи в Україні, що, у свої чергу має назву «Державна система моніторингу довкілля»

(далі – СМ) і розглядається в якості складової частини національної інформаційної інфраструктури, сумісної з аналогічними системами інших країн. Тож, ототожнення чи підміна понять щодо вимоги закону про регулювання такої групи відносин як «порядок здійснення» на підзаконне регулювання відносин виду «порядок створення та функціонування» уявляється явно невідповідним правовим заходом.

Перед тим як безпосередньо розглянути склад ДМ НПС, зверну увагу на такі факти, що стосуються минулого та сучасного стану правового регулювання екологічних моніторингових відносин.

Зокрема, вперше підзаконна реакція КМУ на приписи закону про охорону НПС в цій сфері, була виявлена у постанові КМУ від 23 вересня 1993 р. № 785 «Про затвердження Положення про державний моніторинг навколишнього природного середовища», яка втратила чинність на підставі наступної, вище згаданої урядової постанови [7], та яка мала наступну структуру:

- I. Загальні засади;
- II. Структура і рівні СДМ НПС;
- III. Організація роботи СДМ НПС;
- IV. Порядок функціонування СДМ НПС;
- V. Науково-методичне, метрологічне, матеріально-технічне і фінансове забезпечення СДМ НПС.

Чинне положення, по-перше, розглядає вже не «систему державного моніторингу», яке це зазначено в законі про охорону НПС, а «державну систему моніторингу». По-друге, його структура має такий вигляд:

- I. Загальні питання;
- II. Основна мета і завдання СМ;
- III. Організація і функціонування СМ;
- IV. Взаємовідносини суб'єктів СМ.

Проте, визначення понять «Державний моніторинг навколишнього природного середовища» (вживалося у постанові КМУ, що втратило чинність) та «Державна система моніторингу довкілля» (вживається у чинній постанові

КМУ) практично ідентичні. Різниця полягає лише в тому, що у першому положенні СМ включає в себе розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття «управлінських рішень», а у другому – «рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки». Окрім зазначених рекомендацій СМ включає також систему спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін.

По-третє, на відміну від першої спроби врегулювати екологічні моніторингові відносини на підзаконному рівні, в тому числі й їх урбаністичну групу, у другій останні практично відсутні.

Можна віднайти хіба що покладення обов'язку на Міністерство розвитку громад та територій України (далі - Мінрегіон) здійснення моніторингу довкілля відносно зелених насаджень у містах і селищах міського типу (ступінь пошкодження ентомошкідниками, фітозахворюваннями тощо); підтоплення міст і селищ міського типу (небезпечне підняття рівня ґрунтових вод).

Втім, у положенні про Мінрегіон [8] такі обов'язки не передбачені, проте відповідно до покладених на нього завдань цей суб'єкт здійснює, серед іншого, проведення містобудівного моніторингу на державному рівні, затверджує порядок ведення та забезпечення моніторингу якості питної води і технічного стану об'єктів централізованого питного водопостачання та водовідведення.

В свою чергу, до завдань містобудівного моніторингу належить збір показників інформації, у тому числі, з оцінки екологічного та санітарно-гігієнічного стану земель, водного та повітряного басейнів, рівнів шумового, електромагнітного та радіаційного забруднення [9].

Також слід враховувати, що під час проведення містобудівного моніторингу використовуються аерокосмічні матеріали, просторово орієнтовані дані наземного лазерного сканування, матеріали виконавчої зйомки результатів завершеного будівництва [10], а власне містобудівна документація підлягає стратегічній екологічній оцінці (далі – СЕО) в порядку, встановленому Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку». Розділ «Охорона навколишнього

природного середовища» (далі – закон про СЕО), що розробляється у складі проекту містобудівної документації, одночасно є звітом про СЕО, який має відповідати вимогам закону про СЕО.

При цьому, згідно із ст. 16-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», вихідними даними для розроблення комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади є відомості, у тому числі, про стан НПС (земель, ґрунтів, водного та повітряного простору, інших компонентів довкілля). Проектні рішення комплексного плану включають відомості й про:

- звіт про СЕО (розділ «Охорона НПС»);
- заходи з охорони НПС (земель, вод, лісів та інших природних ресурсів), формування екомережі та виконання затверджених КМУ планів управління річковими басейнами.

Нарешті, слід відмітити, що до наборів (видів) геопросторових даних віднесено Служби моніторингу НПС, результати спостережень і вимірювання стану довкілля та інші параметри екосистем [11].

Тож, очевидно, що наразі правове регулювання урбоекологічних моніторингових відносин має міжгалузевий характер, що виявляється в наявності відповідних приписів у екологічному, містобудівному та інформаційному законодавстві. Крім того, природоресурсна моніторингова група відносин додатково регулюється відповідними галузями законодавства – земельним, водним, флористичним, атмосфероохоронним, надровим тощо. Але, як вірно звернув увагу С.Г. Хропот на прикладі моніторингу земель [12], останній, відносно урбанізованих територій, полягає лише у проведенні оцінки стану земель населених пунктів.

Таким чином, одним з актуальних питань з тематики, що розглядається, вбачається забезпечення правової кореляції не тільки між суб'єктами та ресурсними об'єктами цього виду відносин, а й їх прив'язка до просторових адміністративно-територіальних одиниць та складових, що обумовлюють їх екологічний стан.

6.2. Інститут урбофлористичного права

Чинний класифікатор галузей законодавства України [13] виокремлює таку синтезовану галузь як «Будівництво, містобудування та архітектура», до складу якої включені 14 складових частин:

- 1) Загальні питання будівництва;
- 2) Проектування капітального будівництва;
- 3) Капітальні вкладення. Інвестиції. Інвестиційні фонди;
- 4) Будівельні організації;
- 5) Фінансування і кредитування капітального будівництва;
- 6) Прийняття в експлуатацію завершених об'єктів;
- 7) Капітальне будівництво в окремих галузях господарської діяльності;
- 8) Капітальний ремонт, реконструкція будівель, споруд, устаткування;
- 9) Незавершене будівництво. Консервація;
- 10) Містобудування та архітектурна діяльність. Пам'ятки архітектури;
- 11) Системи інженерних і транспортних споруд та комунікацій;
- 12) Містобудівні нормативи. Містобудівна документація. Експертиза;
- 13) Вирішення спорів, що виникають у процесі містобудівної та архітектурної діяльності;
- 14) Відповідальність за порушення законодавства про будівництво, містобудування та архітектурну діяльність.

Виходячи із теоретико-правових положень щодо системи законодавства зазначені складові законодавства про будівництво, містобудування та архітектурну діяльність (далі – будівельне законодавство) слід визнати його підгалуззями, адже подальша диференціація, наприклад такої підгалузі як законодавство про містобудування, архітектурну діяльність та пам'ятки архітектури, передбачає наявність в її складі окремих інститутів:

- 1) Розміщення продуктивних сил;
- 2) Планування, забудова. Реконструкція міст та інших населених пунктів. Містобудівні програми;
- 3) Благоустрій, озеленення міст та інших населених пунктів.

Отже, за класифікацією Міністерства юстиції України, законодавство про благоустрій, озеленення міст та інших населених пунктів, розглядається як інститут будівельного законодавства.

Дещо по-іншому виглядає юридична класифікація, запропонована інформаційно-пошуковою системою «Законодавство України», яка, при цьому, має інформаційний характер, не є офіційним друкованим виданням і використовується згідно із Положенням про веб-ресурси Верховної Ради України. Так, відповідно до цієї класифікації, складова «Законодавство про основи містобудування» включає такі підгалузі:

- 1) Прогнозування розвитку і планування територій;
- 2) Проектування;
- 3) Будівництво та капітальний ремонт;
- 4) Архітектура;
- 5) Благоустрій, озеленення;

6) Законодавство про відповідальність за правопорушення у сфері містобудування. При цьому, відмічу, що у такій класифікації наявними є не тільки інститути, а й субінститути. Наприклад, інститут «Житлове будівництво» найбільшої підгалузі «Будівництво та капітальний ремонт», містить три таких угруповання:

- Спорудження державного та кооперативного житлового фонду;
- Приватне житлове будівництво;
- Будівництво дач.

Щодо такої складової як законодавство про благоустрій та озеленення, то вона, у цій класифікації, розглядається як підгалузь містобудівного законодавства.

Отже, маємо два легальних підходи до визначення місця групи нормативно-правових актів у сфері «зеленого будівництва», що відрізняються не тільки за видом структурної (внутрішньої) організації законодавства (інститут – підгалузь), а й власне зовнішньою приналежністю до галузі законодавства (будівельне – містобудівне).

У дослідженні проблеми співвідношення останніх, які ґрунтуються на розумінні категорій «містобудівна діяльність» та «будівництво», існують три принципово різні підходи [14]:

- 1) ототожнення категорій «будівництво» та «містобудування», тобто ці поняття виступають синонімами і можуть замінювати одне одного;
- 2) дефініція «будівництво» та «містобудування» різні; «містобудівна діяльність» більш ширше поняття ніж «будівництво»;
- 3) категорія «будівництво» включає поняття «містобудування», тобто перша дефініція ширше по змісту чим друга.

На мою думку, найбільш обґрунтованим слід визнати четвертий підхід, який виходить з наступних положень:

- 1) термін «будівництво» має кілька значень, а саме:
 - 1.1) пряме: 1.1.1) дія за значенням будувати, зведення будівель або інших споруд, об'єктів; 1.1.2) виготовлення великогабаритних, складних, трудомістких виробів з тривалим циклом виробництва; 1.1.3) об'єкт, місце, майданчик (будмайданчик), де здійснюють будівництво; 1.1.4) галузь науки, техніки і економіки, пов'язана із зведенням і реконструкцією будівель;
 - 1.2) переносне - створення, організація чого-небудь;
- 2) термін «містобудування», отриманий в результаті вільного перекладу з англійського терміну «urban planning», який був переведений як термін «urban construction» - містобудування, і має розглядатися як створення, організація, проектування міста;
- 3) терміни «містобудування» та «будівництво» не є тотожними; перший, як процес містоутворення, серед іншого, включає, в якості виду складової діяльності - будівництво, а другий, як один з видів економічної діяльності, включає, у тому числі, й будівництво певного виду об'єктів – об'єктів містобудування; тобто «містобудування» - це не тільки будівництво, а «будівництво» - це будівництво не тільки об'єктів містобудування;
- 4) будівельне законодавство та містобудівне законодавство пропонується розглядати не як тотожні, а як суміжні галузі, що мають у власних предметах

регулювання низку спільних нормативних приписів.

В цьому аспекті групу нормативних приписів, що регулюють відносини в сфері благоустрою та озеленення, слід розглядати як складову містобудівного (урбаністичного) законодавства, а точніше – законодавства про благоустрій міста, оскільки зелені насадження, згідно із ст. 21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», є елементом благоустрою.

В свою чергу, враховуючи чинне розуміння поняття «зелене будівництво» як комплексу робіт щодо створення нових міських зелених насаджень і реконструкції наявних, а також терміну «зелені насадження» - деревна, чагарникова, квіткова та трав'яна рослинність природного і штучного походження на визначеній території населеного пункту [15], цілком обґрунтовано можна говорити не тільки про комплексний характер родового об'єкту цих відносин, під яким слід розуміти «рослинні угруповання міста», а й про його спільне регулювання приписами екологічного законодавства в цілому та флористичного законодавства зокрема, основним нормативно-правовим актом якого є Закон України «Про рослинний світ».

Таким чином, урбофлористичне (зеленобудівне) законодавство пропонується розглядати як комплексний інститут – сукупність нормативних приписів, що виражають зміст взаємозалежних норм, об'єднаних з суміжних частин містобудівного (урбаністичного) та екологічного права.

Більшість науковців-правників сходяться на тому, що основним джерелом (формою) права в Україні є нормативно-правовий акт (далі – НПА), під яким розуміється письмовий акт-документ правотворчого органу, що містить формально обов'язкові правила поведінки загального характеру. В свою чергу, систему законодавчих та інших НПА, що приймаються Верховною Радою України та вищими органами виконавчої влади (постанови парламенту, укази Президента України, постанови і декрети уряду), у широкому значенні, складають у поняття «законодавство».

Урбофлористичне (зеленобудівне) законодавство запропоновано розглядати як комплексний інститут – сукупність нормативних приписів, що виражають

зміст взаємозалежних норм, об'єднаних з суміжних частин містобудівного (урбаністичного) та екологічного права [16, с. 174].

Якщо питання джерел флористичного та урбаністичного права вже піднімалися як в роботах представників юриспруденції так і вчених з екології, урбаністики, то дослідження джерел урбофлористичного права не є такими представницькими, хоча, в аспекті правового режиму формування рослинного середовища в межах урболандшафтних систем, безумовно являють собою певний науково-практичний інтерес.

Отже, об'єктом дослідження є сукупність НПА та їх структурних елементів, що регулюють урбофлористичні правовідносини. Методологія дослідження ґрунтується на використанні методів формальної логіки, техніко-юридичного та порівняльно-правового аналізу.

Одним із перших комплексних досліджень, в якому було, серед іншого, висвітлено стан законодавства про охорону, використання та відтворення рослин й нові підходи щодо його вдосконалення, а також запропоновано розробку та прийняття Флористичного кодексу України, є докторська робота А.К. Соколової [17], положення якої, в подальшому розвинуті в дослідженнях її учнів.

Так, Е.Є. Туліна встановила, у тому числі, наявність у законодавстві, яка упорядковує відносини у сфері використання рослинного світу, значних прогалин і колізій [18, с. 6].

Одним з результатів роботи Г.А. Кім є розгляд етапів розвитку законодавства у сферах використання, відтворення, приналежності й охорони об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України [19, с. 5].

Натомість, за специфікою тем, питання нормативно-правової бази урбофлористичного законодавства й досі детально не розглядалось. Така ситуація, в першу чергу, пояснюється відсутністю базового законодавчого акту, який би безпосередньо врегулював сукупність відносин в сфері правового режиму об'єктів рослинного світу в межах міського середовища.

Базовим джерелом флористичного права, яким є Закон України «Про

рослинний світ» [20], в аспекті теми дослідження, встановлено три важливих положення:

1) відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу регулюються Конституцією України, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», Лісовим кодексом України, цим законом та іншими НПА;

2) завданням законодавства України про рослинний світ є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростань;

3) відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення регулюються відповідним законодавством України.

Отже, урбаністична складова у флористичному законодавстві практично не розглядається.

Інша ситуація із флористичною складовою в урбаністичному законодавстві (законодавстві про основи містобудування), базовий закон якого встановлює, що відносини у сфері містобудівної діяльності регулюються Конституцією України, Цивільним, Господарським і Земельним кодексами України, цим законом, законами України «Про Генеральну схему планування території України», «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду», «Про землеустрій», іншими НПА.

В той же час, не дивлячись на те, що до складу цієї галузі входить й законодавство про благоустрій та озеленення, відповідного законодавчого акту [21] у наведеному переліку немає.

Проте, саме Закон України «Про благоустрій населених пунктів» [22], в сукупності із прийнятими у розвиток його положень підзаконними актами, слід розглядати в якості основних джерел урбофлористичного права.

6.3. Інститут юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері екологічної безпеки міста

У наш час здатність людини перетворювати навколишній світ при розумному її використанні може принести всім народам можливість користуватися благами розвитку і підвищувати якість життя. Якщо ж ця здатність буде використовуватися неправильно або необдумано, вона може завдати невимовної шкоди людству і навколишньому його середовищу. Ми бачимо навколо себе все більше число випадків, коли людина завдає шкоди в багатьох районах землі:

- небезпечні рівні забруднення води, повітря, землі й живих організмів;
- серйозні та небажані порушення екологічного балансу біосфери;
- руйнування і виснаження непоновлюваних природних ресурсів та величезні вади у фізичному, розумовому й суспільному стані людини, у створеному людиною навколишньому середовищі, особливо у побутовому і робочому навколишньому середовищі [23].

Так констатувала Конференція Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища, провівши засідання в Стокгольмі з 5 по 16 червня 1972 р., ситуацію із середовищем, що оточило людину і яке вона власне й зробила таким. Тому, розглянувши необхідність у загальному підході та загальних принципах, які надихнуть народи світу й слугуватимуть їм керівництвом у справі збереження та поліпшення навколишнього середовища, Конференція проголосила, що людина має основне право на свободу, рівність та сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне й процвітаюче життя, і несе головну відповідальність за охорону та поліпшення НПС на благо нинішнього й майбутніх поколінь [23].

Законодавство України передбачило це право як одне з основних конституційних прав людини і громадянина, адже, згідно зі ст. 50 Конституції України, кожен має право на: а) безпечне для життя і здоров'я довкілля; б) відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Згідно зі ст. 293 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), право на безпечне

для життя і здоров'я довкілля є особистим немайновим правом, яке забезпечує природне існування фізичної особи та полягає у тому, що:

1) фізична особа має право на: 1.1) безпечне для життя і здоров'я довкілля; 1.2) безпечні для неї продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту). 1.3) достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; 1.4) збирання та поширення цієї (екологічної) інформації; 1.5) вимогу щодо припинення шкідливої для довкілля діяльності; 1.6) належні, безпечні та здорові умови праці, проживання, навчання тощо.

2) діяльність фізичної та юридичної особи, що призводить до нищення, псування, забруднення довкілля (завдає шкоди довкіллю): 2.1) є незаконною; 2.2) може бути припинена за рішенням суду.

Одним із принципів Стокгольмської декларації (принцип 15) полягає у тому, що необхідно здійснювати планування населених пунктів та урбанізації, з тим щоб уникнути негативних наслідків для НПС і отримати максимальну користь від соціального і економічного розвитку.

Отже, актуальність питання правового забезпечення екологічної безпеки міст (урбоекологічної безпеки) піднята не тільки на національному, а й на міжнародному рівні, тому безперечно вимагає адекватного наукового супроводження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового забезпечення екологічної безпеки міста, в силу своєї комплексності, традиційно носить міжгалузевий, і не тільки зовнішньо (екологічний, містобудівний, юридичний), а й внутрішньо (в межах однієї галузі знань) диференційований характер, оскільки наприклад, серед юридичних досліджень даної проблематики, окрім власне еколого-правових робіт, наявне широке коло праць представників адміністративно-правової галузі.

Так, в правовому аспекті екологічної шкоди В.Д. Басай (1996) досліджував відносини відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями [24], А.В. Котелевець (2000) - питання правозастосовчої діяльності у галузі

екології [25], відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян – Л.П. Решетник (2005) [26]. На рівні докторської дисертації М.В. Краснова (2010), серед іншого, обґрунтувала необхідність подальшої кодифікації екологічного законодавства України та впровадження правових норм про запобіжні та відновлювальні заходи з метою запобігання та ліквідації екологічної шкоди, які доцільно систематизувати в спеціальному нормативному акті - Законі України про компенсацію шкоди за екологічним законодавством України [27].

В напрямку екологічно небезпечної діяльності, Н.В. Барбашова (1999) присвятила свою дисертацію правовим проблемам зниження рівня екологічної небезпеки суб'єктів господарської діяльності, а також зробила акцент на соціально-правовій компоненті стороні поняття «екологічна безпека», запропонувавши семибальну шкалу рівнів екологічної небезпеки та ввівши поняття внутрішньої і зовнішньої небезпеки [28].

Л.О. Бондар (2002), розкриваючи правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні, запропонував, у тому числі, нове розмежування екологічно небезпечної та екологічно ризикованої діяльності, а також рекомендував поділяти екологічно небезпечну діяльність на 4 класи небезпеки й окреслив особливості правового режиму діяльності кожного класу [29].

Право екологічної безпеки, на думку Ю.А. Красної (2018), є регулятивно-охоронною підгалуззю, яка має комплексний характер, включає норми екологічного, природоресурсного, земельного та інших ресурсових галузей права, які ґрунтуються на конституційному, цивільному, господарському, адміністративному та інших галузях права, зокрема на положеннях Конституції України про найвищі соціальні цінності і блага – НПС як інтегровану спільність, життя та здоров'я громадян у такому середовищі [30].

Окремо слід відзначити роботу Н.Л. Ільїної (2008), в якій досліджено правову природу, ознаки та юридичні поняття екологічної безпеки за умов планування та забудови міст України. На підставі дослідження практики

застосування екологічного та містобудівного законодавства, авторкою розроблено організаційні засади правового механізму забезпечення безпеки у плануванні та забудові міст України, визначено особливості застосування еколого-правової відповідальності у містобудівній діяльності [31].

Вражає доробок досліджень екологічної проблематики, зроблений представниками адміністративного права. Хронологічно, в аспекті теми статті, він виглядає наступним чином:

1) І.А. Куян (2001) - наведено ознаки екологічного адміністративного правопорушення, запропоновано підходи, критерії та розроблено класифікацію екологічних правопорушень [32];

2) Л.П. Коваленко (2003) - досліджуються питання, що стосуються сутності, особливостей та видів заходів адміністративного примусу в галузі охорони природи; система та види адміністративних стягнень; причини й умови здійснення правопорушень у сфері екології [33];

3) К.А. Рябець (2007) - під управлінням охороною НПС авторка розуміє спрямування та керівництво діями з приводу забезпечення виконання норм і вимог природоохоронного законодавства, а для управління природокористуванням відповідно – природоресурсового законодавства [34];

4) В.А. Лазаренко (2010) - наведено визначення понять «екологічна безпека» й «адміністративно-правове регулювання екологічної безпеки», запропоновано нову класифікацію видів екологічної безпеки, рівнів її адміністративно-правового регулювання [35];

5) О.А. Улютіна (2011) - акцентується увага на тому, що адміністративна відповідальність у сфері охорони НПС та природокористування є важливим складовим елементом правового забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів і охорони довкілля [36];

6) Н.М. Нестеренко (2011) - проаналізовано співвідношення понять «екологічна безпека», «екологічний правопорядок» як складових екологічної функції держави, досліджено адміністративно-правові засоби профілактики

правопорушень у сфері екології та причини їх скоєння [37];

7) С.І. Москаленко (2011) - запропоновано шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки, зокрема, створення кодифікованого акта - екологічного кодексу, акцентовано увагу на необхідності групування всіх складів проступків у досліджуваній сфері в окрему главу шляхом їх трансформування з КУпАП [38];

8) Є.М. Щербина (2012) - пропозиція прийняти Інструкцію щодо притягнення до відповідальності за адміністративні проступки, пов'язані з порушенням державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів (далі – БНП) [39];

9) Л.А. Стоцька (2013) - досліджено напрями удосконалення взаємодії правоохоронних органів і державної екологічної інспекції у сфері протидії правопорушенням у галузі екології [40];

10) О.Є. Смірнова (2013) - досліджено питання сутності, особливостей та реалізації механізму розгляду справ адміністративними судами, пов'язаних із захистом прав природокористувачів [41];

11) І.Г. Петрова (2014) - проаналізовано загальнотеоретичні проблеми адміністративної відповідальності юридичних осіб за правопорушення у сфері природокористування; розкрито елементи складу адміністративного правопорушення щодо порядку використання природних ресурсів [42];

12) С.В. Прудник (2018) – досліджено адміністративно-правові засоби забезпечення екологічної безпеки в Україні [43].

Зазначу, що це лише частина робіт, в яких різноманітні екологічні відносини та відносини екологічної безпеки досліджуються з позицій адміністративного права.

Не залишили поза увагою проблеми урбоекологічної безпеки й представники інших галузей знань. Так, в дисертації по архітектурі І.І. Устінова (2005), серед іншого, визначила принципи системної оцінки урбанізованих територій, екологічні засади їх врівноваженого функціонування та сталого розвитку й обґрунтована заходи гармонізації еколого-містобудівного оточення

[44]. Економіст Ю.М. Попова (2011) запропонувала напрями вдосконалення організаційно-економічного забезпечення розвитку міста, а також сучасні технології управління міським розвитком [45], а науковець з державного управління Г.Г. Іщенко (2009) розробив наукові та прикладні основи формування й функціонування механізмів державного регулювання природно-техногенної безпеки великих міст, методичні підходи до її аналізу та прогнозування [46].

Таким чином, обсяг та спектр досліджень урбоекологічних відносин в цілому, та відносин урбоекологічної безпеки зокрема, свідчать про їх надзвичайну науково-практичну актуальність. В той же час, окремі напрями в цій сфері мають достатній потенціал і потребу в подальших пошуках та розвитку наявних напрацювань.

Одним з основних принципів охорони НПС, згідно зі ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [47] (далі – закон про охорону НПС), є поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони НПС. Екологічні права громадян забезпечуються, у тому числі, й невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону НПС. За стан НПС на своїй території і в межах своєї компетенції, згідно із ст. 15 цього закону, несуть відповідальність місцеві ради, які: а) забезпечують реалізацію екологічної політики України, екологічних прав громадян; б) дають згоду на розміщення на своїй території підприємств, установ і організацій у порядку, визначеному законом; в) затверджують з урахуванням екологічних вимог проекти планів і забудови населених пунктів, їх генеральні плани та схеми промислових вузлів; г) видають (переоформлюють, видають дублікати, анулюють) дозволи на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення у випадках, передбачених законом; д) затверджують місцеві екологічні програми; е) організують вивчення НПС; є) створюють і визначають статус резервних, в тому числі й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони НПС; з) забезпечують інформування населення про стан НПС, функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-

аналітичних систем (далі – АІАС); и) організують роботу по ліквідації екологічних наслідків аварій, залучають до цих робіт підприємства, установи та організації, незалежно від їх підпорядкування та форм власності, і громадян; і) приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; ї) здійснюють контроль за дотриманням законодавства про охорону НПС.

Відповідно до ст. 68 зазначеного закону порушення законодавства України про охорону НПС тягне за собою встановлену цим законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону НПС несуть особи, винні у: а) порушенні прав громадян на екологічно безпечне НПС; б) порушенні норм екологічної безпеки; в) порушенні вимог законодавства про оцінку впливу на довкілля (далі – ОВД), у тому числі поданні завідомо неправдивого звіту з ОВД чи висновку з ОВД; г) неврахуванні у встановленому порядку результатів ОВД та невиконанні екологічних умов, визначених у висновку з ОВД; е) порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; є) допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на НПС; ж) перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів; з) самовільному спеціальному використанні природних ресурсів; і) невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на НПС; ї) невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони НПС, та вчиненні опору їх представникам; й) порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та

відходів; к) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів ПЗФ та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України; л) відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан НПС, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення НПС або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення; м) приниженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль в галузі охорони НПС, посяганні на їх життя і здоров'я; н) порушенні природоохоронних вимог під час провадження діяльності, пов'язаної з поводженням з генетично модифікованими організмами; о) порушенні вимог законодавства України при здійсненні стратегічної екологічної оцінки.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону НПС.

Містобудівне законодавство. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про основи містобудування» [48] за порушення містобудівного законодавства несуть відповідальність, передбачену законом, особи, винні у: - недотриманні державних стандартів, норм і правил при проектуванні і будівництві; - проектуванні об'єктів з порушенням затвердженої у встановленому порядку містобудівної документації; - виконанні будівельних чи реставраційних робіт без дозволу та затвердженого у встановленому порядку проекту або з відхиленням від нього; - самовільній зміні архітектурного вигляду споруди в процесі експлуатації; - недотриманні екологічних і санітарно-гігієнічних вимог, встановлених законодавством при проектуванні, розміщенні та будівництві об'єктів; - прийнятті в експлуатацію об'єктів, зведених з порушенням законодавства, державних стандартів, норм і правил; - наданні інформації, що не відповідає дійсності, про умови проектування і будівництва чи у необґрунтованій відмові надати таку інформацію.

Законами може бути встановлено відповідальність і за інші види порушень містобудівного законодавства. Спори з питань містобудування вирішуються радами у межах їх повноважень, а також судом відповідно до законодавства.

До відповідальності за порушення законодавства у сфері БНП, згідно зі ст. 42 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [49] притягаються особи, винні у: 1) порушенні встановлених державних стандартів, норм і правил у сфері БНП; 2) проектуванні об'єктів БНП з порушенням затвердженої в установленому законодавством порядку містобудівної документації та державних будівельних норм; 3) порушенні встановлених законодавством екологічних, санітарно-гігієнічних вимог та санітарних норм під час проектування, розміщення, будівництва та експлуатації об'єктів благоустрою; 4) порушенні правил благоустрою територій населених пунктів; 5) порушенні режиму використання і охорони територій та об'єктів рекреаційного призначення; 6) самовільному зайнятті території (частини території) об'єкта БНП; 7) пошкодженні (руйнуванні чи псуванні) вулично-дорожньої мережі, інших об'єктів БНП; 8) знищенні або пошкодженні зелених насаджень чи інших об'єктів озеленення населених пунктів, крім випадків, передбачених ст. 28 закону [49]; 9) забрудненні (засміченні) території населеного пункту; 10) неналежному утриманні об'єктів благоустрою, зокрема покриття доріг, тротуарів, освітлення територій населених пунктів тощо.

Законом може бути встановлена відповідальність і за інші види правопорушень у сфері БНП.

Адміністративне законодавство. В Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) закріплено кілька складів правопорушень, що передбачають відповідальність громадян та посадових осіб за порушення екологічної безпеки. Їх систематизація дозволила виокремити наступні групи (галузі) адміністративних правопорушень:

1) в галузі охорони праці і здоров'я населення - порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення (ст. 46-1);

2) у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини: 2.1) введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси (ст. 71); 2.2) самовільне

випалювання рослинності або її залишків (ст. 77-1); 2.3) порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78); 2.4) порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ (ст. 78-1); 2.5) недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд (ст. 79); 2.6) порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення (ст. 82); 2.7) приховування, перекручення або відмову від надання повної та достовірної інформації за запитом посадових осіб та зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82-3); 2.8) змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст. 82-4); 2.9) захоронення неперероблених (необроблених) побутових відходів (ст. 82-8); 2.10) невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст. 90-1); 2.11) порушення правил охорони та використання територій та об'єктів ПЗФ (ст. 91); 2.12) невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1); 2.13) перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів (ст. 91-2); 2.14) приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів (ст. 91-3); 2.15) порушення вимог законодавства у сфері ОВД (ст. 91-5); 2.16) порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини (ст. 92);

3) в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів: 3.1) порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів з безпечного ведення робіт у галузях промисловості (ст. 93); 3.2) порушення правил і норм ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95); 3.3)

порушення вимог законодавства, будівельних норм, державних стандартів і правил під час будівництва (ст. 96); 3.4) порушення законодавства під час планування і забудови територій (ст. 96-1);

4) в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою: 4.1) порушення правил користування жилими будинками і жилими приміщеннями (ст. 150); 4.2) порушення державних стандартів, норм і правил у сфері БНП, правил благоустрою територій населених пунктів (ст. 152); 4.3) знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення в межах населених пунктів та за їх межами, що не віднесені до лісового фонду (ст. 153);

5) що посягають на встановлений порядок управління: 5.1) невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони НПС, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки або охорону природних ресурсів (ст. 188-5); 5.2) невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади (далі – ЦОВВ), що реалізує державну політику з питань цивільного захисту, нагляду та контролю за станом захисту територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру (ст. 188-16); 5.3) невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки (ст. 188-18); 5.4) невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони культурної спадщини (ст. 188-33); 5.5) невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду (ст. 188-33) тощо.

Кримінальне законодавство. У розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачена кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля, в якому вказано основні моменти боротьби з екологічними злочинами, наведено найбільш небезпечні кримінальні правопорушення у галузі екологічної безпеки. Насамперед, кримінальна відповідальність передбачена за злочини у сфері екологічної безпеки проти:

1) довкілля: 1.1) порушення правил екологічної безпеки (ст. 236); 1.2)

невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237); 1.3) приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238); 1.4) проектування чи експлуатацію споруд без систем захисту довкілля (ст. 253);

2) безпеки виробництва: 2.1) порушення правил безпеки під час використання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272); 2.2) порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274); 2.3) порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275);

3) здоров'я населення - заготівлю, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327);

4) миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – екоцид (масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, ст. 441).

При цьому слід мати на увазі, що не є злочином діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети. Ризик визнається виправданим за таких умов:

а) мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком;

б) особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Але, ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій.

Цивільне законодавство. При аналізі приписів ЦК слід враховувати, окрім вищезгаданих положень, також і застереження, відповідно до якого положення цього кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, якщо вони не

врегульовані іншими актами законодавства.

Так, законом про охорону НПС [47, ст. 68] передбачено, що підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону НПС, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України.

Важливо також враховувати, що застосування заходів до притягнення порушника до будь якого виду відповідальності закріпленого ст. 68 не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням НПС та погіршенням якості природних ресурсів. Незаконно добуті в природі ресурси та виготовлена з них продукція підлягають безоплатному вилученню, а зняття правопорушення – конфіскації.

Аналогічне положення містить й закон про БНП [49, ст. 42], згідно із яким притягнення осіб, винних у порушенні законодавства у сфері БНП, до відповідальності, передбаченої законом, не звільняє їх від обов'язку відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення вимог цього законодавства. Шкода, завдана внаслідок порушення законодавства з питань БНП, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення незалежно від сплати збору за забруднення НПС та погіршення якості природних ресурсів у розмірах, які визначаються на підставі затверджених у встановленому порядку такс, методик, розрахунків щодо обрахування шкоди. Відсутність таких такс, методик, розрахунків не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди. У такому разі шкода компенсується за фактичними витратами, затвердженими в установленому порядку рішенням органу місцевого самоврядування (далі – ОМС), на облаштування одного квадратного метра території міста або базової вартості одного квадратного метра землі на відновлення порушеного стану об'єкта благоустрою або довкілля.

Отже, незалежно від притягнення винних осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності вони повинні нести цивільно-правову відповідальність у разі заподіяння шкоди НПС або здоров'ю громадян.

Цивільно-правова відповідальність передбачає обов'язок юридичних та фізичних осіб відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення нормативів, вимог та норм екологічної безпеки, тобто покладає на винних осіб майнові або інші зобов'язання. Застосування цивільної відповідальності за порушення екологічного законодавства у сфері екологічної безпеки передбачено у ст. 69 закону про охорону НПС, в якій зазначено, що шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону НПС, підлягає компенсації у повному обсязі.

Судова практика. У роз'ясненні Вищого арбітражного суду № 02-5/744 від 27.06.2001 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» зазначені вже згадувані положення, відповідно до яких шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону НПС, повинна відшкодуватись у розмірах, які визначаються на підставі затверджених у встановленому порядку такс і методик обрахування розмірів шкоди, що діють на час здійснення порушення або, у разі неможливості встановлення часу здійснення порушення, - на час його виявлення. Відсутність таких такс або методик не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди. У такому випадку шкода компенсується за фактичними витратами на відновлення порушеного стану НПС з урахуванням завданих збитків, у тому числі неодержаних доходів, тобто загальними правилами природоохоронного законодавства і ст.ст. 440, 453 Цивільного кодексу Української РСР (зараз – ст.ст. 1166, 1192 ЦК). Вирішуючи спір про відшкодування шкоди, заподіяної НПС, господарському суду слід виходити з презумпції вини правопорушника (ст.ст. 440, 453 Цивільного кодексу Української РСР, зараз – ст.ст. 1166 1173 – 1175 ЦК). Отже позивач не повинен доводити наявність вини відповідача у заподіянні шкоди НПС, навпаки, відповідач повинен довести, що у діях його працівників відсутня вина у заподіянні шкоди.

А у постанові Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 № 17

наголошується на тому, що оскільки більшість статей, якими передбачено відповідальність за злочини й адміністративні правопорушення проти довкілля, є бланкетними, судам слід ретельно з'ясувати, яким саме законодавством регулюються правовідносини, пов'язані з використанням та охороною відповідного природного ресурсу (землі, надр, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу тощо).

Європейське законодавство. Цікавими для врахування та більш детального аналізу уявляються положення Директиви 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» [28], якими акцентовано увагу на певні особливості, згідно із якими наслідки не всіх різновидів завданої навколишньому середовищу шкоди можуть бути ліквідовані в рамках режиму відповідальності. Для функціонування останнього необхідно мати:

- 1) одного або численних забруднювачів, що можуть бути встановленими;
- 2) конкретну шкоду, що піддається кількісному визначенню;
- 3) встановлений причинний зв'язок між шкодою та встановленими забруднювачами.

У зв'язку з цим, відповідальність не є належним інструментом по відношенню до забруднення, що має розповсюджений та дифузний характер, для якої неможливо встановити зв'язок між негативними наслідками для навколишнього середовища та дією або невдалою дією певних індивідуальних учасників.

Забезпечення поетапного приведення законодавства України у відповідність із законодавством ЄС, відповідно до Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони НПС [50], здійснюється, в тому числі, шляхом запровадження автоматизованої системи моніторингу якості атмосферного повітря для зон і агломерацій, де рівень забруднення перевищує граничну/цільову величину, відповідно до Директиви 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. про якість

атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи, а також організації здійснення автоматизованого контролю за промисловим і хімічним забрудненням. У рамках дерегуляції передбачалося забезпечити функціонування автоматизованого єдиного державного кадастру природних ресурсів та реєстру об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку.

Тобто, очевидно, що для з'ясування особливостей юридичної відповідальності за екологічні правопорушення надзвичайну актуальність набувають дослідження еколого-моніторингових відносин, засади правового регулювання яких закладені у ст. 22 закону про охорону НПС. Проте, як свідчить хід виконання заходів еколого-наглядової Концепції, вона залишається черговим декларативним документом, адже навіть внесення зміни до законодавства щодо удосконалення системи здійснення нагляду (контролю), організації проведення моніторингу стану НПС, забезпечення функціонування загальнодержавної екологічної АІАС, доступу до екологічної інформації, яке передбачалося на другому етапі 2018 р., не виконано. І це при тому, що з кінця 2002 р. створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної АІАС забезпечення доступу до екологічної інформації визнано на законодавчому рівні однією з гарантій забезпечення екологічних прав громадян [47, ст. 10].

Залишається сподіватися, що еколого-інформаційна Концепція [52] матиме більш дієвий вплив на вдосконалення системи урбоекологічної безпеки, адже розвиток телекомунікаційних технологій, глобальних інформаційних мереж та автоматизація технологій отримання, обробки, представлення візуалізації даних спричинили високий рівень очікувань громадян на доступ до екологічної інформації про стан НПС, існуючі екологічні ризики/загрози для безпечної життєдіяльності, екологічну перспективу в електронному вигляді, вимогу модернізації державного управління, прозорості та відкритості діяльності органів державної влади та ОМС у сфері охорони НПС, у тому числі раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, впровадження сучасних електронних форм взаємодії та залучення громадян до

прийняття управлінських рішень.

Важливу роль у дослідженні відносин екологічної безпеки посідає фактор її рівності. Якщо його, як правило виділяють на державному рівні (загальнодержавний, регіональний, місцевий (локальний)), то цілком логічно використовувати аналогічний підхід й до рівня конкретного міста, диференціюючи в ньому відповідні об'єкти за ступенем впливу на екологічну ситуацію як на певній міській території так і в межах міста в цілому.

Наприклад, Цзян Мінджун розглядає екологічну безпеку через три складові категорії:

1) природна екологічна безпека (nature eco-safety), обумовлена астрономічними і геологічними чинниками, в тому числі - виверження вулканів, землетруси, урагани, цунамі, аномальні (екстремальні) погодні явища;

2) безпека екосистеми (ecosystem safety), яка включає в себе безпеку системи лісового господарства, безпеку морської системи, безпеку заболоченої території і безпеку мікробіологічної екосистеми;

3) національна екологічна безпека (national eco-safety), що включає в себе продовольчу безпеку, охорону водних ресурсів, безпеку навколишнього середовища, видову безпеку, безпеку життєдіяльності, безпеку міста, ядерну та радіаційну безпеку, безпеку природної спадщини, ресурсну безпеку і сталий розвиток [53].

В аспекті рівності моніторингу стану НПС слід зазначити, що відповідно до ст. 15 закону про охорону НПС місцеві ради несуть відповідальність за стан НПС на своїй території і в межах своєї компетенції, серед іншого, забезпечують інформування населення про стан НПС, функціонування місцевих екологічних АІАС. В той же час, до компетенції ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері охорони НПС (Міндовкілля), належить організація моніторингу НПС, створення і забезпечення роботи мережі загальнодержавної екологічної АІАС забезпечення доступу до екологічної інформації, положення про яку затверджується КМУ [47, ст. 20]. Натомість, у відповідному урядовому Положенні [54], ні про яку АІАС взагалі не йдеться.

Ще одна, еколого-моніторингова Концепція [55] передбачає проведення робіт у рамках державної, регіональних і галузевих програм моніторингу довкілля. Акцентується увага на необхідності створення єдиної автоматизованої підсистеми збирання, оброблення, аналізу і зберігання даних з метою забезпечення інтеграції інформаційних ресурсів та взаємодії суб'єктів системи моніторингу.

Нарешті, на рівні Державної цільової еколого-моніторингової програми [56], зазначено, що технічне забезпечення єдиної мережі спостережень визначає її загальний рівень, тому передбачається системне постійне оновлення засобів вимірювальної техніки та обладнання служб спостережень, зокрема проведення аналізу та розроблення рекомендацій, впровадження багатофункціональних приладів, створення автоматизованих постів спостережень та уніфікація засобів вимірювальної техніки.

Власне діяльність із запровадження та обслуговування функціонування державної системи моніторингу НПС, автоматизованих геоінформаційних систем та приладів, у тому числі впровадження технологій дистанційного зондування Землі із застосуванням засобів автоматизації та геоінформаційних систем, згідно із урядовою постановою, що прийнята відповідно до ст. 17 закону про охорону НПС, віднесена до видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів [57].

Таким чином, не зважаючи на те, що в Україні питання захисту довкілля регулюють понад 40 законів та сотні підзаконних нормативно-правових актів, система відповідальності за екологічні правопорушення, забезпечення дотримання екологічних прав людини залишається слабкою та неефективною. Низькі екологічні податки не сприяють реалізації принципу «забруднювач платить», а кошти екологічного податку лише на 45 відсотків спрямовуються на природоохоронні заходи [58].

Перспективи. На початку XXI століття світовою спільнотою визнано, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки

внаслідок підвищення прямих і опосередкованих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей.

Парламент України, визначаючи пріоритети екологічної політики на 2020-2024 роки, наголосив, щодо теми дослідження, на наступному:

а) пріоритетом на сьогодні є забезпечення раціонального та ефективного природокористування та збільшення відповідальності за порушення законодавства у цій сфері;

б) є необхідність стимулювати проведення заходів з екологічної модернізації підприємств та посилити відповідальність підприємств за забруднення НПС;

в) КМУ прискорити спільно з ЦОВВ розроблення і внесення на розгляд Верховної Ради України законопроектів щодо: - посилення відповідальності підприємств за проведення заходів з екологічної модернізації; - природоохоронного нагляду та державного моніторингу НПС, зокрема, про державний екологічний контроль, удосконалення Закону України «Про охорону атмосферного повітря», у тому числі щодо запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин;

г) місцевим органам виконавчої влади - вжити заходів щодо співпраці з органами державного екологічного контролю, налагодження екологічного моніторингу, забезпечення притягнення до відповідальності порушників природоохоронного законодавства та його вимог до природокористування; д) Міндовкілля - спільно з ЦОВВ, діяльність яких спрямовується і координується цим міністерством - вжити заходів щодо впровадження в експлуатацію спеціалізованого порталу цифрових природоохоронних і природно-ресурсних послуг і державних екологічних реєстрів загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля», у тому числі щодо реєстрів викидів і перенесення забруднювачів.

6.4. Сучасні проблеми окремих видів екологічних правовідносин

6.4.1. Еколого-освітні правовідносини

Аналіз динаміки абсолютних та інтегрованих показників техногенного навантаження на навколишнє природне середовище України (далі – НПС) свідчить про те, що екологічна ситуація у довкіллі, як життєво важливій сфері для існування людини, залишається досить складною.

Це підтверджує 102 позиція України серед 132 країн світу у 2012 р. в міжнародному рейтингу екологічних досягнень (Environmental performance Index), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 25-ти показниками, що характеризують дієвість державної політики держав щодо збереження екосистем [59]:

- 1) загалом екологічно чистою в Україні вважається лише 6 % її території;
- 2) щорічно в атмосферу потрапляє більше 6 млн. т забруднюючих речовин;
- 3) щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення в середньому у розрахунку на 1 кв. км території України складає 6,8 т небезпечних речовин, а на одну особу – 90,1 кг.

Національна екологічна політика, затверджена відповідним законом [60], спрямована на досягнення стратегічних цілей, серед яких - підвищення рівня суспільної екологічної свідомості та досягнення безпечного для здоров'я людини стану НПС. Проголошені цілі держава планувала досягти шляхом постановки завдань у цій сфері й, у тому числі, такими:

- 1) розроблення і реалізація Стратегії екологічної освіти;
- 2) створення системи екологічного навчання та підвищення кваліфікації державних службовців, до компетенції яких належать питання охорони НПС;
- 3) створення мережі регіональних екологічно-просвітницьких центрів на базі закладів освіти, неурядових природоохоронних організацій тощо;
- 4) розроблення організаційного механізму місцевого, регіонального та національного рівня для активного залучення громадськості до процесу

екологічної освіти;

5) включення питань формування екологічної культури, екологічної освіти та просвіти в державні цільові, регіональні та місцеві програми розвитку;

6) розширення кола питань санітарно-епідеміологічного та природоохоронного характеру у програмі освіти управлінських кадрів та удосконалення системи безперервної фахової освіти для осіб, які працюють у сфері охорони НПС.

Заслуговує на увагу той факт, що освітнє та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики здійснюється шляхом розроблення методологічних основ та запровадження безперервної екологічної освіти через наступні складові:

1) екологічна освіта для сталого розвитку, програма екологічної освіти в рамках державних освітніх програм для закладів вищої освіти (далі – ЗВО), програми післядипломної освіти та курсової перепідготовки фахівців;

2) всеохоплююча екологічна просвіта та виховання шляхом підтримки діяльності еколога-натуралістичних центрів та природничих секцій центрів;

3) виробництво виховних та соціальних природоохоронних програм на телебаченні, підготовка публікацій, видання спеціальних інформаційних випусків, буклетів, бюлетенів;

4) розвиток та підтримка неурядових організацій, активізація екологічного руху в Україні, поширення міжнародних зв'язків для спільного розв'язання екологічних проблем, обміну інформацією, знаннями та досвідом.

Натомість єдиним показником ефективності Стратегії, який стосується природоохоронного розділу до освітніх державних програм із заходами для сталого розвитку та екологічної освіти є факт їх розробки та затвердження.

Слід зазначити, що поштовхом в напрямку екологізації освіти стало прийняття відповідної Концепції [61] на виконання Постанови Верховної Ради України № 2130-III (2130-14) від 7.12.2000 р. «Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог екологічного законодавства в Україні, напрямів реалізації та вдосконалення екологічної політики», положень

Національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ столітті, схваленої II Всеукраїнським з'їздом працівників освіти. Аналіз змісту згаданої Концепції дав можливість виокремити базові положення, що стосуються екологічної освіти загалом та її правової складової зокрема, а саме:

1) в основу екологічної освіти покладені принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності;

2) екологічна освіта спрямовується на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою на базі принципів добра й краси, розуму й свідомості, патріотизму й універсалізму, наукових знань і дотримання екологічного права;

3) екологічна освіта - це сукупність наступних компонентів: екологічні знання - екологічне мислення - екологічний світогляд – екологічна етика - екологічна культура (кожному компоненту відповідає певний рівень (ступінь) екологічної зрілості: початковий (інформативно-підготовчий), основний (базово-світоглядний), вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий);

4) зміст екологічної освіти повинен бути спрямований на формування особистості з екологічною світоглядною установкою на дотримання норм екологічно грамотної поведінки і виконання практичних дій щодо захисту власного здоров'я і НПС і передбачає розробку системи наукових знань (уявлень, понять, закономірностей), які відображають філософські, природничо-наукові, правові й морально-етичні, соціально-економічні, технічні й військові аспекти екологічної освіти;

5) розвиток екологічної освіти має відбуватись на основі синтезу трьох основних підходів (тенденцій), що сьогодні існують: тенденції формування сучасних екологічних уявлень, тенденції формування нового ставлення до природи і тенденції формування нових стратегій та технологій взаємодії з природою;

6) вихідним положенням вищої екологічної освіти є продовження базової середньої освіти на наступному, більш високому рівні з метою формування у студентів високої екологічної культури, глибоких екологічних знань та

біосферного світогляду, підготовка бакалаврів і магістрів у всіх сферах екологічної практичної управлінської, освітньої та наукової діяльності;

7) вища екологічна освіта має бути диференційованою, різноплановою, охоплювати всі рівні професійної підготовки з урахуванням потреб особистості, регіонів та держави;

8) першочерговим завданням розвитку вищої екологічної освіти є розробка програм навчальних курсів з екології згідно з вимогами часу, міжнародними принципами, можливостями ЗВО, потребами регіонів та відповідних стандартів.

Не обійшли увагою проблеми екологічної освіти й науковці правничої сфери. Так, О.М. Шуміло доречно зазначає, що подальша спеціалізація вищої освіти передбачає формування у студентів системних комплексних знань та практичних навичок їх застосування з питань охорони довкілля, екологічної етики та досягнення сталого розвитку суспільства. При цьому автор підсумовує, що дві великі групи нормативно-правових актів, які регулюють освітянську та природоохоронну діяльність містять в собі вимоги щодо обов'язковості екологічної освіти та виховання. У разі невиконання цих вимог судові інституції примушують органи державної влади виконувати закон шляхом впровадження у навчальний процес новітніх екологічних дисциплін [62].

В дисертаційній роботі А.А. Слєпченко, з метою вдосконалення механізму правового регулювання реалізації права громадян на одержання екологічної освіти, підтримала пропозицію прийняти закон про екологічну освіту [63].

І.М. Старосуд розроблено теоретичні положення правового забезпечення екологічної освіти та виховання в Україні, спрямованих на їх системне сприйняття як самостійного напрямку діяльності держави, аргументовано необхідність розгляду екологічного імперативу в якості самостійного галузевого принципу екологічного права, доведено, що екологічна освіта і виховання слід зарахувати до переліку природних екологічних прав людини [64].

Таким чином, спираючись на наявну базу освітнього та екологічного законодавства, наукові доробки в галузі правового регулювання екологічної

освіти та сучасний стан інтеграції системи екологічного права пропонується, в процесі формування змісту вищої еколого-правової освіти (далі – ЕПО), використовувати підхід багаторівневої диференціації за наступними критеріями:

1) ЕПО у юридичних та неюридичних ЗВО;

2) ЕПО у ЗВО за галуззю знань, спеціальністю та спеціалізацією: 2.1) право (земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право, право екологічної безпеки), міжнародне право, правоохоронна діяльність; 2.2) спеціальності, що пов'язані із використанням, охороною, відтворенням та безпекою довкілля та природних ресурсів і спеціальності, що не пов'язані з екологією;

3) ЕПО за рівнем вищої освіти - перший (бакалаврський) та другий (магістерський);

4) ЕПО магістрів за видом освітньої програми - освітньо-професійна або освітньо-наукова;

5) ЕПО за відповідною освітньою програмою, спеціальністю та навчальним планом – кількість еколого-правових навчальних дисциплін, їх обсяг у кредитах ЄКТС і послідовність вивчення.

Новітня національна стратегія екологічної політики констатує, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку [65].

Серед першопричин екологічних проблем України є визнано й низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти.

В той же час, одним з основних інструментів реалізації державної

екологічної політики визнано освіту в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, яка дасть змогу встановити методологічні основи та запровадити безперервну екологічну освіту. Випереджаючими темпами має розвиватися всеохоплююча екологічна просвіта та виховання підрастаючого покоління шляхом підтримки діяльності позашкільних закладів освіти, еколого-натуралістичних центрів та природничих секцій центрів дітей і юнацтва та профільних громадських організацій.

Тож, значне підвищення рівня екологічної освіти, просвіти та виховання громадян України:

- 1) створить умови для запровадження у повсякденне життя громадян моделей сталого споживання;
- 2) активізує їхню роль у запобіганні забрудненню та здійсненні контролю за станом навколишнього природного середовища (далі – НПС);
- 3) сприятиме сталому використанню природних ресурсів і відновленню природно-ресурсного потенціалу України.

Майже півстоліття тому на Стокгольмській конференції ООН з проблем середовища, оточуючого людину (5-16 червня 1972 р.) уперше обговорювалася концепція сталого розвитку, яка нині є найбільш популярною концепцією розвитку людства. У підсумку було прийнято Стокгольмську декларацію (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment Stockholm) [66], яка встановила 26 принципів збереження довкілля. Крім того, до здобутків цього міжнародного форуму слід віднести:

- визнання права людини на свободу, рівність і адекватні умови життя в довкіллі;

- прийняття плану дій зі 109 пунктів, реалізацією якого зайнялася запропонована на конференції організація ООН - Програма ООН по довкіллю (United Nations Environment Programme, UNEP, ЮНЕП);

- створення Фонду довкілля;

- встановлення Всесвітнього дня довкілля - 5 червня.

ООН з питань освіти, науки і культури (United Nations Educational,

Scientific and Cultural Organization, UNESCO, ЮНЕСКО) стверджує, що екологічна освіта є життєво важливою для передачі суспільству поваги до природи і підвищення його екологічної свідомості. ЮНЕСКО підкреслює роль екологічної освіти у забезпеченні майбутнього розвитку та якості життя шляхом охорони довкілля, подолання бідності, мінімізації нерівності та забезпечення сталого розвитку [67].

В Україні охорона НПС також завжди була, є і залишається одним із пріоритетних напрямів як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Більше того, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення, серед іншого, й екологічної безпеки [68, ч. 4 ст. 3], адже від цього залежить не лише нинішнє, а й майбутнє наступних поколінь.

За 30 років українська екологічна політика зазнала вагомих трансформаційних змін, оскільки часто змінювався вектор її розвитку у зв'язку з появою нових викликів і завдань. Безумовно, такі зміни відображалися й у відповідних нормативно-правових актах, які визначають засади природоохоронної політики України [69].

На рівні Конституції України, як джерелі права вищої юридичної сили, закріплено низку норм, які стосуються екологічного правопорядку, а саме:

- особливість конституційної функції охорони НПС;
- загально-правовий принцип пріоритету охорони НПС;
- відповідальність нинішнього покоління перед майбутніми;
- екологічний суверенітет держави і обов'язки його захисту державою у внутрішніх і зовнішніх відносинах.

Насамперед йдеться про встановлення особливого режиму права власності на природні ресурси (ст. 13) та закріплення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та вільний доступ до екологічної інформації (ст. 50).

Наслідком зазначених вище міжнародних екологічних ініціатив, ще до проголошення Декларації про державний суверенітет України, в нашій країні було прийнято (25.06.1991 р., закон № 1264-XII) і введено в дію (01.07.1991 р., постанова № 1268-XII) базовий екологічний нормативно-правовий акт - Закон

України «Про охорону навколишнього природного середовища» [70] (далі – закон про охорону НПС).

В останньому окрема стаття присвячена освіті та вихованню в галузі охорони НПС. Зокрема встановлено, що підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони НПС, в тому числі в:

- дошкільних дитячих закладах;
- системі загальної середньої, професійної та вищої освіти;
- підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан НПС. Спеціально визначені вищі та професійні навчальні заклади здійснюють підготовку спеціалістів у галузі охорони НПС та використання природних ресурсів з урахуванням суспільних потреб.

Також слід акцентувати увагу на положення закону про охорону НПС (п.ж ч.1 ст.9), відповідно до якого кожний громадянин України має право на одержання екологічної освіти.

У 1997 р. в Україні, враховуючи рекомендації міжнародних екологічних форумів, була започаткована Всеукраїнська акція «Дерево -Життя», яка згодом стала підставою для установаження в країні Дня довкілля [71].

Центральним та місцевим органами виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям із залученням громадськості, широких верств населення доручалося проведення цього дня комплексу заходів, спрямованих на:

- а) поліпшення стану довкілля, озеленення, благоустрій населених пунктів та прилеглих до них територій;
- б) очищення водних джерел, збереження природно-заповідних та інших особливо цінних об'єктів;
- в) поширення екологічних знань, активізацію державного та громадського

контролю за додержанням природоохоронного законодавства тощо.

Крім того, у світі й так само в Україні відзначають День екологічної освіти, але його дата не є такою однозначною, а отже, потребує окремих коментарів.

Справа в тім, що офіційну дату Всесвітнього дня екологічної освіти (World Environmental Education Day), без якої неможливе розв'язання кліматичних проблем і підвищення якості життя, пов'язують з відкриттям 14 жовтня 1977 р. в Тбілісі Міжурядової конференції ООН з екологічної освіти, організованою ЮНЕСКО та ЮНЕП, що завершилася заявою, яка має велике значення і до сьогодні - Тбіліською декларацією (Declaration of the Tbilisi Intergovernmental Conference on Environmental Education). Остання разом з двома рекомендаціями Конференції становить основу та керівні принципи екологічної освіти взагалі, на рівнях - місцевому, регіональному, національному та міжнародному, для всіх вікових груп як всередині так і поза офіційною освітньою системою [72].

У декларації були узгоджені та прийняті рекомендації членам міжнародної спільноти щодо розвитку екологічної освіти. Зокрема визнано, що:

- країни повинні відігравати головну роль в усвідомленні проблем НПС;
- екологічна освіта має охоплювати людей будь-якого віку, на всіх щаблях формальної та неформальної освіти (принцип безперервності екологічної освіти);

- освіта повинна залучати людини в активний процес вирішення екологічних і соціальних проблем, заохочувати ініціативу, почуття відповідальності і прагнення до побудови кращого майбутнього;

- освіта в галузі НПС має три основні цілі:

- 1) розвиток ясного розуміння і почуття стурбованості щодо економічної, соціальної, політичної та екологічної взаємозалежності в міських і сільських районах;

- 2) надання кожній людині можливості одержувати знання, засвоювати цінності, виявляти ставлення, брати на себе зобов'язання і здобувати навички, необхідні для охорони і поліпшення НПС;

- 3) створення нових типів поведінки окремих осіб, груп і суспільства в

цілому по відношенню до НПС.

Запровадження Всесвітнього дня екологічної освіти також пов'язують зі згаданою вище Стокгольмською декларацією (1972 р.), коли цей день був відзначений вперше. Проте з 1975 р, коли в Белграді відбувся Міжнародний семінар просвітницької діяльності з питань навколишнього середовища (далі – НС), де була видана Белградська хартія екологічної освіти (The Belgrade charter on environmental education), яка визначила цілі, завдання та основні принципи екологічних освітніх програм, кожного року 26 січня цей день відзначається на міжнародному рівні.

Крім того, Белградська хартія визначила й аудиторію для екологічної освіти, яку становлять основні верстви населення. Саме. Відповідно до глобальної схеми екологічної освіти, яку запропонували учасники цього семінару, метою екологічної освіти має бути формування в населення планети усвідомлення того, що [73]:

- 1) виникла життєво важлива глобальна проблема довкілля й усього, що з ним пов'язане;
- 2) довкіллям необхідно опікуватися й для цього треба мати відповідні знання, досвід, уміння, мотивації та зобов'язання як для індивідуальної, так і для колективної роботи задля порятунку біосфери та запобігання майбутнім екологічним катастрофам.

Ще одну конференцію ООН провели 1992 р. в Ріо-де-Жанейро, на якій її вперше обговорили концепцію сталого розвитку, а в декларації перерахували 27 принципів збереження НС, якими керуються й нині. Тоді було наголошено на величезному значенні екологічної освіти в реалізації стратегії виживання та сталого розвитку людства [74].

Водночас на конференції ООН в Ріо заснували Міжнародний день екологічних знань (International Day of Environmental Knowledge), який щорічно відзначають у багатьох країнах світу. Але в одних цієї датою вважається 15 квітня, а в інших - 12 травня.

Тож наразі всесвітній (міжнародний) день екологічної освіти (екологічних

знань) має аж чотири дати - 14 жовтня, 26 січня, 15 квітня та 12 травня, що свідчить, в першу чергу, про надзвичайну важливість безперервного отримання знань та освіти в сфері НПС для людей будь-якого віку в різноманітних формах і змісті, в яких приділяється особлива увага соціальному аспекту екологічних проблем і фокусується на формуванні обізнаності, знань, навичок, мотивації, необхідних для розв'язання та запобігання екологічним проблемам.

В цьому аспекті одним з актуальних науково-практичних напрямів уявляється дослідження сутності таких парних понять як «екологічна освіта» та «екологічне навчання», «екологічна освіта» та «екологічні знання», «екологічна освіта» та «екологізована освіта», «екологічна освіта» та «екологічна просвіта», а також встановлення їх єдності й диференціації з позицій правової урегульованості.

Слід зазначити, що окремі питання вказаних проблем неодноразово ставали предметом уваги як представників екології так і екологічного права, втім і на їх тлі дослідницький потенціал даної сфери уявляється й досі актуальним і не вичерпаним у повній мірі.

Як справедливо зазначає А.А. Слєпченко слід враховувати, що правове забезпечення екологічної освіти через комплексність відносин, які мають бути врегульовані, є складним і багатограним процесом. Одним з важливих завдань є подолання очевидної декларативності керівних документів у цій сфері. Нормативні акти, заплановані до прийняття, повинні мати не рекомендаційний, а конкретно-зобов'язуючий характер. Розробка і прийняття Закону про екологічну освіту, на її переконання, стане найважливішим засобом реального здійснення положень майбутньої Стратегії екологічної освіти, як і усіх доктрин, стратегій, програм, планів, інших концептуальних документів, які були або ще можуть бути в-подальшому прийняті у цій сфері [75, с. 68].

Представниці харківської юридичної школи екологічного права дослідили загальнотеоретичні питання екологізації вищої освіти в Україні як складника формування еколого-правової свідомості громадян і реалізації державної екологічної політики, провідного принципу екологічного права, виду

реформаційної освітньої діяльності, типу виховних відносин, основоположного чинника сталого розвитку та екологічної безпеки України. Враховуючи, що для розробки та реалізації державної екологічної політики потрібні спеціалісти якісно нового рівня, компетентні у прийнятті рішень еколого-соціальної, еколого-економічної та еколого-інноваційної спрямованості, відповідальні за них, авторки пропонують низку організаційно-правових заходів, скерованих на екологізацію освіти у вищих навчальних закладах, що розглядається як складне соціально-правове явище комплексного характеру [76, с. 6].

У колективній статті науковців-екологів розглянуто сутність та сучасні проблеми екологізації вищої освіти в контексті вимог найновіших життєво важливих міжнародних документів – Паризької угоди Сторін Рамкової конвенції ООН щодо змін клімату (грудень 2015 р.); «Порядку денного для сталого розвитку до 2030 року», прийнятого на саміті ООН з Розвитку (вересень 2015 р.); «Платформи для дій "Освіта-2030», прийнятої на 38-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (листопад 2015 р.); добровільних зобов'язань України щодо екологізації освіти (Greening of Education: Ukraine's Contribution), взятих на саміті ООН «Ріо+20» (червень 2012 р.), а також Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2015 р. «Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку», а також окреслено здобутки вищих навчальних закладів України у царині екологізації освіти як ключового фактора високопрофесійного кадрового забезпечення сталого розвитку [77, с. 348].

Підсумовуючи дослідження поняття «екологізації» в системі освіти С.В. Совгіра та Г.Є. Гончаренко пропонують розглядати екологізацію системи освіти як тенденцію проникнення ідей, понять, принципів екології в структуру підготовки спеціалістів різного профілю: педагогів, лікарів, економістів та ін., які повинні мати навички практичної діяльності, котрі необхідні для різних видів експертизи, розрахунків, проектної та природоохоронної діяльності; вміти застосовувати свої фундаментальні і прикладні знання в передбаченні і профілактиці екологічних і будь-яких техногенних катастроф і нещасних

випадків; володіти знаннями, технологією, прийомами й ефективними методами швидкого і професійного реагування на критичні ситуації, їх передбачення, володіти вмінням самостійного пошуку і обробки екологічної інформації, потік якої щоденно зростає [78, с. 218].

Не можна сказати, що й вітчизняне законодавство не приділяє уваги відносинам екологічної освіти, проте робиться це, нажаль, здебільше періодично та доволі фрагментарно. Останнє стосується й відсутності сталих юридичних дефініцій в цій сфері.

Так, у Концепції екологічної освіти в Україні [79] термін «екологічна освіта» визначається як сукупність наступних компонентів: - екологічні знання - екологічне мислення - екологічний світогляд - екологічна етика - екологічна культура.

При цьому, кожному компоненту відповідає певний рівень (ступінь) екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях.

Умовно виділені наступні узагальнені рівні екологічної зрілості:

- 1) початковий (інформативно-підготовчий);
- 2) основний (базово-світоглядний);
- 3) вищий;
- 4) профільно-фаховий (світоглядно-зрілий).

Крім того, екологічна освіта, розглядається у Концепції й як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на:

а) формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України (у тому числі через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій);

б) екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки;

в) професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту.

Логічно, що зазначені концептуальні положення мали б лягти в основу відповідного законопроекту, але останній розглядався лише на рівні

профільного комітету, яким і був відхилений. При цьому в ньому вперше було запропоноване легальне визначення поняття «екологічна освіта» – безперервний процес виховання, навчання, самоосвіти і розвитку особистості, спрямований на формування норм моральної поведінки людей, їхніх обов'язків і відповідальності стосовно довкілля, а також одержання спеціальних знань і практичних навичок у справі охорони НПС, раціонального природокористування та екологічної безпеки [80].

Проте, як зазначили учасники Всеукраїнського екологічного форуму «Екологічна освіта для сталого розвитку: проблеми, пошуки, інновації», до сьогодні екологічна освіта України продовжує базуватись на засадах підходу до природи, як до невичерпного ресурсу без врахування катастрофічних наслідків такого підходу. На сучасному етапі реформування освіти має утвердитися нова позиція стосовно екологічної освіти, як до інструменту соціалізації індивідуума, його адаптації до життя в урбанізованому середовищі в умовах розвитку громадянського, інформаційного суспільства. Такий підхід до розуміння екологічної освіти дає змогу представити її як нову освітню галузь з надпредметними функціями, спрямованими на формування ціннісних орієнтацій ставлення до НС: природного і штучного -перетвореного людською діяльністю, та внутрішнього світу самої людини, її здоров'я, духовних і матеріальних потреб. Екологічна освіта повинна отримати статус стратегічної, масштабної, важливої пріоритетної галузі, з розширеним і оновленим змістом, формою та методами навчання [81].

Також актуальним залишається й визначення, наведене ще у 1970 р. в матеріалах Всесвітнього семінару Міжнародного союзу охорони природи (International Union for Conservation of Nature, IUCN, МСОП), організованого ЮНЕСКО з екологічної освіти в шкільних програмах [82], а саме - процес усвідомлення людиною цінності НС та уточнення основних положень, необхідних для отримання знань і умінь, за допомогою яких набувається розуміння й визнання взаємної залежності між людиною, його культурою та його біофізичним оточенням. Екологічна освіта також включає в себе

прищеплення практичних навичок у вирішенні завдань, що відносяться до взаємодії з НС, вироблення поведінки, що сприяє поліпшенню якості НС.

Тож, цілком сталим, у вузькому розумінні, виглядає співвідношення виду «екологічна освіта є безперервним процесом екологічного навчання, спрямованим на формування екологічних знань», яке уявляється базовим для з'ясування подальших термінологічних зв'язків.

При цьому важливими положеннями, що уточнюють наведене співвідношення є:

а) особа реалізує своє право на екологічну освіту впродовж життя шляхом таких видів освіти як формальна, неформальна та інформальна;

б) особа має право здобувати екологічну освіту в різних формах або поєднуючи їх, основними з яких є:

- інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);

- індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); - дуальна;

в) рівнями екологізованої освіти можуть виступати:

- дошкільна освіта;

- початкова освіта;

- базова середня освіта;

- профільна середня освіта;

г) рівнями екологічної та екологізованої освіти можуть виступати:

- перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти;

- другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти;

- третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти;

- фахова передвища освіта;

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;

- перший (бакалаврський) рівень вищої освіти;

- другий (магістерський) рівень вищої освіти;

- третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти;

д) у видах, формах і рівнях екологічної освіти освітні програми (єдиний

комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання) спрямовані на формування екологічної компетентності та результатів навчання як основних (нормативних, профільних); в екологізованій освіті - освітні програми спрямовані на формування екологічної компетентності та результатів навчання як допоміжних (додаткових, вибіркового);

є) при законодавчому врегулюванні еколого-освітніх відносин пропонується диференціювати існуючі види, форми і рівні екологічної освіти у часі (вікові категорії здобувачів, попередній рівень освіти), у просторі (місце здобуття освіти, місце реалізації результатів навчання) та за колом осіб (статус здобувачів, статус суб'єктів освітньої діяльності);

ж) екологічну просвіту пропонується розглядати як різновид неформальної екологічної освіти, сукупність інформаційно-освітніх заходів з пропаганди, виховання і цілеспрямованого поширення екологічних знань, інформації щодо стану НС, природних ресурсів, екологічної безпеки з метою формування у людини та в суспільстві основ екологічної культури, екологічного світогляду і комплексу інтелектуальних здібностей до компетентних екологічнозначущих дій.

Нарешті, слід враховувати й положення ст. 361 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, згідно з якою співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості НС, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем НС, *inter alia*, у тому числі й у такій сфері як екологічне управління та аналогічні питання, зокрема:

- освіта й навчальна підготовка;
- доступ до інформації з питань НС та процесу прийняття рішень [83].

6.4.2. Еколого-водні правовідносини

Могутній Дніпро (в минулому Борисфен) із найдавніших часів до повоєнних років був однією з найбагатших у Європі на рибу, звіра, врожайні землі для розвитку овочівництва річок і вирізнявся надзвичайно чистою водою. Незважаючи на інтенсивне освоєння водозбірного басейну, він екологічно стало функціонував, малі річки були повноводні і деякі навіть суднохідні. Підземні джерела живлення та Дніпровські пороги забезпечували самовідновлення і очищення річки. Після зарегулювання стоку Дніпра греблями розпочався період деградації річки, він прогресує: підземні джерела замулені, первісний об'єм водосховищ зменшився на 5 - 20%. Вони перетворилися на місцеві могильники забруднюючих речовин, аж до важких металів і радіонуклідів [84].

Зневоднення річки, на думку Т. Тимочко, стається через хижацьке водокористування. Підприємства безконтрольно забирають з нього воду, а замість скидають неочищені стоки. Держава замість того, щоб боротися з забрудненням річки збирає статистичну інформацію з цього питання [85].

Серед інших гідро- та екологічних загроз Дніпру слід виділити й такі:

1) хімічне забруднення – речовини, які скидають підприємства та побутовий сектор, служать добривом для водоростей, які в результаті посилено розмножуються і швидко відмирають, провокуючи падіння рівня кисню у водному середовищі, що призводить до загибелі риби та загнивання води;

2) масова забудова прибережної смуги – провокує зарегульованість стоку зупиняючи його перебіг, що призводить до обміління річки;

3) хаотична та неконтрольована робота земснарядів у всьому басейні річки.

На думку голови Всеукраїнської екологічної ліги істотно допомогти у вирішенні проблеми обміління річки може зміна українського водного законодавства шляхом імплементації рамкової Водної директиви згідно з Угодою про Асоціацію України з ЄС [85].

Мова йде про Директиву 2000/60/ЄС «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23.10.2000 р. (в редакції від 11.03.2008 р.), в якій, окрім важливих дефініцій, як то:

а) «басейн ріки» - означає зону суші, з якої весь поверхневий стік йде крізь цілу низку потоків, рік і, можливо, озер до моря через єдине річкове гирло, естуарій або дельту;

б) «ріка» - означає масив внутрішньої води, яка протікає головним чином по поверхні землі, але яка може частину свого шляху протікати під землею; проголошене завдання ставити собі за мету досягти доброго стану вод у басейні кожної річки, і тому заходи стосовно поверхневих і ґрунтових вод, що належать до тієї ж екологічної, гідрологічної і гідрогеологічної системи, координуються [86].

Дійсно, реформа річкового законодавства, як складової частини водного законодавства України, наразі є як ніколи актуальною, проте уявляється доцільним зробити аналіз його потенціалу систематизації задля об'єктивного уявлення не тільки про структуру, а й про систему річкового законодавства - сукупність юридичних нормативних актів, які регулюють суспільні відносини у сферах використання, охорони та безпеки річок.

Останні, як об'єкт водних правовідносин, відповідно до ст. 3 та 5 Водного кодексу України, є складовими водного фонду України (поверхневі води - водотоки (річки, струмки)), а також одним з видів водних об'єктів загальнодержавного значення (поверхневі води - озера, водосховища, річки, канали, що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків). Як гідрологічний об'єкт, річки є предметом вивчення одного з розділів гідрології суші – річкової гідрології (потамології – (від грец. *potamos* – «річка»)) - науки про річки, яка займається вивченням поверхневих водотоків та їхніх режимів), тож може розглядатися в якості об'єкта потамологічного права.

Натомість вітчизняне водне законодавство не передбачає відповідного рівня диференціації у власній структурі. Так, згідно з Класифікатором галузей законодавства України [87] НПА водного законодавства включені до розділу 270.000.000 Природні ресурси. Охорона довкілля та охоплюють такі сфери регулювання: 270.310.000 Загальні питання охорони водних об'єктів і водних

ресурсів; 270.320.000 Управління і контроль в галузі охорони, використання та відтворення водних об'єктів і водних ресурсів; 270.330.000 Водний фонд України; 270.340.000 Власність та інші права на водні об'єкти і водні ресурси; 270.350.000 Водокористування. Види і порядок водокористування; 270.360.000 Охорона вод; 270.360.010 Охорона джерел питного водопостачання та порядок скидання виробничих стічних вод; 270.370.000 Протипаводкові заходи і захист від шкідливої дії вод; 270.380.000 Закріплення берегів. Протизсувні роботи; 270.390.000 Державний облік вод. Державний водний кадастр; 270.400.000 Вирішення спорів з питань використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів; 270.410.000 Відповідальність за порушення водного законодавства.

Ще менший рівень структурування НПА «законодавства про води» (код 40140) має інформаційно-пошукова система «Законодавство України», яка використовується згідно із Положенням про веб-ресурси Верховної Ради України. Специфіка останньої полягає в тому, що документи у сфері, що досліджується, розосереджені наступним чином: 40140 10 Водокористування. Якість питної води; 40140 20 Заходи проти повені. Підтоплення; 40140 30 Закріплення берегів. Протизсувні заходи; 40140 40 Відповідальність за порушення законодавства про води. Крім того, акти водного законодавства можна знайти і в розділі 40180 Законодавство про гідрологію і в розділі 40190 Охорона НПС, а саме - 40190 40 Охорона води.

Отже, наявність класифікаційних груп нормативно-правових актів водного законодавства дає підстави диференціювати його на такі складові: 1) водоресурсне законодавство (законодавство про використання вод); 2) водоохоронне законодавство (законодавство про охорону вод); 3) водобезпекове законодавство (законодавство про безпеку вод).

В якості прикладу формування водоохоронного законодавства України доцільно навести зміст Правил охорони поверхневих вод (затверджені наказом Державного комітету СРСР з охорони природи від 21.02.1991 р.):

- 1) загальні положення;
- 2) нормування якості води водойм і водотоків;

3) охорона водних об'єктів при скиданні зворотних (стічних) вод і різних видах господарської діяльності;

4) планування, розробка та погодження заходів з охорони вод;

5) контроль стану водних об'єктів і водоохоронної діяльності водокористувачів; 6) відповідальність за порушення Правил;

7) загальні вимоги до складу та властивостей води потоків і водойм в місцях господарсько-питного, комунально-побутового і рибогосподарського водокористування (додаток 1);

8) гранично допустимі концентрації нормованих речовин у воді водних об'єктів господарсько-питного і комунальнопобутового водокористування (додаток 2)

9) гранично допустимі концентрації нормованих речовин у воді рибогосподарських водних об'єктів (додаток 3);

10) терміни і визначення, прийняті в Правилах охорони поверхневих вод (додаток 4).

Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 19.06.2002 р. № 232 «Про затвердження переліків галузевих стандартів і прирівняних до них інших нормативних документів колишнього СРСР» були затверджені Перелік нормативних документів колишнього СРСР, що визначають порядок вимірювань при здійсненні контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства (Перелік № 1) та Перелік нормативних документів щодо визначення показників в об'єктах довкілля, викидах, скидах, промислових відходах (Перелік 2), куди включено й загадані Правила охорони поверхневих вод, чинність яких в Україні було подовжено лише до 31.12.2007 р.

Натомість, ще у 1999 р. в Україні були прийняті Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами [88], положеннями яких передбачалося, що діяльність водокористувачів не повинна спричиняти збільшення донних відкладів або накопичення в них забруднюючих речовин, які можуть призвести до погіршення стану водних об'єктів. У разі виявлення таких донних відкладів водокористувачі повинні забезпечити розчищення русла річки

або ложа водойми та вжити заходів до запобігання подальшому замуленню і забрудненню водного об'єкта.

Ефективна та науково обґрунтована охорона вод від забруднення, засмічення та вичерпання є одним із напрямків впливу Водного кодексу України, який в комплексі з заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу, покликаний сприяти формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України.

В той же час, як показує стадія сприйняття текстів нормативно-правових актів, в умовах нестабільності чинного водного законодавства, вимога сталості юридичної термінології, її однозначності, зрозумілості та єдності, відіграє надзвичайно важливу роль як для правової науки так і для юридичної практики.

Стратегією державної екологічної політики визнано, що Україна є однією з найменш водозабезпечених країн Європи, при цьому водокористування в країні здійснюється переважно нераціонально.

Внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних вод та територіальних вод Чорного і Азовського морів. В цьому аспекті актуальним уявляється аналіз не тільки дефініції «забруднення водних об'єктів», а й супутніх термінів, що сприятиме більш широкому розумінню зазначеної водно-правової категорії.

Якщо рухатись хронологічно, то одними з найбільш об'ємних є поняття «забруднення морського середовища», що розкривається в Конвенції ООН з морського права від 10.12.1982 р. (аналогічне сприйняття у Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992 р.), та «забруднення з наземних джерел» – Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря від 09.04.1992 р. Причому, в останньому міжнародному документі окремо розкривається й поняття «забруднення».

Розуміння цього ж терміну, до того ж однакове, пропонується у Модельному екологічному кодексі СНД від 16.11.2006 р. та Модельному законі про запобігання та комплексний контроль забруднень навколишнього

середовища від 25.11.2008 р. Крім того, власні визначення терміну «забруднення» пропонує й європейське законодавство, а саме - Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23.10.2000 р. та Директива 2006/11/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про забруднення, спричинене деякими небезпечними речовинами, що скидаються до водного середовища Співтовариства» від 15.02.2006 р.

Ще одне поняття, пов'язане із забрудненням водних об'єктів, – «забруднення навколишнього природного середовища» специфічно розкривається на підзаконному рівні у наказах Мінтрансв'язку України від 29.05.2006 р. № 516 та Мінагрополітики України від 08.09.2017 р. № 500.

Власне, поняття «забруднення водного об'єкту» вживає Модельний водний кодекс СНД від 16.11.2006 р. у такому значенні - скидання або потрапляння іншим способом у водні об'єкти, а також утворення в них шкідливих речовин, які погіршують якість поверхневих і підземних вод, обмежують використання або негативно впливають на стан дна і берегів водних об'єктів.

Натомість надлаконічною дефініцією «забруднення вод» відзначився чинний Водний кодекс України, термін з якого продубльований в урядовій постанові від 29.02.1996 р. № 269 «Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення». При цьому варто відзначити, що найбільшою варіативністю володіє термін «забруднювальна речовина», значення якого, окрім вже згадуваних, розкривається також у Законі України «Про ветеринарну медицину», Протоколі ООН про реєстри викидів і перенесення забруднювачів від 21.05.2003 р. («забруднювач»), наказах Мінекобезпеки від 18.05.1995 р. № 37, Мінприроди від 20.07.2009 р. № 389, Держкомрибгоспу від 15.02.1999 р. № 19 та Держводгоспу від 29.12.2001 р. № 290.

Аналіз наявної юридичної термінології в сфері забруднення водних об'єктів свідчить про відсутність сталого, загальновизнаного підходу до побудови та змісту даних правових дефініцій.

6.4.3. Еколого-експертні правовідносини

Влітку 2020 р. члени Європейського парламенту звернулися до України щодо їх стурбованістю проблемами у національній природоохоронній політиці, а саме:

- 1) екологічні втрати від діяльності лісової промисловості;
- 2) недотримання Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» (далі – закон про ОВД);
- 3) відсутність гарантії безпеки природоохоронних активістів.

В контексті ОВД законодавчий орган ЄС закликав вдатися до таких заходів: - створити експертні групи з ОВД із залученням незалежних експертів для надання допомоги компетентним органам у процесі прийняття рішень; - розробити підзаконні акти по ОВД, а також пакети офіційних покрокових інструкцій для різних типів проектів; - забезпечити високоякісні висновки ОВД із залучення експертних груп та громадських організацій [89].

Остання проблема безпосередньо пов'язана із рівнем кваліфікації осіб, які проводять такі складові процедури ОВД як:

- 1) аналіз уповноваженим органом відповідно до ст. 9 закону про ОВД [90] інформації:

- 1.1) основної, наданої у звіті з ОВД;
- 1.2) будь-якої додаткової, яку надає суб'єкт господарювання;
- 1.3) отриманої від громадськості під час громадського обговорення;
- 1.4) отриманої під час здійснення процедури оцінки транскордонного впливу;

- 1.5) іншої інформації;

- 2) надання уповноваженим органом мотивованого висновку з ОВД, що враховує результати аналізу зазначених джерел інформації.

Для здійснення цих функцій, уповноважений центральний орган (далі – УЦО) та уповноважений територіальний орган (далі – УТО) можуть утворювати експертні комісії з ОВД. На рівні закону про ОВД [90, ст. 10] правовий статус цих комісій регламентовано наступними приписами:

1) члени комісій призначаються строком на три роки;

2) УЦО:

2.1) веде реєстр експертів, з числа яких можуть призначатися члени експертної комісії з ОВД;

2.2) затверджує:

2.2.1) положення про експертну комісію з ОВД;

2.2.2) кваліфікаційні вимоги до експертів;

2.2.3) порядок ведення реєстру експертів з ОВД;

3) на членів експертних комісій з ОВД поширюються вимоги Закону України «Про запобігання корупції».

УЦО з ОВД наразі є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля), яке згідно із Положенням про нього [91], окрім зазначених вище повноважень, для виконання покладених на нього завдань має право утворювати комісії з питань, що належать до його компетенції. Оскільки одним із основних завдань Міндовкілля є забезпечення формування державної політики у сфері ОВД, то відповідно вказане право поширюється й на експертні комісії з ОВД.

В якості УТО, відповідно до ст. 1 закону про ОВД виступають:

- обласні державні адміністрації (відповідний підрозділ з питань екології та природних ресурсів) (далі – ОДА);

- міські Київська та Севастопольська державні адміністрації (відповідний підрозділ з питань екології та природних ресурсів) (далі КМДА, СМДА);

- орган виконавчої влади (далі – ОВВ) Автономної Республіки Крим з питань екології та природних ресурсів.

Станом на 01.06.2022 р. чисельність апарату відділу ОВД, що входить до складу Департаменту екологічної оцінки, контролю та екологічних фінансів Міндовкілля, складає 6 осіб, які по суті й здійснюють повноваження із проведення процедури ОВД щодо найскладніших проєктів по всій Україні, забезпечення функціонування реєстру з ОВД та забезпечення науково-методичної підтримки УТО з оцінки ОВД. Очевидно, що таку кількість осіб

УЦО не можна вважати достатньою для того, аби охопити усі сфери спеціальних знань, що можуть бути необхідні для складання мотивованого висновку з ОВД для всієї сфери застосування ОВД, встановленої у ст. 3 закону про ОВД.

Ще складніша ситуація з фахівцями в сфері ОВД наразі склалася й в УТО. При цьому йдеться як про їх штатних працівників так і про членів експертних комісій з ОВД, спеціальні знання яких мали б надати відповідну фахову підтримку профільному місцевому ОБВ.

Вид структурного підрозділу (департамент, управління, відділ, сектор, інший структурний підрозділ, передбачений законом) та його статус як юридичної особи публічного права визначаються головою місцевої державної адміністрації (далі – МДА)[92].

З метою надання ОДА, КМДА та СМДА методичної і практичної допомоги під час визначення завдань, пов'язаних з виконанням повноважень МДА у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі – НПС) та екологічної безпеки, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, Міндовкілля були розроблені Методичні рекомендації для застосування зазначеними місцевими ОБВ під час розроблення положень про структурний підрозділ екології та природних ресурсів ОДА, КМДА та СМДА [93].

При цьому, слід зазначити, що згідно із ч. 1 ст. 31 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [94] МДА при здійсненні своїх повноважень у сфері управління взаємодіють з відповідними міністерствами та іншими центральними ОБВ, зокрема шляхом укладення договорів у випадках, встановлених законами. Структурні підрозділи МДА підзвітні та підконтрольні відповідним міністерствам, іншим центральним ОБВ.

Взаємодія Міндовкілля з ОДА, КМДА та СМДА здійснюється шляхом [95]:

- обміну інформацією;
- проведення навчально-методичних заходів з питань охорони НПС;
- вироблення спільних позицій з питань удосконалення законодавства у

сфері охорони НПС;

- вироблення спільних позицій щодо мінімізації несприятливого впливу діяльності суб'єктів господарювання на стан НПС;

- аналізу стану НПС на національному та регіональному рівнях;

- здійснення інших заходів, передбачених законодавством.

Звертає на себе увагу одне з повноважень голів МДА, передбачених законом [94, ст. 39], відповідно до якого, по-перше, саме голови МДА утворюють для сприяння здійсненню повноважень МДА консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи, служби та комісії.

По-друге, вони також визначають їх завдання, функції та персональний склад.

По-третє, члени цих комісій виконують свої функції на громадських засадах.

В той же час, відповідно до урядової постанови [96] за проведення громадського обговорення в процесі ОВД справляється плата, за рахунок якої оплачуються, серед іншого, й експертні послуги членів експертних комісій з ОВД, які залучатимуться відповідно до ст. 10 закону про ОВД. Оплата праці членів експертних комісій з ОВД здійснюється на договірних засадах в порядку, передбаченому законодавством.

Це підтверджується також і у наказі Міндовкілля [97], відповідно до якого оплата послуг членам Експертної комісії проводиться за надані послуги на підставі укладених договорів. Виключення експерта із Експертної комісії є підставою для дострокового розірвання договору.

Проте з наведеного слідує лише те, що йдеться про договір про надання послуг, правовий режим якого встановлено у статтях гл. 63 Цивільного кодексу України. В той же час, подібний рівень правового регулювання договірних відносин з надання послуг у вигляді підготовки мотивованого висновку з ОВД, вбачається явно не достатнім.

Крім того, Експертній комісії за необхідності надано право залучати до своєї роботи та запрошувати на свої засідання інших експертів, занесених до

Реєстру експертів з ОВД, та інших фахівців для надання експертної оцінки окремих питань. При цьому, якщо послуги надані іншими фахівцями є безкоштовними, то питання про оплату послуг «інших експертів» залишається відкритим.

Ще однією проблемою, пов'язаною із правовим статусом експертної комісії з ОВД, що утворюється УТО, вбачається питання складу цієї комісії та кваліфікаційного рівня її експертів.

Так, члени Експертної комісії призначаються з числа експертів, внесених до Реєстру експертів з ОВД, що ведеться УЦО, у кількості двадцять одна особа. За поданням керівника структурного підрозділу, відповідального за проведення ОВД, керівник УТО, тобто МДА, призначає членів Експертної комісії і затверджує своїм наказом її персональний склад.

Втім, як свідчить зміст наявних Положень про управління (департамент) екології та природних ресурсів ОДА, подібні повноваження у зазначеного керівника відсутні.

Більше того, у більшості згаданих положень взагалі немає будь-якої інформації про Експертні комісії з ОВД. Натомість, структурний підрозділ відповідно до покладених на нього завдань у межах своїх повноважень, серед іншого, забезпечує громадське обговорення у процесі здійснення ОВД та видає висновок з ОВД. В окремих випадках має місце повноваження із внесення пропозицій щодо утворення експертної комісії з ОВД.

Тож, наразі останнє повноваження є правом, а не обов'язком УТО, а протокол засідання Експертної комісії з колективними та індивідуальними пропозиціями і рекомендаціями членів цього консультативно-дорадчого органу може бути врахований у висновку з ОВД, який готується і надається суб'єкту господарювання УТО крім випадків, визначених ч. 3 і 4 ст. 5 закону про ОВД.

Із втратою чинності Законом України «Про екологічну експертизу» та прийняттям Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» (далі – закон про ОВД) [98] de jure такі форми екологічної експертизи як державна, громадська та договірна більше не проводяться, а відповідні терміни не вживаються у

національному законодавстві. Хоча de facto процедура ОВД, що передбачає такі складові як:

- громадське обговорення (ст.ст. 7, 8 та 14 закону про ОВД);
- аналіз уповноваженим органом інформації з ОВД (ст. 9 закону про ОВД);
- діяльність експертних комісій з ОВД на договірних засадах (ст. 10 закону про ОВД);
- надання уповноваженим органом мотивованого висновку з ОВД, була й залишається предметом окремих науково-практичних дискусій щодо співвідношення об'єктів і завдань еколого-експертної діяльності та діяльності з ОВД.

В той же час, екологічна експертиза, як вид судової експертизи, також має низку проблемних питань, які актуалізувалися під час мілітарного впливу на довкілля.

По-перше, уявляється проблемним власне формування та становлення екологічної експертизи в системі новітньої доби розвитку судової експертології.

Так, після введення в дію 21.04.1994 р. Закону України «Про судову експертизу» [99] Міністерство юстиції України (далі – Мінюст), більш ніж через півтора роки, затвердило порядок присвоєння кваліфікації судового експерта експертно-кваліфікаційними комісіями [100], в якому містився Перелік основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей, по яких присвоюється кваліфікація судового експерта в науково-дослідних інститутах судових експертиз Мінюсту, де «Екологічна експертиза» позиціонувалася як окремий вид судової експертизи, що відповідає експертній спеціальності 13.1. «Дослідження наявності шкідливих речовин в навколишньому середовищі».

У наступному наказі Мінюсту 1997 р. [101] цей вид експертизи зберігався до початку 2002 р., коли згідно із наказом Мінюсту від 17.01.2002 р. № 4/5 зазначений вище Перелік було викладено у новій редакції, де екологічної експертизи вже не було. Проте, якщо у першій редакції наказу Мінюсту 2005 р. [102] її також не було, то в редакції наказу Мінюсту від 22.06.2012 р. № 925/5 у Переліку вперше з'являється в якості підвиду інженерно-технічної експертизи

«Інженерно-екологічна експертиза», що відповідає експертній спеціальності 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків надзвичайної екологічної ситуації».

Частково введення цього підвиду судової експертизи пов'язують із приписами Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» [103], ст. 1 якого розглядала експертизу, як таку, чії дані є одними з основ у завчасному реагуванні на загрозу виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Крім того, ст. 17 цього закону у бланкетний спосіб встановлювала, що державна експертиза проектів і рішень стосовно техногенної безпеки об'єктів виробничого та соціального призначення, що можуть спричинити надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і вплинути на стан захисту населення і територій від їх наслідків, організовується і проводиться відповідно до закону. Хоча остання і проводилася Державною інспекцією цивільного захисту та техногенної безпеки Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і її територіальними інспекціями із залученням фахівців науково-дослідних, дослідно-конструкторських та проектних установ, а також експертно-технічними центрами цивільного захисту і техногенної безпеки, на підставі підзаконної урядової постанови від 20 серпня 2008 р. № 767, що втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) № 605 від 06.06.2011 р., тобто не була ані державною (в розумінні Закону України «Про екологічну експертизу») ані судовою екологічною експертизою (в розумінні Закону України «Про судову експертизу»).

Так само Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» [104] жодним чином не пов'язаний із цими видами екологічної експертизи.

Натомість, у Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта 2014 р. [105] вид експертної спеціальності, що відповідає інженерно-екологічній

експертизі, було змінено на 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля».

Подібне рішення можна було пов'язати із прийняттям Кодексу цивільного захисту України [106] (далі – КЦЗУ), проте, у його змісті врегульовані відносини експертизи у сфері цивільного захисту (ст. 45), якій, у випадках, передбачених законом, підлягають:

- проекти містобудівної документації в частині додержання вимог законодавства з питань техногенної та пожежної безпеки;

- проекти будівництва в частині додержання вимог нормативно-правових актів з питань техногенної, пожежної, ядерної та радіаційної безпеки, міцності, надійності та необхідної довговічності.

Натомість експертиза містобудівної документації та проектів будівництва проводиться відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

Ще одним видом експертизи, передбаченим КЦЗУ слід вважати експертизу рівня надзвичайної ситуації, експертні висновки про який готується і видається Державною службою України з надзвичайних ситуацій відповідно до встановлених вимог [107].

Навіть, за наявності Методики, розробленої з метою визначення розмірів збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, завданих здоров'ю людей та об'єктам національної економіки [108], ці види експертизи також не є екологічними.

В той же час, наразі склалася ситуація, за якої наведене вище співвідношення видів судових експертиз та експертних спеціальностей зберіглося у чинній редакції переліків 2015 р. [109], але в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень Мініюсту [110, п.1.2], серед основних видів (підвидів) експертизи є і інженерно-екологічна (підвид інженерно-технічної) і екологічна (окремий вид).

Подібний стан співвідношення видів судових експертиз та експертних спеціальностей має місце й у науково-методичному забезпеченні інших

суб'єктів судово-експертної діяльності (далі – СЕД), як то – Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України [111] та Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України [112]. При цьому, інженерно-екологічна експертиза була введена до Переліків лише у 2020 р. наказами від 21.09.2020 р. № 675 та від 03.08.2020 р. № 214 відповідно.

Слід також звернути увагу та той факт, що екологічну експертизу, як окремий вид судової експертизи, було виокремлено в редакції наказу Мінюсту [113] від 30.12.2004 р. № 144/5. Далі, в редакції наказу від 15.07.2008 р. № 1198/5 цей вид експертизи отримав назву «Екологічна із дослідження пестицидів», у редакції наказу від 26.12.2012 р. № 1950/5 – знову «Екологічна». Цим же наказом було введено інженерно-екологічну експертизу.

Отже, сучасний стан розвитку правового регулювання судових еколого-експертних відносин характеризується тим, що призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень за таким їх видом як «Екологічна експертиза» передбачено Інструкцією Мінюсту, а серед видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта цей вид експертизи відсутній.

Тож, наразі суб'єкти СЕД не мають підстав проводити підготовку, стажування та атестацію фахівців з метою присвоєння та підтвердження кваліфікації судового експерта з екологічної експертизи.

У цьому зв'язку актуальною вбачається наступна проблема в цій сфері, а саме – співвідношення завдань екологічної та інженерно-екологічної експертиз.

Виходячи з Науково-методичних рекомендацій Мінюсту [113], їх об'єкти, основні завдання та орієнтовні переліки вирішуваних питань різні. При цьому саме до завдання екологічної експертизи, серед іншого, належать:

- визначення екологічних наслідків, заподіяних навколишньому природному середовищу (далі – НПС) внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння;
- визначення розміру збитків від забруднення НПС, пошкодження або

знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння.

Останні були внесені до рекомендацій наказом Мініюсту № 1350/5 від 27.07.2015 р. Тож, постає питання про суб'єктів виконання зазначених завдань екологічної експертизи.

Нарешті, ще одним питанням проблемного характеру є методичне забезпечення екологічної експертизи при оцінці мілітарного впливу на довкілля. Йдеться, перш за все не про відповідні методики проведення судових екологічних експертиз, які наразі відсутні, а у разі їх розробки мають пройти атестацію та державну реєстрацію в порядку, що визначається КМУ.

Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами, окрім методик проведення судових експертиз, можуть застосовуватися також нормативно-правові акти та нормативні документи. При цьому, визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта.

Тож, для вирішення зазначених завдань слід виходити з положень урядової постанови, якою регламентується Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ та виданих на її розвиток наказів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо:

- шкоди, завданої землі, ґрунтам (від 04.04.2022 р. № 167);
- шкоди, завданої викидами забруднюючих речовин або сумішей таких речовин в атмосферне повітря (від 13.04.2022 р. № 175);
- шкоди та збитків, завданих земельному фонду (наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 р. № 295).

6.4.4. Еколого-енергетичні правовідносини

З 01.07.2019 у повному обсязі введено в дію Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» (далі – закон про ЕЕБ), який визначає правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель (далі – ЕЕБ) і спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях [114].

Прийняття закону про ЕЕБ, перш за все, обумовлено необхідністю дотримання відповідності законодавства України в цій сфері та термінів імплементації згідно з Додатком XXVII глави 1 «Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським Співтовариством з атомної енергії і їїніми державами-членами, з іншої сторони. До того ж, за розрахунками Єврокомісії, обсяг споживання енергії будівлями і спорудами, в разі використання економічно ефективних заходів, може бути скорочено на 30%. Йдеться про положення Директиви Європейського Парламенту та Ради 2010/31/ЄС від 19.05.2010 щодо ЕЕБ (Directive on Energy Performance of Buildings Directive, EPBD, переглянута версія, інші варіанти перекладу – енергоефективність будівель, енергоспоживання будівель), які повинні бути відображені в законодавстві України до 2018 р. і впроваджені до 2020 р.

Основною метою документа є забезпечення створення на національному рівні бази для поліпшення енергоефективності житлових і громадських будівель з устанавленням ряду кількісних показників енергоспоживання та енергоефективності для: новоспоруджуваних будівель; існуючих будівель; інженерних систем будівель; будівельних матеріалів і конструкцій. Директива передбачає необхідність отримання енергетичного паспорта будівлі (energy performance certificates, EPCs). Для громадських будівель інформація про енергетичний паспорт має бути загальнодоступною. Положення директиви мають бути реалізованими всіма країнами-членами ЄС до 2020 р. Директиву розроблено на основі стандартів CEN, що підвищує роль загальноєвропейських

стандартів у національній юридичній практиці кожної з країн-членів ЄС [115].

За зовнішньою приналежністю закон про ЕЕБ входить до законодавства про енергозбереження, що разом із блоками енергоресурсного законодавства та законодавства про енергетичну безпеку, за авторською концепцією, складають структурну та джерельну базу енергетичного права [116, с. 244–246].

Внутрішня структура закону про ЕЕБ, який за обсягом є порівняно невеликим, а відтак – не поділяється ні на розділи ні на глави, нараховує, разом із визначенням термінів (ст. 1), прикінцевими та перехідними положеннями (ст. 18), вісімнадцять статей, які покликані врегулювати відносини, що виникають у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель (далі – відносини ЕЕБ), з метою підвищення рівня енергетичної ефективності будівель з урахуванням місцевих кліматичних умов та забезпечення належних умов для проживання та/або життєдіяльності людей у таких будівлях.

Слід звернути увагу на достатньо представницьку термінологічну складову закону про ЕЕБ, яка, окрім 17 термінів, що розкриваються власне у його положеннях (ст. 1), доповнюється й іншими термінами, значення яких розкривається у законах України «Про енергозбереження», «Про архітектурну діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про альтернативні джерела енергії», «Про житловокомунальні послуги», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про альтернативні види палива», «Про стандартизацію», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про теплопостачання», «Про будівельні норми», «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» та інших законах. Це дає підстави вважати відповідні приписи зазначених законів такими, що регулюють, у тому числі, й відносини ЕЕБ.

Відсутність у законі про ЕЕБ глави (розділу) про загальні положення, з якої, як правило, починається текст закону і до якої включаються статті загального характеру, зовсім не означає, що таких статей в законі про ЕЕБ

немає. Уявляється, що загальних положень останнього, можна віднести приписи, які регламентують:

- сферу дії закону (ст. 2);
- основні засади державної політики у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 3);
- інформаційне забезпечення у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 4).

Цікаво, але вже у змісті загальних положень закону про ЕЕБ уточнюється сфера його дії. Йдеться, зокрема, про об'єктне обмеження щодо мінімальних вимог до ЕЕБ та сертифікації ЕЕБ, на які не поширюються дія положень цього закону. Зазначене обмеження врегульовано на підзаконному рівні відповідною постановою уряду [117].

Подальший аналіз закону про ЕЕБ дозволяє виокремити й блок статей, що містить стилістично та відносно завершений комплекс близьких за змістом і предметом регулювання, пов'язаних між собою правових положень, які пропонується об'єднати в умовну главу «Суб'єкти ЕЕБ», а саме:

- 1) професійна атестація осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем (далі – ОІС) (ст. 9);
- 2) саморегулівні організації у сфері енергетичної ефективності (ст. 10);
- 3) права та обов'язки енергоаудиторів та фахівців з ОІС у сфері ЕЕБ (ст. 11);
- 4) незалежний моніторинг енергетичних сертифікатів та звітів про результати ОІС (ст. 14).

До цього блоку слід додати й нормативно-правові акти підзаконного характеру, які конкретизують правове регулювання таких видів відносин ЕЕБ:

- 1) порядок проведення професійної атестації та вимоги до складу атестаційних комісій [118];
- 2) порядок рецензування звітів про ОІС [119];
- 3) порядок незалежного моніторингу енергетичних сертифікатів [120];
- 4) порядок незалежного моніторингу звітів про результати ОІС [121];
- 5) порядок обміну інформацією між центральними органами виконавчої

влади, атестаційними комісіями в процесі проведення незалежного моніторингу, професійної атестації та ведення баз даних сертифікатів, фахівців та звітів [122].

Крім того, зазначені порядки супроводжуються конкретизуючими додатками:

1) заява на проведення професійної атестації у сфері забезпечення енергетичної ефективності та ОІС будівель [118];

2) орієнтовний перелік нормативних актів та документів, положення яких повинні бути враховані під час розроблення освітньо-професійних програм за напрямками (спеціалізаціями) «Сертифікація енергетичної ефективності будівель» та «Обстеження інженерних систем будівель» [118];

3) вимога про рецензування звіту про ОІС [119];

4) висновок за результатами незалежного моніторингу звітів про результати ОІС [120];

5) вхідні, проміжні та результативні показники ЕЕБ [121];

6) деякі значення вхідних, проміжних і результативних показників, за якими розраховується показник ЕЕБ [121];

7) висновок про незалежний моніторинг енергетичного сертифіката [121];

8) висновок про повторну перевірку енергетичного сертифіката [121].

Наступну складову системи законодавства про ЕЕБ пропонується об'єднати під назвою «Об'єкти ЕЕБ» і включити до неї такі приписи:

1) визначення ЕЕБ (ст. 5);

2) мінімальні вимоги до ЕЕБ (ст. 6);

3) сертифікація енергетичної ефективності (ст.7);

4) енергетичний сертифікат (ст. 8);

5) національний план збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії (ст. 15).

Окремо слід зупинитися на методиці визначення ЕЕБ [123], яка, по-перше, за обсягом навіть перевищує закон про ЕЕБ, маючи 13 розділів, серед яких й «Загальні положення», і, по-друге, встановлює механізм визначення ЕЕБ, у тому

числі: – перелік показників ЕЕБ; - метод визначення ЕЕБ; – особливості визначення ЕЕБ, приміщення яких мають різне функціональне призначення; – проведення розрахунків первинної енергії та викидів парникових газів; – визначення класу ЕЕБ. Крім того, Методика доповнює власні положення 11–тма додатками:

- 1) значення сезонної ефективності виробництва/генерування теплоти;
- 2) типові значення лінійного коефіцієнта теплопередачі Ψ , Вт/(м·К), для нових та існуючих будівель; еквівалентна довжина запірно-регулювальної арматури;
- 3) коефіцієнти ефективності – ефективність вільнообтічних нагрівальних поверхонь (радіаторів); приміщення заввишки не більше ніж 4 м; коефіцієнт, що враховує гідравлічне налагодження системи; ефективність складових частин вбудованих нагрівальних поверхонь (опалювальні панелі); приміщення заввишки не більше ніж 4 м; ефективність електроопалення; приміщення заввишки не більше ніж 4 м; ефективність повітряного опалення нежитлових будівель з приміщеннями заввишки не більше 4 м; ефективність систем опалення у приміщеннях заввишки більше ніж 4 м (будівлі зі значним внутрішнім об'ємом); ефективність систем у приміщеннях заввишки більше ніж 10 м;
- 4) річна ефективність (SEER) охолоджувальних машин;
- 5) усереднені річні коефіцієнти систем охолодження;
- 6) загальна ефективність розподілення і тепловіддачі/виділення для систем попереднього охолодження;
- 7) тепловтрати використаної води при водорозборі у будівлях без циркуляційного контуру;
- 8) проектна питома потужність вентилятора системи механічної вентиляції;
- 9) типові значення для розрахунку енергоспоживання при освітленні;
- 10) фактори первинної енергії і коефіцієнти викидів парникових газів (CO₂);
- 11) класифікація будівель в залежності від функціонального призначення

будівлі (житлових будівель, громадських будівель, готелів, будівель навчальних закладів, будівель дитячих дошкільних навчальних закладів та закладів охорони здоров'я).

Крім цього, відносини щодо визначення ЕЕБ врегульовані ще одним підзаконним актом, який визначає механізм застосування розрахункових елементів програмного забезпечення для визначення ЕЕБ та проведення розрахунків показників ЕЕБ [124].

Не можна залишити поза увагою й відносини щодо національного плану збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії, який надається для інформування Секретаріату Енергетичного Співтовариства. Цей план затверджується урядом і переглядається кожні п'ять років для поступового підвищення ЕЕБ. Також слід зазначити, що в Україні був схвалений Національний план дій з енергоефективності, ще до введення в дію закону про ЕЕБ, та затверджений план заходів з його реалізації, що передбачає, у тому числі, заходи з ЕЕБ [125].

Окремими підзаконними актами затверджені:

- перелік будівель, які часто відвідуються громадянами [126];
- порядок ведення баз даних звітів про результати ОІС, атестованих енергоаудиторів та фахівців з ОІС, енергетичних сертифікатів [127];
- методика визначення економічно доцільного рівня ЕЕБ [128];
- порядок проведення сертифікації енергетичної ефективності [129];
- форма енергетичного сертифіката [129].

Ще однією частиною законодавства про ЕЕБ пропонується вважати блок «Господарська діяльність з ЕЕБ», до якого можна включити такі види відносин ЕЕБ: 1) основні заходи із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ (ст. 12); 2) ОІС будівлі (ст. 13); 3) фінансування заходів із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ (ст. 16).

При цьому, до заходів з ЕЕБ закон відносить:

- шляхи стимулювання та сприяння підвищенню рівня ЕЕБ;
- шляхи забезпечення ЕЕБ;

- термомодернізація будівель (виконання будівельних робіт повинно здійснюватися з дотриманням вимог законодавства, зокрема будівельних норм, стандартів);

– пріоритет високоефективних альтернативних джерел енергопостачання об'єкта будівництва.

Важливою складовою господарської діяльності з ЕЕБ є ОІС будівлі, що здійснюється відповідно до методики, яка розроблена з урахуванням вимог актів законодавства ЄС та Енергетичного Співтовариства, зокрема Директиви 2012/27EU Європейського Парламенту та Ради від 25.10.2012 про енергоефективність [130]. Крім того, ОІС опалення та гарячого водопостачання проводиться з урахуванням положень ДСТУ EN 15378-1:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель».

Частина 1. Інспектування котлів, систем опалення та гарячого водопостачання», ДСТУ CEN/TR 15378-2:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель».

Частина 2. Пояснення та обґрунтування», ДСТУ EN 15378-3:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель».

Частина 3. Вимірювана енергетична ефективність», ДСТУ CEN/TR 15378-4:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель».

Частина 4. Пояснення та обґрунтування».

Зазначена Методика, за своїм змістом, також є доволі містким нормативно-правовим актом, що складається із 9 розділів:

- 1) загальні положення;
- 2) загальні вимоги до порядку проведення ОІС;
- 3) обстеження систем опалення будівлі;
- 4) обстеження систем гарячого водопостачання;
- 5) обстеження систем вентиляції, охолодження та кондиціонування

повітря;

б) обстеження систем освітлення будівлі;

7) оцінка рівнів енергоефективності інженерних систем;

8) порядок розроблення рекомендацій щодо забезпечення (підвищення рівня) енергетичної ефективності інженерних систем;

9) вимоги до оформлення звіту про результати ОІС; та 5 додатків: 1) періодичність ОІС; 2) показники мінімального ККД котла; 3) довідковий діапазон значень L_{av} ; 4) значення категорії питомої вентиляційної потужності (SFP); 5) звіт ОІС будівлі.

Стосовно фінансування заходів із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ, слід зазначити, що воно здійснюється за рахунок власника (співвласників) будівель, коштів державного і місцевих бюджетів, інших не заборонених законом джерел, а також на засадах державно-приватного партнерства або енергосервісу.

Крім того, в Україні утворюється Фонд енергоефективності з метою підтримки ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів стимулювання і підтримки здійснення заходів з підвищення рівня ЕЕБ та енергозбереження, зокрема в житловому секторі, з урахуванням національного плану щодо енергетичної ефективності, зменшення викидів двоокису вуглецю з метою виконання Паризької угоди, впровадження *acquis communautaire* ЄС та Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері енергоефективності [131]. Методика, що встановлює механізм розрахунку економії енергії в результаті здійснення заходів з енергоефективності, затверджена відповідною постановою уряду [132].

Нарешті, ще однією системною складовою законодавства про ЕЕБ виступають приписи про відповідальність за порушення законодавства у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 17). Особливість останніх полягає в наступному: 1) особи, винні в порушенні вимог закону про ЕЕБ, несуть відповідальність відповідно до закону; 2) за неналежне виконання своїх обов'язків енергоаудитор

або фахівець з ОІС несе цивільно-правову відповідальність відповідно до договору та закону; 3) усі спори щодо невиконання умов договору між енергоаудитором або фахівцем з ОІС та замовником вирішуються у встановленому законом порядку; 4) у разі якщо після прийняття закінченого будівництвом об'єкта в експлуатацію на підставі проведеної сертифікації енергетичної ефективності встановлено невідповідність визначеного розрахунковим способом за результатом такої сертифікації класу енергетичної ефективності будівлі класу, що встановлений у проектній документації на будівництво такого об'єкта, власник (будь-який співвласник) будівлі має право вимагати від замовника будівництва в установленому законодавством порядку усунення недоліків або відшкодування збитків, завданих такою невідповідністю.

Більшій конкретизації положення ст. 17 закону про ЕЕБ набувають у Кодексі України про адміністративні правопорушення, зокрема в ст. 96-2 «Порушення вимог законодавства у сфері енергетичної ефективності будівель», яка передбачає адміністративну відповідальність за такі правопорушення: 1) нерозміщення у доступному для ознайомлення громадян місці витягу з енергетичного сертифіката будівлі у випадках, встановлених законом; 2) неподання замовником термомодернізації письмового повідомлення постачальнику енергії або води про орієнтовний обсяг скорочення споживання енергії або води, зменшення теплового навантаження за видами споживання та зміну температурного графіка системи опалення будівлі, що виникнуть після виконання робіт з термомодернізації.

Також слід мати на увазі, що у справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в ст.ст. 218–221 зазначеного кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати: – посадові особи, уповноважені на те виконавчими комітетами (а у населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад; – посадові особи, уповноважені на те місцевими державними адміністраціями.

Висновки до розділу 6. Вищевикладене дає підстави запропонувати наступні наукові узагальнення.

1. Обґрунтовано, що виходячи з наявних приписів закону охорону НПС, можна стверджувати про регулювання наступних видів еколого-моніторингових відносин:

1) відносини об'єктивної сторони складу моніторингу НПС (дія чи бездіяльність; їх корисні результати; причинний зв'язок між діями та їх наслідками);

2) відносини суб'єктів складу моніторингу НПС;

3) інформаційні еколого-моніторингові відносини;

4) природно-заповідні еколого-моніторингові відносини.

2. Встановлено, що наразі правове регулювання урбоекологічних моніторингових відносин має міжгалузевий характер, який виявляється в наявності відповідних приписів у екологічному, містобудівному та інформаційному законодавстві. Крім того, природоресурсна моніторингова група відносин додатково регулюється відповідними галузями законодавства – земельним, водним, флористичним, атмосфероохоронним, надровим тощо. Тому актуальним питанням в цьому напрямі вбачається забезпечення правової кореляції не тільки між суб'єктами та ресурсними об'єктами цього виду відносин, а й їх прив'язка до просторових адміністративно-територіальних одиниць та складових, що обумовлюють їх екологічний стан.

3. Обґрунтовано авторський підхід до розуміння співвідношення категорій «містобудівна діяльність» та «будівництво», який виходить з наступних положень:

1) термін «будівництво» має кілька значень, а саме:

1.1) пряме: 1.1.1) дія за значенням будувати, зведення будівель або інших споруд, об'єктів; 1.1.2) виготовлення великогабаритних, складних, трудомістких виробів з тривалим циклом виробництва; 1.1.3) об'єкт, місце, майданчик (будмайданчик), де здійснюють будівництво; 1.1.4) галузь науки, техніки і економіки, пов'язана із зведенням і реконструкцією будівель;

1.2) переносне - створення, організація чого-небудь;

2) термін «містобудування», отриманий в результаті вільного перекладу з англійського терміну «urban planning», який був переведений як термін «urban construction» - містобудування, і має розглядатися як створення, організація, проектування міста;

3) терміни «містобудування» та «будівництво» не є тотожними; перший, як процес містоутворення, серед іншого, включає, в якості виду складової діяльності - будівництво, а другий, як один з видів економічної діяльності, включає, у тому числі, й будівництво певного виду об'єктів – об'єктів містобудування; тобто «містобудування» - це не тільки будівництво, а «будівництво» - це будівництво не тільки об'єктів містобудування;

4) будівельне законодавство та містобудівне законодавство пропонується розглядати не як тотожні, а як суміжні галузі, що мають у власних предметах регулювання низку спільних нормативних приписів.

4. Запропоновано розглядати урбофлористичне (зеленобудівне) законодавство як комплексний інститут – сукупність нормативних приписів, що виражають зміст взаємозалежних норм, об'єднаних з суміжних частин містобудівного (урбаністичного) та екологічного права. Обґрунтовано можна говорити не тільки про комплексний характер родового об'єкту цього виду відносин, під яким слід розуміти «рослинні угруповання міста», а й про його спільне регулювання приписами екологічного законодавства в цілому та флористичного законодавства.

5. Запропоновано, спираючись на наявну базу освітнього та екологічного законодавства, наукові доробки в галузі правового регулювання екологічної освіти та сучасний стан інтеграції системи екологічного права, в процесі формування змісту вищої еколого-правової освіти (ЕПО), використовувати підхід багаторівневої диференціації за наступними критеріями:

1) ЕПО у юридичних та неюридичних ЗВО;

2) ЕПО у ЗВО за галуззю знань, спеціальністю та спеціалізацією: 2.1)

право (земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право, право екологічної безпеки), міжнародне право, правоохоронна діяльність; 2.2) спеціальності, що пов'язані із використанням, охороною, відтворенням та безпекою довкілля та природних ресурсів і спеціальності, що не пов'язані з екологією;

3) ЕПО за рівнем вищої освіти - перший (бакалаврський) та другий (магістерський);

4) ЕПО магістрів за видом освітньої програми - освітньо-професійна або освітньо-наукова;

5) ЕПО за відповідною освітньою програмою, спеціальністю та навчальним планом – кількість еколого-правових навчальних дисциплін, їх обсяг у кредитах ЄКТС і послідовність вивчення.

6. Встановлено, що сучасний стан розвитку правового регулювання судових еколого-експертних відносин характеризується тим, що призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень за таким їх видом як «Екологічна експертиза» передбачено Інструкцією Мініюсту, а серед видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта цей вид експертизи відсутній.

7. Запропоновано вдосконалення наступних відносин енергозбереження та енергоефективності: а) податково-енергетичне стимулювання та обмеження; б) енергетичний менеджмент і нормування; в) енергетична стандартизація та сертифікація; г) енергетична експертиза, облік та аудит; д) енергетичний сервіс, моніторинг і консалтинг; є) енергетичний нагляд і контроль; ж) енергетичні правопорушення тощо.

8. Аргументовано, що для належної організації державного управління та регулювання енергозабезпеченням, енергозбереженням та енергоефективністю актуальним завданням є законодавче врегулювання обсягу повноважень та сфер відповідальності центральних, галузевих і регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування у питаннях економічного, технологічного, господарського, екологічного, інформаційного управління

загальнодержавними і регіональними системами енергозабезпечення. В цьому напрямку заслуговують на підтримку ідеї та рекомендації щодо прийняття заходів на вищому рівні, які стимулюватимуть розвиток ринку енергоефективних послуг, і повинні бути прийняті відповідними державними органами та міжнародними інституціями, що беруть участь у діалозі, зокрема:

- а) демонополізація ринків енергопостачання;
- б) створення конкурентоспроможного ринку тепlopостачання;
- в) сприяння доступу виробників теплової енергії з відновлюваних джерел до мереж централізованого тепlopостачання;
- г) розвиток ринку біоенергетики та заміна традиційних джерел енергії на біомасу;
- д) введення економічно виправданих витрат на підключення до електричних мереж;
- є) покращення процедури розрахунку виробників теплової енергії з постачальниками газу;
- ж) стимулювання енергогенеруючих компаній (монополістів) до співпраці з постачальниками енергетичних послуг.

9. Визначено сучасну систему законодавства про ЕЕБ, яка являє собою досить об'ємний і, в той же час, цілісний та погоджений комплекс нормативно-правових приписів, що містяться в законі про ЕЕБ, інших законодавчих та підзаконних актах та які запропоновано розподілити залежно від виду відносин ЕЕБ по таких блоках: 1) загальні положення (сфера дії законодавства про ЕЕБ, основні засади державної політики у сфері забезпечення ЕЕБ, інформаційне забезпечення у сфері забезпечення ЕЕБ); 2) суб'єкти ЕЕБ (професійна атестація осіб у сфері ЕЕБ, саморегулівні організації у сфері ЕЕБ, права та обов'язки енергоаудиторів та фахівців з ОІС у сфері ЕЕБ, незалежний моніторинг енергетичних сертифікатів та звітів про результати ОІС); 3) об'єкти ЕЕБ (визначення ЕЕБ, мінімальні вимоги до ЕЕБ, сертифікація енергетичної ефективності, енергетичний сертифікат, національний план збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії); 4) господарська діяльність з ЕЕБ (основні заходи із забезпечення ЕЕБ, ОІС будівлі, фінансування заходів із забезпечення ЕЕБ); 5) спори та відповідальність в сфері ЕЕБ.

ВИСНОВКИ.

1. Запропоновано під урбоекологічним правом розглядати сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері організації та здійснення екологічно значущої містобудівної діяльності, пов'язаної із користуванням природними об'єктами, ресурсами і комплексами міста, їх охороною та забезпеченням урбоекологічної безпеки. Нормативною основою урбоекологічного права виступає містобудівне та екологічне законодавство.

2. Аргументовано, що незважаючи на актуалізацію екологічних проблем і визнання їх пріоритетними, очевидно, що людство й понині перебуває у полоні технократичних ілюзій, забруднюючих його свідомість найстрашнішим злом для оточуючого, у тому числі, природного середовища, - хибними, виключно споживацькими, а іноді злочинними ідеями. Суспільство, на жаль, й досі не позбавлене залишків архаїчної екологічної свідомості – споживчий технократизм, професійна обмеженість, екологічний аморалізм, нівелювання цінностей. Разом з тим, загроза глобального апокаліпсису свідчить про вичерпність можливостей саморегуляції біосфери в умовах зростання інтенсивності людського втручання.

3. Обґрунтовано, що урбоекологічні відносини прямо чи опосередковано є предметом регулювання, окрім містобудівного та екологічного, й інших галузей законодавства, а саме:

- конституційного – відносини права власності на природні ресурси, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, права вільного доступу до інформації про стан довкілля тощо;

- адміністративного – відносини управління якістю урбодовкілля;

- муніципального – еколого- та містозначущі повноваження та обов'язки органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), зокрема, у сфері управління комунальною власністю, власності на землю, землекористування та землепорядкування, міського планування та будівництва, право на утворення самоврядних органів, проведення громадських слухань тощо, завдання

регіональних органів влади тощо;

- цивільного – відносини права приватної власності, порядку відновлення порушених прав тощо;

- земельного - права та обов'язки центральних, територіальних та місцевих органів влади, ОМС у сфері управління земельними ресурсами; визначення різних типів земельних ділянок за цільовим призначенням, а також порядок зміни цільового призначення; пріоритети землеустрою та обов'язки центральних і регіональних органів влади та ОМС щодо їх дотримання, обов'язки з управління виділенням земельних ділянок власникам усіх типів для всіх видів населених пунктів, включаючи міста, принципи та порядок реєстрації земельних ділянок різних форм власності та цільового призначення, а також вимоги до інформації про кожну земельну ділянку, що підлягають збиранню, класифікації, представленню у форматі ГІС та оприлюдненню у відкритому доступі, вільний доступ до інформації земельного кадастру;

- будівельного та архітектурного - пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі; види територій України, включаючи зони урбанізації, що потребують (суворого) регулювання будівельної діяльності та зонування; здійснення архітектурної діяльності по відношенню до всіх об'єктів, включаючи будинки та споруди будь-якого призначення та власності, ландшафтних об'єктів, територій адміністративно-територіальних одиниць; розробка комплексних планів реконструкції об'єктів застарілого житла, підтримання зв'язків із жителями об'єктів, що підлягають реконструкції, включаючи врегулювання спорів.

4. Запропоновано модель впровадження міжнародного та європейського досвіду при реформуванні урбоекологічного національного законодавства:

1) ратифікація актів міжнародного та європейського екологічного й урбаністичного права;

2) попередня гармонізація законодавства України і ЄС шляхом узгодження вітчизняної загально-правової термінології з європейськими нормами, стандартами і принципами, укладання міжнародних договорів, участі в розробці модельних законопроектів, резолюцій, хартій тощо;

3) адаптація екологічного та містобудівного законодавства - пристосування національних нормативно-правових актів з метою досягнення їх повної відповідності *acquis* ЄС шляхом впровадження у законодавство України основних положень директив, регламентів, рішень та рекомендацій ЄС;

4) імплементація екологічного та містобудівного законодавства - надання законної сили частині європейського законодавства шляхом відсилки, інкорпорації або трансформації.

5. Встановлено, що термінологія, пов'язана із відкритістю міст, а саме - поширення та вживання низки таких понять як «відкрите місто», «розумне місто», «цифрове місто», «е-місто», «Smart City» або як тотожних або як відмінних, носить доволі суб'єктивний і не завжди обґрунтований характер, оскільки у чинному законодавстві жоден з них не розкритий. Хоча у завданні за напрямом «Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст» Державної стратегії регіонального розвитку й передбачено сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст на засадах концепції розумного міста.

6. Виявлено, що наявна юридична термінологія в сфері забруднення водних об'єктів свідчить про відсутність сталого, загальновизнаного підходу до побудови та змісту даних правових дефініцій, тому під «забрудненням водних об'єктів» пропонується розуміти - скидання або потрапляння у вигляді стоків, викидів, виділень, витоків, втрат, іншим способом у водні об'єкти, а також утворення в них шкідливих, небезпечних та/або забруднювальних речовин, у тому числі синтетичних речовин штучного походження, які погіршують якість внутрішніх поверхневих вод, перехідних вод, прибережних вод і ґрунтових вод, обмежують використання або негативно впливають на стан дна і берегів водних об'єктів.

7. Запропоновано розглядати право урбоекологічної безпеки як систему правових норм, які регулюють частину урбоекологічних відносин, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки міста, а в певних випадках захисту життя та здоров'я міського населення, природних об'єктів й ресурсів міського середовища від шкідливого впливу небезпек і загроз з метою попередження, запобігання і ліквідації їх негативних наслідків, мінімізацію екологозначущих ризиків, забезпечення та задоволення урбоекологічних інтересів, прав і свобод відповідних суб'єктів і підтримання сталого розвитку та екологічної рівноваги в місті.

8. Визначено предмет права урбоекологічної безпеки - суспільні відносини, що виникають між суб'єктами з приводу забезпечення екологічної безпеки міста; урбоекологічні відносини за своїм змістом є відносно диференційованими, але взаємопов'язаними та інтегрованими, що обумовлено природним зв'язком об'єктів і ресурсів урбоекологічної системи.

9. Обґрунтовано поділ відносини урбоекологічної безпеки за видом природних об'єктів й ресурсів міського середовища на відносини урбоземельної, урбоатмосферної, урбоводної, урбонадрової, урбофауністичної, урбофлористичної, урболандшафтної безпеки; природоресурсний склад об'єктів цих відносин диференціюється за різними ознаками, серед яких: 3.1) геогенний стан (природний зв'язок з екосистемою) – статичні (земля, надра (крім підземних вод), ландшафт, флора) та динамічні (атмосферне повітря, вода (природна, питна), фауна (природна, домашня)); 3.2) техногенний стан – (властивість змінювати кількість і якість у просторі та часі) вичерпні (відновлювані та невідновлювані): родючі ґрунти, рослинність і тваринний світ (відновлювані); підземний простір, мінеральні ресурси (невідновлювані); невичерпні - водні та кліматичні ресурси.

10. Обґрунтовано поділ відносини урбоекологічної безпеки за суб'єктивними ознаками на:

- 1) управлінські (імперативні), договірні (диспозитивні);
- 2) відносні, абсолютні;

- 3) матеріальні, процесуальні;
- 4) регулятивні, охоронні;
- 5) активні, пасивні;
- 6) прості, складні;
- 7) односторонні, двосторонні;
- 8) строкові, безстрокові;
- 9) довготривалі, короткотривалі (одноактні);
- 10) загальні, конкретні;
- 11) речові, зобов'язальні.

11. Запропоновано, при конструюванні норми права з подальшою її трансформацією у статтю НПА, покликаною врегулювати особливі відносини ПЕБ та, у тому числі, відносини урбоекологічної безпеки, враховувати наявність ланки розвитку екологічнозначущих подій «небезпека - причини - негативні наслідки», що реалізує потенційну небезпеку в реальну шкоду (наслідки) і в умовах міського середовища може протікати не тільки в просторі та часі, але й на будь-якій стадії його існування «утилізація - функціонування - розвиток»; небезпека і загрози об'єктам відносини урбоекологічної безпеки можуть бути реальними і потенційними (латентними), зовнішніми і внутрішніми, техногенними і природними.

12. Обґрунтовано міжгалузевий характер права урбоекологічної безпеки проявляється у встановленій особливості його предмету, яка розкривається в наступному:

1) в системі національного законодавства відсутній законодавчий акт, який би на рівні базового закону регулював усю наявну сукупність урбоекологічних відносин;

2) окремі акти екологічного законодавства вміщують приписи, що фрагментарно регулюють урбаністичні відносини, а урбаністичне законодавство на аналогічному рівні якості регулює екологічні відносини;

3) оцінка кількісної складової взаємного регулювання урбоекологічних відносин свідчить про явну перевагу регулювання екологічних відносин

приписами актів урбаністичного законодавства;

4) окремі акти суміжних галузей законодавства (податкового, інвестиційного, господарського, митного, будівельного, транспортного, житлово-комунального тощо), внаслідок наявних прогалин правового регулювання як урбаністичних так і екологічних відносин у відповідних сферах, вимушені містити поодинокі статті чи навіть їх частини для демонстрації намірів усунення зазначених недоліків у змісті НПА.

13. Аргументовано, що терміни «містобудування» та «будівництво» не є тотожними, адже перший, як процес містоутворення, серед іншого, включає, в якості виду складової діяльності - будівництво, а другий, як один з видів економічної діяльності, включає, у тому числі, й будівництво певного виду об'єктів – об'єктів містобудування; тобто «містобудування» - це не тільки будівництво, а «будівництво» - це будівництво не тільки об'єктів містобудування.

14. Обґрунтовано, виходячи з наявного факту переваги в обсязі урбаністичного правового регулювання екологічних відносин над еколого-правовим регулюванням урбаністичних відносин, більшу доцільність в процесі розробки проектів відповідних кодифікованих актів, вміщення блоку відносин екологічної безпеки міста саме у МБК, ніж включення урбаністичного блоку в ЕК.

15. Встановлено, що серед основних причин виникнення складної ситуації у сфері охорони НПС міст України є наступні: - забруднення атмосферного повітря через низькі темпи впровадження сучасних технологій (особливо це стосується промислово розвинутих регіонів), низькі темпи оновлення автотранспортного парку; - забруднення водних ресурсів через технологічні скиди промислових підприємств; - забруднення НПС відходами та низькі темпи впровадження сучасних технологій утилізації або вторинного використання твердих побутових відходів; - недосконалість правової та інституційної бази, недостатність фінансового і кадрового забезпечення; - недостатня обізнаність щодо доцільності і необхідності здійснення заходів

щодо запобігання зміні клімату та адаптації до цих змін.

16. Визначено, що ВДП, як екологонебезпечний об'єкт, і на стадії експлуатації і на стадії ліквідації чинить значний вплив практично на усю сукупність природних об'єктів та ресурсів навколошахтного середовища, що супроводжується такими видами порушень НПС:

1) геомеханічні - зменшення площі земельних ділянок для користування; - деформації та зміна структури земної поверхні, зміна рельєфу; - механічне пошкодження, погіршенням якості та заболочуванням ґрунтів; - пошкодження поверхневих будівель і споруд;

2) гідрологічні - зміна природного гідрологічного режиму підземних вод; - погіршення якості води поверхневих горизонтів; - зменшення запасів підземних вод; - зміна динамічного режиму поверхневих водних об'єктів;

3) хімічні, фізико-хімічні - зміна складу та властивостей атмосферного повітря, ґрунтів та вод;

4) термічні - біохімічне забруднення атмосферного повітря, вод; - зміна клімату.

17. Встановлено, що наукові позиції, які охоплюють проблеми правового регулювання екологічної безпеки як предмета дослідження, за критерієм обсягу основного спрямування тематики, поділяються на такі сфери: - загальна екологічна безпека (загальна складова першого рівня); - екологічна безпека окремих природних ресурсів, об'єктів, територій, діяльності (родова складова першого рівня); - загальна екологічна безпека міста (загальна складова другого рівня); - екологічна безпека певних видів міських природних ресурсів, об'єктів, територій, діяльності у місті (родова складова другого рівня); - екологічна безпека конкретного ресурсу, об'єкту, території, діяльності (безпосередня складова другого рівня).

18. Виявлено, що приписи екологічного та містобудівного законодавства, які встановлюють юридичну відповідальність мають низький рівень кореспонденції із приписами адміністративного та кримінального законодавства. Це рівень характеризується наступними видами зв'язку: а)

склади правопорушень тотожні; б) склади правопорушень диференційовані по частинах однієї статті; в) склади правопорушень об'єднані в одну статтю; г) склади правопорушень мають іншу сукупність передбачених законом ознак; д) склади правопорушень відсутні. Тому, виходячи з наявного факту переваги в обсязі урбаністичного правового регулювання екологічних відносин над еколого-правовим регулюванням урбаністичних відносин, вбачається більш обґрунтованим, в процесі розробки проектів відповідних кодифікованих актів, вміщення блоку відносин екологічної безпеки міста саме у Містобудівному кодексі, ніж включення урбаністичного блоку в Екологічний кодекс.

19. Обґрунтовано, що розглянуті діяння суб'єктів у складах кримінальних та адміністративних правопорушень проти довкілля безпосередньо чи опосередковано впливають на стан екологічної безпеки міста, наслідки яких можуть змінюватися за такими показниками:

- в часі (одразу чи поступово);
- в просторі (площа території, екологічна унікальність, належність до ПЗФ чи іншого об'єкта загальнодержавного значення);
- за колом об'єктів впливу (людина, довкілля, матеріальні цінності тощо);
- за колом суб'єктів впливу (один чи кілька забруднювачів, що можуть бути встановленими);
- кількістю і вартістю (конкретна шкода, що піддається кількісному грошовому визначенню);
- якістю (шкода в межах допустимих норм чи поза ними);
- наявністю причинного зв'язку між протиправним діянням встановленого суб'єкта і фактом заподіяння шкоди об'єкту НПС (чи не зумовлені шкідливі наслідки факторами, що не залежали від волі забруднювача (стихійне лихо, пожежа тощо); відповідальність за правопорушення проти довкілля настає і в тому разі, коли відповідні дії були вчинені у зв'язку з виробничою або іншою діяльністю.

20. Аргументовано, що міста мають визначені закономірності розвитку й функціонування, в яких відображаються економічні, соціальні, політичні,

екологічні та господарські процеси, що відбуваються у суспільстві і в тій чи іншій мірі обумовлюють їх екологічний стан. Основними джерелами урбоекологічної інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами. Натомість, підзаконний рівень забезпечення локального (місцевого, міського) екологічного моніторингу в Україні практично відсутній, а механізм притягнення місцевих рад до відповідальності за стан НПС на своїй території недосконалий.

21. Встановлено, що загальна схема причинного зв'язку екологічного правопорушення «діяння - результат» має варіативність, яка може проявлятися у вигляді ланок виду: «екологічно небезпечні діяння - потенційна загроза об'єкту», «потенційна загроза - реальна загроза об'єкту», «реальна загроза - небезпечний стан об'єкта», «небезпечний стан - заподіяння екологічної матеріальної шкоди». Реалізація ланки рівня «заподіяння шкоди – юридична відповідальність» також супроводжується певними особливостями: «заподіяння шкоди - відшкодування заподіяної шкоди», «заподіяння шкоди – наявність договору екологічного страхування», «заподіяння шкоди - розробка і застосування суб'єктами в діяльності запобіжних заходів щодо виникнення загроз екологічній безпеці».

22. Запропоновано розглядати екологічно небезпечне діяння як частину складу екологічного правопорушення, що включає сукупність дій, рішень, актів бездіяльності суб'єкта (невтручання, непротидія або незапобігання дії інших сил), здійснення, приведення в дію або допущення дії (створення можливості для приведення в дію чи її допущення) сил, закономірностей природи та інших непідвладних суб'єкту сил, явищ і процесів, а також дії, що не мають адміністративно чи кримінально-правової оцінки.

23. Запропоновано розглядати найбільш оптимальною стратегією розвитку великих міст за критеріями екологічної безпеки, по-перше, аналіз

варіантів розвитку тієї чи іншої екологічної ситуації на території міста, по-друге - прийняття зважених екологічних рішень, які б мінімізували недоліки в управлінні і, по-третє, аналіз нової урбоекологічної ситуації та нове коригування управлінських рішень. Сценарний підхід до пошуку стратегій управління екологічною ситуацією міста, як показує світова практика, завжди виявлявся надзвичайно наочним і продуктивним. В свою чергу, для реалізації ефективного екологічного прогнозування та управління необхідне застосування найсучасніших, адаптованих до місцевих умов інформаційно-комп'ютерних технологій, які б забезпечували розподілену роботу різних рівнів управління, спільний аналіз будь-якої ситуації, що виникла або може виникнути в місті й прийняття рішень, прозорих для контролю усіма суб'єктами управлінських та моніторингових відносин, у тому числі й громадськими.

24. Проведено аналіз низки джерел міжнародного екологічного права, який засвідчив факт того, що головний акцент їх змісту зроблений на загальних питаннях міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки, а відносини урбоекологічної безпеки розглядаються вкрай обмежено й переважно опосередковано. Серед основних урбоекологічних інструментів, що напрацьовані міжнародною спільнотою для використання та подальшого розвитку в національних нормативно-правових актах з метою забезпечення сталої урбанізації, слід виділити наступні:

- екологічно безпечне міське середовище - регулювання містобудівних відносин із максимальною соціально-економічною користю для населення, поєднаною із мінімальною шкодою для довкілля;

- ефективна адвокація та моніторинг - вирішення екологічних питань за участю всіх зацікавлених громадян на регіональному, територіальному, міському, місцевому, об'єктовому рівнях, наявність судових та адміністративних процедур захисту екологічних прав, екологічний моніторинг, екологічне навчання за допомогою адаптаційних планів, стратегій, програм та дій;

- спільне планування, управління та партнерство - доступ громадян до

екологічної інформації та екологічного управління, оцінка та визначення пріоритетних дій із запобігання впливу зміни клімату на вразливі верстви населення, місця та екосистеми;

- зміцнення систем фінансування населених пунктів - розбудова стійкості екологічних систем шляхом економічної диверсифікації, забезпечення фінансових джерел для сталого управління та користування природними ресурсами.

25. Визначено сучасні еколого-правові інструменти міжнародного урбаністичного права можна звернути увагу на такі:

- особлива державна охорона історичних міст і кварталів у територіальних і містобудівних планах на всіх рівнях;

- охорона зв'язків міста з навколишнім природним і антропогенним середовищем, між довкіллям та урбанізацією;

- безпека міського середовища для його населення, впровадження механізму глобального безпекового моніторингу;

- перетворення міст в мегарегіони, міські коридори та міста-регіони;

- забезпечення інвестиції у зелений громадський транспорт;

- створення зелених громадських зон і територій.

26. Встановлено достатньо тісну узгодженість урбаністичних положень у сучасних стратегічних програмах європейського екологічного права. В той же час, ще більш очевидною видається насиченість нормами екологічної безпеки новітні європейські документи та ініціативи у сфері містобудівних відносин. Більше того, їх зміст свідчить не тільки про виокремлення приписів щодо певних дій та об'єктів, які завдають шкоди і збитків довкіллю або ж запобігають чи протидіють цим негативним наслідкам, а й щодо суб'єктів цих відносин. Поруч зі стратегічними правовими інструментами розвитку системи екологічної безпеки міст у вигляді стратегій, декларацій, концепцій, хартій, договорів, угод, резолюцій, зобов'язань, що утворюють групу нормативних актів, адміністративних актів і договорів, в ЄС використовуються й інші, оперативні їх групи, а саме – плани та дії. До перших слід віднести відповідні

програми, плани, порядки денні. Другі можуть бути представлені ініціативами, платформами, секціями, титулами, преміями, зустрічами, форумами, конференціями.

27. Виявлено, що напрями розвитку системи урбоекологічної безпеки, закладені у чинних стратегіях національного, галузевого та регіонального рівнів, навіть без урахування сучасного безпрецедентного, катастрофічного мілітарного впливу на довкілля міст, щонайменше слід вважати надзвичайно фрагментарними і такими, що не повністю відповідають євроінтеграційним прагненням України. Їх прийняття не відзначається системністю, узгодженістю з регламентом, послідовністю в ієрархії. У відносинах системи національної стійкості не має визначеності та конкретизації їх об'єктного складу. Запропоновано включити до кола цих об'єктів не тільки міста та інші населені пункти (за встановленими категоріями), а й складові їх життєзабезпечення, що перелічені як базові елементи, з обов'язковим зазначенням як власне переліку критеріїв стійкості, так і механізму їх оцінки.

28. Аргументовано, що процес трансформації монофункціональних міст, в умовах слідування Європейським зеленим курсом (European Green Deal) має бути гармонізований з нормами європейського та національного гірничого, екологічного, господарського, податкового законодавства, а також законодавства про надра. Справедлива трансформація має ґрунтуватися на економіко-правовому забезпеченні застосування інноваційних гірничих й енергетичних технологій, альтернативного використання цілісного майнового комплексу вугільних шахт, їх вторинних і супутніх ресурсів, враховувати світовий досвід та вплив реконверсії на конституційні, соціально-економічні та екологічні складові життєзабезпечення шахтарських міст. Повоєнний стан вимагатиме змістовної актуалізації та поглиблення кореспонденції між економічною, енергетичною, екологічною та регіональними стратегіями, прийнятими в Україні в період до повномасштабної збройної агресії.

29. Аргументовано, що міжнародний та європейського досвід відновлення екологічної безпеки міст, які зазнали мілітарного впливу має для

України надзвичайно важливе значення, адже масштаби і характер знищення міського середовища та завданої шкода докільню окремих населених пунктів нашої країни внаслідок військової агресії РФ за усіма існуючими показниками і критеріями є катастрофічними та безпрецедентними у вітчизняній історії, проте наразі найактуальнішим питанням є розробка ефективних та міжнародно визнаних (сертифікованих, стандартизованих) методик визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії.

30. Обґрунтовано необхідність використання експертного досвіду та інструментів Регіонального центру навколишнього середовища Центральної та Східної Європи (Regional Environment Center for Central and Eastern Europe), Програми ООН з довкілля (United Nations Environment Programme), Програми LIFE (LIFE Programme), Консультативного комітету експертів та інших міжнародних організацій, передбачених Конвенцією ООН (Environmental Modification Convention, ENMOD, 1977) щодо збирання, систематизації та комплексної оцінки інформації та даних про вплив військових конфліктів на навколишнє середовище, а також для подання скарги до Ради Безпеки ООН про відшкодування шкоди та збитків, понесених Україною внаслідок порушення Конвенції з боку РФ.

31. Обґрунтовано надзвичайну актуальність для становлення і розвитку не тільки традиційної - прямої (безпосередньої) та представницької (опосередкованої) демократії в країні, а й її специфічної форми – е-демократії, процесів цифровізації прав особи в цілому та населення міст зокрема, проведення яких має неодмінно супроводжуватися розвитком відповідної юридичної термінології у законодавстві про відкритість міста, оскільки неоднозначність певного терміну тягне з собою невпорядкованість і норм і актів в цілому із захисту інформаційних прав, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику інформаційної нерівності.

32. Встановлено характерні ознаки поняття «інформаційна нерівність», що проявляються у:

- рівні загальнодоступності інформаційних е-ресурсів різних верств населення;
- соціально-економічній нерівності країн за обсягами та номенклатурою товарів і послуг, які виробляються та надаються за допомогою ІКТ;
- нерівномірності забезпечення доступу до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів між регіонами та галузями економіки;
- універсальності підходу для зменшення цифрової та інформаційної нерівності на основі міжнародної співпраці та глобалізації ІС.

33. Проведено аналіз сучасного інструментарію забезпечення відкритості міста в умовах євроінтеграції, який засвідчив наявність розроблених та апробованих ресурсів для оприлюднення наборів даних у формі відкритих даних, у тому числі з використанням е-платформ, концепцій взаємодії, міських контакт-центрів, соціальних проєктів, які можуть бути як моно- так і поліструктурні, поєднуючи у собі кілька інструментів е-участі;

- звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне), в письмовій (утому числі - е-звернення) або усній формі; видами звернень є - пропозиції (зауваження);
- заяви (клопотання);
- скарги; за критерієм правового статусу взаємодія громадян з міською владою може здійснюватися шляхом офіційних (публічних) та неофіційних (приватних) звернень;
- за суб'єктно-об'єктним складом е-рішеннями у містах розглядаються відкрите місто, відкритий бюджет, відкриті дані, місто активних громадян, партисипативна демократія, відкрита реклама та інші;
- за галузевою приналежністю предмету звернення: - безпеки та оборони держави; - безпеки міста; - антикорупційні; - муніципальні; - комунальні; - бюджетні; - фінансово-економічні; - інформаційні; - екологічні; - земельні;
- житлові; житлово-господарські; - господарські; - інвестиційні; - транспортні тощо.

34. Систематизовано сучасні напрями регулювання процесів і відносин

у сфері відкритості міста, які виходять з формування національного законодавства про е-демократію з конституційного та інформаційного законодавства, а також громадських ініціатив та мають наступний зміст:

- забезпечення доступу до мережі Інтернет;
- забезпечення гласності та відкритості діяльності влади, у тому числі й через Інтернет;
- вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки;
- надання громадянам та юридичним особам інформаційних та інших послуг шляхом використання е-системи «Електронний Уряд»;
- комунікація влади та громадянських інститутів за допомогою е-технологій;
- консультації з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики;
- програма «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади»;
- веб-платформа «Єдина платформа місцевої електронної демократії».

35. Розкрито одну з головних проблем гуманітарного характеру, що певною мірою гальмує реалізацію права е-участі суб'єктами звернення, а саме - ланку «можливість – бажання», елементи якої базуються відповідно на:

- 1) зовнішньому (держава, регіон, місто) та внутрішньому (громадянин, організація) організаційному та матеріальному забезпеченні (доступ до ІКТ, апаратні засоби, програмне забезпечення);
- 2) фізичних (стан здоров'я) та інтелектуальних (рівень цифрових навичок та цифрових компетентностей) можливостях громадян;
- 3) громадянській позиції особи (здатність і можливість добровільного, свідомого вольового вибору індивідом своєї поведінки активно, відповідально та ефективно реалізовувати права з розвитку демократичного суспільства, прагнення брати участь в обговоренні та розв'язанні спільних проблем, її внутрішнє ставлення (зацікавленість,

байдужість) до свого діяння (діяльності) та його наслідків (результатів), визначення якості вчинків з яких складається поведінка, їх оцінка).

36. Виявлено, що напрями розвитку системи урбоекологічної безпеки, закладені у чинних стратегіях національного, галузевого та регіонального рівнів, навіть без урахування сучасного безпрецедентного, катастрофічного мілітарного впливу на довкілля, слід вважати фрагментарними і такими, що не повністю відповідають євроінтеграційним прагненням України. Їх прийняття не відзначається системністю, взаємозв'язком, узгодженістю з регламентом і послідовністю в ієрархії. У відносинах системи національної стійкості не має визначеності та конкретизації їх об'єктного складу. Запропоновано включити до кола цих об'єктів не тільки міста та інші населенні пункти (за встановленими категоріями), а й складові їх життєзабезпечення, що перелічені як базові елементи, з обов'язковим зазначенням як власне переліку критеріїв стійкості, так і механізму їх оцінки.

37. Встановлено, що формування правової бази урбоекологічних відносин на рівні окремих міст та міських об'єктів відбувалося до початку повномасштабної російсько-української війни переважно у таких сферах як: - урбоводні; - урбо-атмосфероохоронні; - урбоземельні; - урбофлористичні; - урбо-історико-архітектурні; - урбомоніторингові; - урбоцифрові; - транскордонного співробітництва. Такий розвиток проходить з очевидною тенденцією зближення та зростання обсягів регулювання екологічних і містобудівних відносин.

38. Аргументовано необхідність роз'яснення застосування у еколого-господарському законодавстві таких категорій як «природний об'єкт», «матеріальний об'єкт», «сукупність факторів», «фактор впливу», «фактор довкілля», адже в методологічному аспекті їх ототожнення або ж розмежування відіграють принципово важливу роль. Запропоновано у випадку техно- чи/та антропогенного впливу виходити з наявності складу відносин впливу, за якого активна дія суб'єкту впливу (суб'єкт походження впливу) на об'єкт впливу може мати наслідки для суб'єкту сприйняття (суб'єкт зачеплений впливом)

через об'єкт сприйняття. Правова модель такої пропозиції виглядає наступним чином: суб'єкт господарювання шляхом планованої діяльності на об'єкті, що може мати значний вплив на об'єкт (об'єкти) довкілля, може спричинити негативні наслідки й для суб'єкта (суб'єктів) їх сприйняття - життя і здоров'я людини.

39. Наведено перспективи правового регулювання відносин з відшкодування екологічної шкоди та збитків, завданих мілітарним впливом, що наразі супроводжуються певною непослідовністю. Після прийняття відповідних нормативно-правових актів підзаконного характеру, постало питання про розгляд законів про:

- відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії;
- легалізацію методик нарахування збитків відповідно до міжнародно визнаних;
- механізм конфіскації майна країни-агресора для виконання робіт із відновлення України;
- діджиталізацію даних про завдані збитки та профіль потерпілого.

40. Обґрунтовано, що виходячи з наявних приписів закону охорону НПС, можна стверджувати про регулювання наступних видів еколого-моніторингових відносин:

- 1) відносини об'єктивної сторони складу моніторингу НПС (дія чи бездіяльність; їх корисні результати; причинний зв'язок між діями та їх наслідками);
- 2) відносини суб'єктів складу моніторингу НПС;
- 3) інформаційні еколого-моніторингові відносини;
- 4) природно-заповідні еколого-моніторингові відносини.

41. Встановлено, що наразі правове регулювання урбоекологічних моніторингових відносин має міжгалузевий характер, який виявляється в наявності відповідних приписів у екологічному, містобудівному та інформаційному законодавстві. Крім того, природоресурсна моніторингова група відносин додатково регулюється відповідними галузями законодавства –

земельним, водним, флористичним, атмосфероохоронним, надровим тощо. Тому актуальним питанням в цьому напрямі вбачається забезпечення правової кореляції не тільки між суб'єктами та ресурсними об'єктами цього виду відносин, а й їх прив'язка до просторових адміністративно-територіальних одиниць та складових, що обумовлюють їх екологічний стан.

42. Обґрунтовано авторський підхід до розуміння співвідношення категорій «містобудівна діяльність» та «будівництво», який виходить з наступних положень:

1) термін «будівництво» має кілька значень, а саме:

1.1) пряме: 1.1.1) дія за значенням будувати, зведення будівель або інших споруд, об'єктів; 1.1.2) виготовлення великогабаритних, складних, трудомістких виробів з тривалим циклом виробництва; 1.1.3) об'єкт, місце, майданчик (будмайданчик), де здійснюють будівництво; 1.1.4) галузь науки, техніки і економіки, пов'язана із зведенням і реконструкцією будівель;

1.2) переносне - створення, організація чого-небудь;

2) термін «містобудування», отриманий в результаті вільного перекладу з англійського терміну «urban planning», який був переведений як термін «urban construction» - містобудування, і має розглядатися як створення, організація, проектування міста;

3) терміни «містобудування» та «будівництво» не є тотожними; перший, як процес містоутворення, серед іншого, включає, в якості виду складової діяльності - будівництво, а другий, як один з видів економічної діяльності, включає, у тому числі, й будівництво певного виду об'єктів – об'єктів містобудування; тобто «містобудування» - це не тільки будівництво, а «будівництво» - це будівництво не тільки об'єктів містобудування;

4) будівельне законодавство та містобудівне законодавство пропонується розглядати не як тотожні, а як суміжні галузі, що мають у власних предметах регулювання низку спільних нормативних приписів.

43. Запропоновано розглядати урбофлористичне (зеленобудівне)

законодавство як комплексний інститут – сукупність нормативних приписів, що виражають зміст взаємозалежних норм, об'єднаних з суміжних частин містобудівного (урбаністичного) та екологічного права. Обґрунтовано можна говорити не тільки про комплексний характер родового об'єкту цього виду відносин, під яким слід розуміти «рослинні угруповання міста», а й про його спільне регулювання приписами екологічного законодавства в цілому та флористичного законодавства.

44. Запропоновано, спираючись на наявну базу освітнього та екологічного законодавства, наукові доробки в галузі правового регулювання екологічної освіти та сучасний стан інтеграції системи екологічного права, в процесі формування змісту вищої еколого-правової освіти (ЕПО), використовувати підхід багаторівневої диференціації за наступними критеріями:

- 1) ЕПО у юридичних та неюридичних ЗВО;
- 2) ЕПО у ЗВО за галуззю знань, спеціальністю та спеціалізацією: 2.1) право (земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право, право екологічної безпеки), міжнародне право, правоохоронна діяльність; 2.2) спеціальності, що пов'язані із використанням, охороною, відтворенням та безпекою довкілля та природних ресурсів і спеціальності, що не пов'язані з екологією;
- 3) ЕПО за рівнем вищої освіти - перший (бакалаврський) та другий (магістерський);
- 4) ЕПО магістрів за видом освітньої програми - освітньо-професійна або освітньо-наукова;
- 5) ЕПО за відповідною освітньою програмою, спеціальністю та навчальним планом – кількість еколого-правових навчальних дисциплін, їх обсяг у кредитах ЄКТС і послідовність вивчення.

45. Встановлено, що сучасний стан розвитку правового регулювання судових еколого-експертних відносин характеризується тим, що призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень за таким їх видом як

«Екологічна експертиза» передбачено Інструкцією Мінюсту, а серед видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта цей вид експертизи відсутній.

46. Запропоновано вдосконалення наступних відносин енергозбереження та енергоефективності: а) податково-енергетичне стимулювання та обмеження; б) енергетичний менеджмент і нормування; в) енергетична стандартизація та сертифікація; г) енергетична експертиза, облік та аудит; д) енергетичний сервіс, моніторинг і консалтинг; є) енергетичний нагляд і контроль; ж) енергетичні правопорушення тощо.

47. Аргументовано, що для належної організації державного управління та регулювання енергозабезпеченням, енергозбереженням та енергоефективністю актуальним завданням є законодавче врегулювання обсягу повноважень та сфер відповідальності центральних, галузевих і регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування у питаннях економічного, технологічного, господарського, екологічного, інформаційного управління загальнодержавними і регіональними системами енергозабезпечення. В цьому напрямку заслуговують на підтримку ідеї та рекомендації щодо прийняття заходів на вищому рівні, які стимулюватимуть розвиток ринку енергоефективних послуг, і повинні бути прийняті відповідними державними органами та міжнародними інституціями, що беруть участь у діалозі, зокрема:

- а) демонополізація ринків енергопостачання;
- б) створення конкурентоспроможного ринку теплопостачання;
- в) сприяння доступу виробників теплової енергії з відновлюваних джерел до мереж централізованого теплопостачання;
- г) розвиток ринку біоенергетики та заміна традиційних джерел енергії на біомасу;
- д) введення економічно виправданих витрат на підключення до електричних мереж;
- є) покращення процедури розрахунку виробників теплової енергії з постачальниками газу;

ж) стимулювання енергогенеруючих компаній (монополістів) до співпраці з постачальниками енергетичних послуг.

48. Визначено сучасну систему законодавства про ЕЕБ, яка являє собою досить об'ємний і, в той же час, цілісний та погоджений комплекс нормативно-правових приписів, що містяться в законі про ЕЕБ, інших законодавчих та підзаконних актах та які запропоновано розподілити залежно від виду відносин ЕЕБ по таких блоках:

- 1) загальні положення (сфера дії законодавства про ЕЕБ, основні засади державної політики у сфері забезпечення ЕЕБ, інформаційне забезпечення у сфері забезпечення ЕЕБ);
- 2) суб'єкти ЕЕБ (професійна атестація осіб у сфері ЕЕБ, саморегулювні організації у сфері ЕЕБ, права та обов'язки енергоаудиторів та фахівців з ОІС у сфері ЕЕБ, незалежний моніторинг енергетичних сертифікатів та звітів про результати ОІС);
- 3) об'єкти ЕЕБ (визначення ЕЕБ, мінімальні вимоги до ЕЕБ, сертифікація енергетичної ефективності, енергетичний сертифікат, національний план збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії);
- 4) господарська діяльність з ЕЕБ (основні заходи із забезпечення ЕЕБ, ОІС будівлі, фінансування заходів із забезпечення ЕЕБ);
- 5) спори та відповідальність в сфері ЕЕБ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

до розділу 1.

1. Заботясь о будущем : доклад независимой комиссии по проблемам народонаселения и качества жизни : пер. с англ. – М.: Изд-во «Весь мир», 1998. – 334 с.
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 грудня 2019 року та середня чисельність у січні-листопаді 2019 року. Держстат України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ds/kn/kn_u/kn1119_u.html
3. Василенко І.А. Урбоекологія : підручник / І.А. Василенко, О.А. Півоваров, І.М. Трус, А.В. Іванченко. – Дніпро: Акцент ПП, 2017. – 309 с.
4. Войцицький А.П. Урбоекологія : підручник / А.П. Войцицький, В.В. Мойсієнко, А.П. Ключко, С.Б. Шваб, О.С. Скорий. – Житомир: ЖНАЕУ, 2015. – 264с.
5. Єрмоленко В.М. Містобудівне право в системі права України. *Право. Людина. Довкілля.* - Vol. 10, № 4, 2019. – С. 85 – 94.
6. Про основи містобудування : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12>
7. Екологічне право : підручник / [А.П. Гетьман, Г.В. Анісімова, А.К. Соколова та ін.] ; за ред. А.П. Гетьмана. – Харків : Право, 2019. – 552 с.
8. Андрейцев В. І. Екологічне право : курс лекцій в схемах. Загальна частина: навч. посіб. для юрид. фак. вузів / В.І. Андрейцев. - К.: Вентурі, 1996. - 208 с.
9. Кірін Р.С. Новітня структура системи надрового права. *Економіка та право.* – 2019. - № 4 (55). – С. 72 – 80.
10. Кайданович Т. М. Співвідношення прав людини та екологічної безпеки країни: правові аспекти. *Право і суспільство.* - 2019. - № 1. - С. 51-56.
11. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навчальний та науково-практичний посібник - К.: Знання-Прес, 2002. - 332 с.
12. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кіріна; відп.

ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. КНУ ім. Тараса Шевченка, НГУ. Дніпро: НГУ, 2016. – 575 с.

13. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні [Текст] : автореферат ... д-ра юрид. наук, спец.: 12.00.06 - земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – К. : Ін-т економіко-правових дослідж., 2018. – 31 с.

14. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції публічного управління у сфері містобудівної діяльності та затвердження плану заходів з її реалізації». URL : <http://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi>

15. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. Офіційний вісник України. 2019, - № 28, стор. 29, ст. 980.

16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98. Офіційний вісник України від 27.08.1998 — 1998 р., № 32, стор. 59, ст. 1209.

17. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України : наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04#Text

18. Галета О. Підгалузь права й підгалузь законодавства: аспекти співвідношення. *Юридичний вісник*. - 2014. - № 6. - С. 28-32.

19. UNDP. Україна. Цілі сталого розвитку. Ціль 11: Сталий розвиток міст та спільнот. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals/goal-11-sustainable-cities-and-communities.html#:~:text>

20. Озимок І. Міста майбутнього – для людей. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/09/21/7307856/>

21. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським

Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII). Офіційний вісник України від 26.09.2014 — 2014 р., № 75, том 1, стор. 83, ст. 2125.

22. Гулич О.І. Регулювання екологічної безпеки регіону: європейський досвід. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. - 2014. - Вип. 3. - С. 145-152.

23. Про схвалення Концепції Містобудівного кодексу України розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 536-р. Офіційний вісник України від 30.07.2007 — 2007 р., № 53, стор. 105, ст. 2171.

24. Концепція публічного управління у сфері містобудівної діяльності. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Kontseptsiya-na-sayt.pdf>

25. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>

26. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V. Офіційний вісник України від 12.02.2007 — 2007 р., № 8, стор. 9, ст. 273.

27. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. Офіційний вісник України від 21.06.2013 — 2013 р., № 44, стор. 79, ст. 1581.

28. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text>

29. Карпо, К. (2022). Оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, (45), 153-

162. <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.45.153-162>

30. Recommendation CM/Rec (2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Recommendation_CM_Rec2009_1_en_PDF.pdf (дата звернення 12.08.2022)

31. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Офіційний вісник України від 28.08.2020 — 2020 р., № 67, стор. 315, ст. 2155.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

до розділу 2.

1. Проект Містобудівного кодексу України № 6400 від 18.05.2010 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6400&skl=7

2. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : указ Президента України від 8 листопада 2019 р. № 837/2019 // Урядовий кур'єр від 13.11.2019 - № 217.

3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

4. Кучерявый В.А. Урбоэкологические основы и принципы интродукции и фитомелиорации (на примере больших городов Запада УССР) : автореферат дис. ... доктора сельскохозяйственных наук : 06.03.01. Моск. лесотехнич. ин-т. - Москва, 1991. - 40 с.

5. Гаркава О.М. Фітомеліоративні особливості та урбоекологічний потенціал соснових насаджень зеленої зони м. Києва: автореф. дис... канд. с.-г. наук: 06.03.01. Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. — К., 2009. — 20 с.

6. Картава О.Ф. Еколого-гідрогеохімічний аналіз урбанізованих

територій (на прикладі м. Луцька): автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.11. Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. — Чернівці, 2001. — 19 с.

7. Фесюк В.О. Конструктивно-географічні засади формування і розвитку великих урбоекосистем Північно-Західної України: автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.11. Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2008. — 32 с.

8. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку урбанізованих територій України. Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. — К., 2005. — 19 с.

9. Попова Ю.М. Формування механізму забезпечення сталого розвитку міста: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. МОНМС України, Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка. — Полтава, 2011. — 19 с.

10. Гумен Ю.Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960 - 1990 рр.: історичний аспект: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. — Чернівці, 2005. — 20 с.

11. Москаленко В.Ф. Медико-соціальні аспекти ліквідації наслідків екологічної катастрофи в мегаполісі: Автореф. дис... д-ра мед. наук: 14.02.03. Нац. мед. ун-т ім. О.О.Богомольця. — К., 2001. — 35 с.

12. Ільїна Н.Л. Організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2008. - 20 с.

13. Збірник за результатами діяльності Legal Research Group з екологічного права на тему «Еколого-правові аспекти сталого управління природними ресурсами» / за заг. ред. О. В. Кравченко. - Видавництво «Компанія «Манускрипт»» - Львів, 2017. - 220 с.

14. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. *Офіційний вісник України* від 27.06.2017 — 2017 р., № 50, стор. 5, ст. 1549.

15. Про оптимізацію органів державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду : постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня

2020 р. № 219 // Урядовий кур'єр від 18.03.2020 — № 51.

16. Єрмоленко В.М. Містобудівне право в системі права України. *Право. Людина. Довкілля*. - Vol. 10, № 4, 2019. – С. 85 – 94.

17. Стукаленко О.В. Місце будівельного права в системі права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. - 2016. - Вип. 37(3). - С. 25-27.

18. Стукаленко О.В. Адміністративно-правове забезпечення будівельної галузі: теоретико-правові та праксеологічні засади : автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. — Д., 2016. — 42 с.

19. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності (ДК 009:2010) : наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 р. № 457. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

20. Квасніцька О.О. Сутність будівельної діяльності: теоретичний погляд. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 10 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ "ОЮА". – Одеса : Юрид. л-ра, 2011. – С. 413-423.

21. Рибак К.О. Щодо правової природи містобудівного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. - 2017. - Вип. 25. - С. 56 - 58.

22. Москаленко С.І. Адміністративно-правове регулювання в сфері екологічної безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2011. — 20 с.

23. Про Основні напрями державної політики України галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР // Відомості Верховної Ради України від 13.10.1998 — 1998 р., № 38, ст. 248.

24. Попов В. Нові підходи до кодифікації екологічного законодавства України / В. Попов, М. Шульга, В. Шахов, С. Разметаєв // *Право України*. – 1992. – № 3. – С. 17–20.

25. Проект Екологічного кодексу України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=17281
26. Власенко Ю.Л. Оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2010. — 20 с.
27. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.06. НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. — Київ, 2018. — 31 с.
28. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України* від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.
29. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
30. Кірін Р.С. Норми Конституції України як джерела містобудівного права. *Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура* [зб. наук. пр.]. Вип. V. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 22 листопада 2019 р.). Мін-во освіти і науки України, Мін-во розв. громад та територій України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : «Бескиди», 2019. В 2-х ч. Ч. 1. 370 с. - С. 237 – 240.
31. Костицький В.В. Питання поняття та предмета повітряного права України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* - 2008. - № 1. - С. 4-9.
32. Сіряченко І.І. Сучасний стан правового регулювання екологічної безпеки населених пунктів України та підходів до створення правової урбоекології в Україні. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права* : матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції м. Одеса, 24 лютого 2017 р. / редкол. В.П. Маковій та ін. — Одеса, ОДУВС, 2017. — 164 с.
33. Кірін Р.С. Проблеми законодавчого регулювання урбоекологічних відносин. VII-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю «Екологія/Ecology–2019», 25–27 вересня 2019. Збірник наукових праць. —

Вінниця: ВНТУ, 2019. – 200 с. – С. 185.

34. Проект Концепції публічного управління у сфері містобудівної діяльності на 2019-2030 роки / Збірник аналітичних матеріалів 2019 р. URL: <http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/dep-dmba/news/Conc.pdf>

35. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL : http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

36. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України* від 15.10.2019 — 2019 р., № 79, стор. 7, ст. 2712.

37. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів : постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. 1359-XIV. *Офіційний вісник України* від 21.01.2000 — 2000 р., № 1, стор. 29, ст. 6.

38. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

39. Про схвалення Концепції Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. № 992-р. *Офіційний вісник України* від 21.01.2005 — 2005 р., № 1, стор. 101, ст. 40.

40. Про затвердження Методики (порядку) формування плати за приєднання до системи передачі та системи розподілу : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 18 грудня 2018 року № 1965. *Урядовий кур'єр* від 21.12.2018 — № 242.

41. Конвенція про дорожні знаки та сигнали від 8 листопада 1968 р. (ратифіковано із застереженням і заявами Указом Президії ВР УРСР № 2615-VIII від 25.04.1974). URL : <http://www.unece.org/trans/conventn/legalinst.html> (дата звернення 20.05.2020)

42. Про Генеральну схему планування території України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3059-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059->

[14?find=1&text](#) (дата звернення 20.05.2020)

43. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення 20.05.2020)

44. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України* від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.

45. Про затвердження Порядку інформування Міжурядового комітету з охорони всесвітньої культурної і природної спадщини про наміри здійснити містобудівні перетворення на території об'єкта культурної спадщини, включеного до Списку всесвітньої спадщини, та/або в межах його буферної зони : наказ Міністерства культури України від 20.04.2018 р. № 345. *Офіційний вісник України* від 03.08.2018 — 2018 р., № 59, стор. 363, ст. 2075.

46. Про основи містобудування : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12?find=1&text> (дата звернення 20.05.2020)

47. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17?find=1&text> (дата звернення 20.05.2020)

48. Про національну інфраструктуру геопросторових даних : Закон України від 13 квітня 2020 р. № 554-IX. *Офіційний вісник України* від 19.05.2020 — 2020 р., № 38, стор. 7, ст. 1237.

49. Про містобудівний кадастр : постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 559. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-%D0%BF?find=1&text> (дата звернення 20.05.2020)

50. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР // Відомості Верховної Ради України від 13.10.1998 — 1998 р., № 38, ст. 248.

51. Європейська хартія місцевого самоврядування : Міжнародний

документ Ради Європи від 15.10.1985. Ратифікована Законом України від 15 липня 1997 р. № 452/97-ВР. *Офіційний вісник України* від 03.04.2015 — 2015 р., № 24, / № 39, 2013, ст. 1418 /, стор. 450, ст. 718.

52. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. *Офіційний вісник України* від 18.04.2014 — 2014 р., № 30, стор. 18, ст. 831.

53. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 688-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.10.2021).

54. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. *Офіційний вісник України* від 13.03.2015 — 2015 р., № 18, стор. 9, ст. 470.

55. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. *Офіційний вісник України* від 28.08.2020 — 2020 р., № 67, стор. 315, ст. 2155.

56. Екологічна безпека міста під контролем. URL: <https://cnap-kremen.gov.ua/public/showall/616> (дата звернення: 11.10.2021).

57. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII // *Офіційний вісник України* від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.

58. Деякі питання реалізації у 2018-2020 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2018 р. № 733. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2018-%D0%BF?find=1&text>

59. Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до

природоохоронних заходів : постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF>

60. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20 березня 2018 р. № 2354-VIII. *Офіційний вісник України* від 24.04.2018 — 2018 р., № 32, стор. 9, ст. 1110.

61. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#n390>

62. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF>

63. Про затвердження Державної цільової екологічної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1376-2007-%D0%BF?find=1&text>

64. Проект Закону про національну інфраструктуру геопросторових даних № 2370 від 01.11.2019 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67268

65. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471. *Офіційний вісник України* від 30.06.2020 — 2020 р., № 50, стор. 32, ст. 1571.

66. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 276-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 09.04.2021)

67. Міненерго відкликала для перегляду концепцію реформування вугільної галузі. 18.03.2021. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/731068.html> (дата звернення 09.04.2021)

68. Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних

об'єктів : наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23.02.2006 № 98. *Офіційний вісник України* від 05.04.2006 — 2006 р., № 12/№ 14, 2006, стор. 391-398 (ДІ); №18,2006 /, стор. 148, ст. 841.

69. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання у вугільній галузі : постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 38. *Офіційний вісник України* від 05.02.2021 — 2021 р., № 9, стор. 7, ст. 399.

70. Про затвердження Положення про Державну воєнізовану гірничорятувальну службу у вугільній промисловості України : наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 19.10.2012 № 815. *Офіційний вісник України* від 03.12.2012 — 2012 р., № 90, стор. 37, ст. 3657.

71. КАС ВС висловив позицію щодо заходів збереження домобудівель у зоні, що зазнає негативного впливу від підземних гірничих робіт. 17.11.2020. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2020 р. у справі № 804/3108/16 (адміністративне провадження № К/9901/38432/18). URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1023859/>) (дата звернення 09.04.2021)

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

до розділу 3.

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України* від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.

4. Про основи містобудування : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text>

5. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

6. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20 березня 2018 р. № 2354-VIII. *Офіційний вісник України* від 24.04.2018 — 2018 р., № 32, стор. 9, ст. 1110.

7. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

8. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 р. Введено в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 р. № 111/2021. *Офіційний вісник України* від 06.04.2021 — 2021 р., № 26, стор. 106, ст. 1249.

9. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 443-р. *Офіційний вісник України* від 04.06.2021 — 2021 р., № 42, стор. 854, ст. 2557.

10. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. *Офіційний вісник України* від 16.11.2021 — 2021 р., № 87, стор. 17, ст. 5584.

11. Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 497-р. *Офіційний вісник України* від 11.06.2021 — 2021 р., № 44, стор. 271, ст. 2713.

12. Кірін Р.С. Право урбоекологічної безпеки: поняття та предмет. Соціальна та екологічна безпека у призмі урбаністики: колективна монографія / За ред. М.І. Іншина та Я.Я. Мельника. Інститут права КНУ ім. Т. Шевченка,

Вид-во: Європейський інститут безперервної освіти, Подгайська, 2020. 497 с. – С. 203 – 217.

13. Мельникова, М.В., & Градобоева, Є.С. (2020). Аналіз європейського досвіду використання системи екологічної безпеки стало розвинутих міст. *Економічний простір*, (163), 109-113. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/163-19>

14. Огородник І. Управління екологічною безпекою міста. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. – 2010. – № 672 : *Комп'ютерні науки та інформаційні технології*. – С. 281–290.

15. Сундук А.М. Природно-техногенна (екологічна) безпека Дніпропетровської області. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — С. 318-326.

16. Латишева, О.В., Підгора, Є.О., Касьянюк, С.В., & Візіров, В.Е. (2020). Природно-техногенна безпека та екологічна безпека: суть, індикатори оцінювання, роль у формуванні стратегії національної безпеки держави. *Економічний вісник Донбасу*, (1 (59)), 145–161. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-145-161](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-145-161)

17. Іванюта С.П. Екологічна та природно-техногенна безпека України: регіональний вимір загроз і ризиків : монографія / С.П. Іванюта, А.Б. Качинський. – К. : НІСД, 2012. – 308 с.

18. Стойко С.М. Сучасні види антропогенного впливу на життєве середовище / С.М. Стойко, І.Б. Койнова // *Український географічний журнал*. – 2012, № 1. – Київ, 2012. С. 50–57.

19. Five years on, taking stock of the New Urban Agenda. URL: <https://www.undp.org/blog/five-years-taking-stock-new-urban-agenda>

20. World Urban Campaign. URL: <https://unhabitat.org/world-urban-campaign>

21. World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization. URL: <https://unhabitat.org/World%20Cities%20Report%202020>

22. Europe 2020: the European Union strategy for growth and employment. COM(2010) 2020 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aem0028#:~:text>

23. Організація Об'єднаних Націй. A/RES/70/1. Генеральна Асамблея.
<https://www.undp.org>
24. The European Green Deal. Brussels, 11.12.2019 COM(2019) 640 final.
URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-green-deal-communication_en.pdf
25. EU Biodiversity Strategy for 2030. Brussels, 20.5.2020 COM(2020) 380 final.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX:52020DC0380>
26. European Green Capital 2023 and European Green Leaf 2022 Award Results. URL: <https://www.eltis.org/in-brief/news/european-green-capital-2023-and-european-green-leaf-2022-award-results>
27. Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council on a General Union Environment Action Programme to 2030 Brussels, 14.10.2020. COM(2020) 652 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-green-deal-communication_en.pdf
28. EU Policy on the Urban Environment – Overview. URL: https://ec.europa.eu/environment/urban/index_en.htm
29. Aalborg+10 - Inspiring Futures. URL: https://sustainablecities.eu/fileadmin/repository/Aalborg_Commitments/Aalborg_Commitments_English.pdf
30. Local and regional democracy. URL: <https://www.coe.int/en/web/good-governance/local-and-regional-democracy>
31. The 17th session of the Council of Europe Conference of Ministers responsible for Spatial Planning (CEMAT), Bucharest, 3 November 2017. URL: <https://rm.coe.int/the-17th-session-of-the-council-of-europe-conference-of-ministers-resp/16807670ac>
32. European Urban Charter. A. The European Declaration of Urban Rights. B. The European Urban Charter. 1992, Strasbourg. URL: <https://rm.coe.int/168071923d>
33. European Urban Charter II. Manifesto for a new urbanity. Adopted by the Congress on the occasion of its 15th Plenary Session in Strasbourg on 29 May 2008.

URL: <https://rm.coe.int/european-urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity/168071a1b5>

34. Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку». Перша українсько-німецька конференція «Можливості інтегрованого розвитку міст з метою підтримки сталого розвитку в Україні», м. Київ, 16.12.2016 р. URL: https://mobilitylviv.com/wp-content/uploads/2019/06/161205_Leipzig_Charta-ua.pdf

35. The New Leipzig Charter «The transformative power of cities for the common good». Adopted at the Informal Ministerial Meeting on Urban Matters on 30 November 2020. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_en.pdf

36. Представництво України при Європейському Союзі. Європейський Зелений Курс (European Green Deal). 30 жовтня 2020 р. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>

37. The 100 Intelligent Cities Challenge. URL: <https://amsterdamsmartcity.com/updates/project/the-100-intelligent-cities-challenge>

38. European Circular Cities Declaration: Calling Cities to Become Circularity Pioneers. URL: <https://www.cscp.org/circular-cities-declaration/#:~:text>

39. Just Transition Platform Meeting - Coal Regions Virtual Week and Carbon-intensive Regions Seminar 15-17 November 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/events/just-transition-platform-meeting-coal-regions-virtual-week-and-carbon-intensive-regions-seminar-15-17-november-2021-2021-nov-15_en

40. Leipzig Charter on Sustainable European Cities. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/activity/urban/leipzig_charter.pdf

41. Urbact. Driving change for better cities. URL: <https://urbact.eu/leipzig-charter>

42. Eurocities. URL: <https://eurocities.eu/>

43. Urban Innovative Actions. The Urban Lab of Europe. Identify and test innovative solutions for sustainable urban development. URL: <https://uia-initiative.eu/en>

44. Буканов Г.М. Стратегічні інструменти реалізації державної екологічної політики в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, 2019, вип. 2(22). – С. 1-11.

45. Climate Forum East. What we do. URL: <https://climateforumeast.org/>

46. Послание бывшего Генерального секретаря Кофи Аннана в связи с Международным днем предотвращения эксплуатации окружающей среды во время войны и вооруженных конфликтов. 6 ноября 2006 года. URL: https://www.un.org/ru/sg/annan_messages/2006/envconflict06.shtml

47. Шульга Є.В. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища від впливу військових конфліктів: проблеми ефективності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Юридичні науки. - 2017. - № 1. - С. 63-69.

48. Україна зафіксувала понад 100 випадків екоциду з моменту російського вторгнення. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/821696.html>

49. LIFE Programme: More than €290 million in EU funding for nature, environment and climate action projects. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6178

50. Вперше у світі: Україна може отримати репарації за шкоду екології. URL: <https://rubryka.com/2022/04/06/vpershe-u-sviti-ukrayina-mozhe-otrymaty-reparatsiyi-za-shkodu-ekologiyi/>

51. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>

52. Assessment of the Environmental Impact of Military Activities During the Yugoslavia Conflict. Preliminary Findings, June 1999. URL: <https://reliefweb.int/report/albania/assessment-environmental-impact-military-activities-during-yugoslavia-conflict>

53. Post-Conflict Environmental Assessment. URL: <https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/where-we-work/cote-divoire/post-conflict-environmental>

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

до розділу 4.

1. Артикуца Н.В. Основні вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. 2007. - 7 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2457/artukytsa_osnovy_vchennya.pdf?sequence=1
2. Асоціація відкритих міст. Електронні рішення владі і громадянам. Послуги. URL: <https://avm.org.ua/pro-asotsiatsiyu/poslугy/>
3. Барегамян С.Х., Чінчін К.І. (2022) Сучасний стан, проблеми та перспективи нормативно-правового забезпечення Е-демократії в Україні в умовах Європейської інтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*, (1). 61-64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/12>
4. Відкрите місто. Платформа електронної демократії. URL: <https://opencity.e-dem.ua/about>
5. European Parliament resolution of 16 March 2017 on e-democracy in the European Union: potential and challenges 2018/C 263/21. Official Journal of the European Union. L 156. Vol. 61. 25.7.2018.
6. E.DEM. Відкрите місто. Платформа електронної демократії. URL: <https://opencity.e-dem.ua/about>
7. Glossary of summaries. Democratic deficit. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/democratic-deficit.html>
8. Інструменти е-демократії у містах України. Інформаційно-аналітичний довідник / А. Ємельянова М. Довбенко, П. Завадська; За ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. – К., 2017. – 58 с.
9. Катерина Карпо (2022). Оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу. Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. Чернівецький національний університет. – Т. 45. – С. 153-162. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.45.153-162>
10. Міхровська М.С. Становлення електронної демократії в Україні.

Адміністративне право і процес. 2016. № 4 (18). С.26-31.

11. Roman Kirin & Volodymyr Shekhovtsov (2022) «Open City»: Concepts and legal Basis. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, № 2. p. 96-103. DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-16>

12. Recommendation CM/Rec (2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Recommendation_CM_Rec2009_1_en_PDF.pdf

13. Синяк Дмитро. Про «Відкрите місто» як частину «Е-дему». ІТ-сервіси для громад. 12.02.2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10621?page=181>

14. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII. Офіційний вісник України. 2015, № 60.

15. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>

16. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. *Офіційний вісник України*, 2020, № 67.

17. Про затвердження вимог до дизайну та порядку погодження проєктів дизайну офіційних вебсайтів (вебпорталів) органів виконавчої влади та офіційних вебресурсів, що пов'язані з діяльністю органів виконавчої влади, та Єдиного вебпорталу Кабінету Міністрів України : наказ Міністерства цифрової трансформації України від 23.06.2022 № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0785-22#Text>

18. Про затвердження плану заходів з впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 № 514-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-2012-%D1%80#Text>

19. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31.07.2000 р. № 928/2000. *Офіційний вісник України*. 2000, № 31.

20. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 р. № 1302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF#Text>

21. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» : постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 № 208. *Офіційний вісник України*. 2003, № 9.

22. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

23. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>

24. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. *Офіційний вісник України*. 2021, № 79.

25. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V. *Офіційний вісник України*, 2007, № 8.

26. Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 17.05.2001 № 325/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325/2001#Text>

27. Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування : Указ Президента України від 07.02.2008 № 109/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/109/2008#Text>

28. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від

04.01.2002 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>

29. Про проект. Відкрита громада. URL: https://e-dem.ua/about_us

30. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31.10.2001 р. «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 06.12.2001 № 1193/2001. *Офіційний вісник України*. 2001, № 50.

31. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text>

32. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. *Офіційний вісник України*, 2013, № 44.

33. Handbook on e-democracy. European Committee on Democracy and Governance (CDDG). Approved by the CDDG at its 11th meeting (10-11 September 2020). 61 p. URL: <https://rm.coe.int/handbook-e-democracy/16809fda61>

34. UN, 2014, E-Government for the Future We Want, E-Government Survey 2014, Department of Economic and Social Affairs, New York. - 284 p. URL: <https://publicadministration.un.org/publications/content/PDFs/UN%20E-government%20Survey%202014.pdf>

35. Екологічне право України : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2001. – 479 с.

36. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля» від 07 листопада 2018 р. № 825-р. *Офіційний вісник України* від 23.11.2018 р. - 2018. - № 90, стор. 90, ст. 2989.

37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля : Закон України від 20 березня 2023 р. № 2973-IX. *Офіційний вісник*

України від 25.04.2023 — 2023 р., № 41, стор. 42, ст. 2210.

38. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля. – Київ. 2015. – 107 с. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/draft_NAS_FEB2015.pdf

39. Directive 2003/4/EC of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC // Official Journal of the European Union EN 14.2.2003. L 41/26.

40. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF#Text>

41. Цифрова адженда України – 2020 (проект) («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0) Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. Грудень, 2016. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

42. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

43. Smart Cities. Цифровізація та сталий розвиток міст завдяки технологіям. Кейс від Siemens. URL: <https://business.diaa.gov.ua/cases/tehnologii/smart-cities-cifrovizacia-ta-stalij-rozvitok-mist-zavdaki-tehnologiam-kejs-vid-siemens>

44. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. *Офіційний вісник України* від 19.03.2021 — 2021 р., № 21, стор. 119, ст. 955.

45. Про Єдину екологічну платформу “ЕкоСистема” : постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1065. *Офіційний вісник України* від 29.10.2021 — 2021 р., № 82, стор. 88, ст. 5264.

46. Про схвалення Концепції створення загальнодержавної

автоматизованої системи «Відкрите довкілля» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 листопада 2018 р. № 825-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2018-%D1%80#Text>

47. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

48. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України* від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.

49. Про Єдину екологічну платформу «ЕкоСистема» : постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1065. *Офіційний вісник України* від 29.10.2021 — 2021 р., № 82, стор. 88, ст. 5264.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

до розділу 5.

1. Кононенко О. Екологоорієнтований розвиток міст: теоретичні підходи та досвід формування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія.* - 2014. - Вип. 1. - С. 22-25.

2. Сердюк Т.В. Актуальні містобудівельні моделі екологізації міст (екополіси як поселення нового типу) / Т.В. Сердюк, Т.Е. Потапова, В.О. Кобилянський, В.М. Бармалюк // *Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві.* - 2018. - № 1. - С. 79-86.

3. Гобела В.В. Економіко-безпекова екологізація: теорія і практика : Монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 244 с.

4. Гулак О.О. Реалізація екологічної політики на місцевому та регіональному рівнях. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2(90), 2020. – С. 182-195. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.90.182-195>

5. Брюшкова Н.О. Реалізація державної екологічної політики на рівні

територіальних громад / Н.О. Брюшкова, О.Ф. Удовиця // *Державне управління: удосконалення та розвиток*. – 2019. – № 3. – DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.3.25>

6. Кресь О.В. Правове регулювання урбоєкології за законодавством України та Німеччини. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 589-591.

7. Сіряченко І.І. Сучасний стан правового регулювання екологічної безпеки населених пунктів України та підходів до створення правової урбоєкології в Україні. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права* : матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 24 лютого 2017 р.) / ред. кол. В.П. Маковій та ін. – Одеса, ОДУВС, 2017. – С. 136 - 137.

8. Карташов Є.Г. Механізми державного управління екологічною безпекою в Україні як умова формування стійких регіональних еколого-економічних систем. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління*. - 2014. - Вип. 1. - С. 139-147.

9. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). - К., ІЗП і ПЕ, 2003. - 772 с.

10. Костицький В.В. Питання поняття та предмета повітряного права України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. - 2007. - № 4(5). - С. 4-9.

11. Медведєва М.О. До питання про правові наслідки агресії РФ для довкілля України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. № 126 (Ч. I). С. 79–92.

12. Микулець В.Ю. Правові аспекти вимоги компенсацій екологічної шкоди внаслідок війни РФ в Україні. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*, 2 (63)

2022. – С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.63.16705>

13. Буканов Г.М. Стратегічні інструменти реалізації державної екологічної політики в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, 2019, вип. 2(22). – С. 1-11.

14. Climate Forum East. What we do. URL: <https://climateforumeast.org/>

15. Послание бывшего Генерального секретаря Кофи Аннана в связи с Международным днем предотвращения эксплуатации окружающей среды во время войны и вооруженных конфликтов. 6 ноября 2006 года. URL: https://www.un.org/ru/sg/annan_messages/2006/envconflict06.shtml

16. Шульга С.В. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища від впливу військових конфліктів: проблеми ефективності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Юридичні науки. - 2017. - № 1. - С. 63-69.

17. Україна зафіксувала понад 100 випадків екоциду з моменту російського вторгнення. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/821696.html>

18. LIFE Programme: More than €290 million in EU funding for nature, environment and climate action projects. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6178

19. Вперше у світі: Україна може отримати репарації за шкоду екології. URL: <https://rubryka.com/2022/04/06/vpershe-u-sviti-ukrayina-mozhe-otrymaty-reparatsiyi-za-shkodu-ekologiyi/>

20. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>

21. Assessment of the Environmental Impact of Military Activities During the Yugoslavia Conflict. Preliminary Findings, June 1999. URL: <https://reliefweb.int/report/albania/assessment-environmental-impact-military-activities-during-yugoslavia-conflict>

22. Post-Conflict Environmental Assessment. URL: <https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/where-we-work/cote-divoire/post-conflict-environmental>

23. Проект Закону про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації № 7385 від 17.05.2022 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74243
24. Рада має ухвалити закон про легалізацію методики нарахування збитків від вторгнення РФ. 04.07.2022. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/843639.html> (дата звернення 18.07.2022 р.)
25. Євросоюз та Україна посилять партнерство в питанні післявоєнного відновлення довкілля. 23.06.2022. URL: https://mepr.gov.ua/news/39333.html?fbclid=IwAR1kv8n2AFqZwpLUCQmQafNQ9o_5uvov8KOjfk3LWexp1a_siay2A3V1hM
26. ЕкоЗагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/>
27. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
28. Краснова М.В. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти: наукове видання / М.В. Краснова, Ю.А. Краснова. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.
29. Постанова Вищого господарського суду України від 12.11.2014 р. у справі № 914/1138/14. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/41407356/>
30. Постанова Вищого господарського суду України від 09.02.2016 р. у справі №907/556/15. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vgsu_vid_09_02_2016_roku_u_spravi_907_556_15/
31. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. №17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>
32. Вплив воєнних дій на довкілля України. Екологія. Право. Людина. 15 квітня 2022 р. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/vplyv-voyennyh-dij-na->

dovkillya-ukrayiny/

33. Актуальні роз'яснення. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ. URL: <https://ecolog-ua.com/news/>

34. Омельчук О., Садогурська С. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>

35. Юридична спільнота обговорила питання відшкодування збитків, завданих Росією. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/>

36. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

37. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04 квітня 2022 р. № 167. *Офіційний вісник України* від 22.04.2022 — 2022 р., № 31, ст. 1677.

38. Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 р. № 175. *Офіційний вісник України* від 29.04.2022 – 2022 р., № 33, ст. 1828.

39. Методика Habitat Equivalence Assessment для нарахування компенсаційних витрат на відновлення: загальний огляд. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/metodyka-habitat-equivalence-assessment-dlya-narahuvannya-kompensatsijnyh-vytrat-na-vidnovlennya-zagalnyj-oglyad/>

40. Польща надасть експертну допомогу у документуванні злочинів Росії проти довкілля України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39112.html>

41. Російські війська вчинили понад 200 злочинів проти українського довкілля: найбільше – на Київщині та Донеччині. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39179.html>

42. Веклич О.О. Базові інноваційні підходи до формування компенсаційного механізму відшкодування збитків від погіршення/знищення екосистемних послуг. *Ефективна економіка*. – 2019. – № 5. URL: <https://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7025> (дата звернення 12.05.2022) <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.1>

43. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 541. *Офіційний вісник України* від 27.08.2013 — 2013 р., № 63, стор. 45, ст. 2286.

44. Антонюк У.В. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану довкіллю у процесі діяльності залізничного транспорту в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1 (3), 2013. - С. 154-164.

45. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди: Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу* від 30.04.2004 — 2004 р., / L143 /, стор. 56.

46. Про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище : Конвенція ООН від 18 травня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text

47. Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища : Директива № 2008/99/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 19 листопада 2008 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу* від 06.12.2008 — 2008 р., / L328 /, стор. 28.

48. Про схвалення Концепції проектів Законів України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» щодо забезпечення невідворотності відповідальності за порушення вимог законодавства про

охорону навколишнього природного середовища : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2021 р. № 401-р. *Офіційний вісник України* від 21.05.2021 — 2021 р., № 38, стор. 22, ст. 2289.

49. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. *Офіційний вісник України* від 05.04.2022 — 2022 р., № 26, стор. 67, ст. 1413.

50. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

до розділу 6.

1. Загальна теорія права : підручник / [О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін.] ; за ред. О.В. Петришина. – Харків : Право, 2020. – 568 с.

2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

3. Шарапова С.В. Правове забезпечення екологічного моніторингу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. – Х., 2002. – 19 с.

4. Позняк Е.В. Правові проблеми розвитку інституту екологічного моніторингу в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція.* - 2013. - Вип. 6-2(2). - С. 63-66.

5. Ільїна О.В. Проблеми моніторингу в екологічному праві на сучасному етапі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* – 2013. – № 4 (63). – С. 199-206.

6. Потапенко В.Г. Оптимізація системи екологічного моніторингу як стратегічного компонента економічної безпеки України / В.Г. Потапенко, І.В. Шевчук. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* – 2013. – № 2. – С. 242-250.

7. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу

довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text>

8. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2019 р. № 850). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF#Text>

9. Про затвердження Порядку проведення містобудівного моніторингу : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 01.09.2011 № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1268-11#Text>

10. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

11. Про національну інфраструктуру геопросторових даних : Закон України від 13 квітня 2020 р. № 554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>

12. Хропот С.Г. Модель комплексної системи моніторингу урбанізованого простору. *Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура* [зб. наук. пр.]. Вип. V. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 22 листопада 2019 р.). Мін-во освіти і науки України, Мін-во розв. громад та територій України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : «Бескиди», 2019. В 2-х ч. Ч. 1. 370 с. – С. 331-334.

13. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України : наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04?find=1&text

14. Стукаленко О. В. Концептуальні підходи до розуміння категорій «містобудівна діяльність» та «будівництво». *Правова держава*. - № 28. – 2017. - С. 66 – 69.

15. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України : наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-

комунального господарства України від 10.04.2006 р. № 105. *Офіційний вісник України* від 16.08.2006 — 2006 р., № 31, стор. 415, ст. 2276.

16. Кірін Р.С. Зелене будівництво в системі урбоекологічного законодавства. *Зелене будівництво*: Матеріали І-ї Міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв: Видавець Торубара В.В., 2019. – 228 с. – С. 172 – 174.

17. Соколова А.К. Теоретичні засади становлення та розвитку флористичного права України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 - Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». - Харків, 2013. - 37 с.

18. Туліна Е.Є. Правове забезпечення використання рослинного світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 - Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2016. - 20 с.

19. Кім Г. А. Правовий режим об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 - Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – 22 с.

20. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14>

21. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>

22. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15>

23. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища : Міжнародний документ ООН від 16.06.1972. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text

24. Басай В.Д. Відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. - Львів, 1996. - 23 с.

25. Котелевець А.В. Актуальні питання правозастосовчої діяльності у галузі екології : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2000. - 19 с.

26. Решетник Л.П. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2005. – 20 с.

27. Краснова М.В. Проблеми компенсації шкоди за екологічним законодавством України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2010. — 34 с.

28. Барбашова Н.В. Правове забезпечення екологічної безпеки в процесі господарської діяльності: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1999. — 18 с.

29. Бондар Л.О. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2002. — 20 с.

30. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.06; НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. — Київ, 2018. – 31 с.

31. Ільїна Н.Л. Організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2008. — 20 с.

32. Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2001. — 18 с.

33. Коваленко Л.П. Адміністративно-правові заходи охорони навколишнього природного середовища : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Коваленко Лариса Павлівна ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2003. - 18 с.

34. Рябець К.А. Адміністративно-правове регулювання екологічної діяльності : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07; Інститут законодавства

Верховної Ради України. - К., 2007. - 18 с.

35. Лазаренко В.А. Адміністративно-правове регулювання екологічної безпеки в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Держ. НДІ МВС України. — К., 2010. — 20 с.

36. Улютіна О.А. Адміністративно-правові засади охорони навколишнього природного середовища та природокористування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - К., 2011. - 19 с.

37. Нестеренко Н. М. Адміністративно-правові засади реалізації екологічної функції держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К., 2011. — 20 с.

38. Москаленко С. І. Адміністративно-правове регулювання в сфері екологічної безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2011. — 20 с.

39. Щербина Є.М. Адміністративна відповідальність за порушення державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Міжнар. ун-т бізнесу та права. - Херсон, 2012. - 20 с.

40. Стоцька Л.А. Організаційно-правові основи взаємодії правоохоронних органів і державної екологічної інспекції у сфері протидії правопорушенням у галузі екології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - К., 2013. - 21 с.

41. Смірнова О.Є. Захист прав природокористувачів судами адміністративної юстиції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - К., 2013. - 21 с.

42. Петрова І.Г. Адміністративна відповідальність юридичних осіб у сфері охорони та використання природних ресурсів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - Київ, 2014. - 20 с.

43. Прудник С.В. Адміністративно-правові засоби забезпечення

екологічної безпеки в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Донец. юрид. ін-т МВС України. - Кривий Ріг, 2018. - 16 с.

44. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку урбанізованих територій України: автореф. дис... канд. архіт.: 18.00.04; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. — К., 2005. — 19 с.

45. Попова Ю.М. Формування механізму забезпечення сталого розвитку міста: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05; Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка. — Полтава, 2011. — 19 с.

46. Іщенко Г.Г. Механізми державного регулювання природно-техногенної безпеки великих міст: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2009. — 20 с.

47. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

48. Про основи містобудування : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text>

49. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>

50. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу* від 30.04.2004 — 2004 р., / L143 /, стор. 56.

51. Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 616-р. *Офіційний вісник України* від 29.09.2017 — 2017 р., № 76, стор. 38, ст. 2336.

52. Про схвалення Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 825-р. *Офіційний вісник України* від 23.11.2018 — 2018 р., № 90, стор. 90, ст. 2989.

53. Jiang Mingjun. Ecological Safety Research. URL : <http://www.iesco-iesco.org/Writable/Resource/books/b-pdf/research-zh.pdf>

54. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF?find=1&text>

55. Про схвалення Концепції Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. № 992-р. *Офіційний вісник України* від 21.01.2005 — 2005 р., № 1, стор. 101, ст. 40.

56. Про затвердження Державної цільової екологічної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1376-2007-%D0%BF?find=1&text>

57. Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів : постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF?find=1&text>

58. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» : постанова Верховної Ради України від 14 січня 2020 року № 457-ІХ. *Голос України* від 30.01.2020 — № 18.

59. Яценко Л. Напрямки державної політики щодо екологізації національної економіки. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ екологічної та техногенної безпеки. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/807/>

60. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». *Відомості Верховної Ради України*, 2011, № 26, ст. 218.

61. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20.12.2001р. «Про концепцію екологічної освіти в Україні». *Інформаційний*

збірник Міністерства освіти і науки України. - 2002, - № 7.

62. Шуміло О.М. Правове забезпечення екологічної освіти та виховання. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. Випуск 17, 2011 р. – С. 131 – 137.

63. Слепченко А.А. Забезпечення права на екологічну освіту громадян в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2016. - 18 с.

64. Старосуд І. М. Правові засади забезпечення екологічних освіти та виховання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.

65. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України* від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.

66. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища : Міжнародний документ ООН від 16.06.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text

67. Ecological Sciences for Sustainable Development. URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/capacity-building-and-partnerships/educational-materials/>

68. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

69. Павко Я. Екологічна політика України в роки незалежності: досягнення та перспективи. *Урядовий кур'єр* від 21.09.2021.

70. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

71. Про День довкілля : Указ Президента України від 6 серпня 1998 р. № 855/98. *Урядовий кур'єр* від 11.08.1998.

72. Intergovernmental Conference on Environmental Education, Tbilisi, USSR, 14-26 October 1977: final report. URL:

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000032763>

73. The Belgrade Charter: a framework for environmental education. International Workshop on Environmental Education, Belgrade, 1975. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000017772>

74. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку : Міжнародний документ ООН від 14.06.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text

75. Слєпченко А. Правове забезпечення екологічної освіти – актуальна проблема сьогодення. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки.* - 2012. - Вип. 92. - С. 66-69.

76. Анісімова Г.В. Екологізація вищої освіти як пріоритетний напрям державної екологічної політики: сучасні організаційно-правові аспекти / Г.В. Анісімова, О.В. Донець // *Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання* : міжнар. інтернет-конф., 25 трав. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 6–16.

77. Туниця Ю.Ю. Екологізація освіти як ключовий фактор підготовки фахівців для сталого розвитку / Ю.Ю. Туниця, М.Г. Адамовський, М.М. Борис, С.Н. Краєвський, І.П. Магазинщикова // *Науковий вісник НЛТУ України.* - 2015. - Вип. 25.10. - С. 348-356.

78. Совгіра С.В. Поняття «екологізації» в системі освіти / С.В. Совгіра, Г.Є. Гончаренко. *Стратегії розвитку екологічної освіти у ХХІ столітті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю 27–28 берез. 2014 р. – Миколаїв : ФОП Швець В. Д., 2014. – С. 215–218.

79. Про концепцію екологічної освіти в Україні : рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 р. № 13/6-19. *Інформаційний збірник МОН України*, № 7, квітень, 2002 р.

80. Проект Закону про екологічну освіту № 2309 від 16.10.2002. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2309&skl=5

81. Резолюція учасників Всеукраїнського екологічного форуму «Екологічна освіта для сталого розвитку: проблеми, пошуки, інновації». Київ, 4-

5 березня 2015 р. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/4-5-03-2015.pdf>

82. International Working Meeting on Environmental Education in the School Curriculum, Carson City, NV, US, 20 June-11 July 1970, 1970-06-20. URL: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/Rep-1970-001.pdf>

83. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ ратифікований законом від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

84. Шапар А. Г. Дніпро. Минуле. Сьогодні... Майбутнє? URL: <http://www.golos.com.ua/article/293254>

85. Тимочко Т. В. Дніпро вже не гуде, а стогне і вмирає. URL: <http://argumentua.com/stati/dnpro-vzhe-ne-gude-stogne-vmira>

86. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 року // Офіційний вісник Європейського Союзу від 21.03.2008 р. – 2000. / L0060 /

87. Наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5 «Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04?find=1&text

88. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1999 р. № 465 «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами». *Офіційний вісник України* від 16.04.1999 р. – 1999. – № 13. – ст. 51.

89. Алексеєва Є. Які експерти потрібні у процедурі оцінки впливу на довкілля. URL: <http://epl.org.ua/announces/yaki-eksperty-potribni-u-protseduri-otsinky-vplyvu-na-dovkillya/>

90. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

91. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#Text>

92. Про затвердження Типового положення про структурний підрозділ місцевої державної адміністрації : постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2012 р. № 887. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-2012-%D0%BF#Text>

93. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи екології та природних ресурсів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 23 травня 2018 р. № 167. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/FN044080?an=3&ed=2018_05_23

94. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

95. Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства екології та природних ресурсів України з обласними, Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями з питань охорони навколишнього природного середовища : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 31.03.2017 р. № 150. *Офіційний вісник України* від 30.01.2018 — 2018 р., № 9, стор. 239, ст. 347.

96. Про забезпечення участі експертів у здійсненні оцінки впливу на довкілля : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 06 липня 2021 р. № 452. *Офіційний вісник України* від 19.10.2021 — 2021 р., № 80, стор. 637, ст. 5083.

97. Про затвердження Порядку передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядку ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#Text>

98. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. №

2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

99. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

100. Про затвердження Інструкції про порядок присвоєння кваліфікації судового експерта експертно-кваліфікаційними комісіями науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 22.12.1995 р. № 32/5 (наказ втратив чинність на підставі наказу Мінюсту № 285/7-А від 15.07.1997 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0473-95#Text>

101. Про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 15.07.1997 р. № 285/7-А. (наказ втратив чинність на підставі наказу Мінюсту № 86/5 від 09.08.2005 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0283-97#Text>

102. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. № 86/5 (у редакції наказу Мінюсту від 07.11.2007 р. № 1054/5) (наказ втратив чинність на підставі наказу Мінюсту № 2083/5 від 09.12.2014 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-05/ed20150129#Text>

103. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру Закон України від 8 червня 2000 р. № 1809-III (закон втратив чинність на підставі кодексу № 5403-VI від 02.10.2012 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1809-14#Text>

104. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>

105. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 09.12.2014 р. № 2083/5 (наказ втратив чинність на підставі наказу Мінюсту № 301/5 від 03.03.2015 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1597-14#Text>

106. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

107. Про затвердження Вимог до переліку та змісту документів для надання експертного висновку про рівень надзвичайної ситуації : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.09.2014 р. № 905. *Офіційний вісник України* від 04.11.2014 р., № 86, стор. 106, ст. 2444.

108. Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру : постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-%D0%BF#Text>

109. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>

110. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

111. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 вересня 2020 р. № 675. *Офіційний вісник України* від 22.01.2021 р., № 5, стор. 158, ст. 293.

112. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 24.12.2014 р. № 855. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-15#n12>

113. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

114. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 № 2118-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 33. Ст.359.

115. Законодавче та нормативно-правове стимулювання підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів у провідних зарубіжних країнах. К.: «НЕК «Укренерго», 2016. URL: <https://ua.energy/wpcontent/uploads/2017/05/1.Zakonodavche-stymulyuvannya-energoefektyvnosti.pdf>

116. Кірін Р.С. Новації та перспективи розвитку нафтогазового права. *Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика* : зб. матеріалів науковопрактичної конференції (м. Харків, 7 грудня 2018 р.). Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. За ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Х. : ТОВ «Оберіг», 2018. 296 с.

117. Про затвердження переліку будівель промислового та сільськогосподарського призначення, об'єктів енергетики, транспорту, зв'язку та оборони, складських приміщень, на які не поширюються мінімальні вимоги до енергетичної ефективності будівель та які не підлягають сертифікації енергетичної ефективності будівель: постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2018 № 265. *Офіційний вісник України*. 2018. № 33. Ст. 1161.

118. Про затвердження Порядку проведення професійної атестації осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2018 № 605. *Офіційний вісник України*. 2018. № 62. Ст. 2153.

119. Про затвердження Порядку рецензування звітів про обстеження інженерних систем: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 275. *Офіційний вісник України*. 2018. № 94. Ст. 3117.

120. Про затвердження Порядку незалежного моніторингу енергетичних сертифікатів: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та

житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 276. *Офіційний вісник України*. 2018. № 98. Ст. 3265.

121. Про затвердження Порядку незалежного моніторингу звітів про результати обстеження інженерних систем: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 274. *Офіційний вісник України*. 2018. № 94. Ст. 3116.

122. Про затвердження Порядку обміну інформацією між центральними органами виконавчої влади, атестаційними комісіями в процесі проведення незалежного моніторингу, професійної атестації та ведення баз даних сертифікатів, фахівців та звітів: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2018 № 602. *Офіційний вісник України*. 2018. № 62. Ст. 2150.

123. Про затвердження Методики визначення енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житловокомунального господарства України від 11.07.2018 № 169. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1950.

124. Про затвердження Порядку застосування розрахункових елементів програмного забезпечення для визначення енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житловокомунального господарства України від 11.07.2018 № 171. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1952.

125. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 1228-р. *Урядовий кур'єр*. 12.12.2015 № 233.

126. Про визначення будівель, які часто відвідують громадяни: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 06.10.2017 № 267. *Офіційний вісник України*. 2017. № 98. Ст. 3018.

127. Про затвердження Порядку ведення баз даних звітів про результати обстеження інженерних систем, атестованих енергоаудиторів та фахівців з обстеження інженерних систем, енергетичних сертифікатів: наказ Міністерства

регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.03.2018 № 62. *Офіційний вісник України*. 2018. № 40. Ст. 1419.

128. Про затвердження Методики визначення економічно доцільного рівня енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 170. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1951.

129. Про затвердження Порядку проведення сертифікації енергетичної ефективності та форми енергетичного сертифіката: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 172. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1953.

130. Про затвердження Методики обстеження інженерних систем будівлі: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 173. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1954.

131. Про Фонд енергоефективності: Закон України від 08.06.2018 № 2095-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 61. Ст. 1851.

132. Про затвердження Методики розрахунку економії енергії в результаті здійснення заходів з енергоефективності, які фінансуються державною установою «Фонд енергоефективності»: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2018 № 149. *Офіційний вісник України*. 2018. № 23. Ст. 803.

133. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 30. Ст. 283. (втратив чинність на підставі закону № 1818-IX від 21.10.2021 р.)

134. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 676. *Офіційний вісник України*. 2014. № 97. ст. 2801.

135. Оцінка ринку постачальників послуг з енергоефективності. Актуальний стан та розвиток ринку. К.: Deutschen Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2018. 56 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА:

до розділу 1.

1. Кірін Р.С. Поняття урбоекологічного права / Р.С. Кірін // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 19 березня 2020 р.) / Мін-во освіти і науки України ; Жит. нац. агроекологічний ун-т. – Житомир, 2020. – 292 с. – С. 12 – 14.

2. Кірін Р.С. Закон про екостратегію 2030: перспективи екологічних цінностей. / Р.С. Кірін // Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). [у 2-х част.]. – Частина 1. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. - 326 с. – С. 213 – 217.

3. Кірін Р.С. Проблеми законодавчого регулювання урбоекологічних відносин/ Р.С. Кірін // VII-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю «Екологія/Ecology–2019», 25–27 вересня 2019. Збірник наукових праць. – Вінниця: ВНТУ, 2019. – 200 с. – С. 185.

4. Кірін Р.С. Актуальні питання вдосконалення урбоекологічного законодавства / Р.С. Кірін // Актуальні питання вдосконалення законодавства України у сучасних умовах розвитку держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2022 року); Одеський національний морський університет. – Одеса: Бондаренко М.А., 2022. – 320 с. – С. 143-146.

5. Кірін Р.С. Актуальні проблеми реформування національного урбоекологічного законодавства / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 27 квітня 2022 року. Частина 1. Кропивницький, 2022. 141 с. – С. 54-57.

6. Кірін Р.С. Проблеми юридичної термінології у сфері відкритості міста

як інструменту е-демократії / Р.С. Кірін // Правовий дискурс: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти. Черкаси, 12 жовтня 2022 р. – Черкаси : Видавець Третьяков О.М., 2022. – 230 с. – С. 39-41.

до розділу 2.

1. Кірін Р.С. Право урбоекологічної безпеки: поняття та предмет // Соціальна та екологічна безпека у призмі урбаністики: колективна монографія / За редакцією академіка НАПрН України, д.ю.н., професора М. І. Іншина та д.ю.н. Я. Я. Мельника. Інститут права КНУ ім. Т. Шевченка, Вид-во: Європейський інститут безперервної освіти, Подгайська, 2020. 497 с. – С. 203 – 217.

2. Кірін Р.С. Правове забезпечення екологічної безпеки міста / Р.С. Кірін // Адміністративно-територіальні vs економічно-просторові кордони регіонів : матеріали Міжнар. наук.-практ. -конф. (19-20 березня 2020 р.). — К.: КНЕУ, 2020. — 568 с. – С. 460 – 464.

3. Кірін Р.С. Безпека урбаністичного середовища: проблеми правового забезпечення / Р.С. Кірін // Збірка матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Дніпро, 25 вересня 2020 р.) / відп. за випуск, професор В.В. Кривошеїн. Д.: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2020. 107 с. - С. 35 – 37.

4. Кірін Р.С. Регулювання відносин екологічної безпеки у містобудівному законодавстві / Р.С. Кірін // Матеріали XXIV науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції», м. Харків, 30 травня. 2020 р. Харків, 2020. 505 с. – С. 206 – 209.

5. Кірін Р.С. Геоінформаційні технології у забезпеченні екологічної безпеки міста: правові аспекти / Р.С. Кірін // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Геоінформаційне забезпечення земельного адміністрування: стан та перспективи розвитку», Харків, 2 квітня 2020 р./ ред.

кол.: М.К. Сухонос, С. Г. Нестеренко, Ю.Б. Радзінська - Х.: ХНУМГ, 2020. – 103 с. - С. 60 – 61.

6. Кірін Р.С. Правове забезпечення відносин екологічної безпеки: регіональний та місцевий рівні / Р.С. Кірін // Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку: матеріали Х Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ 10 грудня 2021 р.). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського. 2021. 566 с. – С. 52-55.

7. Кірін Р.С. Рівень правової урегульованості відносин екологічної безпеки навколошахтного середовища / Р.С. Кірін // Тези XVII Всеукраїнської наукової on-line конференція з міжнародною участю «Сучасні проблеми екології» 15 квітня 2021 року. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 149 с. – С. 86-87.

до розділу 3.

1. Кірін Р.С. Сучасні національні та міжнародні ініціативи в сфері права екологічної безпеки міста / Р.С. Кірін // Роль національного права України в умовах глобалізаційних викликів : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конференції (м. Дніпро, 18 листоп. 2021 р.) / упоряд. М. П. Юніна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 567 с. – С. 25-28.

2. Кірін Р.С. Правові інструменти реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міста: міжнародний та європейський рівні / Р.С. Кірін // Економіка та право. – 2022. - № 2 (65). – С. 39–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.02.039>

до розділу 4.

1. Роман Кірін, Володимир Шеховцов. «Відкрите місто»: поняття та правові засади. Baltic Journal of Legal and Social Sciences, 2022, № 2. – С. 96-103. DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-16>

2. Кірін Р.С. Проблеми визначення інформації як об'єкта еколого-інформаційних відносин // Український правовий вимір: пошук відповідей на

глобальні міжнародні виклики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 травня 2019 р.). – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. – 197 с. – С. 46 – 47.

3. Кірін Р.С. Цифровізація сфери урбоекологічних правовідносин / Р.С. Кірін // Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції ВНУ ім. Лесі Українки, (27-29 червня 2022 року), м. Луцьк: СПД Галяк Ж.В., друкарня «Волиньполіграф», 2022. 418 с. – С. 375-377.

4. Кірін Р.С. Стан та перспективи цифровізації сфери екологічних правовідносин / Р.С. Кірін // Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. 565 с. – С. 395-397.

до розділу 5.

1. Кірін Р.С. Особливості правового регулювання урбоекологічних відносин у добу російсько-української війни / Р.С. Кірін // Економіка та право. – 2022. - № 3 (66). – С. 27–46. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.027>

2. Кірін Р.С. Актуальні проблеми методико-правового забезпечення оцінки мілітарного впливу на довкілля / Р.С. Кірін // Сучасний розвиток державотворення та право творення в Україні: проблеми теорії та практики: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (23 червня 2022 року): Зб. тез наук. праць / за заг. редакцією М.В. Трофименко. Київ: МДУ, 2022. 337 с. – С. 76-83.

3. Кірін Р.С. Проблеми правового забезпечення оцінки мілітарного впливу на довкілля: теорія, методологія та практика / Р.С. Кірін // The XVII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic notes. Theory, methodology and practice», May 03 – 06, 2022, Tokyo, Japan. 1153 p. – С. 347–357. URL: <https://isg-konf.com/multidisciplinary-academic-notes-theory->

4. Кірін Р.С. Освітні проблеми еколого-експертних правовідносин в умовах воєнного стану / Р.С. Кірін // Сучасна освіта: методологія, теорія, практика. V Всеукраїнська науково-практична конференція (з міжнародною участю) (31 травня 2022 року). Дніпро: Акцент ПП. 2022. – 211с. – С. 127-137.

5. Кірін Р.С. Повоєнне відновлення довкілля України: законодавчі виміри / Р.С. Кірін // Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу : Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 травня 2022 р. / Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; ред. колег. : Н. Мякушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін.; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПШП, 2022. 656 с. – С. 39-42.

6. Роман Кірін, Олександр Трегуб. Еколого-правові проблеми сталого розвитку міст і регіонів в умовах повоєнного відновлення. International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy. Vol. 1, No. 2, 2022, pp. 74-94. DOI: <https://doi:10.46299/j.isjip.20220102.7>

до розділу 5.

1. Кірін Р.С. Національний характер екологічної та екологізованої освіти: сучасні правові вимоги і проблеми / Р.С. Кірін // Гуманітарно-педагогічна освіта: здобутки, проблеми, перспективи. Матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (18 листопада 2021 р.). Дніпро: Акцент ПП. 2021. 289 с. – С. 49-58.

2. Кірін Р.С. Формування змісту вищої еколого-правової освіти / Р.С. Кірін // Сучасна освіта: методологія, теорія, практика : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (12 березня 2019 р., м. Дніпро). ПУ Вищий навчальний заклад «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»». – Дніпро. Акцент ПП, 2019. – 307 с. – С. 98 – 100.

3. Кірін Р.С. Право екологічного моніторингу як інститут екологічного

права / Р.С. Кірін // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11 листопада 2021 р.) / Мін-во освіти і науки України ; Поліський нац. ун-т. – Житомир, 2021. – 136 с. – С. 10-13.

4. Кірін Р.С. Проблеми правового регулювання урбоекологічних моніторингових відносин / Р.С. Кірін // Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики: матеріали Міжнародної конференції (в авторській редакції) (м. Маріуполь, 24 вересня 2021 року). Маріуполь, ДонДУВС. 2021. 295 с. – С. 141-144.

5. Кірін Р.С. Особливості правового забезпечення моніторингу навколишнього середовища та здоров'я населення міста / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: збірник матеріалів науково-практичної конференції (10 грудня 2021 року) / за заг. ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2021, 320 с. – С. 104-108.

6. Кірін Р.С. Зелене будівництво в системі урбоекологічного законодавства / Р.С. Кірін // Зелене будівництво: Матеріали І-ї Міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв: Видавець Торубара В.В., 2019. – 228 с. – С. 172 – 174.

7. Кірін Р.С. Джерела урбофлористичного права / Р.С. Кірін // Рослини та урбанізація: Матеріали дев'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Рослини та урбанізація» (Дніпро, 5 березня 2020 р.). Дніпро, 2020. 167 с. – С. 27 – 29.

8. Кірін Р.С. Поняття об'єктів правовідносин озеленення / Р.С. Кірін // Рослини та урбанізація: Матеріали десятої Міжнародної науково-практичної конференції «Рослини та урбанізація» (Дніпро, 3 березня 2021 р.). Дніпро, 2021. 208 с. – С. 26-28.

9. Кірін Р.С. Класифікація суб'єктів правовідносин озеленення / Р.С. Кірін // Рослини та урбанізація: Матеріали ХІ Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 100-річному ювілею ДДАЕУ (Дніпро, 3 березня 2022 р.). Дніпро, 2022. 99 с. – С. 6-9.

10. Кірін Р.С. Потенціал систематизації річкового законодавства Р.С. Кірін // Актуальні питання реформування правової системи : зб. матеріалів XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 14-15 черв. 2019 р.) / уклад. Л.М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – 298 с. – С. 175 – 178.

11. Кірін Р.С. «Забруднення водного об'єкту»: варіативність юридичної термінології / Р.С. Кірін // VII-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю «Екологія/Ecology–2019», 25–27 вересня 2019. Збірник наукових праць. – Вінниця: ВНТУ, 2019. – 200 с. – С. 69.

12. Кірін Р. С. Проблеми правового статусу Експертної комісії з оцінки впливу на довкілля, що утворюється уповноваженим територіальним органом / Р.С. Кірін // Правові засади організації та здійснення публічної влади : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17 червня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. 416 с. – С. 160-162.

13. Кірін Р.С. Проблемні аспекти методичного забезпечення екологічної експертизи / Р.С. Кірін // Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник матеріалів засідання №2 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 червня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. 486 с. – С. 355-359.

14. Кірін Р.С. Сучасна система законодавства України про енергетичну ефективність будівель / Р.С. Кірін // Економіко-правові аспекти сталого розвитку : держава, регіон, місто : матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7 червня 2019 р.) – Київ : наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019 . – 208 с. – С. 72 – 81.

15. Кірін Р.С. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері екологічної безпеки міста / Р.С. Кірін // Економіка та право. 2020. № 3 (58). С. 52-65.

Наукове видання

Кірін Роман Станіславович

доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова
Національної академії наук України»

Актуальні проблеми урбоекологічного права

монографія

українською мовою

Видано в редакції автора

Відповідальний за випуск
заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових
досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»
доктор юридичних наук, професор Джабраїлов Р.А.

НАН України. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К.
Мамутова Національної академії наук України». Київ, Дніпро, 2023.

Підписано до друку 26.12.2022

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.

Ум. друк. арк. 23,72. Ум. фарб.-відб. 23,72. Обл.-вид. арк. 25,5.

Зам. 017. Тираж 100 прим.